

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'ÂN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

ENDÜLÜSLÜ KIRAAT ÂLİMİ HARRÂZ
VE MUSHAF İMLÂSİ BAĞLAMINDA
MEVRİDÜ'Z-ZAM'ÂN ADLI ESERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

BEŞİR SAMİ ÖZDOĞAN

İSTANBUL, 2023

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'ÂN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

ENDÜLÜSLÜ KIRAAT ÂLİMİ HARRÂZ
VE MUSHAF İMLÂSİ BAĞLAMINDA
MEVRİDÜ'Z-ZAM'ÂN ADLI ESERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

BEŞİR SAMİ ÖZDOĞAN

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi İSHAK KIZILASLAN

İSTANBUL, 2023

ÖZET

Kur'ân-ı Kerim'in inzali ile başlayan Kur'an tarihinde, Hz. Osman (r.a.) tarafından iki kapak arasına alınıp istinsah ettirilen, kendine özel bir imlâsı olan ve Mesâhif-i Osmaniyye diye isimlendirilen ilk Kur'an nüshaları da yerini almıştır. Mesâhif-i Osmaniyye, gerek Kur'an tarihindeki yeri ve önemi ve gerekse de imlâsındaki farklılıkları sebebiyle hicrî II. yüzyıldan itibaren araştırma konusu olmuş ve bu araştırmalar mushaf imlâsı hususunda bir literatür oluşmasına vesile olmuştur. Bu imlâ literatürünün temelini oluşturan kaynak niteliğindeki ilk dönem eserlerin büyük bir kısmı metin olarak günümüze ulaşmamış olsa da bu döneme ait malumat, özellikle IV. asırdan itibaren yazılan ve bugün hala mushaf imlâsı hususunda kaynak olarak müracaat edilen Dâni'nin (ö. 444/1053) *el-Mukni' fî ma 'rifeti mersûmi meşâhifi ehli 'l-emşâr'* ve İbn Necâh'ın (ö. 496/1103) *Muhtasaru't-Tebyîn li-hicâ 'i't-tenzîl* adlı eserleri vasıtasıyla aktarılmıştır. Ancak ilk dönemden aktarılan bilgiler genel olarak Hz. Osman mushaflarının ihtiva ettiği tüm kıraatlere ait imlâ kurallarının bir arada aktarımına yönelik olmuştur. Bu bağlamda kıraatlerin imlâlarını tek tek ele alan müstakil çalışmalara ihtiyaç duyulmuştur. Bu gereklilik bizi Endülüslü Harrâz ismi ile meşhur kıraat âlimi Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Ümevî eş-Şerîşî (ö. 718/1318) tarafından yazılan *Mevridü 'z-zam 'ân* isimli manzum eser hakkındaki bu tezi hazırlamaya sevk etmiştir. Zira Harrâz, Âsım b. Behdele (ö. 127/745) kıraati kadar olmamakla beraber zaman içinde kendisinin de yaşadığı ve ilim hayatının geçtiği Mağrip'te dahil olmak üzere çeşitli coğrafyalarda kabul görmüş Nâfi' b. Abdurrahman (ö. 169/785) kıraatinin imlâsına yönelik bir çalışma yapmıştır. Eser kaleme alındığı günden itibaren özellikle Nâfi' kıraatinin yaygın olduğu bölgelerde medreselerin müfredatına girmiş ve günümüze kadar devam etmiştir. Bu tez, resmu'l-mushaf alanında kaleme alınan eserler arasında *Mevridü 'z-zam 'ân*'ın ön planda olma nedenlerini, mevzu bahis eserin resmu'l-mushaf tedrisatındaki konumunu ve eserin mushaf imlâsı literatüründeki yerini tespit etmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Mushaf imlâsı, Hz. Osman mushafları, Harrâz, Mevridü 'z-zam 'ân.

ABSTRACT

In the history of the Qur'an, which began with the revelation of the Qur'an, the first copies of the Qur'an, were taken between two covers by Hz. Uthman (r.a.) and copied, with a special spelling and called Mesāhif-i Uthmaniyye (Uthman Mushafs) took their place. Due to both the place and importance of Mesāhif-i Uthmaniyye in the history of the Qur'an and the differences in its spelling, Hijri II. It has been the subject of research since the century and this research has been instrumental in the formation of literature on Mushaf orthography. Although most of the first-period works, which constitute the basis of this orthographic literature, have not survived as texts, the information belonging to this period, especially Dānī's " (d. 444/1053) el-Muḫni' fī ma'rifeti mersūmi mesāhifi ehli'l-emsar", which was written from the 4th century and is still referenced as a source for the Mushaf orthography, and Ibn It was transferred through Necāh's works named "(d. 496/1103) Muhtasaru't- et-Tebyīn li-hicā'i't-tenzīl". However, the information transferred from the first period was generally aimed at transferring the orthographic rules of all the recitations contained in the Hz. Uthman's Mushafs together. In this context, there is a need for studies dealing with the orthography of recitations independently. It is this need that prompted this study, which is based on the verse work named Mawridu'z-Zam'ān, written by the famous recitation scholar Ebū Abdillāh Muhammed b. Muhammed b. İbrāhīm el-Ümevī eş-Şerīṣī (d. 718/1318) with the name of Andalusian al-Harrāz. Because al-Harrāz, after Āsım b. Behdele (d. 127/745), he made a study on the spelling of the Nāfi' recitation, which is the most followed in recitation and accepted as recitation narrations in many places, especially in the Maghreb, where al-Harrāz lived and his scholarly life passed. Since the day it was written, the work has been included in the curriculum of madrasas, especially in regions where Nāfi' recitation is common and has continued until today. In our aforementioned study, we aim to reveal the reasons for writing the poem, which conveys the orthographic rules of an independent recitation called Mawridu'z-Zam'ān, and which of the works written in the field of resmu'l-mushaf are at the forefront. Another aim of the study is to reveal the reasons why Mawridu'z-Zam'ān is at the forefront of education and people's favor and to enable the work to determine its place in this literature with its contribution to the mushaf orthography literature.

Key Words: Mushaf Orthography, The Mushafs by Uthman, Harrāz, Mawridu'z-Zam'ān.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	VI
TABLolar LİSTESİ.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI.....	1
II. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLAR	2
IV. ARAŞTIRMANIN LİTERATÜRDEKİ YERİ	3
BİRİNCİ BÖLÜM	4
MUHAMMED B. MUHAMMED B. İBRAHİM el-HARRÂZ'IN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	4
I- HAYATI	4
II- İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	5
A. Hocaları	6
B. Öğrencileri	8
III- ESERLERİ	9
İKİNCİ BÖLÜM	11
MEVRİDÜ'Z-ZAM'ÂN'IN TANITIMI, METOT VE MUHTEVA ANALİZİ	11
I. MEVRİDÜ'Z-ZAM'ÂN.....	14
A. Eserin Resmu'l-Mushaf'a Dair Yazılan Kaynaklar içerisindeki Yeri ve Önemi.....	15
B. Eserin Yazma Nüshaları	20
C. Eserin Kaynakları.....	21
1. <i>El-Mukni ' fî ma 'rifeti mersûmi meşâhîfi ehli 'l-emşâr</i>	21
2. <i>Akîletü etrâbi 'l-kasâid fî esne 'l-makâsîd</i>	22
3. <i>Muhtasaru 't-tebyîn li hecâi 't-tenzîl</i>	22
4. <i>Kitâbu 'l-Munsif</i>	22
D. Eserin Tahkiki ve Şerhleri	24
II- ESERİN METODU	26
III. ESERİN MUHTEVA ANALİZİ	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	42
MEVRİDÜ'Z-ZAM'ÂN'DA MUSHAF İMLÂSİ VE BAĞLAYICILIĞI	42
I. MUSHAF İMLÂSININ TEMEL ÖZELLİKLERİ	42
A. Hazif	42
1. “Elif”in Hazfinde İttifak ve İhtilaf Edilen Yerler	43
1.1. Fâtiha Suresinde “Elif”in Hazfî	43
1.2. Bakara Suresinde “Elif”in Hazfî	50
1.3. Al-i İmrân Suresinden A‘râf Suresine Kadar “Elif”in Hazfî	67
1.4. A‘râf suresinden Meryem Suresine Kadar “Elif”in Hazfî	74
1.5. Meryem Suresinden Sâd Suresine Kadar “Elif”in Hazfî	82
1.6. Sâd Suresinden Kur’an’ın Sonuna Kadar “Elif”in Hazfî	89
2. Med Harfî Olan “Yâ”nın Hazfî	92
3. Med Harfî Olan “Vâv”ın Hazfî	100
4. İki “Lâm”dan Birinin Hazfî	101
B. Hemzenin İmlâsı	103
1. Tek Hemzenin İmlâsı	103
2. Çift Hemzenin İmlâsı	109
C. Ziyade	112
1. “Elif”in Ziyade Olarak Resmedilmesi	112
2. “Yâ”nın Ziyade Olarak Resmedilmesi	121
3. “Vâv”ın Ziyade Olarak Resmedilmesi	122
D-İbdâl	122
1. “Elif”in “Yâ” Olarak Resmedilmesi	123
2. “Elif”in “Vâv” Olarak Resmedilmesi	129
E- Mefsul ve Mevsul	130
1. Mushaflarda Aslı Üzere Ayrı Yazılan Kelimeler	131
2. Mushaflarda Telaffuza Uygun Olarak Bitişik Yazılan Kelimeler	133
F- Hâ’i Te’nîs’in Açık ‘Tâ’ Olarak Yazılması	135
G. Eserin Hatimesi	137
II. MEVRİDÜ'Z-ZAM'ÂN'DA MUSHAF İMLÂSININ BAĞLAYICILIĞI	138
SONUÇ	141

KAYNAKÇA.....	144
EKLER.....	151

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanından itibaren hıfz ve kitabet yoluyla aktarılan Kur'ân-ı Kerim ayetleri Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde cem' edilmiş, Hz. Osman'ın hilafeti zamanında ise mushaflar halinde müslümanların genel kabulüne matuf olan standart bir şekle kavuşmuştur. Mesâhif-i Osmâniyye olarak bilinen bu ilk mushaflar, imlâ hususunda sonraki mushaflar için esas teşkil etmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in istinsahından sonra üzerinde en çok yoğunlaşılan hususlardan biri bu nüshaların imlâları olmuştur.

Mesâhif-i Osmâniyye'nin sonraki dönemlere intikal ettirilememiş olması bu mushafların imlâ özelliklerini bizzat bu mushafları gören veya onlardaki imlâ bilgilerini aktaran âlimlerin eserlerinin merkeze alınmasına yol açmıştır. Bu eserler içerisinden Nâfi' kıraati ekolünden gelen Endülüslü kıraat âlimlerinden Dâni ve İbn Necâh'ın mushaf imlâsına dair yazdıkları eserler ön planda olmuşlardır. Dâni ve İbn Necâh'ın mushaf imlâsına dair yazdığı eserler de dahil bu alanda yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu ilk mushafların içerdiği bütün kıraatlerin imlâ özelliklerini ele almaktadır. Bu bağlamda sahih kıraatlerden sadece birinin imlâsına yönelik çalışmaların yapılması büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmalardan biri olan ve Nâfi' kıraatinin imlâsını aktaran Harrâz'ın *Mevridü'z-zam'ân* isimli manzum eserini çalışmaya bizi sevk eden ana etkende budur. Eser üzerine yurtdışında her ne kadar çokça çalışma yapılmış olsa da ülkemizde eserin akademik hiçbir araştırmaya konu olmaması bir tez konusu olarak ele alınmasındaki ana etkindir.

Tez giriş ve üç bölümden müteşekkildir. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, metodu ve literatürdeki yerine değinilmiştir. Araştırmanın birinci bölümünde Harrâz'ın hayatı, ilmî şahsiyeti ve eserlerinin tanıtımı yapılmıştır. İkinci bölümde ise resmu'l-mushaf ve bu ilme dair yazılan eserlerin serencamı, Harrâz'ın *Mevridü'z-zam'ân*'ının tanıtımı, resmu'l-mushaf alanında yazılan eserler arasındaki yeri, eserin tedrisattaki konumu ve kendinden önce yazılmış olan eserlere tercih edilmesinin nedenleriyle beraber metodu ve muhteva analizi yapılmıştır. Üçüncü bölümde mushaf imlâsının temel kuralları ve nitelikleri bakımından *Mevridü'z-zam'ân*'da nakledilen bilgiler incelenmiştir. İncelenen bu bilgilerden, Harrâz'ın alanın meşhur imlâ kaynaklarından birebir naklettikleri ile bu aktarılanlar arasında kendi tercihleri tespit edilmiştir. Mushaf imlâsının bağlayıcılığı konusunda Harrâz'ın yaklaşımının tespiti ile bu bölüm tamamlanmıştır. Çalışma, elde edilen bulguların özet olarak sunumunu içeren sonuç bölümü ile sona ermiştir.

Hicrî yedinci-sekizinci yüzyılın meşhur kıraat âlimlerinden biri olan Harrâz'ın resmu'l-mushaf'a dair kaleme aldığı eserini mushaf imlâsı yönüyle ele alan bu çalışmada katkıları bulunan danışman

hocam Dr. Öğr. üyesi İshak Kızılaslan’a, kaynakların temininde yardımcı olan Doç. Dr. Muhammed Abay’a, tez konusuna karar vermede ve tezin şekillenmesinde görüşlerini paylaşan Ar. Gör. Eren Pilgir’e, tezin gözden geçirilmesindeki emeklerinden ötürü mesai arkadaşım Asıf Ağdağ’a, hasseten aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Beşir Sami ÖZDOĞAN
İstanbul, 2023

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Fâtiha Suresinde “Elif”in Hazfı	48
Tablo 2: Bakara Suresinde “Elif”in Hazfı	59
Tablo 3: Al-i İmrân Suresinden A‘râf Suresine Kadar “Elif”in Hazfı.....	71
Tablo 4: A‘râf suresinden Meryem Suresine Kadar “Elif”in Hazfı.....	79
Tablo 5: Meryem Suresinden Sâd Suresine Kadar “Elif”in Hazfı.....	86
Tablo 6: Sâd Suresinden Kur’an’ın Sonuna Kadar “Elif”in Hazfı	90
Tablo 7: Med Harfî Olan “Yâ”nın Hazfı	97
Tablo 8: Med Harfî Olan “Vâv”ın Hazfı	101
Tablo 9: İki ‘Lâm’den Birinin Hazfı	102
Tablo 10: Elif’in ziyade edilmesi	119

KISALTMALAR

b.	: İbn
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Drl.	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
İfav	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İsam	: İslam Araştırmaları Merkezi
Nr.	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
r.a	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
Sas.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Söy.	: Söyleşi
sy.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
v.diğ.	: Ve diğerleri
vr.	: Varak
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI

Hiz. Osman'ın halifeliliği dönemindeki istinsah faaliyeti ile Mushaf formuna bürünen ve Mesâhif-i Osmaniyye (Hiz. Osman mushafları) diye isimlendirilen ilk Kur'ân-ı Kerim nüshaları, ümmet için ortak bir hafıza ve sabit bir değeri olmuştur. Halifenin tasdikiyle resmîyet kazanan bu Kur'ân-ı Kerim nüshalarından birer adet yeni İslam merkezleri için çoğaltılmış ve bununla vukuu muhtemel ihtilâfların önüne geçilmiş diğeri yönden ümmetin Mushaf ihtiyacına cevap verilmiştir. Bu nüshalar Mushaf kitabesinin ilk kaynakları olmaları sebebiyle sonraki dönem Mushaf yazımı için esas alınmışlardır. Erken dönemlerden itibaren, mushafların yazımında, Hiz. Osman mushaflarının imlâsına uyulup uyulmayacağı hususunda ihtilâf edilmiştir. Bazıları, mushaf imlâsında, Hiz. Osman mushaflarındaki imlâya uymanın gerekliliğini savunurken, bazıları da yeni imlâ kurallarının da uygulanabileceğini dillendirmiştir. Ağırlık, Hiz. Osman mushaflarına uyma eğiliminde olmakla beraber, ilk dönemlerden itibaren yazılan bazı mushaflarda farklı imlâ kuralları görülmektedir. Bu da bize mushaf imlâsı hususunda ihtilâfın devam ettiğini ve birliğin tesis edilemediğini göstermektedir.

Kendine özel imlâ yapıları ile özellikle hicrî II. asırdaki dil faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan lafız-okuyuş örtüşmesini esas alan imlâ tarzından farklı olan bu nüshalar gerek mushaflar arasındaki farklılıklar ve gerekse de imlâsındaki farklılıkları sebebiyle incelemeye tabi tutulmuştur. Bu incelemeler neticesinde Mushaf'ın kitabesine dair ilk eserler verilmeye başlanmış ve Mushaf imlâsına dair bir literatür oluşmaya başlamıştır.

İmlâ literatürünün temelini oluşturan kaynak niteliğindeki ilk dönem eserlerin büyük bir kısmı metin olarak günümüze ulaşmamış olsa da bu döneme ait malumat, özellikle IV. asırdan itibaren yazılan ve bugün hala mushaf imlâsı hususunda kaynak olarak müracaat edilen Dâni'nin *el-Mukni* ve İbn Necâh'ın *Muhtasarü't-Tebyîn* adlı eserleri vasıtasıyla aktarılmıştır. Ancak ilk dönemden aktarılan bilgiler genel olarak Hiz. Osman mushaflarının ihtiva ettiğı tüm kıraatlere ait imlâ kurallarının bir arada aktarımına yönelik olması sebebiyle kıraatlerin imlâlarını müstakil olarak ele alan çalışmalara ihtiyaç duyulmuştur. Harrâz, kaleme aldığı *Mevridü'z-zam'ân* isimli manzum eseri ile bu ihtiyaca cevap vermiştir. Hicrî VIII. asırda yazılmış olan Harrâz'a ait *Mevridü'z-zam'ân* isimli eser üzerine Arap dünyasında birçok çalışma yapılmış olmasına ve özellikle Mağrip'te tedrisatta yer verilmesine rağmen ülkemizde eser üzerine müstakil olarak tez niteliğinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu husus, bizi tez konusunu belirlerken bu eser üzerinde çalışma yapmaya sevk eden önemli etkenlerden biri olmuştur.

Endülüslü kıraat âlimi Harrâz'ın *Mevridü'z-zam'ân*'ına yönelik bu çalışma ile müellifin verdiği bilgilerin mushaf imlâsı literatüründeki yerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. “Endülüslü Kıraat

Âlimi Harrâz ve Mushaf İmlâsı Bağlamında *Mevridü'z-zam'ân* Adlı Eseri'' olarak belirlenen araştırmanın genel gayesi ise mushaf imlâsına dair mevcut bilgilere sağladığı katkıyı ortaya koymaktır. Bu çalışmanın hedeflerini ise şöyle sıralamak mümkündür;

1. Harrâz'ın Hz. Osman mushaflarındaki imlâya yönelik aktarımlarını incelemek.
2. *Mevridü'z-zam'ân*'ın mushaf imlâsı kaynakları arasındaki yerini temellendirmek.
3. *Mevridü'z-zam'ân*'ın kıraat tedrisatındaki yerini tespit etmek.
4. *Mevridü'z-zam'ân*'ın mushaf imlâsına dair mevcut bilgilere sağladığı katkıyı tespit etmektir.

II. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLAR

Çalışmada dokümantasyon, veri toplama ve belge inceleme yöntemleri kullanılarak verilerin toplanarak sınıflandırılması, tanımlanması ve değerlendirilmesi adımları izlenmiştir. Bunun için öncelikle Harrâz'ın *Mevridü'z-zam'ân*'ı okunmuş, mushaf imlâsının temel özellikleri eserdeki şekliyle başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Tezin yazımı esnasında konu, müellifin izlediği bu tasnif doğrultusunda ele alınmış, her konu başlığında önce özet mahiyetinde bilgi verilip daha sonra müellifin aktarımlarına geçilmiştir. Müellifin manzum eserde özet olarak aktardığı bilgiler kaynaklarına müracaat edilerek detaylandırılmıştır. Eserin ve kaynaklarının mushaf imlâsının temel özelliklerinde örtüştüğü ve ayrıştığı kelimeler bazı bölümlerde tablolarla gösterilmiştir.

Çalışmada *Mevridü'z-zam'ân*'ın Süleymaniye Kütüphanesi'nde (İbrâhim Efendi, nr. 28/3) kayıt rakamlı yazma nüshası esas alınmakla beraber Mektebetü'l-İmami'l-Buhârî tarafından 2012 tarihinde yapılan baskısından da yararlanılmıştır. Bu çerçevede müellifin hayatının incelendiği birinci bölümde İbnu'l-İbnu'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *Gâyetu'n-nihâye*'si, Kehhâle'nin (ö. 1905) *Mu'cemu'l-muellifin*'i Abdullah Kennûn'un (ö. 1908) *en-Nübûğu'l-Mağribî fî'l-edebi'l-'Arabî*'si Mahlûf'un (ö. 1941) *Şeceratü'n-nûr*'u, Saîd A'râb, *el-Kurrâ*' ve *'l-kırâ'ât bi'l-Mağrib*'i ve Abdü'l-Hâdî Hamîtü'ya ait *Kıraatü'l-imâm Nafi inde'l-Megâribeti min rivâyeti ebî Saîd Verş* gibi biyografi kitaplarından ve bu eserlerle beraber Harrâz'ın eserleri üzerine yapılan çalışmalardan da yararlanılmıştır.

Mevridü'z-zam'ân'ın tanıtımı, eserin metodu ve tahlilinin yapıldığı ikinci bölümde öncelikle *Mevridü'z-zam'ân*'ın bu alanda yerini tespit amacıyla kısa olarak mushaf imlâsı konusuna ve bu alanda yazılan mensur ve manzum eserlere yer verilmiştir. Bu bağlamda başvurduğumuz temel kaynaklar: İbnü'n-Nedîm'in (ö. 385/995) *el-Fihrist*'i, Kâtib Çelebî'nin (ö. 1067/1657) *Keşfü'z-zünûn 'an esmâ'il-kütüb ve'l-fünûn*'u ve İbnu'l-Cezerî'nin *Gâyetu'n-nihâye*'si gibi biyografi kitapları olup eserin metodunun ve muhteva analizinin yapıldığı kısımda ise *Mevridü'z-zam'ân* ve şerhlerinden Sanhâcî'nin (750/1349) *et-Tibyân*'ı, İbn Âşir'in (ö. 1040/1630) *Fethu'l-mennân*'ı, Mârğînî'nin (ö.1930) *Delilü'l-hayrân*'ı, ve Racrâcî'nin (ö. 900/1494) *Tenbihü'l-adşân* adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

Bu bölümün ardından çalışmanın ana konusu olan resmu'l-mushaf ile alakalı Harrâz'ın aktardığı kelimeler, eserin kaynakları arasında olan ve mushaf imlâsı literatürüne ciddi katkıları bulunan Dâni'nin *el-Mukni' fî resmi mesâhifi'l-emsâr*'ı ve Süleyman b. Necâh'ın *Muhtasaru't-tebyîn li hicâi't-tenzîl*'i ile karşılaştırılmış böylece *Mevridü'z-zam'ân* ve kaynakları arasında ittifak ve ihtilâf edilen yerlerin tespiti çalışılmıştır. Bu bölümde başta eserin kaynakları arasında olan Dâni'nin *el-Mukni'* ve Süleyman b. Necâh'ın *Muhtasaru't-tebyîn*'i ile Mehdevî'nin (ö. 440/1048-49 [?]) *Hicâu mesâhifi'l-emsâr*, Sehâvî'nin (ö. 643/1245) *Kitâbu'l-vesîle ilâ keşfi'l-akîle*, İbn Vesik'in (ö. 654/1256) *el-Cami'i*, yine *Mevridü'z-zam'ân*'ın şerhlerinden Sanhâcî'nin *et-Tibyân*'ı, İbn Âşir'in *Fethu'l-mennân*'ı, Mârgînî'nin *Delilü'l-hayrân*'ı, ve Racrâcî'nin *Tenbîhü'l-adşân* adlı eserlerinden istifade edilmiştir.

Müracaat edilen kaynaklar sadece burada listelediklerimizle sınırlı olmayıp birinci derecede önem atfedilen klasik veya modern eserlerden önemli olanlarını zikretmiş bulunmakla beraber bunun yanı sıra her bölümde o bölüme dair yazılan makale, tez, bazı internet siteleri ve TDV İslam Ansiklopedisi'nden istifade edilmiştir.

IV. ARAŞTIRMANIN LİTERATÜRDEKİ YERİ

Mağribin meşhur kıraat âlimlerinden Harrâz'ın, Dâni ve İbn Necâh gibi mushaf imlâsı denince akla ilk gelen otorite şahsiyetlerden olduğu kabul edilmektedir. Harrâz'ın müellefatının tamamı kıraat ilmine dair olup bunlardan en bilineni ve Harrâz'ın şöhretine sebep olanı *Mevridü'z-zam'ân* adlı eseridir. Bu eserden tedrisatta yaygın olarak istifade edilmiş öyle ki başta Mağrip medreseleri olmak üzere El-Ezher Üniversitesi de dahil Kuzey Afrika'da birçok medresede okutturulup ezberletilmiş ve anılan bölgelerde Ebû Amr ed-Dâni, Ebû Dâvûd Süleyman b. Necâh ve Ebû Muhammed (Ebû'l-Kâsım) Kâsım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtîbî er-Ruaynî'nin (ö. 590/1194) eserlerinin yerini aldığı ifade edilmiştir.

Bu çalışmanın kendisine konu edindiği *Mevridü'z-zam'ân* adlı eser üzerine Arap âleminde çokça şerh yazılan, alanında istifade edilen ve mushaf imlâsı hususunda kaynak gösterilen bir eser olmasına rağmen tespit edebildiğimiz kadarıyla eser hakkında ülkemizde herhangi bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeple “*Mevridü'z-zam'ân*’ı” konu edinen bu çalışma, ülkemizde akademik olarak eser üzerine yapılan ilk çalışma olacağından mushaf imlâsı literatürüne ve mushaf çalışmalarına mütevazi bir katkı sağlaması hedeflenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED B. MUHAMMED B. İBRAHİM el-HARRÂZ'IN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Bu bölümde hicrî yedinci/sekizinci yüzyılda yaşamış olan, Dâni ve İbn Necâh gibi mushaf imlâsı denince akla ilk gelen otorite şahsiyetlerden olduğu kabul edilen ve Mağrib'in meşhur kıraat âlimlerinden olan Harrâz'ın, hayatı, ilmi kişiliği ve bu ilmî kişiliğinin oluşmasında rolü olan hocalar ve kaleme aldığı eserleri ele alınacaktır.

I- HAYATI

Müellif, *Mevridü'z-zam'ân*'a ilave ettiği zeylinde ismini Muhammed b. Muhammed b. İbrahim el-Ümevî olarak zikretmiştir.¹ Eserin ilk şârihi olan İbn Actâ ismiyle meşhur Ebû Muhammed Abdullah b. Ömer es-Sanhâcî'nin eserin şerhinde, hocasının ismini Muhammed b. Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Abdullah el-Ümevî eş-Şerîşî olarak zikrettiği görülmektedir.² Müellifin künyesi Ebû Abdullah'tır. Kendisini El-Ümeyye olarak vasıfladığı için el-Ümevî, aslen Endülüs'e bağlı Şerîş (Jerez) şehrinden olduğu için eş-Şerîşî nisbeleriyle bilinir. Asıl şöhret bulan Harrâz lakabı ise bütün şârihlerin ittifakıyla ilimle meşguliyetinden evvel sahip olduğu deri ve benzeri ürünlerden ayakkabı imal etme (kunduracılık) zanaatkarlığından gelmektedir.³

Doğum tarihi ile alakalı kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız müellifin doğum yeri Endülüs'e bağlı Şerîş (Jerez) kentidir. Şerîş (Jerez) hicrî 662'de İspanyolların eline geçince Şerîş halkı Merînîler⁴ devletinin başkenti Fas'a intikal ettiler. O dönem küçük yaşlarda olan fakat yaşı tam olarak

¹ Muhammed b. Muhammed b. İbrahim El-Ümevî, **Mevridü'z-zam'ân fi resmi ahru'fî'l-Kur'ân** (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 56b; Muhammed b. Muhammed b. İbrahim El-Ümevî **Mevridü'z-zam'ân fi resmi ahru'fî'l-Kur'ân**, (Mısır, Mektebetü li'l-İmami'l-Buhârî, 1427/2006), 45.

² Ebû Muhammed Abdullah b. Ömer Es-Sanhâcî, **et-Tibyan fi şerhi mevrîdî'z-zam'ân**, (y.y.), 1422/2002, 16-19.

³ Sanhâcî, **et-Tibyan**, 16-19; Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Yusuf İbnu'l-İbnu'l-Cezerî, **Gâyetu'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ** (nşr. G. Bergstraesser) Mektebe İbn Teymiyye, 1351/ [1932], 2/208; Ömer Rıza Kehhâle, **Mu'cemu'l-muellifin: Terâcimu musannifi'l-kutubi'l-Arabiyye**, (Beyrut, Mektebetü'l-Musenna/Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1376/1957), 617; Abdü'l-vahid b. Âşir el-Endülûsî el-Mağribî, **Fethu'l-Mennân fi şerhi mevrîdî'z-zam'ân**, (Mısır, Daru İbn Hafsi, 1436/2016), 37; İbrahim b. Ahmed el-Mârgînî, **Delîlü'l-hayran alâ mevrîdî'z-zam'ân fi fenni'r-resmi ve'z-zabtî**, (Kuveyt: Kuveyt Evkaf bakanlığı, 1432/2011), 20 (Nâşir mukaddimesi).

⁴ Merînîler, 1196-1465 yılları arasında Mağrib'de hüküm süren bir Berberî hanedanıdır. Merînî sultanları âlimlere belirli bir bakış açısı dayatmadan, önlerine hiçbir engel çıkartmadan fikrî hayatı desteklediler. Birçok âlim Merînî sultanlarının ilim meclislerine katıldı. Bazıları (İbn Haldun, İbn Hatîb, İbn Ahmer) devlette önemli mevkilerde görev aldılar. Sultanların pek

bilinmeyen Harrâz'ın da Fas'a intikal edenler içerisinde olduğu kaydedilmektedir. Küçük yaşlarda kunduracılık ile meşgul olup ilim tahsiline geç yaşta Fas'ta başlayıp burada yetişmiştir. Başta Ebû Abdullah Muhammed b. Ali (b.) el-Kassâb (ö.690/1291) olmak üzere Fas'ın önde gelen âlimlerinden Arapça, resmü'l-mushaf ve Mâlikî fikhî gibi birçok ilim dalında ders almıştır. Billhassa kurrâ-i seb'adan Nâfi' b. Abdurrahman'ın kıraati ve resmü'l-mushaf konularında mütehassıs olmuştur.⁵

Kaynakların genelinde Harrâz'ın vefat tarihiyle ilgili hicrî 718 tarihi verilmekle beraber, eserin ilk şârihi olan İbn Actâ, müellifin doğum ve vefat tarihini zikretmeyi düşündüğünü fakat güvendiği kaynaklarda bu hususta bir bilgi bulamadığını ifade etmiş, Mârgînî (ö. 1349/1930) ise Harrâz'ın hicrî VII. asrın sonu ile VIII. asrın başını idrak ettiğini zikrederek doğum ve vefat tarihi üzerinde durmadığını ifade etmiştir. Harrâz, Fas'ta vefat edip bugün Bâbu'l-Hamrâ denilen mahalde defnedilmiştir.⁶

II- İLMİ ŞAHSİYETİ

Kaynaklarda, Harrâz'ın eğitim hayatına hangi yaşta başladığına dair herhangi bir bilgi bulunmamakla beraber geç yaşta ve Fas'ta başladığı hususunda fikir birliği olduğu görülmektedir. Tahsiline Fas'ta başlamış ve orada ikmal etmiştir. İlim tahsiline ileriki yaşlarında başlamasına rağmen, eğitimdeki çabaları ve hayatını Kur'an-ı Kerim'e hizmet etmeye adanması âlimler arasında yüksek bir mevki edinmesini sağlamıştır.⁷

İbn Actâ Harrâz'ı; üstaz, muhakkik, mukri, Kur'an muallimi, Nâfi' kıraatinin en önde gelen imamı ve zabt ilmini usul ve illetleriyle bilen arif bir kimse olarak tarif etmektedir.⁸ Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-İbnu'l-Cezerî müellif için "imam-ı kâmil, müteahhir mukrîdir" ifadesini kullanmıştır.⁹ Abdullâh b. Abdissamed Kennûn el-Hasenî "Fas'ta kurrâların imamı idi" demiştir.¹⁰ Yine eserin şârihlerinden İbrahim b. Ahmed el-Mârgînî müellifi: imâm, seçkin müellefât ve yüksek ilim sahibi diye vasıflamıştır.¹¹ Yine müellifin Zabtu'l-Kur'an ile alakalı zeyline şerh yapan Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah et-Tenesî bir

çoğu ilmi ve ilim ehlini seven kimselerdi. Mesela Sultan Ebû'l-Hasan bin Ebî Saîd Ulema'nın büyüklerinden olup medrese, mescit inşa etmek ve öğrencilere burs ve imkân sağlamak gibi ilmi faaliyetlere büyük teşvikleri vardı. Abdullah Kennûn, **en-Nübûğu'l-Mağribî fi'l-edebî'l-'Arabî**, (Beyrut, Eş-Şirketü'l-Âlemiyyetü Li'l-kitâb, [t.y.]), 1/198.

⁵ Saîd A'râb, **el-Kurrâ' ve'l-kurrâ'ât bi'l-Mağrib**, (Beyrut/Lübnan, Dâru'l-garbi'l-islâmî, 1410/1990), 34; Mustafa Çetin, "Harrâz, Muhammed b. Muhammed" **TDV İslam Ansiklopedisi**, (İstanbul, TDV yayınları, 1999), 16/245.

⁶ Sanhâcî, **et-Tibyân**, 2 (Nâşir mukaddimesi); Kehhâle, **Mu'cemu'l-muellifîn**, 3/617, Hayreddin b. Mahmûd ez-Ziriklî **el-A'lâm: Kâmu'su terâcimi li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arabi ve'l-mübta'ribîn ve'l-müsteşrikîn**, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 7/33; Muhammed bin Muhammed bin Amr Kâsım Mahlûf, **Şeceratü'n-nûru'z-zekiyyetü fi tabakâtî'l-mâlikiyyeti**, (Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 1/309; İbrâhim b. Ahmed et-Tûnusî el-Mârgînî, **Delilü'l-Hayrân alâ mevridi'z-zamân**, (Tunus, el-Matbaatü'l-Umumiyye, 1326/1908), 6 (Nâşir mukaddimesi).

⁷ Sanhâcî, **et-Tibyân**, 4 (Nâşir mukaddimesi).

⁸ Sanhâcî, **et-Tibyân**, 4 (Nâşir mukaddimesi).

⁹ İbnu'l-Cezerî, **Gâyetu'n-nihâye**, 208.

¹⁰ Kennûn, **En-Nübûğu'l-Mağribî**, 1/219.

¹¹ Mârgînî, **Delilü'l-Hayrân**, 20.

beyti şerh ederken “Allah (c.c) ona rahmet etsin bu onun görüşüdür. Nitekim mukaddem âlimler bunu böyle söylememişlerdir. Onun görüşü ise sahihtir. Bu da onun bu ilme ne kadar vâkıf olduğunun delilidir” diyerek Harrâz’ın ilmî birikimine atıfta bulunmuştur.¹² Muhammed b. Muhammed b. Ömer Mahlûf el-Münestîrî ise, müellifî, imâm, fakih, üstad ve kıdve (numune) sıfatlarıyla vasıflamıştır.¹³

Tüm bu nitelemelerin ve daha sonra değineceğimiz müellifin eserlerinin de delalet ettiği şey Harrâz’ın kıraat ve özellikle de mushaf imlâsı ve zabtû’l-mushaf alanındaki birikimi ile öne çıkan biri olduğudur. Zira bu sıfatlar ancak kıraat ilminde otorite olmuş bir kişi hakkında kullanılabilmektedir. Müellifin, gerek kunduracılık zanaatıyla meşgul olduğu gençlik yılları ve gerek ilimle meşgul olduğu dönemle alakalı adının geçtiği eserlerdeki malumatın sınırlı olduğu görülmektedir. Hatta şöyle söyleyebiliriz: Harrâz, kıraat ilminde ve özellikle de mushaf imlâsı alanında geniş bir bilgi birikimine sahip olmasına rağmen *Mevridü’z-zam’ân* adlı eserini kaleme almamış olsaydı kıraat alanında ismi bilinmeyip perde gerisinde kalması muhtemel gözükmemektedir.

A. Hocaları

Harrâz’ın ilmî kimliğinin oluşmasında rolü olduğu yani kıraat başta olmak üzere farklı alanlarda hangi kaynaklardan ve hocalardan istifade ettiği noktasında kaynaklarda, birçok seçkin hocadan “Kur’ân’î ve Arabî ilimleri okumuştur” ifadesi yer almaktadır. Başta talebesi ve aynı zamanda *Mevridü’z-zam’ân*’ı ilk şerh eden Sanhâcî (İbn Actâ), *et-Tibyân*’ında¹⁴ müellifin hocası olarak Ebû Abdullah Muhammed b. Ali (b.) Abdu’l-Hakk el-Ensârî el-Kassâb’ı (ö. 690/1291) zikrederken diğer bazı kaynaklar ise el-Kassâb ile beraber İbn Âcurrûm diye bilinen Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Dâvûd es-Sanhâcî (ö. 723/1323)¹⁵ ve İbn Berrî et-Tâzî, Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali (b. Muhammed) b. Hüseyin er-Ribâtî et-Tâzî el-Mağribî’yi (ö. 731/1331) zikretmektedirler.¹⁶ Bu çerçevede Harrâz’ın ilim aldığı kimseler olarak şu isimleri zikretmek mümkündür:

1. Ebû Abdullah Muhammed b. Ali (b.) Abdu’l-Hakk el-Ensârî el-Kassâb; kıraat ilminin öncülerinden ve Fas’ın kıraat imamlarından. İbnu’l-Cezerî, kendisini şeyh ve masdar-ı kâmil diye konu etmiştir. Nâfi‘ kıraatine dair *Takrîbü’l-menâfi‘* isimli eseri vardır. 690/1291 tarihinde vefat etmiştir.¹⁷

¹² Ebû Abdullah, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah et-Tenesî. *et-Tırâz fî şerhi zabtî’l-Harrâz*. (Medine, Kral Fahd Kur’ân-ı Kerim Matbaası, 2008), 229.

¹³ Mahlûf, *Şeceratü’n-nûr*, 1/309.

¹⁴ Sanhâcî, *et-Tibyân*, 19.

¹⁵ Saïd A’râb, *el-Ḳurrâ’ ve’l-ḳirâ’ât bi’l-Mağrib*, 34.

¹⁶ Abdü’l-Hâdî Hamîtû, *Kıraatü’l-imâm Naf’i inde’l-Megâribeti min rivâyeti ebî Saïd Verş*. (Rabat, Fas Evkaf ve İslami İşler Bakanlığı, 2003), 2/386-389.

¹⁷ İbnu’l-Cezerî, *Gâyetü’n-nihâye*, 2/180; Saïd A’râb, *el-Ḳurrâ’ ve’l-ḳirâ’ât bi’l-Mağrib*, 32.

2. Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Dâvûd es-Sanhâcî (ö. 723/1323) Fas'ta doğdu. Aslen Sanhâce kabilesine mensup olup 'Âcurrûm' lakabı ile bilinmektedir. İbn Âcurrûm'un ilim yolculuğuna ve kendisinden beslendiği hocalara dair yeterli bilgi yoktur. Ancak Fas'ta kıraat, fıkıh, dil, edebiyat ve matematik eğitimi aldığı kaydedilmektedir. Hac seyahati esnasında Kahire'ye uğradığı, burada meşhur dilci ve müfessir Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin (ö. 745/1344) ders halkasına katıldığı ve kendisinden icâzetli olduğu nakledilmektedir. Fas'ta Karaviyyîn Camii'nde dil ve kıraat dersleri vermeye başlayan Âcurrûm'un oğulları Ebû Muhammed Abdullah ve Mindîl lakabıyla tanınan Ebû'l-Mekârim Muhammed başta olmak üzere birçok öğrenci yetiştirmiştir. İbn Âcurrûm 20 Safer 723'te (28 Şubat 1323) Fas'ta vefat etmiş olup Bâbü'l-hamrâ diye bilinen Bâbülcizyîn yakınındaki Endülüslüler mahallesinde defnedilmiştir.¹⁸

İbn Âcurrûm'un en meşhur eseri *el-Muḳaddimetü'l-Âcurrûmiyye*'dir. Müellifin hac farızasını yerine getirmek için Mekke'de bulunduğu esnada kaleme aldığı rivayet edilen eser bir gramer kitabı olup, metodu ve yalın üslubu sebebiyle İslâm coğrafyasında ve XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa'da meşhur olarak çok ilgi görmüş, bazı Batı dillerine tercümesi yapılarak çok defa basılmıştır.¹⁹ İbn Âcurrûm'un ayrıca, Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtîbî'nin (ö. 590/1194) *eş-Şâtîbiyye*'sine yazdığı *Ferâ'idü'l-me'ânî fî şerhi Hırzî'l-emânî* isimli şerhi ve İmam Nâfi' kıraatine dair "*el-Bâri*" adlı manzum bir eseri vardır.²⁰

3. Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî (b. Muhammed) b. Hüseyin er-Ribâtî et-Tâzî el-Mağribî 660/1262 yılında Fas'ın Tâze şehrinde doğdu. Buraya nisbetle Tâzî olarak bilinir. İlk olarak âlim ve fâdıl bir kimse olan babasının tedrisatında eğitime başlayan İbn Berrî, Endülüs'ün şehir şehir Hristiyan krallıklara geçmesi nedeniyle Endülüs ulemasının hicret ederek kültür yönüyle zengin Tâze'ye yerleşmesinden sonra Endülüslü âlimlerin ilmî birikimlerinden faydalanmıştır. İbn Berrî, böyle bir ortamda başta Nâfi' kıraatinin üstatlarından Ebû'r-Rebî' Süleyman b. Muhammed İbn Hamdûn eş-Şerîşî (ö. 709) olmak üzere birçok âlimden dinî ilimler, dil, edebiyat ve kıraat alanında dersler aldı.²¹ Fas ve Karaviyyîn'in camilerinde ders vermeye başlayan İbn Berrî, birçok öğrenci yetiştirmiştir. İbn Berrî'nin yetiştirdiği öğrencileri arasında Ebû Mehdî İsâ b. Abdullah et-Tircâlî (Tâze Kadısı), Ebû Ali el-Fârisî, Muhammed b. Şuayb el-Mecâsî ve *ed-Dürerü'l-levâmi*'i şerheden ve aynı zamanda

¹⁸ Daha detaylı bilgi için: Celâleddin Abdurrahmân b. Ebû Bekir es-Suyûtî, *Buḡyetü'l-vu 'ât fi tabakâti'l-luḡaviyyîn ve'n-nuhât*, (Lübnan, el-Mektebetü'l-Asriyye, t.y.), 1/238-239; Kâib Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Çelebî, *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*. (Bağdat, Mektebetü'l-Müsenneâ, 1941, 2/1296); Kennûn, *en-Nübûḡu'l-Mağribî*, 1/220; el-Miknâsî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Miknâsî ez-Zenâtî, *Cezvetü'l-iktibâs fi zikri men ḥalle mine'l-a'lâm medînete Fâs*. (Rabat: Dârü'l-Mansûr, 1973), 1/221-222; Saïd A'râb, *el-Ḳurrâ ve'l-ḳurâ'ât bi'l-Mağrib*, 32-33.

¹⁹ Hulusi Kılıç, "Âcurrûm" *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, TDV yayın., 1999), 19/295-296.

²⁰ Kılıç, "Âcurrûm", *DİA*. 19/295-296.

²¹ Hamitü, *Ḳirâ'etü'l-imâm Nâfi'*, 3/108-301.

Mevridü'z-zam'ân 'ın müellifi olan Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Ümevî eş-Şerîşî'de vardır.²²

İbn Berrî'nin en meşhur eseri, Mağrib medreselerinde de okutulan İmam Nâfi' kıraatine dair 697 /1298 yılında yazdığı *ed-Dürerü'l-levâmi' fî aşli makra'i'l-İmâm Nâfi'* adlı 243 beyitlik manzumudur. *Ed-Dürerü'l-levâmi'* üzerine birçok şerh ve çalışma yapılmıştır.²³ Kuzey Afrika ülkelerinde Nâfi' kıraatinin öğretiminde günümüzde de büyük ilgi gören manzumeyi İbn Berrî'den on altı kişinin rivayet ettiği kaydedilmektedir. Bunların başında da Harrâz, Tircâlî ve Meccâsî gibi öğrencileri gelmektedir.²⁴ Manzume üzerine elliye aşkın şerh yazılmıştır. Müellifin öğrencilerinden Harrâz eş-Şerîşî'nin *el-Maksadu (el-Kasdü)'n-Nâfi' li-buğyeti'n-nâşi' ve'l-bâri' fî şerhi'd-Düreri'l-levâmi'* isimli eseri de bu şerhlerden biridir.²⁵ İbn Berrî, hicrî 731/1331 tarihinde Fas'ta vefat etmiştir. Vefatından sonra Tâze şehrine götürülüp hocası İbn Hamdûn'un yanı başına defnedilmiştir.²⁶

B. Öğrencileri

Harrâz'ın sıbyan muallimi olduğu ve bu sebeple çok öğrencisi olduğu ifade edilse de²⁷ kaynaklarda zikredilen öğrenci sayısı birkaç öğrenci ile sınırlıdır. Bu bağlamda Harrâz'dan ilim alan kimseler olarak şu isimleri zikretmek mümkündür:

1. Ebû Muhammed Abdullah bin Ömer es-sanhâcî; İbn Actâ ismi ile maruf olup Fas'ta berberî kabilelerden olan Sanhâc kabilesine mensuptur. Bu sebeble Sanhâcî nisbesiyle meşhurdur. Kaynaklarda imam, mücevvid, mukrî vasıflarıyla zikredilmiştir. Doğum tarihi bilinmemekle beraber Fas'ta dünyaya geldiği, burada yetiştiği ve Fas'ta vefat ettiği bilgisi kaynaklarda bulunmaktadır. Resmu'l-Mushaf ve Zabtu'l-Kur'ân alanında muteber kurrâlardan biri olup, ömrünü Kur'ân'ın eğitim ve öğretimine vakfetmiş, hocası Harrâz gibi sıbyan muallimliği yapmıştır. Sanhâcî'nin tek eseri *Mevridü'z-zam'ân*'a yaptığı *et-Tibyân Fî Şerhi Mevridi'z-Zam'ân* adlı şerhtir. Bu şerh *Mevridü'z-zam'ân*'a yapılmış ilk şerh özelliği taşımaktadır. Sanhâcî'nin *Mevridü'z-Zam'ân*'ı hocası Harrâz'a okuduğu da kaynaklarda zikredilmektedir.²⁸

²² Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 7/220-221; Zirikli, *el-A'lâm*, 5/5; Kennûn, *en-Nübûğu'l-Mağribî*, 1/21; Hifnâvî, *Ta'rîfu'l-halef*, 2/12; Saîd A'râb, *el-Ḳurrâ' ve'l-ḳurâ'ât bi'l-Mağrib*, 22-31.

²³ Hamîtû, *Ḳırâ'etü'l-imâm Nâfi'*, 3/108-112.

²⁴ Hamîtû, *Ḳırâ'etü'l-imâm Nâfi'*, 3/150-163.

²⁵ Hamîtû, *Ḳırâ'etü'l-imâm Nâfi'*, 3/233-277. İbn Berrî, öğrencisi Harrâz'ın *ed-Dürerü'l-levâmi'*e yazdığı şerhi kendisine takdim etmesi dolayısıyla *Ṭurer 'ale'd-Dürer* adlı eseri kaleme almıştır.

²⁶ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 7/220-221; Zirikli, *el-A'lâm*, V, 5; Kennûn, *en-Nübûğu'l-Mağribî*, 1/21; Hifnâvî, *Ta'rîfu'l-halef*, 2/12; Saîd A'râb, *el-Ḳurrâ' ve'l-ḳurâ'ât bi'l-Mağrib*, 22-31.

²⁷ Hamîtû, *Ḳırâ'etü'l-imâm Nâfi'*, 3/108-112.

²⁸ Sanhâcî, *et-Tibyân*, 199; Ebû alî Hüseyin bin Alî bin Talha er-Racracî, eş-Şevşevî, *Tenbîhü'l-adşân alâ mevridi'z-zamân*, (Libya, Câmîatü'l-Murakkab, , t.y.), 60; İbn Âşir, *Fethu'l-Mennân*, 352.

²⁹ Kettânî, Muhammed b. Ca'fer. *Selvetü'l-enfâs ve muḥaddesetü'l-ekyâs bi-men ukbire mine'l-'ulemâ' ve's-sulehâ' bi-Fâs*. (Beyrut: Daru ibni Harzem, 1435), 2/105-106.

2. Muhammed bin Abdu'l-Müheymin bin Muhammed bin Abdullah bin Muhammed Ebû Saîd El-Hadramî (787/1385); aslen Fas'ın kuzeyinde Cebelîtarık Boğazı'nın Akdeniz'e açılan kesiminde yer alan ve İspanya hâkimiyetinde bir şehir olan Sebte'de hicrî 676 senesinde dünyaya gelmiştir. Asrının ulemâsından fıkıh ve ahlâk dersleri almıştır. *El-Kevkebû'l-Vekkâd fî Men Halle bisebtete mine'l-Ulemâi ve's-Sulehâi ve'l-Ubbâd* adlı bir eseri vardır. Hicrî 787' de Fas'ta vefat etmiştir.²⁹

3. Abdurrahman bin Muhammed bin Saîd Ebû Zeyd (ö.?). kaynaklarda Üstaz ve Mukrî diye zikredilmiş olup hayatına ve vefat tarihine dair bilgi bulunmamaktadır.³⁰

III- ESERLERİ

1. *Umdetü'l-beyân fî'z-zabt*.³¹
2. *Mevridü'z-zam'ân fî (hükmi) resmi (ahrufi) 'l-Kur'ân*.³²
3. *El-Şaşdü'n-Nâfi' li-buğyeti'n-nâşî ve'l-bâri' fî şerhi'd-Düreri'l-Levâmi' fî kırâ'ati Nâfi'*.³³
4. *Şerhu Kasîdeti'l-Husarî*³⁴
5. *Şerhun alâ Akîleti etrâbi'l-kasâidi li's-Şatibî*³⁵
6. *el-Mühezzebû'l-muhtasar fî'r-resmi, evi'l-mühezzebû'l-mülehas*³⁶
7. *İhtilâfu'l-kurrâi fi'l-vakfi'l-lezî yünsebû ileyhi*³⁷

²⁹ İbn Gâzî, **Fihrisü İbn Gâzî: et-Te'allül bi-rüsûmi'l-isnâd ba'de'ntikâli ehli'l-menzil ve'n-nâd** (nşr. Muhammed ez-Zâhî), (Dârülbeyzâ 1399/1979), 96. Kaynaklarda el-Hadramî'nin Tunus'ta vefat ettiği bilgisi de vardır. Bkz. el-Miknâsî, **Cezvetü'l-iktibâs**, 444.

³⁰ İbn Gâzî, **Fihrisü İbn Gâzî**, 96.

³¹ Eser, Harrâz'ın resmî'l-mushafa dair Mevridü'z-zam'ân'dan önce kaleme aldığı bir eserdir ki çeşitli kütüphanelerde (Rabat Milli Kütüphanesi gibi) nüshaları bulunan bu esere Saîd b. Saîd b. Dâvûd el-Cezûlî İ'ânetü's-şıbyân adıyla bir şerh yazmıştır. Bkz. Mahlûf, **Şeceratü'n-nûr**, 1/309; Kehhâle, **Mu'cemü'l-mü'ellifin**, 3/617; Çetin, "Harraz", **DİA**, 16/245..

³² Eser teziminin konusu olması ve devamıyla bir bütünlük oluşturmaya için ileride müstakil olarak ele alınacaktır.

³³ Eser, İbn Berrî er-Ribâtî tarafından 697 (1298) yılında Nâfi' b. Abdurrahman'ın kıraatine dair yazılan ed-Düreri'l-levâmi' fî aşli ma'kre'i'l-İmâm Nâfi' adlı kitabın şerhidir. Bkz. Mahlûf, **Şeceratü'n-nûr**, 1/309; Kehhâle, **Mu'cemü'l-mü'ellifin**, 3/617; Çetin, "Harraz", **DİA**, 16/245.

³⁴ Eser günümüze ulaşmamıştır veya henüz keşfedilmemiştir. Bkz. Mahlûf, **Şeceratü'n-nûr**, 1/309; Kehhâle, **Mu'cemü'l-mü'ellifin**, 3/617; Kettânî, **Selvetü'l-enfâs**, 2/114.

³⁵ İbn Actâ bu eseri Harrâz'ın eserleri arasında zikretmemiştir. İbn Âşir ise, müellifin bu eserinden bazı hocaların nakillerde bulunduğunu gördüğünü ancak kitabın kendisini bulamadığını ifade etmiştir.³⁵ Eser günümüze ulaşmamıştır veya henüz keşfedilmemiştir. Bkz. Sanhâcî'nin, **et-Tibyân**, 214; İbn Âşir, **Fethu'l-Mennân**, 352.

³⁶ Eser günümüze ulaşmamıştır veya henüz keşfedilmemiştir. Racrâcî, **Tenbîhü'l-adşân**, 27. (Nâşir mukaddimesi); Ebû Abdullah et-tenêsi, **et-Tirâz fî şerhi zabti'l-Harrâz**, thk. Ahmed Şirşâl, (Medine Kral Fahd matbaası, 2013), 98 (Nâşir mukaddimesi). Hassaniye kütüphanesinde (Kraliyet Hazinesi) 4497 kayıt rakamlı Mevridü'z-Zam'ân üzerine Fas'lı alimler tarafından yapılmış bir çalışmanın 110,114 ve 119. Sayfaları kaynak gösterilmiştir.

³⁷ Saîd A'râb, **el-Kurrâ' ve'l-kırâ'ât bi'l-Mağrib**, 35.

Müellifin bu yedi eserden başka mushaf imlâsına dair ismi belirtilmeyen mensur bir eserinden de söz edilmektedir.³⁸

³⁸ Bu eserin varlığı kaynaklarda belirtilmesine rağmen ismi belirtilmemiştir. Eser günümüze ulaşmamıştır veya henüz keşfedilmemiştir. Sanhâcî, **et-Tibyân**, 199; İbn Âşir, **Fethu'l-Mennân**, 289.

İKİNCİ BÖLÜM

MEVRİDÜ'Z-ZAM'ÂN'IN TANITIMI, METOT VE MUHTEVA ANALİZİ

Mevridü'z-zam'ân'ın tanıtımı, eserin metot ve muhteva açısından analizine geçmeden önce eserin resmu'l-mushaf alanında yazılan eserler arasındaki konum ve önemini tespit edebilmek için öncelikle resmu'l-mushaf kavramı ve bu alanda yazılan eserlere kısaca değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Hiz. Osman (r.a.) zamanında teşekkül ettirilen istinsah komisyonunun kullandığı hat olarak bilinen resmu'l-mushaf'ın genel özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür: “Harf düşmesi/hazif, harf eklenmesi/ziyade, harf değişmesi/bedel, bitişik ve ayrı yazım/el-mevsûl ve'l-maktû', iki farklı okuyuştan birinin tercih edilmesi ve hemzenin yazım biçimidir.”³⁹ Hiz. Peygamber'e Kur'an'ın inzâlî ile beraber Müslümanlar inen tüm ayetlere gereken önemi göstermiş ona dair her özelliği ve ayrıntıyı incelemeye çalışmışlardır. Her işte öncü olan ümmetin âlimleri bu işte de en büyük sorumluluğu almışlardır.⁴⁰ Kur'an ile alakalı her hususu ele almaya çalışan ümmet âlimlerinin üzerinde durdukları ve incelemeye tabi tuttıkları Kur'an'ın özelliklerinden biri de ilk mushafların imlâlarıdır. Zira ilk mushafların ‘Resm-i Osmânî’ de denilen kendine özel imlâ yapısında lafız-okuyuş birlikteliği dışına çıkmış ve aynı özelliğe sahip kelimeler bazı yerlerde farklı şekilde resmedilmişlerdir. Bu hususi imlalar, Dâni'nin *el-Muḳni* ' eserinden önceki kaynaklarda “hicâû'l-mushaf”, Dâni'den sonra ise “resm” kelimesi ile “resmu'l-mushaf” tabiri ile kullanılmıştır.⁴¹

Hicrî II. yüzyılda hızla gelişen dil çalışmalarına bağlı olarak “Hatt-ı Kıyâsî” de denilen lafız ve okuyuş arasında birliği sağlamayı esas alan yeni bir imlâ türü ortaya çıkmıştır. Bu yeni imlâ ile ilk mushafların imlâsı arasındaki farklar kıraat âlimleri ve dilci âlimler tarafından ele alınmış ve içlerinde Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822), İbn Kuteybe (ö. 276/889) ve İbn Haldûn (ö. 808/1406) gibi âlimlerin bulunduğu bir grup âlim, ilk mushaflarda görülen ve yeni imlâ kurallarına uymayan yazım türünü kâtiplerin imlâ bilgilerinin eksikliği ile açıklamışlardır.⁴² Bu görüşün öncülüğünü yapan İbn Haldun kâtiplerin yazım alanında yetersiz olduğu iddiasını yazının bedevî olan Araplar arasında gelişmemesi ile açıklamıştır. Bu bakış açısına göre mushaflar yazılırken kâtipler mevcut imlâ kurallarını tam olarak bilemediklerinden onların bilgi eksikliğinin ilk mushaflara yansıdığı anlamı

³⁹ Muhammet Abay, **Osmanlı Döneminde Mushaf İmlası Tartışmaları**, (2. Baskı, İstanbul: İfav Yay., 2016), 18.

⁴⁰ Hikmet Koçyiğit, “Kur'an'ın Bölümlenmesi”, Erzurum, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 39 (2013), 364.

⁴¹ M. Emin Maşalı, **Mushaf, TDV İslâm Ansiklopedisi** (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/242-248.

⁴² Maşalı, **Mushaf, DİA**, 31/242-248.

çıktığı gibi İbn Haldûn'un bedevî, göçebe Arapları merkeze alan ifadesi, sahabe içerisinde yazım kurallarına en vâkıf olan Zeyd b. Sâbit gibi şehirde yerleşik yaşayan bir kişinin başkanlığını yaptığı ve takriben beş yıl süren çalışmayı görmezden geldiğini ifade edenler de olmuştur.⁴³ İbn Haldûn ise bu görüşünün sahabe'ye zarar vermediğini, bu ifadenin onların dinî konularda eksik oldukları anlamı taşımadığını ifade ederek görüşüne sahip çıkmıştır.⁴⁴ İlk mushaflardaki imlâyı açıklamaya yönelik yapılan izahlardan biri de imlânın vahye dayalı (tevkîfî) olması sebebiyle kâtip hatasının söz konusu olmadığı, muhakkak bir hikmete mebni olarak bu şekilde yazıldığı görüşüdür. İbnü'l-Bennâ el-Merrâküşî (ö. 721/1326) ve Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Mübârek es-Sicilmâsî (ö. 1156/1743) bu görüşü savunan ilim adamlarıdır.⁴⁵ Merrâküşî, İmam Mushaf'ta yazı ile telaffuz arasında tesadüf olmayan ilâhî bir mananın tezahür ettiğinden hareketle yeni imlâ kurallarına uymayan kelimelere dikkati çeken yorumlar getirmiştir. İbn Haldûn ise bu irfânî bakışla yapılan açıklamaları "hiçbir temele dayanmayan ve tamamen keyfî mülâhazalar içeren açıklamalar" olarak değerlendirmiştir. İbn Haldûn'un hareket noktası mushaf imlâsının bağlayıcılığını savunanların "sahabe'ye hürmet" düşüncesini esas aldıklarını düşünmesidir. Halbuki bu hususta genel kabulün "kıraat farklılıkları" olduğu söylenmiştir.⁴⁶ Nitekim ilk mushaflar istinsah edilirken farklı kıraatleri tek resimle göstermenin mümkün olmaması sebebiyle tüm mushaflara dağıtılması tabii olarak bazı yazım farklılıklarına sebep olmuştur. Bunu ifade ederken diğer taraftan aynı mushaf içerisinde bazı kelimeler her yerde aynı yazılmadığı için aynı mushaf içerisinde de imlâ çeşitliliğinin söz konusu olduğu unutulmamalıdır. Bu noktadan hareketle bazı ilim adamları Hz. Osman mushaflarında imlâ farklılığını farklı kıraatleri belirtmek amacına bağlamışlardır. Kıraat farklılıkları denilince, kelimenin kipinin değişmesi olan kıraat vecihleri anlaşılabildiği gibi, Kureyş lehçesi esas alınarak tek imlâ ile yazılan ve "eda farklılığı" diye nitelendirilen formlar akla gelse de burada kastedilenin kelime kipinin değişmesi ile oluşan kıraat vecihleri olduğu ifade edilmiştir.⁴⁷ Yine bu ilk mushaflardaki imlâ farklılıklarını, Arap yazısının kendinden önceki yazılar ve daha sonra gelişen imlâ kurallarından etkilenmesine bağlayarak hâkim görüş olarak nitelendirenler olduğu gibi dilsel sebeplere bağlayıp farklı imlâların ardında lügavî mülâhazalar olduğunu iddia edenler de olmuştur.⁴⁸

⁴³ Ebü'l-Fadl Şihâbü'd-dîn es-Seyyid Mahmud el-Âlûsî, *Ruhu'l-me'ânî fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, (Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâit-Türâsî'l-'Arabî, (t.y.), 19), 184-185; Mehmet Emin Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, (2. baskı, Ankara: Otto Yay., 2015), 268-269; Maşalı, "İbn Haldûn'un Gözüyle Mushaf İmlası", *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*, 22/22 (2014), 8-24.

⁴⁴ Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, 267-268; Maşalı, "İbn Haldûn'un Gözüyle Mushaf İmlası", 8-24.

⁴⁵ Maşalı, *Mushaf*, *DİA*, 31/242-248; bkz. Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Osman el-Merrâküşî el-Ezdi el-Adedi, *Unvanü'd-delîl min mersum-i hattî't-tenzil*, nşr. Hind Şelebî, Beyrut: (Dâru'l-Arabî'l-İslâmî, 1990), 15-17.

⁴⁶ Âlusî, *Rûhu'l-me'ânî*, 19, 184-185; Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, 268-269; Maşalı, "İbn Haldûn'un Gözüyle Mushaf", 8-24.

⁴⁷ Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 3. baskı, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 297-298; Bkz. Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, 280-281.

⁴⁸ Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, 266.

Kaynaklarda, hicrî II. yüzyıldan itibaren resmü'l-mushaf ilmine dair birçok eserin kaleme alındığını, konu ile alakalı yazılan ilk eser yedi kıraat imamından biri olan Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezîd el-Yahsubî'nin (İbn Âmir) (ö. 118/736) *Kitâbu İhtilâfi Mesâhifi 'ş-Şâm ve 'l-Hicâz ve 'l-Irak ve el-Maktu' ve 'l-Mevsûl fî 'l-Kur'ân* isimli eseridir.⁴⁹ İbn Âmir'in bu eserlerinin ardından Ali b. Hamza el-Kisâî'nin (ö. 189/805) *Kitâbu İhtilâfi Mesâhifi Ehli'l-Medine ve Ehli'l-Kûfe ve Ehli'l-Basra'sı* el-Ferrâ'nın *Kitâbu İhtilâfi Ehli'l-Kûfe ve 'l-Basra ve 'ş-Şâm fî 'l-Mesâhif*'i ve Halef b. Hişâm el-Bezzâr'ın (ö. 229/843) *Kitâbu İhtilâfi 'l-Mesâhif*'i ve Gâzî b. Kays'ın (ö. 199) *Kitâbu Hicâi's-Sunne'si* ile Muhammed b. İsâ el-İsbahânî'nin (ö. 253/868) *Kitâbu Hicâu 'l-Mesâhif*'i başta olmak üzere çok sayıda mensur eser yazılmış ancak bu eserler günümüze ulaşamamıştır.⁵⁰ Bu yazılan eserler ve daha sonraki dönem konuya ilişkin yazılan eserler içerisinden resmü'l-mushaf ilminin yazıya dökülmüş halinin zirvesi kabul edilen⁵¹ Dâni'nin *el-Mukni'* ve İbn Necâh'ın *Muhtasaru't-tebyîn li hecâi't-tenzîl* adlı eseri öne çıkmış ve Mushaf yazımı da bu eserlerde aktarılan bilgiler rehberliğinde yapılmıştır.⁵²

Hicrî altıncı yüzyıla kadar resmü'l-mushaf ile alakalı kaleme alınan eserlerin genel olarak mensur olduğu görülmekle beraber altıncı yüzyıldan itibaren manzum edebiyatında meydana gelen artışın kıraat alanına da net bir şekilde yansımalarıyla bu yüzyıldan itibaren resmü'l-mushaf ile ilgili mensur eserlerle beraber manzum eserlerin de yazıldığı görülmektedir. Mensur eserlerden sonra kıraat uleması arasında resmü'l-mushaf'a dair usul ve kaidenin daha kolay anlaşılması ve ezberlenmesi adına bu usul ve kaidelerin nazm suretinde yazılması fikri ortaya çıkmış ve hicrî altıncı asırda Ali b. Muhammed el-Murâdî el-Belensî (ö. 564/1168) İbn Necâh'ın *et-Tebyîn* adlı kitabını esas alarak *Kitâbu 'l-Munsif* adlı manzum eserini,⁵³ Şâtîbî (ö. 590/1194) ise Dâni'nin *el-Mukni'* adlı çalışmasını *'Akiletu Etrâbi 'l-Kasâid fî Esne 'l-Makâsid* adıyla nazma dökmüştür. Bu iki eserden *'Akile'* insanların teveccühüne nail olmuş⁵⁴ ve halk bu eseri ezberlemiştir.⁵⁵ Şâtîbî'nin bu eserinden sonra hicrî sekizinci yüzyılda Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Ümevî eş-Şerîşî (Harrâz) tarafından *Mevridu'z-zam'ân fî Resmi Ahrufi 'l-Kur'ân*, adlı eser kaleme alınmış⁵⁶ daha sonra sırasıyla Osman el-

⁴⁹ Burhanüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-Ca'berî, *Cemiletu etrâbi'l-merâsid fî şerhi 'Akiletu etrâbi'l-kasâid*, thk. Muhammed İlyas Enver, (Medine: Cami'atu Taybe-Ammân: Ervika li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2017), 33 (Naşirin önsözü); bkz. İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist fî ahbâri'l-'ulemâ 'l-muşannifîn mine'l-qedemâ' ve 'l-muḥdeşîn ve esmâ' i kütübihim*, (Beyrut 1398/1978), 36.

⁵⁰ Ca'berî, *Cemiletu Etrâbi'l-Merâsid*, 33-37 (Naşirin önsözü). Bkz. Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshak İbnü'n-Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist*, nşr. Rıza Teceddud, [y.y.], [t.y.], 38-39; Gânim Kaddûrî el-Hamed, *Resmu'l-Mushaf: Dirâse lügaviyye târihiyye*, (Bağdat: el-Lecnetu'l-Vataniyye, 1982), 173-174.

⁵¹ Hamed, *Resmu'l-Mushaf*, 174.

⁵² Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, (Ankara: Otto Yay., 2016), 68, 165.

⁵³ Maşalı, *Kur'ân'ın Metin Yapısı*, 137-138.

⁵⁴ Ca'berî, *Cemiletu etrâbi'l-merâsid*, 38 (Naşirin önsözü).

⁵⁵ İbn Haldûn, *Mukaddime*, Süleyman Uludağ (çev.), 11. Baskı, (İstanbul: Dergâh Yay., 2015), 2/786.

⁵⁶ Hamed, *Resmu'l-Mushaf*, 181-182; Muhammed el-Muhtâr, *Târîhu'l-kirâât fî'l-meşrik ve'l-mağrib*, 3. Baskı, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008), 504-511.

Merrâkeşî (ö. 721/1326) *‘Urvânu’ d-Delîl fî Mersûmi Hattî’t-Tenzîl’i*,⁵⁷ İbrahim b. Halîl el-Ca‘berî *Ravdatu’t-Tarâîf fî Resmi’l-Mesâhi’i*,⁵⁸ Ömer el-Kuşeyrî (ö. ?) *Vâdîhatu’l-Mebhûm fî ‘İlmi’l-Mersûm’u*, Muhammed b. Ahmed eş-Şîrâzî (ö. 780/1378) *Kitâbu Keşfî’l-Esrâr fî Resmi Mesâhîfî’l-Emsâr’ı*,⁵⁹ Ebû’l-‘Alâ et-Tilimsânî *Kifâyetu’t-Tullâb’ı*,⁶⁰ Ahmed Muhammed el-Hâcî (ö. 1251/1835) *Cevheru’l-Munazzam fî’r-Resm’i*,⁶¹ Muhammed el-Emîn el-Cekenî (ö. 1250/1834’ten sonra) *el-Îdâh es-Sâtî’ ‘ale’l-Muhteve’l-Câmi’ Resmu’s-Sahâbeti ve Dabtu’t-Tâbî’i*, Muhammed el-Âkîb el-Cekenî (ö. ?) *Keşfu’l-‘Amâ ve’r-Rîn ‘an Nâziray Mushaf zi’n-Nûreyn’i*, ed-Denbece İbn Muâviye (ö. ?) *Nazmu’l-Mukarrabi’l-Mevsût’u*,⁶² Muhammed b. Ahmed el-Mütevellî (ö. 1313/1895) *el-Lü’lîu’l-Manzûm fî Zikri Cümletin Mine’l-Mersûm’u*,⁶³ ve Muhammed Ebâtî (ö. 1363/1944) *Manzûme fî Zabti’l-Kurrâi’l-‘Aşere li’l-Kur’ân*⁶⁴ adlı manzum eseri telif etmiştir.

I. MEVRİDÜ’Z-ZAM’ÂN

Müellif, şöhretine sebep *Mevridü’z-zam’ân* adlı manzum eserini hicrî 711 senesinde kaleme almıştır.⁶⁵ Eser, müellifin zabtû’l-mushaf’a dair yaptığı zeylinde ilavesiyle toplam altı yüz sekiz beyitten ibarettir. Bunlardan dört yüz elli dördü resmu’l-mushaf’a,⁶⁶ yüz elli dördü ise zabtû’l-mushaf’a dair beyitlerden oluşmaktadır.⁶⁷ Müellif eserin kırk ikinci beytinde eserin ismini *Mevridü’z-zam’ân* olarak vermiş olmasına rağmen,⁶⁸ eserin ilk şerhi olan *et-Tibyân*’da, *Mevridü’z-zam’ân fî resmi’l-Kur’ân*,⁶⁹ İbnu’l-Cezerî’nin *Gâyetü’n-Nihâye*’sinde *Mevridü’z-zam’ân fî hükmi resmi ahru’l-Kur’ân*,⁷⁰ Mintevrî’nin (ö.834/ 1430) fihristinde, *Mevridü’z-zam’ân fî marifeti resmi’l-Kur’ân*,⁷¹ Ziriklî’nin (ö.1976), *A’lâm’ı* ve Mersafî’nin (ö. 1307/1890) *Hidâyetü’l-kârî* isimli eserinde *Mevridü’z-zam’ân fî resmi ahru’l-Kur’ân* olarak zikretmişlerdir.⁷² Yine bazı ilmi mecmualarda, eser, *el-Urcûzetü’l-*

⁵⁷ Hamed, **Resmu’l-Mushaf**, 183.

⁵⁸ İbrâhîm b. Halîl el-Ca‘berî’nin resmu’l-Mushaf’a alakalı kaleme aldığı iki yüz on sekiz beyitlik manzum eseridir. Bkz. Kemal Atik, “Ca‘berî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, (TDV Yay., İstanbul, 1992), 8/528.

⁵⁹ Hamed, **Resmu’l-Mushaf**, 179, 183.

⁶⁰ Saîd A’râb, **el-Kurrâ’ ve’l-kırâ’ât bi’l-Mağrib**, 124; Yaşar Akaslan, **Kırâat İlminde Didaktik Şiirler**, (Ankara: İlâhiyât Yay., 2019), 176.

⁶¹ Muhammed b. Sîdî Muhammed Mevlây, **et-Tefsîr ve’l-müfessirûn bi bilâdi Şenkît**, (Moritanya: Mektebetü’l-İmâm Mâlik, 2008), 508; Akaslan, **Didaktik Şiirler**, 176.

⁶² Muhtâr, **Târîhu’l-Kırâât**, 636, 641, 644.

⁶³ Muhtâr, **Târîhu’l-Kırâât**, 426.

⁶⁴ Muhammed Mevlây, **et-Tefsîr ve’l-müfessirûn**, 508; Akaslan, **Didaktik Şiirler**, s. 176.

⁶⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 52b, 56b.

⁶⁶ Bkz. Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 52b.

⁶⁷ Bkz. Sanhâcî **et-Tibyân** Hâtimesi II. s. 527; Hamed, **Resmu’l-Mushaf**, 180.

⁶⁸ Bkz. Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 42a.

⁶⁹ Sanhâcî, **et-Tibyân**, 198.

⁷⁰ İbnu’l-Cezerî, **Gâyetü’n-nihâye**, 2/208.

⁷¹ Muhammed b. Abdülmelik, İbn Şerîfe Muhammed el-Mintûrî, **Fihristü’l-Mintûrî**, (Fas: Fas Muhammediye Alimler birliği Kültürü ihya ve araştırma Merkezi, 2011), 29.

⁷² ez-Ziriklî, **el-A’lâm**, 7/33; Abdü’l-Fettah es’Seyyid el’Acemî el’Mersafî, **Hidâyetü’l-kârî alâ tecvîdî’l-bârî**, 1. baskı, (Mısır, Dâru’n-Nasr, 1982), 2/719.

cedîratü bi husnî'l-vesîmî fî fennî'zabtî ve'r-resmî adıyla basılmıştır.⁷³ Eserin ismini müellif eserinde zikretmiş olmasına rağmen, her ne kadar farklı isimlerle nakledilse de eserin Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Ümevî eş-Şerîfî'ye ait olduğu hususunda biyografi kitaplarında ittifak olduğu görülmekle birlikte müellif de eserin kendisine ait olduğu gerçeğini manzumenin mukaddimesinde 42. beyitte ifade etmiştir.⁷⁴

Harrâz'ın eserini yazma sebebi olarak ise bu manzumeden evvel kaleme aldığı *Umdetü'l-Beyân fî'z-Zabt* adlı eserinde kaynaklarının ittifak ettikleri ve münferit kaldıkları yerleri belirtmediği ve bunun da kitap için bir noksanlık olduğunu düşündüğünden *Mevridü'z-zam'ân* kaleme aldığı ifade edilmiştir.⁷⁵ Müellif gayesini ise manzumenin 451. beytinde; ‘‘Resmu'l-Mushaf ilmîne ilk defa başlayacaklara Kur'ân nasıl yazılır bunu öğretmek’’ diye açıklamıştır. İlgili beyit şöyledir:

تَبَصَّرَ لِلنَّشْأَةِ⁷⁶

A. Eserin Resmu'l-Mushaf'a Dair Yazılan Kaynaklar içerisindeki Yeri ve Önemi

Harrâz'ın ve özellikle de *Mevridü'z-zam'ân* adlı eserinin resmu'l-mushaf alanındaki yerini ve kendisinden sonra gelen resmü'l-mushaf âlimlerine etkisini daha iyi anlayabilmek için evvela kendisinden önce bu alanda gayretleri olmuş özellikle beşinci yüzyıldan itibaren bu alana öncülük eden âlimleri ve onlardan aldıkları bilgileri rafine ederek insanlara takdim eden öğrencilerine değinmek yerinde olacaktır. Çağdaş müelliflerden Abdü'l-Hâdî Hâmîtû, Mağrip'te resmu'l-mushaf medreselerinin temellerinin Gâzî b. Kays el-Endülûsî (ö. 199/814) ve Hakem b. İmrân el-Endülûsî (ö.?) tarafından atıldığını, resmu'l-mushaf ilminin kökleşmesi ve olgunluk çağının ise Dâni'nin dönemi olduğunu zikrettikten sonra Dâni'den sonra talebesi İbn Necâh riyasetinde devam ettiğini İbn Necâh'tan sonra sırasıyla Ali b. Muhammed el-Murâdî el-Belensî (ö. 564/1169) daha sonra da Ebû Muhammed Kâsım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtîbî (ö. 590/1194) ile devam ettiğini ifade etmiştir.⁷⁷

Yedinci yüzyılın sonlarında resmu'l-mushaf konularının ana kaynaklardan özetlenerek Kur'an imlâsını gençlere yaklaştırmak için yeniden ele alınması ihtiyacı doğduğunu aktaran Hamîtû, bu manada odak noktası olan kitabın Dâni'nin *el-Mukni'* adlı eseri olduğunu ifade etmiştir. Bunu da ilk Kur'an nüshalarının imlâlarını tarif etmedeki isabetliliği ve Mushaf yazımında benimsenen ve erken dönem âlimlerinin gerek imlâda gerekse imlânın sınırlarını ve temellerini attığı ana ilkeleri belirlemede ve bunları bu ilmin tabi olduğu genel kurallar ve dayandığı teorik temeller altına sokmaya çalışmasıyla

⁷³ İbn Âşîr, **Fethu'l-Mennân**, 158. Mezkûr mecmua, Tunus Krallığının teşvikiyle Tunus matbaalarında 1351/1932 senesinde basılmıştır.

⁷⁴ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 41a.İbnu'l-İbnu'l-Cezerî, **Gâyetu'n-nihâye**. 2/208; Kettânî, **Selvetü'l-enfâs**. 2/128; Ziriklî, **el-A'lâm**, 7/33; Kehhâle, **Mu'cemu'l-muellifin**. 3/617.

⁷⁵ İbn Âşîr, **Fethu'l-Mennân**, s.158. (Nşr mukaddimesi)

⁷⁶ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 52b.

⁷⁷ Hamîtû, **Kıraatü'l-imâm Nafi'**, 2/421.

temellendirmiştir. Bu sebeple bu manada gayretlerin çoğunun *el-Mukni* ' adlı eserin kısaltılması üzerine olduğunu söyleyerek bunlara örnek olarak Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Dâvûd el-Lehmî el-Mursî'nin (ö. 712/1312) *Kitâbu'l-Mümti' Fî Tehzîbi'l-Mukni* ' , Ebû Abdullah Muhammed b. Bakkal et-Tâzî'nin (ö.?) *Muhtasaru Kitâbu'l-Mukni* ' , Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed B. Şuayb b. Abdülmelik b. Süheyl el-Kaysî'nin (ö. 737/1336) *Muhtasaru Kitâbu'l-Mukni* ' ve Ebû Abdullah el-Ensârî'nin (ö.?) *Muhtasaru'l-Mukni* ' adlı eserini zikretmiştir.⁷⁸ *El-Mukni* ' adlı eser resmu'l-mushaf konularını en kapsamlı şekilde içerdiğinden dolayı bu alanla ilgilenen âlimler arasında hep yüksek mertebede olup kendisinden sonra yazılan kitaplar onun yerini alamamıştır. Nitekim *el-Mukni* 'den sonra İbn Necâh *el-Mukni* 'deki bilgilere ilaveler yaparak *et-Tebyîn* adlı eserini yazsa da durum değişmemiştir. Daha sonra gelen Şatîbî *el-Mukni* 'i az bir ilave ile manzum olarak kaleme almıştır. Bütün bunlardan anlaşılan Dâni'nin *el-Mukni* ' adlı eseri gerek ismi geçen âlimler gerekse bu alanda yazı yazan herkes için müstağni olamayacakları bir kaynak ve odak noktası olmuştur.⁷⁹

Hamîtû, *Mevridu'z-zam'ân* müellifi Harrâz'ın yedinci yüzyılın sonlarında o zamana kadar resm ve zabt alanında yapılan tüm bu çalışmaların bir özeti ve bu alanın bir muallimi olarak geldiğini belirtmiştir. Bunu da Harrâz'ın bu konuda Dâni ekolünün ilkelerine sadık kalabilmesine ve Dâni'den intikal eden bilgilere, İbn Necâh, el-Belensî ve Şatîbî'den gelen bilgileri de ekleyebilme, illetlerini ortaya çıkarma, bu alanda öncülerini olan seleflerinin çoğunlukla ilkelerini belirledikleri ve kendilerinden sonra gelenleri de uyma noktasında ikaz ettikleri genel kurallara uyarak her bir başlığı tasnif etme yetisine sahip olmasına bağlamıştır.⁸⁰

Hamîtû'ya göre Harrâz'da yeni olan ve bizi en çok ilgilendiren şey onun *el-Mukni* ' adlı esere ne eklediğinden ziyade *Mevridu'z-zam'ân* adlı eserinde Nafi' kıraatinin imlâsı ve zabtını imam mushafın imlâsına dahil olan diğer yedi kıraatten ayırmasıdır ki bu kendi zamanına kadar beklenen bir şey olup kendi devrinin bile bir benzerine ihtiyaç duyduğu bir projenin, onun eliyle mükemmel olarak yapılmasıdır.'' demektedir.⁸¹

Dâni'nin *el-Mukni* ' eserinden sonra gerek mensur gerek manzum eserler içerisinde Şatîbî'nin *'Akiletu Etrâbi'l- Kasâid fî Esne'l-Makâsid* 'i ve Harrâz'ın *Mevridu'z-zam'ân* adlı nazmı, kendilerinden sonra resmu'l-mushaf ile alakalı yazılan mensur ve manzum eserlere etki ettikleri gibi gerek tedrisatta gerekse de Mushaf yazımında esas alınan eserlerden olmuşlardır. Nitekim Çağdaş müelliflerden Ğanim Kaddûri Hamed, resmu'l-mushaf konusunda geçtiğimiz asrın sonlarında ve içinde bulunduğumuz asırda çokça eser kaleme alındığını bunlardan bazılarının bu iki eser esas alınarak yazıldığını söylemiş ve

⁷⁸ Hamîtû, *Kıraatü'l-imâm Nafi* ' , 2/421-422.

⁷⁹ Hamîtû, *Kıraatü'l-imâm Nafi* ' , 2/422-423.

⁸⁰ Hamîtû, *Kıraatü'l-imâm Nafi* ' , 2/423.

⁸¹ Hamîtû, *Kıraatü'l-imâm Nafi* ' , 2/423.

Muhallilâtî'nin (ö. 1311/1893) *Rıdvân b. Muhammed b. Süleymân, İrşâdü'l-Kurrâ ve'l-Kâtibîn ilâ Ma'rifeti Resmi'l-Kitâbi'l-Mübîn*'ini ve Muhammed b. Ahmed el-Mütevellî'nin (ö. 1313/1895) *el-Lü'lüü'l-Manzûm fî Zikri Cümletin Mine'l-Mersûm*'unu örnek vermiştir.⁸² *Mevridu'z-zam'ân* özellikle Mağrip tedrisat geleneğinde ön planda olmuş ve kendisinden sonra resmu'l- mushaf hakkında yazılan manzumeler Harrâz'ın söz konusu kitabının tedrisattaki yerini etkileyememiştir. Öyle ki Harrâz'ın *Mevridu'z-zam'ân*'ını ezberleyen halk daha önceleri ilgi gösterdikleri Şâtıbî'nin '*Akîle*'sini terk etmiştir.⁸³ İbn Haldûn (ö. 808/1406) *Mevridu'z-zam'ân*'ın ulaştığı şöhreti ve halkın teveccühünü şu satırlarla ifade etmiştir:

“Nihayet Mağrip'te, yukarıda kendisinden bahsedilen Ebû Amr ed-Dânî'ye gelindi. Bu zat buna dair birtakım kitaplar yazdı. En meşhuru Kitâbu'l-Muknî' (fî'l-hatt) dır. Halk bu kitabı ele aldı ve bir kaynak olarak buna dayandı. Ebû Ebû Bekr Şâtıbî (b. Fîrruh) bu eserin muhtevasını, “R” kafiyesi üzere yazdığı meşhur kasidesinde nazmen ifade etti. Halk, düşkünlük derecesinde bu eseri ezberlemeye başladı. Sonra resm-i hattın daha başka harflerinde ve kelimelerinde de birçok ihtilâflar görüldü. Bütün bunları Mücâhid'in mevalisinden olan Ebû Dâvûd Süleyman b. Necâh eserlerinde zikretti. Bu zat, Ebû Amr ed-Dânî'nin şakirtlerinden olup, onun bilgilerine vâris olmak ve eserlerini rivayet etmekle meşhur olmuştu. Ondan sonra birtakım ihtilâflar daha nakledildiği için, Mağrip'te müteahhirinden olan Harrâz buna dair diğer bir manzume yazdı. Bu eserde Kitâbu'l-Muknî'de mevcut olanlara ilaveten bir çok ihtilâfları daha konu edinerek ihtilâfları, onları nakletmiş olanlara isnâd etti. Bu manzume Mağrip'te meşhur oldu. Harrâz'ın manzumesini ezberlemekle iktifa eden halk Ebû Dâvûd'un, Ebû Amr'ın ve Şâtıbî'nin resm-i hatta dair olan eserlerini terk ettiler.”⁸⁴

İbn Haldûn'un bu açıklamalarından da anlaşılacağı üzere hem Mağrib'te hem de Maşrik'te ilk dönem manzum eserlerden Şâtıbî'nin '*Akîle*'sine rağbet gösterilmiş ve bu eser ezberlenmiştir. İbrahim b. Harrâz'ın *Mevridu'z-zam'ân*'ı kaleme almasından sonra özellikle Mağrip'te tedrisattaki durum değişmiş, Şâtıbî'nin '*Akîle*'si terk edilmiş ve Harrâz'ın *Mevridu'z-zam'ân*'ı ezberlenmeye başlanmıştır.⁸⁵ Bunun nedenlerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

1. Harrâz'ın *Mevridu'z-Zaman*'da kaynaklarının bir arada naklettikleri tüm kıraatlerin imlâ kurallarından Nafi' kıraatinin imlâ ve zabt kurallarını ayırarak nakletmiş olmasıdır. Bu ise hem müstakil bir kıraatin imlâsına yönelik çalışmaya olan ihtiyaca cevap vermesi hem de o beldenin kıraati olan Nafi' kıraatinde uzmanlaşmak isteyenlerin bu kıraat rivayetine imlâ, zabt ve icra noktasında hâkim olma arzusunu karşıladığı için insanlar *Mevridu'z-zam'ân*'a alanın diğer kaynaklarından daha çok teveccüh etmişlerdir. Nitekim o beldenin insanları Kur'an'dan öğreneceklerini bu kıraate göre öğreneceklerdir.

⁸² Hamed, *Resmu'l-Mushaf*, 184 ve (118. Dipnot).

⁸³ Mehmet Emin Maşalı, “İbn Haldûn'un Gözüyle Mushaf İmlası”, 22.

⁸⁴ Bazı imlâ düzeltmeleri, ekleme ve çıkarmalar ile bkz. İbn Haldûn, *Mukaddime*, 2/785- 786.

⁸⁵ Hamed, *Resmu'l-Mushaf*, 181.

Kıraatın icrası ile imlâsı arasında da önemli bir bağ olması yine kıraatın icrasının imlâ kurallarından hazif, isbat, fasıl ve vasıl gibi kurallardan etkilenmesi gibi nedenlerden dolayı kıraat imamları, resmu'l-mushaf ilminin tetkikini, talebenin nazarı itibara aldığı, müşahede etmeye ve bağlı kalmaya hevesli olduğu en önemli şeylerden biri yapmışlar ve onu, Kur'ân kıraatinin sıhhatinin dayandığı üç esastan biri saymışlardır. Tüm bu nedenlerin Harrâz'ın yaptığı çalışmanın önemine ve halkın teveccühüne sebep olduğu anlaşılmaktadır. Müellif, *Mevridu'z-zam'ân*'da “Dâni'nin *Kitâbu'l-Mukni*'si, Süleyman b. Necâh'ın *et-Tebyîn li Hecai't-Tenzîl*'i ve Şâtıbî'nin *Akîle*'sini Mağrib'in tamamında meşhur Ebû Ruveym Nâfi' b. Ebî Nuaym el-Medenî'nin kıraatine uygun olarak kısa bir şekilde özetledim” diyerek bu hususu ifade etmiştir. İlgili beyitler şöyledir:

فَجُنْتُ فِي ذَاكَ بِهَذَا الرَّجَزِ لَخَصْتُ مِنْهُنَّ بَلْفِظٍ مُوجَزٍ
وَفَقَّ قِرَاءَةَ أَبِي رُوَيْمٍ الْمَدَنِيِّ ابْنِ أَبِي نُعَيْ
حَسَبَمَا اشْتَهَرَ فِي الْبِلَادِ بِمَغْرِبٍ لِحَاضِرٍ وَبَادِي⁸⁶

2. Harrâz, *Mevridu'z-zam'ân* adlı eserinde resmu'l-mushaf alanının kaynak kitapları olan *el-Mukni*, *et-Tebyîn*, *el-Munsif* ve *Akîle*'de dağınık bulunan imlâya dair bilgileri bir araya getirdiği ve özetleyerek istifadeye sunduğu için diğer kaynaklardan ziyade teveccühe mazhar olmuştur. Nitekim Harrâz; Kur'an'ın nasıl yazılacağına dair birçok kitap yazıldığını bunların en değerli olanının *el-Mukni* olduğunu Şâtıbî'nin *el-Mukni*'i az bir ziyade ile *Akîle* ismiyle nazma döktüğünü, İbn Necâh'ın *et-Tebyîn*'inde daha fazla aktarımda bulunduğunu kendisinin bu eserlerdeki aktarımları özetlediğini bunlara ilave olarak Belensî'nin *el-Munsif* adlı eserinden de bazı aktarımlarda bulunduğunu zikretmiştir. İlgili beyitler şöyledir:

وَوَضَعَ النَّاسُ عَلَيْهِ كُتُبًا كُلُّ يُبِينُ عَنْهُ كَيْفَ كُتِبَ
أَجْلُهَا فَأَعْلَمَ كِتَابُ الْمُقْنِعِ فَقَدْ أَتَى فِيهِ بِنَصِّ مُقْنِعِ
وَالشَّاطِئِيُّ جَاءَ فِي الْعَقِيلَةِ بِهِ وَزَادَ أَحْرُفًا قَلِيلَةً
وَذَكَرَ الشَّيْخُ أَبُو دَاوُدَ رَسْمًا يَنْتَزِلُ لَهُ مَزِيداً
وَرَبْمَا ذَكَرْتُ بَعْضَ أَحْرُفٍ مِمَّا تَضَمَّنَ كِتَابُ الْمُنْصِفِ
فَجُنْتُ فِي ذَاكَ بِهَذَا الرَّجَزِ لَخَصْتُ مِنْهُنَّ بَلْفِظٍ مُوجَزٍ⁸⁷

3. Harrâz, *Mevridu'z-zam'ân* adlı eserinde resmu'l-mushaf ve zabtu'l-mushaf konularını bir araya getirmiştir. Esasen resmu'l-mushaf ve zabtu'l-mushaf konuları münferit olarak ele alınan

⁸⁶ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 41b.

⁸⁷ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 41b.

konulardır. Mesela Dâni, resmu'l-mushaf konusunu *el-Mukni'*, zabtu'l-mushaf konusunu ise *el-Muhkem*'inde ele almıştır. Yine İbn Necâh resmu'l-mushaf konusunu *et-Tebyîn*, zabtu'l-mushaf konusunu ise *Zeyl*'inde ele almıştır. Şâtibî *Akîle'*, el-Belensî ise *el-Munsif*'inde sadece resmu'l-mushaf konusunu ele almıştır. Harrâz'ın hem resmu'l-mushaf hem de zabtu'l-mushaf konularını bir araya getirerek tek formatta insanlara sunması diğer eserlerin değil *Mevridü'z-zam'ân*'ın tercih edilmesine sebep olmuştur.

4. Harrâz'ın *Mevridü'z-zam'ân* adlı eserinde resmu'l-mushaf alanının mes'elelerini kolaylaştırması ve konularını ezberlemesi ve etüt edilmesi kolay bir manzum halde sunması da eserin insanların teveccühüne mazhar olmasına sebep olmuştur. Malumdur ki manzum eserlerin tercih edilmesinin iki nedeni vardır. Birincisi ezberinin kolay olması, ikincisi ise kısa ve mensur eserlere göre daha pratik olmasıdır. Müellif bu hususu manzumede “ben onlardaki (kaynaklarını kastederek) aktarımları özetleyerek bu manzumeyi yazdım” şeklinde ifade etmiştir. İlgili beyit şöyledir:

فَجِئْتُ فِي ذَاكَ بِهَذَا الرَّجَزِ لَخَّصْتُ مِنْهُنَّ بَلَفْظَ مُوجَزٍ⁸⁸

İbn Haldûn'un ifadelerine benzer *Mevridü'z-zam'ân*'ın resmu'l-mushaf ilmindeki yerini ifade sadedinde âlimlerin beyanları şu şekildedir:

Manzumenin şârihlerinden İbn Actâ, manzume ile alakalı “Harrâz'ın müellefatı içerisinde en üstünü, bu yüzyıldaki en iyi manzumelerden biri ve kaleme alınmış manzum ve mensur eserler içerisinde en nadide olanlardan biridir. Bu nedenle adının hakkını vermiştir. İkisi manzum ikisi mensur dört eserden istifade ederek eserini yazmıştır.”⁸⁹ ifadelerini kullanmıştır. Yine eseri şerh edenlerden Racrâcî, Harrâz'ın manzumesini resmu'l-mushaf hususunda yazılan ve kaynak kabul edilen eserleri kısaltarak en mükemmel şekilde yazdığından Kur'an'ın kitabeti ile alakalı yazılmış en güzel kitap olduğunu vurgulamıştır.⁹⁰ Muhallilâtî: (ö. 1311/1893) Harrâz'ın birçok telifâtı olduğu bunlardan en nadide olanın *Mevridü'z-zam'ân* olduğunu ifade etmiştir.⁹¹ Kettânî ise Harrâz'ın eserleri içerisinde en üstününün *Mevridü'z-zam'ân* olduğunu zikretmiştir.⁹²

Yine çağdaş müelliflerden Saîd Â'râb, İbn Berrî'nin *ed-dürerü'l-levâmi'* adlı eseri ve Harrâz'ın *Mevridü'z-zam'ân*'ı ile alakalı olarak; kâtipler arasında üstün şöhrete erişen her iki kitabın Mağrip âlimlerinin ilmî karakterini yansıtan her biri kendi ekolünü temsil eden müstakil birer okul olduğunu,

⁸⁸ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 41b.

⁸⁹ Sanhâcî, **et-Tibyân**, 198-199

⁹⁰ er-Racrâcî, **Tenbîhü'l-adşân**. 62.

⁹¹ Rıdvân b. Muhammed b. Süleymân el-Muhallilâtî, **İrşâdü'l-kurrâ ve'l-kâtibîn ilâ ma'rifeti resmî'l-Kitâbi'l-mübîn**, (Mısır, Daru Ezvâi's-Selef, 2007), 1/200-201.

⁹² Kettânî, **Selvetü'l-enfâs**, 2/128.

hicrî sekizinci yüzyılın yarısına yaklaşırken büyük bir kitlenin teveccühüne mazhar olan bu iki manzumenin Fas ve Endülüs'teki tüm medreselerde hatta Fas dışında diğer Afrika ülkelerindeki medreselerde de okutulduğunu zikretmiştir. Yine aynı müellif, geçen yüzyıl müelliflerinden İbrahim Adve Avz'ın (ö. 1417/1996) resmu'l-mushaf ve zabtu'l-mushaf ile alakalı yazdıklarından bahsederken, *Mevridü'z-zam'ân*'ın şerhleriyle beraber günümüze kadar Ezher üniversitesinde de okutulduğundan bahsettiğini zikretmiştir.⁹³

Mevridü'z-zam'ân'ın, mushaf imlâsına dair kendisinden sonra yazılan kitaplara rehberlik ettiği ve tedrisatta yer verildiği gibi eserin mushafların yazımı ve basımında da esas alındığı görülmektedir. Nitekim kıraat ve resmu'l-mushaf alanında yaptığı çalışmalarla tanınan el-Muhallilâtî'nin imlâsını Dân'nin *el-Mukni'* ve İbn Necâh'ın *Muhtasarü't-Tebyîn*'ini esas alarak yazdığı Mushaf'ın h. 1308 yılında el-Matba'atu'l-Behiyye'de basılmasından sonra ilim ehlinin teveccühüne mazhar olsa da beklenen kalitede bir baskı olmadığından Kral I. Fuad masraflarını kendisi karşılamak üzere Mushaf'ın kaliteli bir baskısının yapılmasını istemiştir. Bu sebeple başında Mısır reisülkurrâsı Muhammed 'Alî Halef el-Hüseynî el-Haddâd'ın (ö. 1358/1939) olduğu işin uzmanlarından bir heyet oluşturulmuş bu heyet imlâda Muhallilâtî'nin yolunu takip etmiş, mushaf'ın yazımı h. 13377'de tamamlanmış ve 1342/1923'te ise ilk baskısı gerçekleşmiştir. *Haddâd Mushafı* olarak bilinen bu mushafın tanıtım yazısında imlâsının resmü'l-mushaf âlimlerinin Hz. Osman (r.a.) tarafından Mekke, Kûfe, Basra ve Şam'a gönderilen mushaflara, Medine halkına bıraktığı ve kendisine ayırdığı Mushaf ve bu Mushaf'tan istinsah edilen edilen mushaflarla ilgili yaptıkları aktarımlardan alındığı, bu aktarımlar içerisinden daha ziyade Dânî ve İbn Necâh'ın aktarımlarının dikkate alındığı ifade edilmiştir. Bütün bu yazımların açıklamasında ise Harrâz'ın *Mevridü'z-zam'ân* adlı eserinde yaptığı inceleme ve eserin şerhlerinden *Fethu'l-mennân* müellifi İbn Âşir'in tespitlerinin esas alındığı belirtilmiştir.⁹⁴

B. Eserin Yazma Nüshaları

Mevridü'z-zam'ân'ın yazma nüshalarından yararlanmak için arşiv, katalog ve ilgili internet sitelerini taramak suretiyle yaptığımız araştırmada Türkiye Yazma Eserler Kurumu Süleymaniye Kütüphanesi İbrâhim Efendi, nr. 28/3 kayıt rakamlı yazma nüshasına ulaşmaya muvaffak olduk. Yazma nüshalarından sadece isimlerini bulabildiklerimiz ise sırasıyla şöyledir:⁹⁵

- (1)- Şam Nüshası, 333 rakamlı, 16 varaklı, h. 973 yılı tarihli.
- (2)- Hindistan Tunik Nüshası, 52 rakamlı, 14 varaklı, h. 1088 yılı tarihli.
- (3)- Cezayir Ulusal Kütüphane Nüshası, 411 (333) 3 rakamlı, 5 varaklı, h. 11.

⁹³ Saïd A'râb, el-*Qurrâ'* ve'l-kırâ'ât bi'l-Mağrib, s. 43.

⁹⁴ Mehmet Emin Maşalı, *Kıraat ilmi*, 163-165; Bkz. Tayyar Altıkulaç, *H. Osman'a izafe edilen Mushaf-ı Şerif* (Topkapı Sarayı Müzesi Nüshası), İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1428/2007, 54-55.

⁹⁵ İbn Âşir, *Fethu'l-Mennân*, 161-162. (muhakkik mukaddimesi)

yüzyılda yazılmış.

- (4)- Mısır Ezher Kütüphanesi Nüshası, 5826/91 rakamlı, 29 varaklı, h. 1134 tarihli.
- (5)- Mısır (Kahire) Milli Kütüphanesi Nüshası, 601 rakamlı, h. 1134 tarihli.
- (6)- Şam Nüshası, 6984 rakamlı, 5 varaklı, h. 1164 tarihli.
- (7)- Fas Tetouan Hazine Arşivi Nüshası, 279/69 rakamlı, 30 varaklı, h. 1191 tarihli.
- (8)- Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi 28/3 rakamlı, 1193 tarihli Nüsha.
- (9)- Abu Dabi Üniversite Nüshası, 138 rakamlı, h. 1223 tarihli.
- (10)- Mısır İskenderiye Kütüphanesi Nüshası, C- 970 rakamlı, h. 1295 tarihli.
- (11)- Fas (Rabat) Devlet Hazine Nüshası, D- 1371 rakamlı, 40 varaklı, h. 1323 tarihli.
- (12)- Suudi Arabistan Riyad El İmam Üniversitesi Nüshası 433 rakamlı, 14 varaklı.
- (13)- Tunus Ulusal Kütüphanesi Nüshası, 2882 rakamlı, 66 varaklı.

C. Eserin Kaynakları

Müellif, *Mevridü'z-zam'ân*'ın kaynaklarını manzumenin mukaddimesinde yer alan beyitlerde şu şekilde ifade etmiştir: “Kur'ân'ın kitabetine dair âlimler birçok kitap kaleme almıştır. Bunlardan en üstün olanı ve insanların en çok istifade ettikleri Dâni'nin (ö. 444/1053) *Kitâbu'l-Mukni'* olup onun nasları ikna edicidir. Bununla beraber Şâtıbî'nin (ö. 590/1194) *Akile'sini el-Mukni'* üzerine az bir ziyade ile İbn Necâh (ö. 496/1103) ise *et-Tebyîn*'inde mushaf imlâsına dair daha fazla bilgi zikretmiştir. Bunlarla beraber bazan (Ali b. Muhammed el-Murâdî) el-Belensi'nin (ö. 564/1169) *Kitâbu'l-Munsif* inden bazı kelimeleri zikrettim.” Bu çerçevede müellifin kaynaklarını kısaca tanıtmak yerinde olacaktır.

1. *El-Mukni' fî ma rifeti mersûmi meşâhifi ehli'l-emşâr.*

Ebû Amr Osmân b. Saïd b. Osmân ed-Dâni'nin (ö. 444/1053) Mushaf imlâsına dair eseridir. Dâni kitabın mukaddimesinde Mekke, Medine, Kûfe, Şam, Basra ve Irak ehline ait diğer ilk mushaflarla Hz. Osman'ın “imam” diye isimlendirilen şahsi mushafı ve bu mushaftan çoğaltılarak Basra, Kûfe ve Şam'a gönderilen nüshalara dair hocalarından işittiği rivayetlere bu çalışmada yer vereceğini söylemiş, daha kolay ezberlenmesi için açıklamalara değinmeyeceğini ifade etmiştir. Müellif eserini yirmi bir bölüme (bab) ayırmış, bazı bölümleri alt başlıklara (fâsıl) ayırarak incelemiş, rivayete dayalı pek çok malumat ile Gâzî b. Kays'ın *Kitâbü's-sünne* adlı eserinden de yararlanmıştır.

Eser, Otto Pretzl (İstanbul 1932), Muhammed Ahmed Dehmân (Dımaşk 1940) ve Muhammed Sâdık Kamhâvî (Kahire 1978) tarafından neşredilmiştir.⁹⁶

2. *Akiletü etrâbi'l-kasâid fî esne'l-makâsîd.*

Ebû Muhammed Kâsım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtıbî er-Ruaynî'nin (ö. 590/1194) Ebû Amr ed-Dânî'nin *el-Mukni'* adlı eserini manzum hale getirip az da olsa ilave yaptığı ve İki yüz doksan sekiz beyitten oluşan eseridir. Eser râ kâfiyesi sebebiyle *Kaşide-i râ'iyye* diye de bilinir. Manzume üzerine yazılmış en önemli şerhler; Sehâvî'nin *el-Vesîle ilâ Keşfi'l-'Akîle*'si, Ca'berî'nin *Cemiletu Etrâbi'l-Merâsid*'i, İbnü'l-Kâsîh'ın *Telhîsu'l-Fevâid* ve *Takrîbu'l-Mütebâ'id*'idir. Hüseyin Rizevî tarafından *Akiletü etrâbi'l-kasâid fî esne'l-makâsîd* Tercümesi adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir.⁹⁷ Harrâz, *Akîle*'den Şâtıbî'nin *el-Mukni'*e ziyade ettiği kelimeleri nakletmiştir ki bunların tamamı altı kelimedir. Bu kelimelere mushaf imlâ özelliklerinin ele alındığı üçüncü bölümde değinilecektir.

3. *Muhtasaru't-tebyîn li hecâi't-tenzîl*

Ebû Dâvûd Süleymân b. Necâh el-Kurtubî el-Ümevî'nin (ö. 496/1103) *et-Tebyîn li-hicâ'i't-tenzîl* adlı mushaf imlâsına dair kaleme aldığı eserinin muhtasarıdır. İki yazma nüshası vardır. Biri Şam'da (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, nr. 5964, vr. 1-152, 184-316), diğeri Fas'ta, (Karaviyyîn Ktp., nr. 226/1, 81 varak) bulunmaktadır. İbn. Necâh'a ait olduğu bildirilen *Te'lîfün fî resmi'l-hicâ'i'l-vâkı' fî'l-Kur'ân* adıyla Fas'ta Karaviyyîn kütüphanesinde kayıtlı (nr. 830/1, 40 varak) eserin ise adı geçen kitabın diğeri bir nüshası olmasının muhtemel olduğu ifade edilmiştir.⁹⁸

4. *Kitâbu'l-Munsif*

Ali b. Muhammed el-Murâdî el-Belensî'nin (ö. 564/1169) İbn Necâh'ın *et-Tebyîn* adlı kitabının içeriğini dikkate alarak hicrî 563 senesinde tamamladığı manzum eseridir.⁹⁹ Harrâz bu eserden istifade etmesinin sebebini “Zira o (Ali b. Muhammed el-Murâdî el-Belensî) resmu'l-mushaf

⁹⁶ Abdurrahman Çetin, “Dâni”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 8/459-461; İbn Actâ, “*et-Tibyân*” adlı eserinde; hocasından defalarca Ebû Amr'ın biri diğerinden daha büyük olmak üzere *Mukni'*i iki kere telif ettiği, kendi döneminde mevcut olanın büyük *Mukni'* olduğu, bu kitabın resmu'l-mushaf alanında büyük faydalar içerdiğini ve bu ilimle ilgilenen âlimler tarafından dayanak kabul edildiğini aktarmıştır. Bknz. Ebî Muhammed Abdullah b. Ömer es-Sinhâcî, *et-Tibyân fî Şerhi Mevrîdî'z-Zam'ân*, nşr. Abdulhâfız b. Muhammed b. Nur b. Ömer el-Hindî, (Yüksek Lisans Tezi), 2001, 106-108.

⁹⁷ *İbnü'l-İbnu'l-Cezerî, Gâyetu'n-nihâye*, 2/20; Abdurrahman Çetin, “Şâtıbî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 38/376-377.

⁹⁸ Abdurrahman Çetin, “Ebû Dâvûd Süleymân b. Necâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/119.

⁹⁹ Maşalı, *Kur'ân'ın Metin Yapısı*, 137-138; Saîd A'râb, *el-kurrâu ve'l-kirâatü bi'l-megrib*, 38.

ile alakalı nakilleri ibn el-Lubb el-Kaysî'den (ö. 782/1380)¹⁰⁰ rivâyet etmiştir. İbn el-Lubb el-Kaysî'ninde hocası seçkin ve güvenilir bir kişidir. Nitekim el-Belensî *Kitâbu'l-Munsif*'inde el-Kaysî'nin Kur'ân ve ahkâmına dair ilim sahibi hocası el-Meğâmî'den (ö.485/1092)¹⁰¹ bahsettiğini kaydetmiştir'' şeklinde ifade etmiştir. İlgili beyitler şöyledir:

لَأَنَّ مَا نَقَلَهُ مَرُويٌّ عَنْ ابْنِ لُبِّ وَهُوَ الْقَيْسِيُّ
وَشَيْخُهُ مُؤْتَمَنٌ جَلِيلٌ وَهُوَ الَّذِي ضَمَّنَ إِذْ يَقُولُ
حَدَّثَنِي عَنْ شَيْخِهِ الْمَغَامِيِّ ذِي الْعِلْمِ بِالتَّنْزِيلِ وَالْأَحْكَامِ¹⁰²

Harrâz, el-Belensî'den on beş kelime zikretmiştir. Bu on beş kelime şunlardır:

- 1- إِيْحْسَانٌ¹⁰³
- 2- مَعَ شَعَائِرٍ¹⁰⁴
- 3- الْعِظَامِ¹⁰⁵
- 4- الْأَغْنَابُ¹⁰⁶
- 5- الْأَسْبَابُ¹⁰⁷
- 6- الْعُمَامُ¹⁰⁸
- 7- عَدَاوَةٌ¹⁰⁹
- 8- حُسْبَانًا¹¹⁰
- 9- خَالِقٌ¹¹¹
- 10- رِضَاعَةٌ¹¹²

¹⁰⁰ Asıl ismi Ferec b. Kâsım b. Ahmed b. Lübb, Ebû Saîd et-Teğlibî el-Gırnatî'dir. Endülüsün fakih ve nahiv ulemasındandır. el-Bâu'l-Muvahhide isimli kitabı vardır. Bkz. Zirikî, **el-A'lâm**. 140; Celâleddin Abdurrahmân b. Ebû Bekir es-Suyûtî, **Buğyetu'l-Vu'ât fi Tabakâtî'l-Luğaviyyin ve'n-Nuhât**. (Y.Y.), İsâ'l-Bâbi'l-Halebî ve Şurekâhu.(T.Y.), 372.

¹⁰¹ Asıl ismi Muhammed b. İsa b. Ferec b. Ebi'Abbâs b. İshâk et-Temîmî el-Meğâmî'dir. Hicrî 402'de dünyaya gelmiş hicrî 485 senesinde İsbiliyyede vefat etmiştir. Ed-Dânî'ye yetişmiş İbn Necâh ve Ebû Talib el-Mekkî'den rivâyette bulunmuş bir kıraat âlimidir. Bkz., Ebû'l-Kâsım ibn Bişkivâl, ve tahkik: Ma'rûf Beşâr Âvâd. **es-Siletü fi târîhi eimmeti'l-Endülüs**, (Tunus, Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 2010), 528.

¹⁰² Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 41b.

¹⁰³ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 43b.

¹⁰⁴ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 43b.

¹⁰⁵ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a.

¹⁰⁶ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a.

¹⁰⁷ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44b.

¹⁰⁸ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44b.

¹⁰⁹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b.

¹¹⁰ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b.

¹¹¹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b.

¹¹² Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a.

11- الأديار¹¹³

12- أعناقهم¹¹⁴

13- يستأخرون¹¹⁵

14- كادت¹¹⁶

15- كاذبة¹¹⁷

Harrâz, bu dört kitabın dışında bir yerde de Ahmed b. Muhammed b. Saîd b. Harb el-Mesîlî'den (Ebû'l-Abbas ö.?) rivayette bulunmuştur.¹¹⁸ İlgili beyit şu şekildedir:

وجاء في يُخَيِّ إِطْلَاقَ لَدَى عَقِيلَةٍ وَلَايْنِ حَرْبٍ وَرَدَا¹¹⁹

D. Eserin Tahkiki ve Şerhleri

Yaptığımız araştırmada eserin sadece bir tahkikinin yapıldığını bununda Dr. Eşref Muhammed Fuad Talat'a ait olduğunu tespit ettik. *Mevridü'z-zam'ân*'ın gerek tamamı gerekse belli bölümleri üzerine çokça çalışma yapılmış olduğu görülmektedir. Çağdaş müelliflerden Abdü'l-Hâdî Hamîtû eserin sadece mushaf imlâsı bölümüyle alakalı kırk dört eser zikretmektedir.¹²⁰ Bu çalışmada bu eserlerin tamamına yer verilmesi konunun kapsamını aşacağından dolayı eserin sadece başlıca şerhlerini zikretmekle yetinilecektir. Yazılan şerhlerin başlıcalarının kronolojik sıralaması şöyledir:

1. Ebû Muhammed Abdullah b. Ömer es-Sanhâcî (ö.?), *et-Tibyân fî şerhi Mevridi'z-zam'ân*.¹²¹

2. Ebû Abdullah Muhammed b. Şuayib el-Mecâsî (ö. 741/1340), *Şerhu'l-Mecâsî alâ'l-*

¹¹³ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a.

¹¹⁴ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a.

¹¹⁵ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b.

¹¹⁶ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a.

¹¹⁷ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b.

¹¹⁸ Kehhâle bu zatın hicrî 540/1145 senelerinde hayatta olduğunu hicrî 540'lı yıllarda vefat ettiği rivayet etmektedir. İbn Necâh'ın öğrencilerinden olup *et-Takrîb fî'l-kıraati's-seb'* adıyla bilinen bir eseri mevcuttur. Bkz. Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, 266; İbnü'l-İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 1/110-116.

¹¹⁹ Şâtıbî ve İbn Harb Kıyamet 75/40; Ahkâf 46/33'te geçen yuhiye “يُخَيِّ” kelimesinden ‘yâ’nın hazfedileceğini zikretmişlerdir. Bkz. Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48b.

¹²⁰ Hamîtû, *Kıraatü'l-imâm Naf'*, 2/434-472.

¹²¹ Eserin müellifinin Harrâz'ın öğrencisi olması, hocasına manzumeyi okumasından dolayı hocasının maksadını en iyi anlayacaklardan biri olması sebebiyle manzumeyi anlama adına şerh önemli bir çalışmadır. Eser aynı zamanda manzumenin ilk şerhi olma ve daha sonra yapılan şerhlerinde nakillerde bulunduğu bir şerh olma özelliği taşımaktadır. İbn Âşir, *Fethu'l-Mennân*, (muhakkik mukaddimesi), 165.

*Harrâz fî'r-resm.*¹²²

3. Ebû Abdulah Muhammed b. Yahya b. Muhammed b. Yahya b. Câbir el-Gasânî el-Miknâsî (ö. 827/1423), *Şerhu Mevridi 'z-zam 'ân.*¹²³

4. Ebû Abdullah Muhammed b. El-Hüseyin b. Muhammed b. Hammâme el-Avrubiyyî'n-Nîcî (ö. 878/1473), *Şerhu Mevridi 'z-zam 'ân.*¹²⁴

5. Ebû Osmân Saîd b. Süleymân es-Simlâlî el-Kirâmî (ö. 882/1447), *Îânetü'l- mübtedî ve's-Sıbyân alâ mânî elfâzi Mevridi 'z-zam 'ân.*¹²⁵

6. Hasan (Hüseyin) b. Ali es-Simlâlî eş-Şavşavî er-Recrâcî (ö. 900/1494), *Tenbihü'l- 'atşân 'alâ Mevridi 'z-zam 'ân.*¹²⁶

7. İbnü Ebî el-Â'fiyeti Ebû'l-Hasen Âli b. El-Hasen ez-Zerhûnî en-Nezevâlî (ö.?), *Mecmûü'l-beyân fî şerhi elfâzı Mevridi 'z-zam 'ân.*¹²⁷

8. Saîd b. Saîd el-Cüzûlî es-Sûsî (ö.?), *Garbeletü Mevridi 'z-zam 'ân.*¹²⁸

9. Muhammed b. Muhammed b. El-Abbâs et-Tilimsânî (ö.?), *Şerhu'l-mesêili'l- müşkilât fî Mevridi 'z-zam 'ân.*¹²⁹

10. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. El-Hasan b. Abdurrahmân b. et-Tesvelî (ö. 969/1561) *Şerhu Mevridi 'z-zam 'ân.*¹³⁰

11. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdullah b. Yakub el-Cüzûlî es-Simlâlî (ö. 1093/1682), *Şerhu Mevridi 'z-zam 'ân.*¹³¹

¹²² El-Mecâsî'nin eserini h. 734 senesinde bitirdiğini zikreden İbn Âşir, bu eserin ilk şerh olma ihtimaline de değinerek el-Mecâsî'nin eserini İbn Actâ'dan önce bitirdiğini, İbn Actâ'nın *et-Tıbyân* isimli şerhinin esere başlama itibariyle ilk olabileceğine dikkat çekmiştir. Bkz. Es-Sanhâcî, **et-tıbyân**, 130 (muhakkik mukaddimesi); İbn Âşir, **Fethu'l-Mennân**, (muhakkik mukaddimesi), 170.

¹²³ İbn Âşir, **Fethu'l-Mennân**, (muhakkik mukaddimesi), 171.

¹²⁴ İbn Gâzî, **Fihrisü İbn Gâzî**, 36; İbnü'l-Kadî, **Dürretü'l-ıhıcâl** (nşr. Muhammed el-Ahmedî Ebü'n-Nür, Kahire 1390/1970), 2/139; Ahmed Bâbâ et-Tinbuktî, **Neylül-ibtiḥâc bi tatrizi'd-dibâc**, 2.b., (Trablus: Dâru'l-Kâtib, 2000), 321.

¹²⁵ et-tenêsi, **et-Tırâz**, 397-398.

¹²⁶ et-Tinbuktî, **Neylül-ibtiḥâc**, 110; İbnü'l-Kadî, **Dürretü'l-ıhıcâl** . 1/ 244; Hacı Halife Mustafa b. Abdillâh Kâtib Çelebî, **Keşfu'z-Zünûn 'an Esmâi'l-Kütüb ve'l-Fünûn**, (3. Baskı, Tahrân: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1967), 2/1296; Bu eser Mevridü'z-zam 'ân'ın şerhleri içinde en kapsamlı şerh olma özelliğine sahiptir.

¹²⁷ Sanhâcî, **et-Tıbyân**, (muhakkik mukaddimesi), 134.

¹²⁸ İbn Âşir, **Fethu'l-Mennân**, (muhakkik mukaddimesi), 176.

¹²⁹ İbn Âşir, **Fethu'l-Mennân**, (muhakkik mukaddimesi), 178. Tilimsânî'nin hicrî 920 senelerinde hayatta olduğu kaydedilmişse de vefatına dair tarih kaydedilmemiştir.

¹³⁰ İbnü'l-Kadî, **Dürretü'l-haccâl**, 1/165.

¹³¹ İbn Âşir, **Fethu'l-Mennân**, (muhakkik mukaddimesi), 178.

12. Salih b. İbrahim el-Ketâvî es-Sabîhî ed-Dira'î (ö. 1090/1684), *Şerhu Mevridi'z-Zam'ân fî Resmi Ehruft'l-Kur'ân*.¹³²

13. Mes'ud b. Muhammed Cumû' es-Sicilmâsî (ö. 1119/1707), *Minhâcü Resmi'l-Kur'ân fî Şerhi Mevridi'z-Zam'ân*.¹³³

14. *Şerhu Mevridi'z-Zam'ân li'l-Merîni (hicrî.1172)*.¹³⁴

15. Ebû Muhammed Abdü'l-Vâhid b.Ahmed b. Alî b. Âşir el-Ensârî el-Endülûsî (1040/1630), *Fethu'l-mennân el-mervî bi-Mevridi'z-zam'ân*.¹³⁵ 16. Ebû İshak İbrahim b. Muhammed et-Tâdilî er. Rabâtî (ö. 1311/1893), *Şerhu Mevridi'z-Zam'ân*.¹³⁶

17. Ebû Ubeyd Rızvân b. Muhammed b. Süleymân el-Muhallilâtî (ö. 1311/1893), *Havâşî alâ Mevridi'z-Zam'ân Fî Resmi'l-Kur'ân*.¹³⁷

18. İbrâhim b. Ahmed b. Süleymân el-Mârgînî et-Tûnisî (ö. 1349/1930), *Delîlü'l-hayrân şerhu Mevridi'z-zam'ân fî resmi ve zabtı'l-Kur'ân*.¹³⁸

19. Ebû Hâmid Muhammed el-Mekkî el-Betavî (ö.?), *Şerhu Mevridi'z-Zam'ân*.¹³⁹

20. Alî b. Muhammed b. Hasan b. İbrahîm ez-Zabâg (1376/1956), *İrşâdü'l-ihvân ilâ şerhi Mevridi'z-zam'ân*.¹⁴⁰

21. Muhammed b. Osman b. Es-Saîd et-Tuveysî'dir. (Muasır), *Fethu'r-Rahmân bi şerhi Mevridi'z-zam'ân*.¹⁴¹

22. Ahmed Muhammed Ebû Zîthâr'dır. (Muasır), *Leṭâ'ifü'l-beyân fî resmi'l-Kur'ân*.¹⁴²

II- ESERİN METODU

Mushaf imlâsına dair yazılan eserlerde genelde iki metot takip edildiği görülmektedir. Birincisi; belli bir imlâ özelliğinin ele alınıp o özellikteki tüm kelimelerin aktarıldığı konu odaklı yöntemdir. Bu yöntemi esas alan mensur eserlere Mehdevî'nin *Hicâu mesâhifi'l-emsâr*'ı, Cühenî'nin *Kitâbu'l-Bedî'i*,

¹³² Hamîtû, *Kıraatü'l-İmâm Naf'*, 2/458.

¹³³ Ziriklî, *el-A'lâm*. 7/220; Abdü'l-Hâdî Hamîtû, *Kıraatü'l-İmâm Naf'*, 2/462.

¹³⁴ İbn Âşir, *Fethu'l-Mennân*, (muhakkik mukaddimesi), 178.

¹³⁵ Kettânî, *Selvetü'l-enfâs*, 2/274; Mahlûf, *Şeceratü'n-nûr*, 299; İbnü Âşir, *Mevridü'z-zam'ân* sadece İmam Nafî' kıraatını esas aldığı için diğer kıraatları da içine alan *el-İ'lân bi-tekmîli Mevridi'z-zam'ân* adında bir tekmile ilave etmiştir.

¹³⁶ İbn Âşir, *Fethu'l-Mennân*, (muhakkik mukaddimesi), 179.

¹³⁷ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/28; Kehhâle, *Mu'cemi'l-mü'ellifin*, 4/165.

¹³⁸ Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifin*, 4/229; el-Mârgînî, *Delîlü'l-hayrân*, 2. Müellif eserini İbnü Âşir'in *Fethu'l-mennân*'ını özetleyerek yazdığını ifade etmiştir.

¹³⁹ İbn Âşir, *Fethu'l-Mennân*, (muhakkik mukaddimesi), 182.

¹⁴⁰ Sanhâcî, *et-Tibyân*, (muhakkik mukaddimesi), 137.

¹⁴¹ İbn Âşir, *Fethu'l-Mennân*, Naşir mukaddimesi, 182.

¹⁴² İbn Âşir, *Fethu'l-Mennân*, Naşir mukaddimesi, 182.

Dânî'nin *el-Muknî*'i manzum eserlere ise Şâtîbî'nin *Akîle*'si, Ca'berî'nin *Ravdatu't-tarâif fî resmi'l-Mesâhif*'i ve Harrâz'ın *Mevridü'z-zam'ân*'ı örnek gösterilebilir. Bu eserlerde mushaf imlâsının, “hazf”, “ziyade”, “bedel”, “hemze”, “fasl-vasl”, “Mushaf ittifak ve ihtilâfları” başlıkları altında incelendiği ve bu başlıklarla alakalı kelimelerin aktarımı yoluna gidildiği görülmektedir. İkincisi ise Kur'an'ın evvelinden başlamak suretiyle sonuna kadar özel imlâsı olan kelimelere işaret edilerek ele alınma (mushaf imlâsı) yöntemidir. İbn Necah'ın *Muhtasaru't-Tebyîn*'i bu yöntem ile yazılan eserlere tipik bir örnektir. İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*'inin mukaddimesinde “Kur'an'ı onlar için başından sonuna kadar ayet ayet, harf harf ortaya koyacağım” ifadesiyle mushaf imlâsı konusunu Mushaf tertibi üzere ele alacağına işaret etmiştir.¹⁴³ Mushaf imlâsı konusunu *Mevridü'z-zam'ân*'ında konularına göre ele alan Harrâz, elif'in hazfî konusunu mushaf tertibi üzere ele almıştır. Harrâz, manzumenin resmu'l-mushaf bölümünü bir mukaddime, on bir bab ve bir hatimeden oluşturmuştur. Çalışmanın bu bölümünde evvela eserin mukaddimesi tahlil edilerek müellifin eserinde takip ettiği metot arz edilmeye çalışılacaktır.

Eserin mukaddimesi kırk üç beyitten oluşmaktadır. Eserine tüm klasik eser sahipleri gibi besmele, hamdele ve salve ile başlamış ve bu girizgahtan sonra mushaf imlâsı ilminin başlangıcına dair bilgiler vermiştir. Bu bağlamda mushaf imlâsı ilminin Hulefâ Râşidîn döneminde Yemâme harbinden (700 hafızın şehit edilmesi) ve Müseylime'nin¹⁴⁴ (ö. 12/633) katledilmesinden sonra Hz. Ömer'in işaretiyle Hz. Ebû Bekir'in Kur'ân-ı Kerim'i cemi ve farklı şehirlerdeki biri diğerinden başka kıraatler ve bu kıraatler sebebiyle ortaya çıkan ihtilâfları gidermek maksadıyla Hz. Osman döneminde Kur'ân-ı Kerim'in kitabeti ve istinsahı ile başladığını ifade etmiştir. Mesâhif-i Osmâniyye'nin bağlayıcılığına da değindiği görülen müellif, bu mushaflara kitabette uymanın vacip olduğunu zikretmiş ve bunu hadis-i şerifler¹⁴⁵ ve mensubu bulunduğu mezhebin imamı Mâlik b. Enes'in görüşü ve

¹⁴³ Daha detaylı bilgi için bkz. Hamed, **Resmu'l-Mushaf**, 185-186.

¹⁴⁴ Asıl ismi Ebû Sümâme Rahmânü'l-Yemâme Mesleme b. Sümâme b. Kebîr (Kesîr) el-Hanefî el-Vâilî'dir. (ö. 12/633) Hicaz bölgesinde bulunan Yemâme'de doğmuştur. Bekir b. Vâil kabilesinin bir kolu olan Benî Hanîfe'ye mensuptur. Adı ve soyu ile ilgili rivayetler son derece karışıktır. Genel olarak isminin Mesleme olduğu ve bunun müslümanlar tarafından tahkir amacıyla Müseylime'ye dönüştürüldüğü kabul edilir. Şair, hatip ve kâhin bir kişi olan Müseylime, hicrî 630'da Benî Hanîfe'nin reisi oldu. Müseylime'nin, Yemâme'ye döndükten sonra hicrî 10. yılın sonlarında (632 başları) Hz. Peygamber ile mektuplaştığı bilinmekle beraber ilk mektubun kim tarafından gönderildiği kesin olarak bilinmemektedir. İbn Sa'd, ilk mektubu peygamberimizin yolladığını ve Müseylime'yi İslâm'a davet ettiğini, Müseylime'nin bu mektuba gönderdiği cevapta peygamberlik iddiasında bulunduğunu belirtmektedir (*et-Tabakât*, I, 273). İbn Hişâm, Müseylime'nin Hz. Peygambere kendisinin de peygamber olduğunu ve yeryüzünün yarısının kendi kabilesine, diğer yarısının Kureyş'e ait bulunduğunu ifade eden bir mektup gönderdiğini, bunun üzerine Resûl-i Ekrem'in yolladığı mektupta onu kezzâb (çok yalancı) diye vasıflamasından sonra Arz'ın Hz. Allah'a ait olduğunu ve onu dilediğine vereceğini bildirdiğini nakleder (*es-Sîre*, III-IV, 600-601). Bunun üzerine “Müseylimetü'l-kezzâb” olarak anılmıştır. Bkz. Ahmet Önkal, Müseylimetü'l-kezzâb, **TDV, İslâm Ansiklopedisi** (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/90-91.

¹⁴⁵ أَفْتَدُوا بِاللَّذَيْنِ مِنْ بَعْدِي : أَبُو بَكْرٍ ، وَعُمَرُ ، وَاهْتَدُوا بِهَذِي عَمَّا ، وَتَمَسَّكُوا بِعَهْدِ ابْنِ أُمِّ عَدٍ ، Hadis-i şerifin manası: Benden sonra gelenlere uyun: Ebû Bekir ve Ömer'e, Ammar'ın hidayetine uyun ve ümmi abd'in oğlunun ahdine uyun. Tirmizî, **el-Câmi'u's-şâhîh** (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1356/1937, Hadis no: 3799; أَصْحَابِي كَالنَّجْمِ بَأَيْهِمْ أَقْتَدَيْتُمْ اهْتَدَيْتُمْ İbn Hazm, **el-İhkâm** (nşr. Zekeriyâ Ali Yûsuf), Kahire, ts. (Matbaatü'l-âsime), 6/244; İbn Abdülber, **Câmi'u beyâni'l-'ilm**, (Kahire 1368/1948), 895. أَصْحَابِي كَالنَّجْمِ بَأَيْهِمْ أَقْتَدَيْتُمْ اهْتَدَيْتُمْ , Hadis-i şerifin manası: Aşabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidayete erersiniz.

uygulanması ile temellendirdiği görülmüştür.¹⁴⁶ Mushaf imlâsı ilminin başlangıcından bahsettikten sonra bu ilme dair bir çok eser yazıldığına değinen Harrâz, bunlardan sadece *Mevridü'z-zam'ân*'ı yazarken yararlandığı Dâni'nin *el-Mukni* '-i, Şâtıbî'nin *el-Âkile* 'si, İbn Necâh'ın *et-Tebyîn* 'i ve Belensî'nin *el-Munsif* 'ini zikretmiştir.¹⁴⁷ Biz bu kitaplara dair malumatı kitabın kaynakları bahsinde vermiştik.

Harrâz'ın mukaddimesinde zikrettiği ve manzumenin metoduna dair ilk özellik; manzumesini kendisinin de bulunduğu Magrip'te hâkim olan Nafi' kıraatine uygun şekilde ele almasıdır.¹⁴⁸ Yukarıda da ele alındığı gibi eser bu özelliği sebebiyle diğer mushaf imlâsı kaynaklarından ayrılmaktadır. Mesela ¹⁴⁹ âyetinde *ويقتلون* kelimesini imam Nafi' de dahil bütün kurra 'elif'siz okumuş, sadece imam Hamza *ويقتلون* şeklinde okumuştur. Yine ¹⁵⁰ âyetinde *سارعو الى مغفرة من ربكم* kelimesini Nafi' "vâv" harfî olmadan diğer imamlar "vâv" harfî ile *وسارعو* şeklinde okumuştur. Aynı şekilde ¹⁵¹ âyetinde imam İbn Âmir'in dışında Nafi' de dahil tüm kıraat imamları *جاء بالبينات والزبر والكتاب المنير* şeklinde okumuşlar İbn Âmir ise "be" harfî ziyadesiyle *وبالزبر* şeklinde okumuştur. Harrâz, örneğini çoğaltabileceğimiz bu ve benzeri yerlerde imlâsına değineceği kelimelerde Nafi' kıraatini zikretmiştir.¹⁵²

Harrâz, bu girizgâhtan sonra mushaf imlâsı konularını bu manzumeyi okuyacakların zihnine yaklaştırmak için eserini bölümlere (bab) ve alt başlıklara (fasıl) ayırdığını ifade etmiştir. Devamında mushaf imlâsı özelliklerinden hazif konusunu mushaf tertibine göre aktaracağını zikreden müellif,¹⁵³ bu imlâ kuralını uygularken kelimenin Kur'ân-ı Kerim'in tertibine göre ilk geçtiği yerde söylemekle iktifa edeceğini söylemiştir. Bu kelime ister önüne veya sonuna birtakım ekler almış olsun isterse de Kur'ân- Kerim'in başından sonuna kadar aynı şekilde gelsin fark etmez kaidenin tamamında geçerli olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁴ Harrâz'ın bu metodunu ¹⁵⁵ *الابصر أبصرهم ابصر* ¹⁵⁶ *الأزواج أزواجهم أزواج*

¹⁴⁶ İmam Mâlik'e (ö. 179/795) Mushafların, yeni gelişen imlâ doğrultusunda yazılıp yazılmayacağı sorulduğunda, İmam Mâlik sadece Mesâhif-i Osmâniyye de mevcut imlâ doğrultusunda yazılabileceğini söyleyerek Resm-i Osmanî'ye bağlılığın gerekliliğini dile getirmektedir. bkz. Dâni, *Mukni* ', 124; Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 41a, 41b.

¹⁴⁷ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 41b.

¹⁴⁸ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 41b.

¹⁴⁹ Âl-i İmrân, 3/21.

¹⁵⁰ Âl-i İmrân, 3/133.

¹⁵¹ Âl-i İmrân, 3/184.

¹⁵² Racrâcî, *Tenbîhü'l-Âdşân*, 1/250; Sanhâcî, *et-Tibyân*, 351.

¹⁵³ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 41b.

¹⁵⁴ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42a.

¹⁵⁵ Bakara, 2/7, 20; Ali imran, 3/13; En'âm, 6/46, 103, 116; A'raf, 7/47; Yunus, 10/31; İbrahim, 14/42; Hicr, 15/15; Nahl, 16/78, 108; Enbiya, 21/97; Hac, 22/46; Mü'minin, 23/78; Nur, 24/30, 31, 37, 43, 44; Secde, 32/9; Ahzab, 33/10; Sad, 38/45, 63; Fussilet, 41/20, 22; Ahkâf, 46/26; Muhammed, 47/23; Kamer, 54/7; Haşr, 59/2; Mülk, 67/23; Kalem, 68/43, 51; Meâric, 70/44; Naziât, 79/9. Bkz. Racrâcî, *Tenbîhü'l-Âdşân*, 291; Mârginî, *Delilü'l-Hayrân*, 72.

¹⁵⁶ Bakara, 2/25, 232, 234, 240; Âl-i İmrân, 3/15; Nisâ, 4/12, 57; En'âm 6/139, 143; Tevbe, 9/24; Râd, 12/38; Hicr, 15/88; Nahl, 16/72; Tâhâ, 18/53, 131; Mü'minin, 23/6; Nur, 24/6; Furkân, 25/74; Şuârâ, 26/166; Rum, 29/21; Ahzab, 33/4, 6, 28, 37, 50, 52, 53, 59; Fâtır, 35/11; Yâsîn, 36/36, 56; Sâffât, 37/22; Sâd, 38/58; Zümer, 39/6; Mü'min, 40/8; Şûrâ, 42/11; Zuhurf, 43/12, 70; Vâkiâ, 56/7; Mümtehine, 60/11; Tegâbûn, 64/14; Tahrîm, 66/3, 5; Meâric, 70/30; Nebe', 78/8. Bkz. Racrâcî, *Tenbîhü'l-Âdşân*, 291; Mârginî, *Delilü'l-Hayrân*, 72.

misalleriyle izah edebiliriz Bu örneklerde ازوج ve ابصر kelimelerinin Kur'an'da yalın halleri ve önlerine aldıkları elif-lâm eki ve sonlarına aldıkları zamir ilaveleriyle kullanışları verilmiştir. Bu misallerin tamamında 'elif' harfinin hazif kaidesi umumi bir kaide olarak uygulanmıştır.¹⁵⁷ İmlâ kuralının uygulanacağı kelime Kur'ân-ı Kerim'in başından sonuna kadar hep aynı halde de gelebilir ki kural yine geçerlidir. Örneğin: باخع, صلصل kelimeleri gibi.¹⁵⁸ Bu kelimeler Kur'ân-ı Kerim'de önlerine veya sonlarına ilave almaksızın bu şekilde gelirler ki kural değişmeyip yine aynı şekilde hazif kuralı uygulanır.

Müellifin zikrettiği hazif kuralı umumi olmayıp bazı kelimelere mahsus ise Harrâz hazif kuralının uygulandığı kelimeleri kuralın uygulanmadığı kelimelerden temyiz edebilmek için kayıtlayarak (takyit yöntemi) getirdiğini ifade etmiştir.¹⁵⁹ Ancak bu kayıtlamayı nasıl yaptığına dair bilgi vermemiştir. Manzumeyi şerh edenlerden *Tenbîhü'l-Adşân* müellifi Racrâcî, müellifin yaptığı bu kayıtlama (Takyit) yöntemlerini şu şekilde beyte dökmüştür; جاور بحرف سورة وترجمة إضافة ورتبة ¹⁶⁰ Bu beyitte de görüldüğü şekliyle Harrâz bu kayıtlamaları yedi şekilde yapmıştır. Müellifin kayıtlama (takyit) yöntemlerini şu şekilde sıralayabiliriz;

1. التقييد بالمجاور : İmlâ kuralı uygulanacak kelimeyi veya kuraldan istisna olan kelimeyi yanında bulunması gereken kelime ile kayıtlamak diye özetleyebileceğimiz bir kayıtlama (takyit) yöntemidir. Mesela لا الذي مع خلال قد ألف ¹⁶¹ beytini örnek verebiliriz. Bu beyitten bir önceki beyitte geçen ديار kelimesinde İbn Necâh'ın 'elif' harfini hazif ettiğini söyledikten sonra لا الذي مع خلال قد ألف beytiyle خلال kelimesi ile ديار kelimesinin yan yana geldiği فجاسوا خلال الديار ¹⁶² ayetindeki ديار kelimesini istisna etmiştir.¹⁶³

2. التقييد بالحرّف : İmlâ kuralı uygulanacak kelimeyi bir harf ile kayıtlama yöntemidir. Örnek olarak manzumenin iki yüz kırk ikinci beytini verebiliriz. Beytin lafzı şöyledir: لاِبْنِ نَجَاحٍ خَاشِعاً وَالْعَفَّارِ ¹⁶⁴ Burada müellif 'elif' harfinin hazif edildiği Gaffâr kelimesini (el)takısı ile kayıtlamış ve sure-i Nuh da geçen (el) takısız Gaffâr kelimesinden ¹⁶⁵ temyiz edilmesini Harf ile Takyit yöntemi vasıtasıyla sağlamıştır.¹⁶⁶

¹⁵⁷ Mârginî *Delilü'l-Hayrân*. 72.

¹⁵⁸ Kehf, 6; Şuârâ, 26/3; Hicr, 15/26, 28, 33; Rahman 55/14; Âraf 7/150; Tâhâ, 18/86; bkz. Mârginî, *Delilü'l-Hayrân*. 72; Racrâcî, *Tenbîhü'l-Âdşân*, 290.

¹⁵⁹ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42a.

¹⁶⁰ Bkz. Racrâcî, *Tenbîhü'l-Adşân*. 193 (nşr mukaddimesi).

¹⁶¹ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, 12. (86. Beyit)

¹⁶² İsra 17/5.

¹⁶³ Mârginî, *Delilü'l-Hayrân*. 136; Racrâcî, *Tenbîhü'l-Adşân*, 290.

¹⁶⁴ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b.

¹⁶⁵ Nuh 71/10

¹⁶⁶ Margînî, *Delilü'l-Hayrân*. 136; Racrâcî, *Tenbîhü'l-Adşân*, 291.

3. **التقييد بالسورة**: İmlâ kuralının uygulanacağı kelimenin bulunduğu sureyi zikrederek diğer surelerde geçenlerden temyiz ederek kayıtlama yöntemidir. Mesela ¹⁶⁷ والحذف في الأنفال في الميعاد beytinde Dâni ve İbn Necâh için Enfal 8/42. Ayette geçen الميعاد kelimesinde ‘elif’in hazif edildiğini Enfal suresi ile kayıtlayarak Kur’ân- Kerim de geçen diğer الميعاد kelimelerinden¹⁶⁸ temyiz etmiştir.¹⁶⁹

4. **التقييد بالترجمة**: İbare ile kayıtlamak diyebileceğimiz takyit türüdür. Mesela أضغانٌ الوأح وفي الوأح¹⁷⁰ beytinde geçen الوأح kelimesi ile kastedilen Kamer 54/13. ayette geçen الوأح kelimesidir. Zira müellif imlâ kuralını mushafın tertibine göre ilk gelen yerde uyguladığından kural kendinden sonra gelen kelimelerde geçerlidir de kendinden önce geçen kelimedede geçerli değildir. Bu الوأح kelimesi Â’raf suresinde üç defa¹⁷¹ geçmesine rağmen müellif orada hazif kuralını zikretmeyip bu sureden çok sonra gelen Kamer suresindeki الوأح kelimesini zikir ile daha önce geçen aynı kelimeleri istisna ettiği görülmektedir.¹⁷²

5. **التقييد بالإضافة**: İzafet ile kayıtlamak. Örnek olarak أمسانه رهبانهم موازين¹⁷³ beytinde رهبانهم kelimesinde ‘elif’in hazfını zamire muzaf “Ruhbân” kelimesiyle kayıtlamış Mâide 5/82. ayetteki tenvinli Ruhbân kelimesinden, Tevbe 9/34. ayetteki lam-ı ta’rifli “Ruhbân” kelimesinden ve yine Hadîd 54/27. ayetteki tenvinli “Ruhbân” kelimesinden temyiz ettiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁴

6. **التقييد بالحركة**: Hareke ile kayıtlamak. Örnek olarak تَمَّ سَرَابِيلٌ مَعَا أَنْكَاتَا¹⁷⁵ beytinde ‘elif’in hazif edildiği سَرَابِيلٌ kelimesini fetha hareke ile kayıtlamış ve İbrahim 14/50. ayetteki سَرَابِيلُهُم kelimesinden temyiz ettiği görülmektedir.¹⁷⁶

7. **التقييد بالرتبة**: Rütbe ile yani kelimeyi “önceki” veya “sonraki” gibi mertebelerle vasıflayarak kayıtlamak gibi. Mesela وكاتبا وهو الأخير عنهما¹⁷⁷ beytinde كاتبا kelimesinin الأخير kelimesi ile (sonuncu كاتبا) kayıtlanıp kendisinden önce geçen üç tane كاتبا kelimesinden temyiz edilmiştir.¹⁷⁸

Müellifin eserde uyguladığı metotlardan biri de; şayet eserin kaynakları imlâ kuralında ittifak halinde ise kuralı tamamını kapsayacak şekilde nispet eder. Bu ya ihbârî bir lafızla olur. Müellifin manzumenin seksen sekizinci beytinde وَخُذِفَ إِذَا رَأَيْتُمْ şeklinde yaptığı nispet gibi. Veya bu nispet talep ifade eden bir fiille olur manzumenin seksen üçüncü beytinde وَخُذِفَ تُفَادُوهُمْ şeklinde yaptığı nispet gibi.

¹⁶⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a.

¹⁶⁸ Âl-i İmrân 3/9,194; Ra’d 13/31; Zümer 39/20.

¹⁶⁹ Racrâcî, **Tenbîhü’l-Adşân**, 291.

¹⁷⁰ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b.

¹⁷¹ Â’raf 7/145, 150 ve 154.

¹⁷² Racrâcî, **Tenbîhü’l-Adşân**, 291.

¹⁷³ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a.

¹⁷⁴ Racrâcî, **Tenbîhü’l-Adşân**, 292.

¹⁷⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a.

¹⁷⁶ Racrâcî, **Tenbîhü’l-Adşân**, 293.

¹⁷⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45a.

¹⁷⁸ Racrâcî, **Tenbîhü’l-Adşân**, 292.

¹⁸⁰ لا جَلَفَ بَيْنَ الْأُمَّةِ ¹⁷⁹، وَلِجَمِيعِ الْحَذَفِ فِي الرَّحْمَنِ. Ya da müellif mutlak ifade eden lafızlarla nispet etmiştir. ¹⁸¹ Burada müellifin kaynaklarından maksat Dânî, İbn Necâh ve Şâtıbî'dir. Manzumenin kaynakları arasında yer alan el-Belensî bu mutlak lafızlarla ifade edilen imlâ kurallarıyla kastedilmez. Zira Harrâz, Belensî'nin *el-Munsif* isimli kitabından sadece Belensî'nin münferit olarak naklettiği bazı kelimeleri, Dânî, İbn Necâh ve Şâtıbî'den ise imam Nafi' kıraatine uygun olmak şartıyla ne zikrettilerse zikrettiğini ifade etmiştir. ¹⁸²

Müellifin manzumede kullandığı *عنهما* lafzı ile İbn Necâh ve Dânî'yi, *عنه* lafzı ile Ebû Dâvûd'u kastettiğini ifade etmektedir. ¹⁸³ Yine müellif bir imlâ kuralı zikredip ve bu kuralını birine nispet edip diğerleri ile alakalı sükût ederse bu diğer kaynaklarının burada sükût ettiği anlamındadır. Müellif bu hususu kırkıncı beyitte ifade etmiştir. ¹⁸⁴ İlgili beyit şöyledir:

وكل ما لواحد نسبت * فغريه سكت إن سكت

Müellif, kaynaklarından biri için hazif, diğer kaynağı için isbat kuralını veya tam aksini kaynaklarda nasıl bulduysa aynı şekilde zikrettiğini ifade etmiş ve bunu kırk birinci beyitte zikretmiştir. İlgili beyit şudur:

وإن أتى بعكسه ذكرته * على الذي من نصه وجدته ¹⁸⁵

Racrâcî, müellifin manzumenin mukaddimesinde zikrettiği bizim de yukarıdan beri izah etmeye çalıştığımız kitabının metodunun maddeler halinde şöylece özetlenebileceğini zikretmektedir. ¹⁸⁶

- (1) ¹⁸⁷ وفي الذي كُرِّرَ مِنْهُ أَكْتَفَى : قاعدة التكرار Harrâz bu kuralı beytinde zikretmiştir.
- (2) ¹⁸⁸ وَغَيْرُ ذَا جَنْثٍ بِهِ مُقَيَّدَا : قاعدة التقيد Harrâz bu kuralı beytinde zikretmiştir.
- (3) ¹⁸⁹ وَالْحَكْمُ مُطْلَقًا بِهِ إِلَيْهِمْ : قاعدة الإطلاق Harrâz bu kuralı beytinde zikretmiştir.
- (4) ¹⁹⁰ وَكُلُّ مَا جَاءَ بِلَفْظٍ عَنْهُمَا : قاعدة عنهما Harrâz bu kuralı beytinde zikretmiştir.
- (5) ¹⁹¹ وَكُلُّ مَا لَوَاحِدٍ نَسَبْتُ : قاعدة الإسناد Harrâz bu kuralı beytinde zikretmiştir.

¹⁷⁹ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42a.

¹⁸⁰ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42a.

¹⁸¹ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42a.

¹⁸² Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42a, 42b.

¹⁸³ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42b.

¹⁸⁴ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42a.

¹⁸⁵ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42a.

¹⁸⁶ Bkz. Racrâcî, *Tenbîhü'l-Adşân*, 193-194 (nşr mukaddimesi).

¹⁸⁷ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42a.

¹⁸⁸ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42a.

¹⁸⁹ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42a.

¹⁹⁰ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42a.

¹⁹¹ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42a.

Harrâz'ın manzumedeki metodunu izahtan sonra manzumedeki konu başlıklarını ise şöyle sıralayabiliriz:

- ¹⁹² بابُ اتِّفَاقِهِمُ وَالِاضْطِرَابِ فِي الْحَذْفِ Resm-i mushaf ile alakalı yazılan kitapların hazif edilecek harflerde (yazıdan düşürülmesinde) örtüştikleri ve ayrıldıkları yerler. Manzumisine hazif konusu ve manzumenin büyük bir yekununu oluşturan (211 beyit) 'elif'in hazf'i ile başlamış olan müellifin bu kuralı altı alt başlıkta incelediği görülmektedir. Bu alt başlıklar şunlardır:

- ¹⁹³ حَذْفُ الْأَلْفِ فِي سُورَةِ الْفَاتِحَةِ: Fâtîha suresinde 'elif'in hazf'i.
- ¹⁹⁴ حَذْفُ الْأَلْفِ فِي سُورَةِ الْبَقَرَةِ: Bakara suresinde 'elif'in hazf'i.
- ¹⁹⁵ حَذْفُ الْأَلْفِ مِنْ سُورَةِ آلِ عِمْرَانَ إِلَى سُورَةِ الْأَعْرَافِ: Âli İmrân suresinden Â'raf suresine kadar 'elif'in hazf'i.
- ¹⁹⁶ حَذْفُ الْأَلْفِ مِنْ سُورَةِ الْأَعْرَافِ إِلَى سُورَةِ مَرْيَمَ: Â'raf suresinden Meryem suresine kadar 'elif'in hazf'i.
- ¹⁹⁷ حَذْفُ الْأَلْفِ مِنْ سُورَةِ مَرْيَمَ إِلَى سُورَةِ صَادٍ: Meryem suresinden Sâd suresine kadar 'elif'in hazf'i.
- ¹⁹⁸ حَذْفُ الْأَلْفِ مِنْ سُورَةِ صَادٍ إِلَى آخِرِ الْقُرْآنِ: Sâd suresinden Kur'ân'ın sonuna kadar 'elif'in hazf'i.
- ¹⁹⁹ الْقَوْلُ فِيمَا سَلَبُوهُ الْيَاءَ بِكَسْرَةٍ مِنْ قَبْلِهَا اِكْتِفَاءً: Kendinden önceki kesra ile iktifâ edilmesi sebebiyle 'yâ'nın hazf'i.
- ²⁰⁰ وَهَآكَ وَأَوَّ سَقَطَتْ فِي الرَّسْمِ فِي أَحْرِفٍ لِلِاِكْتِفَاءِ بِالضَّمِّ: Kendinden önceki damme ile iktifâ edilmesi sebebiyle 'vâv'nın hazf'i
- ²⁰¹ بَابُ وُرُودِ حَذْفِ إِحْدَى اللَّامَيْنِ İki 'lâm'dan birinin hazf'i
- ²⁰² وَهَآكَ حُكْمُ الْهَمْزِ فِي الْمَرْسُومِ وَضَبْطُهُ بِالسَّائِرِ الْمَعْلُومِ: Mushaf imlâsı âlimlerince belirlenen kurallar çerçevesinde Hemze'nin imlâsı.
- ²⁰³ وَهَآكَ مَا زِيدَ بِبَعْضِ أَحْرِفٍ مِنْ وَآوٍ أَوْ مِنْ يَاءٍ أَوْ مِنْ أَلِفٍ: 'Elif', 'vâv' ve 'yâ'nın ziyade kılınması.

¹⁹² Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42a.

¹⁹³ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42a, 42b.

¹⁹⁴ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 43a, 43b, 44a, 44b, 45a.

¹⁹⁵ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45a, 45b, 46a.

¹⁹⁶ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a, 46b.

¹⁹⁷ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b, 47a.

¹⁹⁸ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a, 47b.

¹⁹⁹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a, 48a, 48b.

²⁰⁰ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48b.

²⁰¹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48b.

²⁰² Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48b, 49a, 49b, 50a.

²⁰³ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50a, 50b.

- 204: 'Elif'in 'yâ' suretinde yazılması. وَهَآءُ مَا بِأَلِفٍ قَدْ جَاءَ وَالْأَصْلُ أَنْ يَكُونَ رَسْمًا يَاءَ -

- 205: 'Vâv'ın 'yâ' suretinde yazılması. أَلْقَوْلُ فِيمَا رَسَمُوا بِالْيَاءِ وَأَصْلُهُ الْوَاوُ لَدَا ابْتِلَاءِ -

- 206: 'Elif'in 'vâv' suretinde yazılması. وَهَآءُ وَآوًا عَوَضًا مِنْ أَلِفٍ قَدْ وَرَدَتْ رَسْمًا بِبَعْضِ أَحْرَفِ -

- 207: 'Ayrı (Mefsul) yazılması asıl olan kelimelerin yazımı. بَابُ حُرُوفٍ وَرَدَتْ بِالْفَصْلِ فِي رَسْمِهَا عَلَى وَفَاقِ الْأَصْلِ -

- 208: 'Telaaffuza uygun olarak bitişik (Mevsul) yazılan kelimeler. الْقَوْلُ فِي وَصْلِ حُرُوفٍ رُسِمَتْ عَلَى وَفَاقِ اللَّفْظِ إِذْ تَأَلَّفَتْ -

- 209: Hâ'i Te'nîs'in (Dışılık tâ'sının) yazım özelliği. وَهَآءُ مَا لِظَاهِرِ أَصْفَتْأَ مِنْ هَاءٍ تَأْتِيَتْ وَخُطُّ بِأَلْتَا -

- 210: Mushaf imlâsı bölümünün nihayeti. خَاتَمَةٌ -

III. ESERİN MUHTEVA ANALİZİ

Harrâz manzumenin mukaddimesinde mushaf imlâsı ilminin başlangıcına dair Hulefâ-i Râşidîn dönemi, Yemâme harbi, Müseylime'nin katledilmesi, Hz. Ömer'in işaretiyle Hz. Ebû Bekir'in Kur'ân-ı Kerim'i cemi' ve farklı şehirlerdeki biri diğerinden başka kıraatler ve bu kıraatler sebebiyle ortaya çıkan ihtilâfları gidermek maksadıyla Hz. Osman döneminde Kur'an'ın istinsahı konularına temas ettiğini görmüştük. Harrâz'ın manzumenin mukaddimesinde özetle ifade ettiği hadisenin tarihî arka planı kısaca şu şekildedir;

Ayetlerin Hz. Peygamber döneminde bir araya getirilerek kitap şekline büründüğüne dair bir bilgi bulunmamaktadır. O dönemde Kur'ân-ı Kerim'in iki kapak arasına alınmamasının asıl sebebi Hz. Peygamber'e gelen vahyin ne zaman tamamlanacağını bilinememesidir. Ancak Ramazan aylarında Resûllullah ile Cebrail'in inen tüm âyetleri karşılıklı olarak arz etmeleri (arza) eyleminden²¹⁰ Kur'ân-ı Kerim'in kitap halini alma yolunda olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber döneminde Kur'ân-ı Kerim'in tamamını ezberleyenlerin var olduğu bilirse de kaç kişi olduğu hususunda farklı rivayetler vardır. Enes b. Mâlik'in rivayetine göre Kur'ân'ı Kerim'i ezberleyen sahâbîlerin sayısı dört olarak verilmektedir. Bunlar Übey b. Kâ'b, Muâz, Zeyd b. Sâbit ve Ebû Zeyd'dir.²¹¹

²⁰⁴ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50b, 51a.

²⁰⁵ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51a.

²⁰⁶ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51a, 51b.

²⁰⁷ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51b, 52a.

²⁰⁸ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 52a, 52b.

²⁰⁹ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 52b.

²¹⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî*, (nşr. Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir, Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necâ, 1422), "Bed'ü'l-halk", 6.

²¹¹ Buhari, "*Fedâil-ul-Kur'ân*", 6.

Son arzada tertibi belirlenen ve pek çok sahâbî tarafından bu son haliyle yazılan ve ezberlenen ayetlerin bir araya toplanması gerektiği fikri, Yemâme savaşında hâfız sahâbîlerden pek çoğunun şehit olması²¹² hadisesinden sonra Hz. Ömer'in ayetlerin yok olması veya unutulması gibi nedenlerden dolayı telaşlanması ve ayetlerin bir araya toplanması gerektiği fikrini Halife Hz. Ebû Bekir'e açmasıyla ortaya çıkmıştır. Hz. Ebû Bekir bu fikri yerinde bulmuş ve bu görevi Zeyd b. Sâbit'e vermiştir. Yapılan ilanlar ile yanlarında yazılı Kur'an nüshaları bulunanların bu metinlerin Kur'an âyetleri olduğuna dair iki şahitle birlikte Zeyd b. Sâbit başkanlığındaki heyete başvurmaları istenmiştir. Heyet üyeleri son arza'yı da dikkate alarak sahâbenin getirdiği metinleri kontrolden sonra yazmışlardır. Tevbe sûresinin son iki âyeti (9/128-129) ve Ahzâb sûresinin 23. âyeti sadece Huzeyme b. Sâbit el-Ensârî'de bulunmuş, Hz. Peygamber'in onun şahitliğini iki kişinin şahitliğine denk tutması dolayısıyla yalnız bu âyetler tek şahitle kabul edilmiştir.²¹³ Tevbe sûresinin son iki âyeti son inen âyetlerden olması sebebiyle hâfızalarda taze olduğundan diğer sahâbîler bu âyetlerin varlığını ezberleriyle desteklemişlerdir. Böylece Kur'an-ı Kerim yazılı malzeme ve hafız sahâbîlerin yardımıyla eksiksiz olarak toplanmış ve Hz. Ebû Bekir'e teslim edilmiştir. Kur'an metnlerinin bir araya getirilmesi işi tamamlanınca buna "mushaf" adı verilmiş,²¹⁴ bu kitap Hz. Ebû Bekir'den sonra Hz. Ömer'e, onun vefatı ile kızı ve Resûlullah'ın da zevcesi olan Hz. Hafsa'ya intikal etmiştir.²¹⁵ Hz. Ebû Bekir'in emriyle bir araya getirilen Kur'an başta Hz. Ömer ve Hz. Ali olmak üzere bütün sahâbenin onayını almış (icmâ), hiç kimse itiraz etmemiştir.²¹⁶ Peygamberimizin vefatının ardından Hz. Ali'nin evinden çıkmayıp Kur'an'ı kendi gayretiyle cemetmesi farklı bir biçimde yorumlanmışsa da Hz. Ebû Bekir'in tâlimatıyla gerçekleştirilen çalışmayı Hz. Ali'nin takdir ettiği bilinmekte,²¹⁷ Şîa'nın mutedil kesimleri de Hz. Ebû Bekir döneminde cemedilen Kur'an'ı Kerim'le Resûlullah'a inzal olan metnin aynı olduğuna inanmaktadır.²¹⁸ Hz. Ebû Bekir'in cem' ettirdiği mushaf muhafaza edilmiş, sahâbe-i kiram da kendi

²¹² Buhârî, "Fedâil'ül-Kur'ân", 3.

²¹³ Buhârî, "Ahkâm", 37; "Tefsîr", 22/3.

²¹⁴ Mushaf kelimesinin Hz. Ebû Bekir döneminde Kur'an'ı cemetme faaliyeti sonrasında ortaya çıktığı yönündeki bilgiler yaygındır. Buna göre Kur'an metnlerinin bir araya getirilmesi işi tamamlanınca buna verilecek isim müzakere edilmiş, bazıları "sifr" ismini teklif etmiş, ancak yahudilerin kullandığı bu kelime kabul görmemiş, Habeşistan'da mushaf kelimesinin kullanıldığının belirtilmesi üzerine kitaba bu adın verilmesi kabul edilmiştir. Ancak literatürde mushaf, daha çok Hz. Osman döneminde yazılıp çoğaltılan Kur'an nüshaları için kullanılmış olup Hz. Ebû Bekir zamanında cemedilen Kur'an metni suhuf olarak anılmıştır". Maşalı, 'Mushaf', **TDV İslam Ansiklopedisi** (Ankara: TDV Yayınları, 2020) 31/242-248; Bkz. Ebû Şâme el-Makdisî, **el-Mürşidü'l-vecîz** (nşr. Tayyar Altıkulaç, Ankara 1406/1986), 64; Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 3; İbn Ebû Dâvûd, **Kitâbü'l-Meşâhîf** (nşr. A. Jeffery), Kahire 1355/1936, 19; Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, **el-Muḥḥnî** (nşr. M. Sâdık Kamhâvî), Kahire, ts. (Mektebetü'l-külliyâtî'l-Ezheriyye), 2; Celâleddin es-Süyûtî, **el-İtkân fî 'ulûmî'l-Kur'ân** (nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ, 1-2, Beyrut 1407/1987), 1/164, 183-184.

²¹⁵ Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 3, 4, "Tevbe", 20.

²¹⁶ Ebû Abdullah es-Sayrafi, **Nuketü'l-İntişâr li-naḥḥlî'l-Kur'ân li'l-imâm el-Bâḥillânî** (nşr. M. Zağlûl Sellâm), (İskenderiye, ts. Münşeatü'l-maârif, 1971), 355-374.

²¹⁷ İbn Ebû Şeybe, **el-Muşannef** (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1409/1989, 6/148.

²¹⁸ M. Hüseyin Tabâtabâî, **İslâm'da Kur'ân** (trc. Ahmet Erdiç, İstanbul 1988, 130-133); Şaban Karataş, **Şîa'da ve Sünni Kaynaklarda Kur'ân Tarihi**, (İstanbul 1996), 55-71, 221-228.

nüşha ve ezberlerine göre kıraatlerini sürdürmüşlerdir. Ancak Resûlullah'ın vefatına yakın dönemde oluşan tertibe göre ezber yapıldığı ve bazı şahsa ait nüshaların meydana getirildiği bir gerçektir.

Hiz. Ömer ve Hiz. Osman'ın hilafetlerinde yapılan fetihlerle büyüyen İslâm âlemi'nde Araplar'ın dışındaki müslümanlar, kendi bölgelerinde meşhur ve maruf olan sahâbe-i kiram'ın mushaf ve kıraatıyla Kur'an öğrenip okuyor ve muhtemeldir ki bu mushaflardan şahsî nüshalar çıkarıyorlardı. Kur'an'ın eğitim ve öğretimi bu uygulama ile devam ederken "yedi harf" ruhsatına ve Arap dilinin yapısına bağlı olarak ortaya çıkan bazı kıraat ihtilâflarını doğru bir şekilde değerlendirmeden bunu ciddi bir ihtilâf nedeni olarak görüp ciddi tartışmalara giriştiler.²¹⁹ İmam Buhârî'nin Enes b. Mâlik'ten naklettiği rivayete göre Azerbaycan ve Ermenistan'ın fethine iştirak eden ordunun komutanı Huzeyfe b. Yemân, Suriyeli ve Iraklı askerlerin kıraat hususunda ihtilâf ettiklerini görünce endişeye kapıldı ve bu durumun vahametini Hiz. Osman'a ileterek "Ey müminlerin emîri! Şu ümmet Yahudi ve Hristiyanların kitaplarında düşmüş oldukları ihtilâfa düşmeden önce sen bu işin icabına bak" diyerek bu ihtilâfa bir çözüm bulunmasını teklif etti.²²⁰ Muhtemelen bu konuda kendisine gelen diğer şikâyet ve ihtilâfları da dikkate alan Hiz. Osman,²²¹ Rasûlullahın eşi Hiz. Hafsa'da bulunan Hiz. Ebû Bekir mushafını Zeyd b. Sâbit'in başkanlığını yaptığı üyeleri arasında Abdullah b. Zübeyr, Saîd b. Âs ve Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'ın bulunduğu heyete istinsah ettirerek belli merkezlere gönderdi.

Hiz. Osman, yazım heyetine ihtilâfa düştükleri yerlerde Kur'an'ın indirildiği Kureyş lehçesini dikkate almalarını emretti. Yardımcı üye sayılabileceklerle beraber üyelerinin sayısı on iki olan heyet istinsah çalışmalarını başarıyla tamamladı ve orijinal ilk nüsha Hiz. Hafsa'ya geri verildi. 646-651 yılları arasında yapılan bu çalışmanın nihayetinde²²² istinsah edilen yedi (veya dört, beş, sekiz) ²²³Kur'ân-ı

²¹⁹ Mekki b. Ebû Tâlib, **el-İbâne** (nşr. Muhyiddin Ramazan), Dımaşk 1399/1979, 48-49.

²²⁰ Çetin, **Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi**, 84.

²²¹ ed-Dâni, **el-Mukni'**, 17; Süyûtî, **el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân**, 1/187-188.

²²² Osman Keskioglu, **Kuran Tarihi ve Kur'an Hakkında Ansiklopedik Bilgiler**, (İstanbul 1953), 161-162.

²²³ İstinsâh ettirilen mushafların adedi ile alakalı beş farklı görüş vardır. 1- Biri Şam ehline ikincisi Basra ehline üçüncüsü Kûfe ehline bir diğeri Medine ehline olmak üzere dört mushaf istinsah ettirilmiştir. Dâni, Kurtubî (ö. 671/1272), ve Racrâcî bu görüştedir. 2- Bu mushaflara ilaveten bir de Mekke ehline gönderilen mushafla beraber beş mushaf istinsah ettirilmiştir. Lebîb (ö. 736/1335) ibn Hacer (ö. 852/1448) ve Suyûtî (ö. 911/1505) bu görüştedir. 3- Mushaf adedi altıdır. Mezkûr Mushaflar ve Hiz. Osman'ın kendisine bıraktığı mushaftır. Rıdvân el-Muhallilâtî (ö. 1311/1893) bu görüştedir. 4- Mushaf adedi yedidir. İlk beş mushafa ilaveten Yemen ve Bahreyn'e gönderilen Mushaflardır. Ebû Davûd es-Sicistânî (ö. 316/928), Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 250/864), İbn Kesîr (ö. 774/1372) ve Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 437/1045) bu görüştedir. 5- Mushaf adedi sekizdir. Mezkûr yedi mushaf ve Hiz. Osman'ın kendisine ayırdığı mushaftır. Bu adedi İmam Şâtıbî (ö. 590/1193) Akile'sinde zikretmiştir. Bkz. Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, **Kitabu'l-Mesâhif**, (thk. Muhammed b. Abduh, 1.b., Mısır-Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002), 1/239; Mekki b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, **el-İbâne 'an me'âni'l-kur'ân**, (thk. Abdulfettâh İsmâil Şelebi, Mısır: Daru Nehza, t.y.), 65; Dâni, **el-Mukni'**, 163; İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), **Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî**. (Tahkik, Muhiddin El-Hatîb, el-Mektebetü's-Selefiyye, Kâhire, 3. Baskı. 1407/1986), 8/636; Süyûtî, **el-İtkân**, 1/60; Ebû Kasım b. Firruh b. Halef b. Ahmed. **Akiletu Etrâbi'l-Kasâid fî Esne'l-Makâsid**, (thk. Eymen Rüşdî Süveyd, Dımaşk: Daru'l-Gavsânî, 2015), 36,37 ve 39. Beyitler; Racrâcî. **Tenbihü'l-Adşân**, (nşr. Mukaddimesi) 138; Lebîb, el-Hâfiz Ebû Bekr Abdulgânî, **ed-Durretu's-sakîle fî şerhi ebyâtî'l-Akile**, (nşr. Abdulalî Zu'bül, Beyrût, 1432/2011), 213.

Kerim nüshası birer okuyucu ile birlikte²²⁴ bir nüshası Medine’de bırakılmak suretiyle Mekke, Basra, Yemen, Kûfe, Bahreyn ve Şam’a gönderilmiştir.²²⁵ Hz. Osman döneminde imlâ edilip belli merkezlerle gönderilen Kur’ân-ı Kerim nüshaları “mesâhif-i Osmâniyye” ismiyle tanınmıştır. Ayrıca Halife Osman’ın kendine ayırdığı nüsha “imam mushaf”, diğerleri “mesâhifü’l-emsâr” olarak anılmıştır. Hz. Osman bu istinsah faaliyetinin dışında yazılmış Kur’ân-ı Kerim nüshalarının ve şahsî mushafların imhasını emretmiştir.²²⁶ İstinsah çalışmaları ümmet arasındaki ihtilâfı giderme ve birliği temin etmek amacıyla yapıldığından istinsah ettirilen mushafların dışındaki sair nüshaların ve yazılı materyallerin imhası yoluna gidilmiştir.²²⁷ Rivayetler sahabe-i kiram’ın bu süreci onayladığı ve herhangi bir itirazın olmadığını göstermekte olup Hz. Osman’ın ihtilâfa engel olmak için gerçekleştirdiği çalışmayı ümmetin kabul ettiği anlamını taşımaktadır.²²⁸

Hz. Osman’ın Mushaf’ı çoğaltma işine ashap ve tabiinden karşı çıkan olmamıştır. Bazı rivayetlerde görülen itirazlar ise istinsah çalışmalarına değil de şahsi mushafların imha edilmesine dair verilen tâlimata yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim itiraz edenlerden birinin de şahsi Mushaf sahibi olan İbn Mes’ûd olması bu tespiti haklı çıkarmaktadır. İbn Mes’ûd, Mesâhif-i Osmâniyye’nin dışındaki mushafların imha edilmesi tâlimatını yerine getirmemiş ve mushafını vermemekle kalmamış Kûfelilerin de bu şekilde hareket etmelerini istemiştir.²²⁹ İbn Mes’ûd’un istinsah çalışmalarının başında olan Zeyd b. Sâbit’e yönelik eleştirel sözlerini de bu bağlamda değerlendirmek yerinde olacaktır. Anlaşılan o ki İbn Mes’ûd, şahsi mushafların imha edilmesine son derece sinirlenmiş, bu hal onu, istinsah heyetinin başkanı olan Zeyd b. Sâbit’i eleştirmeye sevk etmiştir.²³⁰ İbn Mes’ûd, istinsah işinden ziyade heyetin başkanlığını Zeyd b. Sâbit’in yapmasını uygun görmese de sonraları oda Hz. Osman’ın uygulamasına tâbi olmuştur.²³¹ Çoğaltılarak belli başlı şehirlere gönderilen Kur’ân nüshaları büyük kabul görmüş, Kur’ân’ın eğitim ve öğretimi bu nüshalara göre yapılmış, bazı Kur’ân nüshalarıyla

²²⁴ Ca’berî Ahvezî den (ö. 447/1055) naklen şöyle diyor: Zeyd b. Sâbit’i Medine’ye, Abdullah b. Sâib’i Mekke’ye, Mugîre b. Şihâb-ı Şam’a, Abdurrahman es-Sülemî’yi Kûfe’ye, Âmir b. Abdü’l Kays’i Basra’ya okuyucu olarak göndermiştir. Yemen ve Bahreyn’e de Mushaf göndermiştir fakat buralara okuyucu olarak kimi gönderdiğine dair bir şey işitmedim ve bilmiyorum. Bkz. Ca’berî, **Cemîletu Etrâbi’l-Merâsid**, 236.

²²⁵ Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, **el-Burhân fî Ulumi’l-Kur’ân** (nşr. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrâhîm, Kahire: Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-Arabiyye, 1376/1957), 1/334; Süyûtî, **el-İtkân**, 1/189-190.

²²⁶ **Buhârî**, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 2, 3.

²²⁷ Muhammed Abdulazîm ez-Zurkânî, **Menâhîlu’l-İrfân fî ulûmi’l-Kur’ân**, (nşr. Fevâz Ahmed Zemerlî, Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1415/1995), 1/213.

²²⁸ Ebû Ubeyd, Ebû Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm, **Fedâilu’l-Kur’ân ve me’âlimuhu ve âdâbuhu**, nşr. Ahmed b. Abdilvâhid el-Hayâtî, [y.y.]: Vizâratu’l-Evkâf ve Ş-Şuûni’l-İslâmiyye (Fas Evkaf Bakanlığı), [t.y.]. 2/98-99; İbn Ebî Dâvûd, Ebû Bekr Abdullâh b. Suleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî, **Kitâbu’l-Mesâhif** (nşr. Muhibbuddîn Abdussubhân Vâiz), Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 2002, 1/175-179, 206-207, 209-210; Dâni, **Mukni’**, 122-123.

²²⁹ Tirmizî, “**Kitâbu Tefsiri’l-Kur’ân**”, 10; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, **Fedâilu’l-Kur’ân**, (nşr. Vehbî Süleyman Gâvecî), Beyrut 1411/1991, 2/97; İbn Ebî Dâvûd, **Kitâbu’l-Mesâhif**, 1/190-191.

²³⁰ Ebû Ubeyd, **Fedâilu’l-Kur’ân**, 2/99; İbn Ebî Dâvûd, **Kitâbu’l-Mesâhif**, 1/183-189.

²³¹ Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, (I-VI, Kahire 1313), 389; Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, **el-Câmi’u’s-şâhîh** (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1356/1937, **Tefsîr**, 10; Sayrafi, **Nüketü’l-İntişâr**, 361-374; Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, **Tezkiretü’l-huffâz**, (I-IV, Haydarâbâd 1375-77/1955-58), 1/487-488.

kıraatlerde yer bulan ve resmî mushaf hattına muhalif yedi harf ruhsatına uygun kıraatler şâz kıraatlerden sayılıp terkedilmiştir.

Eserde dikkati çeken hususlardan biri beyitlerin adedi meselesidir. Müellif, eserin Zabtu'l-Kur'ân kısmında yer alan beş yüz seksen altıncı beytinde eserin beyit adedini 514 olarak vermiştir. Bu adedin müellifin *Mevridü'z-zam'ân*'dan önce yazdığı *Umdetu'l-Beyân* adlı eserinin beyit adedi olması muhtemeldir. Zira müellifin *Mevridü'z-zam'ân* 'a eklediği ve beyitlerin adedini 514 olarak verdiği Zabtu'l-Kur'ân kısmı *Mevridü'z-zam'ân*'a değil *Umdetu'l-Beyân* adlı eserine ait olup sonradan müellif tarafından *Mevridü'z-zam'ân* 'a eklenmiştir. Nitekim Harrâz, resmu'l-mushaf bölümü dört yüz elli birinci beyitte yalnız bu bölümün dört yüz elli dört beyit olduğunu zikretmiştir. İki bölümün beyitlerinin toplamı ise 608 olarak gözükmektedir. Müellifin verdiği rakamlar arasında tezat varmış gibi görünmesine sebep Harrâz'ın mushaf imlâsına dair ilk yazdığı *Umdetu'l-Beyân* adlı eserinin bir bölümünü sonradan yazdığı *Mevridü'z-zam'ân* ekledikten sonra yapılan bu eklentide verilen beyit adedinin karışıklığa sebep olacağı ihtimalinin göz ardı edilmiş olmasıdır. Ayrıca beyit adetlerinin farklı verilmesinin zihinlerde soru işareti bırakmasına sebep olarak Harâz'ın *Mevridü'z-zam'ân*'ın resmu'l-mushaf bölümünde yaptığı değişikliklerin neden olabileceği akla gelse de Harrâz bu bölümün beyit adedini manzumenin dört yüz elli birinci beytinde dört yüz elli dört olarak vermiştir. Müellif tarafından verilen bu adet ve yaptığı eklentinin beyit adedi toplandığında eserin zabtu'l-kur'ân bölümünde verilen adetle örtüşmediği gözükmektedir.

İbn Actâ, Harrâz'ın yaptığı bu değişikliği müellifin “‘Hicrî 711 senesi Safer ayında manzume bittiğinde 437 beyit idi. Bu şekilde istinsah edilip neşredildi ve çeşitli kimseler tarafından rivayet edildi, sonra onda aldandığım yerleri buldum, düzelttim, böylece dört yüz elli dört beyte ulaştı, şimdi on yedi beyit fazla oldu, artık kim bu manzumeyi istinsah ederse bu on yedi beyti yazsın. Sahihliği üzerinde durması için bunu ispat etsin.” ifadelerini aktarmak suretiyle açıklamıştır.²³² Bu değişikliklerden sonra resmu'l-mushaf bölümü dört yüz elli dört, zabtu'l-kur'ân bölümü ise yüz elli dört beyit olmak üzere eserin toplam beyit adedinin altı yüz sekiz olduğu ortaya çıkmaktadır.²³³

Manzumede izaha muhtaç konulardan biri de eserin Nâfi' kıraatine uygunluğu konusudur. Müellif manzumenin yirmi altıncı beytinde eserini Nafi' kıraatine uygun şekilde yazdığını, mushaflardaki ihtilâfları sadece Nafi' kıraatına uygun olarak ele alacağını ifade etmişti. Manzumenin geneline baktığımızda müellifin eserde geçen Kur'ânî kelimeleri Nafi' kıraatine uygun şekilde zikrederek bu prensibine dikkat ettiği görülmektedir. Örnek olarak nehsâtin “نَحْسَاتٍ”, fâkihîne “فَاكِهِيْنُ”, yâcûce ve mâcûce “يَاْجُوْجَ مَاجُوْجَ”, lettehazte “لَتَخَذْتُ”, efettehaztum “اَفَاتَّخَذْتُمْ”, veintezzâherâ

²³² Bkz. Sanhâcî **et-Tıbyân** Hâtimesi, 2/527.

²³³ Bkz. Hamed, **Resmu'l-Mushaf**, 180.

‘‘عَاقَدَتْ’’ âkadet ‘‘أَتَحَاجُّونِي’’ etuhâccûnî ‘‘يَصَّالِحَا’’ yessâleha ‘‘تُظَاهِرُونَ’’ tezzâherûne ‘‘وَأِنْ تَظَاهَرَا’’ câilû'l-leyli ‘‘جَاعِلُ اللَّيْلِ’’ sukârâ ‘‘سُكَارَى’’ âlimu'l-ğaybi ‘‘عَالِمُ الْغَيْبِ’’ tuşâkkûnî ‘‘تُشَاقُّونَ’’ yuzâhûne ‘‘يُجَازَى’’ yucâzâ ‘‘تُصَاعِرُ’’ tusâir ‘‘يُدَافِعُ’’ yudâfiu ‘‘تَسَاقُطُ’’ tessâkat ‘‘تَزَّأُرُ’’ tezzâveru ‘‘يَضَاهُونَ’’ câênâ ‘‘جَاءَنَا’’ idbâra ‘‘إِذْبَارُ’’ esâviratun ‘‘أَسَاوَرَةٌ’’ ittebeani ‘‘أَتَّبَعَنَ’’ tes'elenni ‘‘تَسَلَّلَنَ’’ liye dîni ‘‘لِي’’ ennebîne ‘‘النَّبِيِّينَ’’ ennebîe ‘‘النَّبِيِّ’’ yenşeu ‘‘يَنْشَوُا’’ hüzüen ‘‘هَزُّوْا’’ kufuen ‘‘كُفُّوْا’’ ve leetevhâ ‘‘لَا تُؤْهَا’’ kelimelerini zikredebiliriz.

Müellif genel olarak zikrettiği kelimeleri Nafi' kıraatine göre getirirse de bazı yerlerde nazmın darlığı ve kâfiyeye uygunluk için metinde bazı kelimeleri Nafi' kıraatinin dışında farklı imamların kıraat tercihlerine uygun olarak zikretmiştir. Mesela Mâide 5/67'de geçen kelimeyi Nafi' risâlâtîhi ‘‘رسالاته’’ şeklinde cemi' olarak okuduğu halde müellif kelimeyi manzumenin elli beşinci beytinde risâletehu ‘‘رسالته’’ şeklinde müfred olarak zikretmiştir.²³⁴ Yine Yusuf 12/7'de geçen âyâtun li's-sâilîne ‘‘آيَاتُ السَّائِلِينَ’’ kelimesini Nafi' ‘‘آيَاتُ السَّائِلِينَ’’ şeklinde çoğul (cemi') olarak okuduğu halde müellif altmış birinci beyitte ‘‘آيَاتُ’’ şeklinde İbn Kesîr'in kıraat vechiyle tekil (müfred) olarak zikretmiştir.²³⁵ Yine Bakara 2/97'de geçen mikâle ‘‘مِكَالٌ’’²³⁶ kelimesini Nâfi' mikâile ‘‘مِكَالٌ’’ şeklinde okuduğu halde müellif manzumenin doksan dokuzuncu beytinde kelimeyi mikâle ‘‘مِكَالٌ’’ şeklinde Ebû Amr, Hafs ve Şeyh Ya'kub'un kıraat vechiyle zikretmiştir. Yine müellifin erayte ve eraytum ‘‘اريت اريتم’’ şeklinde Kisâi'nin kıraat vechine göre zikrettiği kelimeleri Nâfi' hemzeli ve hemzenin teshili ile ve Verş'ten naklen hemzenin ibdâli vecihleriyle okumuştur. Kelimedeki bir diğer vecih (diğer imamların kıraatı) hemzenin tahkiki ile eraeyte ve eraeytum ‘‘ارأيت ارايتم’’ şeklindedir.²³⁷

Müellifin farklı kıraat vechi ile zikrettiği bir diğer kelime Enfâl 8/42'de geçen hayye ‘‘حَيٌّ’’ kelimesidir. Nâfi' Bezzi ve Şu'be anılan kelimeyi hayiye ‘‘حَيٍّ’’ şeklinde diğer imamlar hayye ‘‘حَيٌّ’’ şeklinde okumuşlardır.²³⁸ Görüldüğü üzere Harrâz, zikri geçen kelimeyi Nafi' kıraatinin dışında bir kıraat vechi ile zikretmiştir. Harrâz'ın Nâfi' kıraatı dışına çıktığı bir diğer kelime Hicr 15/2'de geçen rubemâ ‘‘رَبِّمَا’’²³⁹ kelimesini Nâfi', Âsım ve Ebû Ca'fer rubemâ ‘‘رَبِّمَا’’ şeklinde okuduğu halde müellif zikri geçen kelimeyi diğer kıraat imamlarının kıraat vechi ile rubbemâ ‘‘رَبِّمَا’’ şeklinde zikretmiştir.

²³⁴ Mâide 5/67'de geçen kelimeyi Nafi', Ebû Amr, Şu'be, Ebû Ca'fer ve Ya'kub risâlâtîhi ‘‘رسالاته’’ olarak cemi' diğer imamlar risâletihi ‘‘رسالته’’ şeklinde kelimeyi müfred okurlar. Bkz. Ebû'l-Hayr Muhammed el-İbnu'l-Cezerî, **en-Neşr fi'l-kırâ' âti'l-aşr** (nşr. Ali M. ed-Dabbâ'), I-II, Kahire, ts. (Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye), 2/255; Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, **et-Teyşîr fi'l-kırâ'âti's-Seb'** (nşr. Otto Pretzl), Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1404/1984, 100.

²³⁵ Yusuf 12/7'de geçen âyâtun li's-sâilîne ‘‘آيَاتُ السَّائِلِينَ’’ kelimesini ‘‘آيَاتُ’’ şeklinde müfred sığa ile okuyan imam Mekke imam-ı olarak bilinen İmam İbn Kesîr'dir. Onun dışındaki tüm imamlar âyâtun li's-sâilîne ‘‘آيَاتُ السَّائِلِينَ’’ şeklinde cemi' sığası ile okumuşlardır. Bkz. Dânî, **et-Teyşîr**, 128; İbnu'l-Cezerî, **Neşr**, 2/130-131, 293.

²³⁶ Bakara 2/97'de geçen mikâle ‘‘مِكَالٌ’’ kelimesini Nâfi' ve Ebû Ca'fer mikâile ‘‘مِكَالٌ’’ şeklinde, İbn Kesir, İbn Âmir, Hamza, Kisâi ve Halef mikâile ‘‘مِكَالٌ’’ şeklinde ve Ebû Amr, Hafs ve Şeyh Ya'kub ise mikâle ‘‘مِكَالٌ’’ şeklinde kıraat etmişlerdir. Bkz. Dânî, **et-Teyşîr**, 75; İbnu'l-Cezerî, **Neşr**, 2/219.

²³⁷ Bkz. Dânî, **et-Teyşîr**, 102; İbnu'l-Cezerî, **Neşr**, 1/397.

²³⁸ Bkz. İbnu'l-Cezerî, **Neşr**, 2/276.

²³⁹ Bkz. İbnu'l-Cezerî, **Neşr**, 2/289.

Yukarıda zikrettiğimiz kelimelerle alakalı şu hatırlatmayı yapmamız yerinde olacaktır. Harrâz, her ne kadar yukarıda zikrettiğimiz yerlerde nazmın darlığı ve kâfiyeye uygunluk için bazı kelimeleri Nâfi‘ kıraatı dışında başka bir kıraat vechiyle zikretse de bu kelimeleri zikrettiği imlâ kuralını Nâfi‘ kıraatine uygun şekilde ele almıştır. Dolayısıyla müellif manzumesini kendi ifade ettiği gibi Nâfi‘ kıraatine uygun şekilde ele alma prensibinden taviz vermemiştir.

Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*’ın otuz altıncı beytinde kaynaklarını kastederek “‘Onlar, resmu’l-mushaf’a dair ittifak ve ihtilâftan ne zikrettilerse ben de zikredeceğim” ifadesini kullanmıştır. Müellifin bu ifadesi de tahlile muhtaç gözükmektedir. Zira müellif bu ifadesi ile bir taahhütte bulunmuştur. Harrâz’ın bu taahhüdünü iki kısma ayırmak mümkün gözükmektedir. Birincisi kaynaklarının sahih olarak rivayet ettiği şeyleri müellifin de zikredeceği. İkincisi ise her ne kadar kaynakları zikretse de onların zayıf olanını müellifin zikretmemesidir. Nitekim Harrâz, Dâni ve İbn Necâh’ın zikrettiği Yunus 10/14’te geçen lenenzura “لننظر” ve Mü’min 40/5’te geçen lenensuru “لننصر” kelimelerinin tek ‘nûn’ ile mi yoksa iki ‘nûn’ ile yazılacağı ihtilâfı meselesini anılan kelimelerden ‘nûn’ harfinin hazfinin zayıf olması sebebiyle zikretmemiştir. Nitekim Şâtıbî zikri geçen kelimelerin tek ‘nûn’ ile yazılacağını söyleyenlerin sözlerini reddederken, Molla Ali el-Kârî de (ö. 1014/1605) anılan kelimelerde sahih olanın iki ‘nûn’ ile yazılması olduğunu söylemiştir.²⁴⁰

Müellifin birinci taahhüdü diyebileceğimiz kaynaklarının sahih olarak rivayet ettiği şeyleri müellifin de zikredeceği meselesinde ise Harrâz’ın kaynaklarının zikrettiği bazı kelimeleri zikretmediği görülmektedir. Harrâz’ın kaynaklarının kitaplarında yer verdiği kelimeleri zikretmeyişi genel olarak sehiv ve gaflet olarak değerlendirilmiştir.²⁴¹ Harrâz’ın zikretmediği kelimeler şunlardır: Harrâz, a‘cemî isimlerden ‘elif’in hazfı meselesinde bâbile “بابل” kelimesini örnekler arasında zikretmemiştir. Yine müellifin Mâide 5/107’de geçen el-evleyâni kelimesinde İbn Necâh’tan farklı uygulamalar zikretse de İbn Necâh, tüm mushaflarda anılan kelime ‘elif’in hazfedildiğini nakletmiştir.²⁴² Müellifin kaynaklarının aktarımlarından farklı olarak aktardığı yerlerden biri de el-e‘nâb kelimesinin imlâsına dair verdiği bilgilerdir. Harrâz, İbn Necâh’tan naklen anılan kelime ‘elif’in Bakara 2/266 ve En’âm 6/101 hariç geçtiği her yerde hazfedileceğini aktarmıştır. Ancak İbn Necâh, anılan kelime hazfin sadece Nahl 16/67’de geçtiği yerde uygulanacağını zikretmiştir.²⁴³

²⁴⁰ Dâni, **el-Muknî**, 90, 99; İbn Necâh, Ebû Dâvûd Suleymân, **Muhtasaru’t-Tebyîn li hicâi’t-tenzîl** (nşr. Ahmed b. Ahmed b. Muammer Şerşâl, Riyad: Vizâratu’s-Şuûni’l-İslâmiyye ve’l-Evkâf ve’d-Da‘ve ve’l-İrşâd, 1423/2002), 3/648-650, 4/1076-1077; Alamuddin es-Selhâvî, **el-Vesîle ilâ keşfi’l-Akîle** (nşr. Muhammed el-İdrîsî et-Tâhirî), Riyad 1424/2003, 161-162; bkz. İbn Âşir, **Fethu’l-Mennân**, (muhakkik mukaddimesi), 216.

²⁴¹ İbn Âşir, **Fethu’l-Mennân**, 216-221.

²⁴² İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/462-463.

²⁴³ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a; bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/735, 768-769, 774.

Müellifin zikretmediği kelimelerden biri de Dâni'nin elif'in hazfîne dair zikrettiği Nisâ 4/9'da geçen zîâfen “ضعافا” kelimesidir ki İbn Necâh aynı kelimedede sükût etmiştir. Kelimenin imlâsı hazîf ile dir.²⁴⁴ Harrâz'ın zikretmediği yerlerden bir diğeri de İbn Necâh'ın ‘elif’in hazfedileceğini zikrettiği Âl-i İmrân 3/66'da geçen hâcctum “حاجتكم” kelimesidir. Racrâcî de bu kelimedede ‘elif’in hazfîni Harrâz'ın İbn Necâh'tan naklen aktarması gerektiğini zikretmiştir.²⁴⁵ Müellifin, kaynakları zikrettiği halde zikretmediği kelimelerden biri de İbn Necâh'ın ‘elif’in hazfedileceğini zikrettiği Haşr 59/24'te geçen el-hâliku “الخالق” ve Ahzâb 33/15 ve Haşr 59/12'de geçen el-edbâra “الادبار” kelimesidir.²⁴⁶

Harrâz, Dâni'nin ‘elif’in hazfînde istisna olarak verdiği altı kalıptan sadece üçünü zikredip diğeri üçünü zikretmemiştir. Zikrettiği kalıplar; fu'lân, fâil ve fe'âl kalıpları, zikretmedikleri ise fi'lân, feâlun ve fiâlun kalıplarıdır. Anılan kalıpların zikredilmesi ise bu kalıplarda Dâni ve İbn Necâh arasındaki ihtilâf ve ittifakın bilinmesi açısından önemlidir. Nitekim İbn Necâh, bu kalıplarda gelen firâş, metâun ve rizvân gibi bazı kelimelerde ‘elif’in hazfedileceğini zikretmiştir.²⁴⁷ Müellif, İbn Necâh'ın tek ‘nûn’ ile yazılacağını zikrettiği Yusuf 12/11'de geçen tēmennâ “تامنا” (ravm ile okuyanlar için) kelimesinde ‘nûn’un hazfîni de zikretmemiştir.²⁴⁸ Harrâz'ın zikretmediği kelimelerden biri de Meryem 19/52 ve Sâffât 37/104'te geçen nâdeynâhu “نادينه” kelimesidir. Nitekim İbn Necâh, anılan kelimedede ‘elif’in hazfedileceğini zikretmiştir.²⁴⁹ İbn Necâh'ın ayrı yazılacağını belirttiği A'râf 7/100, Râ'd 13/31 ve Sebe' 34/14'te geçen en-lev “ان لو” kelimesi ve Dâni'nin *Mukni* 'de ayrı olarak yazılacağını zikrettiği Sâffât 37/130'da geçen âl-yâsîn “آل ياسين” kelimeleri²⁵⁰ de Harrâz'ın zikretmediği kelimelerdendir.

Müellifin zikretmediği kelimelerden biri Rûm 30/39'da geçen liturbû “لتربو” ve Ahzâb 33/69'da geçen âzev “ءازوا” kelimeleridir. İbn Necâh ve Dâni anılan kelimelerin hazîf ile imlâ edildiklerini ifade ettikleri²⁵¹ halde Harrâz anılan kelimeleri zikretmemiştir. Yine İbn Necâh'ın tek ‘yâ’ ile yazılacağını zikrettiği A'râf 7/185 de geçen fe-bi-eyyi hadisin “فباي حديث” kelimesi ve yine aynı kelimenin geçtiği Murselât 77/50'de kelimenin imlâsında ihtilâfın olduğunu zikrettiği²⁵² halde Harrâz manzumesinde yer vermemiştir. Harrâz'ın zikretmediği bir diğeri kelime el-eyâmâ “الأياما” kelimesidir. İbn Necâh zikri geçen kelimedede ‘mim’ harfinden önceki ‘elif’in hazfedileceğini zikrettiği²⁵³ halde müellif eserinde anılan kelimeye değinmemiştir. Harrâz, yine İbn Necâh'tan referansla, Meryem

²⁴⁴ Dâni, *el-Mukni*, 11.

²⁴⁵ İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/352. Racrâcî, *Tenbîhü'l-Adşân*, 446.

²⁴⁶ İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 4/ 99-1000, 1196-1197.

²⁴⁷ Harrâz, *Mevridü'z-zamân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b, 47a; bkz. Dâni, *el-Mukni*, 44; İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/102, 120, 382, 4/1176.

²⁴⁸ İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 4/708.

²⁴⁹ İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 4/834, 1040.

²⁵⁰ Dâni, *el-Mukni*, 77; İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 3/553-554.

²⁵¹ Dâni, *el-Mukni*, 27; İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/83.

²⁵² İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 3/585-586.

²⁵³ İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 4/904-905.

19/29'daki âtânî “ءَاتَانِي الْكِتَابُ”, Hac 22/76'daki ictebâkum “اجْتَبَاكُمْ” ve Nahl 16/121'deki ictebâhu “اجْتَبَاهُ” kelimelerinin bazı mushaflarda ‘elif’ ile, bazı mushaflarda ‘yâ’ ile, bazı mushaflarda ise ‘elif’ ve ‘yâ’sız resmedildiğini zikretmiş²⁵⁴ olmasına rağmen İbn Necâh’ın tercihinin bahsetmemiştir. Zira İbn Necâh, kelimenin imlâsındaki ihtilâfı zikrettikten sonra kendi tercihinin anılan kelimelerin ‘yâ’ ile yazılması olduğunu zikretmiştir.²⁵⁵ Harrâz’ın Mevridü’z-zam’ân da yer vermediği bir diğer kelime ise Nahl 16/92’de geçen erbâ “اربي” kelimesidir. İbn Necâh, anılan kelimenin imlâsına dair iki vecih olduğunu, bunlardan birincisinin kelimenin ‘yâ’ ile resmedilmesi, ikincisinin ise hem ‘elif’ hem de ‘yâ’ ile resmedilebileceğini zikretmiştir.²⁵⁶

Harrâz’ın manzumede değinmediği kelimelerden biri de Neml 27/20’de geçen erâ “أرى” kelimesidir. İbn Necâh, zikredilen kelimenin Hakem el-endülûsî ve Atâ el-Horasânî’den aktarımına göre ‘râ’dan sonra ‘elif’ ile resmedileceğini, Gâzî b. Kays’ın ise kelimeyi aslı üzere ‘yâ’ ile resmettiğini zikretmiştir.²⁵⁷ Müellifin çalışmamıza konu manzumesinde yer vermediği bir diğer kelime Sâffât 37/75’te geçen nâdânâ “نادينا” kelimesidir. İbn Necâh, anılan kelime ‘dâl’ ile ‘nûn’ arasında ‘elif’ harfî yerine ‘yâ’ ile resmedilmesinde ihtilâf olduğunu, Gâzî b. Kays’ın anılan kelimeyi ‘elif’siz ve ‘yâ’sız resmettiğini, Hakem el-endülûsî ve Atâ el-Horasânî’nin ise ‘dâl’ ile ‘nûn’ arasında ‘yâ’ ile resmettiğini zikretmiştir.²⁵⁸ Harrâz’ın manzumede zikretmediği bir kelime Bakara 2/286’da geçen ehda’nâ “اخطأنا” kelimesidir. İbn Necâh, anılan kelime ‘bulunan hemzenin imlâsında ihtilâf olduğunu, hemzenin ya ‘elif’ ile veya ‘elif’siz olarak resmedileceğini zikretmiştir.²⁵⁹ Harrâz’ın zikretmediği bir diğer kelime ise Zuhuf 43/18’de geçen yenşeu “ينشؤا” kelimesidir. Oysaki *Mevridü’z-zam’ân* kaynakları arasında bulunan Şâtıbî, *Akîle* isimli eserinin iki yüz on sekizinci beytinde anılan kelimenin imlâsında ihtilâf olduğunu kelimenin ya kendinden sonra ‘elif’ bulunan ‘âv’ ile veya ‘vâv’ın hazfîyle, ya da ‘vâv’sız resmedileceğini zikretmiştir.²⁶⁰

Yukarıda, kaynakları zikrettiği halde Harrâz’ın zikretmediği yerlerin sehv ve gaflet olarak değerlendirildiğini ifade etmiştik. Ancak uzak bir ihtimal bile olsa anılan kelimeleri Harrâz’ın tercihen zikretmemiş olabileceği de unutulmamalıdır. Zikri geçen bu kelimelere, eserde mushaf imlâsının ele alındığı üçüncü bölümde yeri geldiğinde değinilecektir.

²⁵⁴ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51a.

²⁵⁵ İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 3/781-783, 4/831.

²⁵⁶ İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 3/778-779.

²⁵⁷ İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 4/944.

²⁵⁸ İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 4/1038.

²⁵⁹ İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/323-324.

²⁶⁰ Şâtıbî, *Akîlet*, 146. (218.beyit)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVRİDÜ'Z-ZAM'ÂN'DA MUSHAF İMLÂSİ VE BAĞLAYICILIĞI

I. MUSHAF İMLÂSININ TEMEL ÖZELLİKLERİ

Hiz. Osman'ın halifeliği döneminde istinsah ettirilen ve belli başlı İslam şehirlerine gönderilen mushaflar, 'Resm-i Osmânî' olarak da bilinen kendine has imlâ özelliklerine sahiptir. Bu özellikleriyle de hicri ikinci yüzyıldan itibaren hızla gelişen dil çalışmaları ile ortaya çıkan ve lafız-okuyuş örtüşmesi üzerine bina edilen kıyasî imlâdan farklılık göstermektedir. Zira Resm-i Osmânî homojen bir yapıda olmadığından lafız-okuyuş mutabakatını içermez ve dolayısıyla aynı özellikteki kelimeler mushafların tamamında aynı şekilde yazılmazlar.

Klasik ve modern mushaf imlâsı kaynaklarının Mesâhif-i Osmâniyye'nin imlâ özelliklerini izah ederlerken konuyu genel olarak "Hazif, Ziyade, Hemze, Bedel, Vasil ve Fasil" başlıkları altında ele aldıkları ve izah ettikleri görülmektedir. Bir de "kıraat ihtilâflarına konu olan kelimelerin bir kıraate göre yazılması" başlığı vardır ki ekseriyetle bahsi geçen konulardan meydana geldiğinden âlimler, böyle bir başlığa yer vermeyip Hiz. Osman mushaflarının genel özelliklerini yukarıda zikrettiğimiz beş başlıkta ele almışlardır.²⁶¹

A. Hazif

Telaffuzda bulunduğu halde yazımda gösterilmeyen harfler hazif, harflerin telaffuza uygun olarak resmedilmesi ise isbât terimi ile ifade edilmektedir.²⁶² Örnek olarak *الرحمن - ذلك - لكن* kelimelerinde²⁶³ 'elif', *هل يستون - ليسوا* kelimelerinde²⁶⁴ "vav", *اليمين - النبين* kelimelerinde²⁶⁵ "ya"nın hazfi şeklinde gelebilmektedir.²⁶⁶ Hazif kuralı daha ziyade med harflerinin yazımı ile alakalı görünse de²⁶⁷ bu harflerle sınırlı değildir. Med harfleri dışında hemzenin (vasıl hemzesi), "nûn" ve "lâm" gibi sessiz harflerin yazıda resmedilmediği durumlar da hazif kuralı kapsamı içerisindedir. Konu manzumede müellifin ele aldığı şekliyle evvela 'elif'in hazfi ile başlayacaktır.

²⁶¹ Maşalı, *Kıraat ilmi*, 160-161.

²⁶² Bkz. İbrâhim b. Muhammed İbn Vesîk el-Endelusi, *el-Câmi' li-mâ yehtâcu ileyh min resmî'l-Mushaf* (nşr. Gânim Kaddûri Hamed), Bağdad: Dâru'l-Enbâr, 1408/1988, 31-51.

²⁶³ Fatiha, 1/3; Bakara, 2/2; Nisa, 4/46, 157.

²⁶⁴ İsra, 17/7; Nahl, 16/75.

²⁶⁵ Âl-i İmran, 3/21, 80, 81; Cum'a, 62/2.

²⁶⁶ Abdurrahman ÇETİN, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, (3. b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 296.

²⁶⁷ İbn Vesîk, *Câmi'*, 31.

1. “Elif”in Hazfinde İttifak ve İhtilaf Edilen Yerler

1.1. Fâtiha Suresinde “Elif”in Hazfi

Resmu’l-Mushaf’a dair kaleme alınan klasik kaynaklarda hazif başlığı altında umumiyetle med harfleri “elif”, “vav” ve “yâ”nın, kelimedede resmedilmediği durumlar konu edilmektedir. Bu harfler içerisinde hazfe en çok konu olan “elif” harfi olduğundan hazif konusunun büyük bir yekununu “elif”in hazif olduğu kelimeler oluşturmaktadır.²⁶⁸ Nitekim bunda med harfleri içerisinde Kur’ân-ı Kerim’de “elif” harfinin daha çok olduğu gerçeğinin de etkisi unutulmamalıdır.²⁶⁹ “Elif”in hazif olduğu yerler çoğunlukla kelime ortasında olup kelime sonlarındaki “elif”lerin ise daha çok imlâda gösterildiği görülmektedir.²⁷⁰

Mushaf imlâsı âlimlerinin hazfi üç kısma ayırdıkları görülmektedir. 1- Hazfi ihtisar: Cemi‘ müzekker ve müennes sâlim kalıplarda tahfif için yapılan hazifdir. ²⁷¹ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ayetindeki el-âlemîne “الْعَالَمِينَ” kelimesinde ‘elif’ harfinin hazfi gibi. 2- Hazfi iktisar: Mushaf’ta tekraren gelen bir kelimenin geçtiği yerlerden bazılarında ‘elif’in hazif edilip bazı yerlerde hazif edilmemesi gibi. Enfâl 8/42. Ayette geçen el-mîâd “الْمِيعَادِ” kelimesinde hazif kuralının uygulanıp diğer gelen yerlerde²⁷² kuralı uygulanmaması gibi. 3- Hazfi işaret: Kıraat imamlarının ‘elif’ ile okumada ihtilâf ettikleri kelimelerde ‘elif’siz okuyanlara işaret için hazif kuralının uygulanmasıdır. Örnek olarak ²⁷³ وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسْرَى تُقَدُّوهُمْ ayetinde üsêrâ “أُسْرَى” kelimesinde ‘sin’ harfini ve tûfâdûhum “تُقَدُّوهُمْ” kelimesinde ‘fa’ harfini bazı kıraat imamları ‘elif’li okumuş bazıları da ‘elif’siz okumuşlardır. Elif’siz okuyanlara işaret için bu kelimelerden ‘elif’in hazif olunması gibi.²⁷⁴

Mevridü’z-zam’ân’ın kaynaklarından Danî, ‘elif’in hazfini, “‘elif’in ihtisar amacıyla hazf olunması” başlığı altında ele almış ve anılan yazım kuralına uygun kelimelerin tamamını zikretmiştir.²⁷⁵ Yine *Mevridü’z-zam’ân*’ın kaynaklarından İbn Necâh, mushaf tertibi metodunu esas aldığından meseleye ilk olarak Fâtiha 1/1 ayetindeki *el-âlemîn* kelimesinde değinmiş ve bu çerçevede ‘elif’in hazfi konusuna temas etmiştir.²⁷⁶ Zikredilen kaynaklarda mevcut bilgilere göre kelime ortasındaki ‘elif’in hazfi “cem-i müzekker sâlim” ve “cem-i müennes sâlim” kalıplarda görülmektedir. Bu özellikte olup bünyesinde iki ‘elif’ bulunduran kelimelere dair farklı bilgi ve uygulamaların olduğuna işaret eden bu kaynaklar, bu çeşit kelimelerde genel olarak ihtisar amacı ile ‘elif’in hazfedildiği hususları üzerinde

²⁶⁸ Bkz. Maşalı, *Kur’ân’ın Metin Yapısı*, 172.

²⁶⁹ Maşalı, *Kur’ân’ın Metin Yapısı*, 172.

²⁷⁰ Maşalı, *Kur’ân’ın Metin Yapısı*, 190,193.

²⁷¹ Fâtiha 1/1

²⁷² Âl-i İmrân 3/9,194; Ra’d 13/31; Zümer 39/20.

²⁷³ Bakara 2/84.

²⁷⁴ Bkz. Mârgîni, *Delilü’l-Hayran*, 89-90.

²⁷⁵ Dâni, *Mukni’*, 125

²⁷⁶ İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 1/30-33.

durmaktadır.²⁷⁷ Dâni ve İbn Necâh'ın izahlarında 'elif'in nerelerde yazıdan düşürüldüğü ile alakalı açıklamalar bulunmakla birlikte, İbn Vesik tarafından bu yönde yapılan sınıflandırmanın en sistemli tasnif olduğu söylenebilir. Zira İbn Vesik'e göre 'elif'in hazfedildiği kelime türleri şunlardır: A'cemî kelimeler, sıra edatları, işaret zamirleri, ism-i fail kalıpları, iki 'lâm' arasında kalan elifler, cem-i müzekker sâlim ve cem-i müennes sâlim kelimeler, çoğul ve tesniye kalıpları.

Mushaf imlâsının büyük bir kısmını meydana getirmesi sebebiyle Harrâz da 'elif'in hazfi meselesine geniş yer ayırmıştır. Manzumenin ilk bölümü olan ve alt başlığa ayrılan 'elif'in hazfi bahsi manzumenin en önemli kısımlarından biridir. Harrâz, bu konuyu mushaf tertibi yöntemini ile ele alması sebebiyle 'elif'in hazfi konusuna Fâtiha suresinden başlamış ve ilk olarak Fâtiha 1/2'deki er-Rahmân “الرَّحْمَنُ” kelimesinde 'elif'in hazfi konusuna değinmiştir. Zikredilen kelime ile Allah “اللَّهُ” ve Allâhümme “اللَّهُمَّ” kelimelerinde 'elif' harflerinin hazfinde mushaf imlâsı âlimleri arasında ittifak olduğunu ifade etmiş ve bu hazfın sebebini anılan kelimelerin kesrat-i isti'mâl'i (çok kullanılması) ve çokça telaffuz edilmesi ile temellendirmiştir.²⁷⁸ Yine bu bölümde Fâtiha 1/1 de geçtiği için müellifin ibarede yer verdiği aslında cemi' sâlim olmayıp bu kalıba mülhak olması sebebiyle el-âlemîn “الْعَالَمِينَ” kelimesi ve manzumede devamında gelen şibhuhi “وشبَّهه” kelimesi bağlamında temas etmiş ve Kur'ân-ı Kerim'de bulunan cemi' müzekker sâlim ve cemi' müennes sâlim kalıplar ve bu kalıplara mülhak (aslen cemi' sâlim kalıplarda olmayıp cemi' müzekkerler gibi sonu 'vâv' ve 'nûn' veya 'ya' ve 'nûn' ile gelen, müennes sâlim kalıplardaki gibi sonu 'elif' ve 'te' harfi ile gelen kelimeler) kelimelerde 'elif' harfinin hazfi kuralını iki şarta bağlı olarak zikretmiştir. Birincisi; 'Elif' harfinden sonra şeddeli bir harfin olmaması. Fâtiha 1/7. ayette geçen ed-dâllîn “الضَّالِّينَ”, Âl-i İmrân 3/89. Ayette geçen ed-dâllûn “الضَّالُّونَ”, Bakara 2/101. ayette bulunan bidârrîn “بِضَارَيْنَ” kelimeleri gibi, ikincisi 'elif'den sonra 'hemze' olmaması. Tevbe 9/20, 113'te geçen el-fâizûn “الْفَاظُونَ”, et-têibûn “التَّابُونَ” ve es-sâihûn “السَّاحُونَ” kelimeleri gibi. Cemi' müzekker sâlim kelimelerde 'elif' harfinden sonra şeddeli bir harf olduğunda ittifakla 'elif'in isbatıyla okunur. Fâtiha 1/7. ayette geçen الضَّالِّينَ örneğinde olduğu gibi. Cemi' müzekker sâlim kelimelerde 'elif' harfinden sonra 'hemze' olduğunda meşhur olan 'elif'in resmedilmesidir. Tevbe 9/20. ayette bulunan el-fâizûn “الْفَاظُونَ” kelimesi gibi.²⁷⁹ Cemi' müennes sâlim kelimelerde 'elif'den sonra şeddeli bir harf veya 'hemze' olduğunda resmu'l-mushaf âlimlerinin azı 'elif'in isbatına, çoğu ise 'elif'in hazfine hükmetmişlerdir.²⁸⁰

Harrâz, kendisinde iki 'elif' bulunan es-sâdikât “الصادقات”, es-sâlihât “الصالحات”, el-kânîtât “القانتات”, es-sâbirât “الصابرات” gibi cemi' müennes kelimeler (ister müşedded ister mehmûz olsun) ile alakalı “mushaf imlâsı âlimlerinden bazıları iki 'elif'den ilkinin isbat ikincisini hazif etmişlerse de

Dâni, **Mukni'**, 125, 134-135, 144-146; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 1/30-33.²⁷⁷

²⁷⁸ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42a.

²⁷⁹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42a.; Racrâcî, **Tenbîhü'l-Adşân**, 351.

²⁸⁰ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42b.; Racrâcî, **Tenbîhü'l-Adşân**, 352.

her iki ‘elif’in de hazif edildiği daha çok nakledilmiştir” demektedir.²⁸¹ İki ‘elif’li cemi‘ müennes kelimelerde ‘elif’lerin hazfine yönelik mushaf imlâsı ehli tarafından birçok Mushaf’tan yapılan rivayet kaynaklı üç görüş vardır. (1) Birinci ‘elif’in isbatı ikinci ‘elif’in hazfi, (2) İkinci ‘elif’in isbatı birinci ‘elif’in hazfi, (3) Her iki ‘elif’inde isbat edilmesidir. İkinci ve üçüncü görüşlerin zayıf, iki ‘elif’in hazfedilmesinin ise meşhur olduğu nakledilmektedir. Manzumenin kaynaklarından olan *Muhtasaru’t-Tebyîn*’in müellifi İbn Necâh’ın da bu görüşte olduğu görülmektedir.²⁸²

Harrâz, cemi‘ sâlim kelimelerde ‘elif’ harfinin ittifakla hazfedildiği yerleri zikrettikten sonra cemi‘ sâlim kalıplarda İbn Necâh’ın ‘elif’ harfini isbat ve hazif etmede münferit kaldığı kelimeleri zikretmeye başladığı görülmektedir. Yusuf 12/43 ve 46 yâbisât “يَابِسَاتٌ”, Mâide 5/69 risâlât “رِسَالَةٌ”, Sebe’ 34/13 râsiyât “رَاسِيَاتٍ”, Kâf 50/10 bâsikât “بَاسِقَاتٍ” kelimelerinde²⁸³ birinci ‘elif’lerin, Mâide 6/111, Saff 61/14 el-havâriyyîn “الْحَوَارِيِّينَ”, (Âl-i İmrân 3/52; Saff 61/14 el-havâriyyûn “الْحَوَارِيُّونَ”) Fussilet 41/16 nehîsâtin “نَحْسَاتٍ” kelimelerinde ‘eliflerin isbatı, Mâide 5/44 ve 63 rabbâniyyûn “رَبَّانِيُونَ”, Âl-i İmrân 3/79 rabbâniyyîn “رَبَّانِيَّيْنِ” Nahl 16/57, En‘âm 6/101 ve Tur 52/37 benât “بَنَاتٍ” kelimelerinde ise ‘elif’in hazfini tercih etmiştir.²⁸⁴

Müellif, İbn Necâh için sırât “صِرَاطٌ” ve sev’ât “سَوَاتٌ” kelimelerinde hülf olduğunu yani ‘elif’ harfinin hem hazif hem de isbatını zikretmiştir. Ancak İbn Necâh’ın hangisini tercih ettiğini söylememiştir. Ancak İbn Necâh *Muhtasaru’t-Tebyîn*’in de “Sırât kelimesi bazı mushaflarda ‘elif’siz, bazı mushaflarda ise ‘elif’ ile yazılmıştır her ikisi de güzeldir. Ancak benim tercihim birincisidir” yani Sırât kelimesinin ‘elif’siz yazılmasıdır demiştir.²⁸⁵ Harrâz’ın manzumenin mukaddimesinde kaynaklarını işaretleyerek söylediği; ne zikrettilerse zikrettim²⁸⁶ ifadesinden İbn Necâh’ın bu tercihinin zikretmesi beklenirdi ancak müellifin zikretmediği görülmektedir. Bu ise Harrâz için sehv olarak değerlendirilmiştir.²⁸⁷

Harrâz, Dâni ve İbn Necâh için Şûrâ 42/20’de geçen ravzât “رَوْضَاتٌ” ve el-cennât “الْجَنَّاتُ” kelimelerinde ihtilâfdan söz etmektedir. Harrâz’ın ifade ettiği şekilde İbn Necâh anılan kelimelerdeki

²⁸¹ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42b.

²⁸² Daha detaylı bilgi için bkz. Dâni, *el-Mukni*, 22; ; İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/33-34; Sehâvî, *el-Vesîle*, 61; Ca‘berî, *Cemîletu Etrâbi’l-Merâsid*, 63;; Racrâcî *Tenbîhü’l-Adşân*, 41; Sanhâcî, *et-Tibyân*, 45.

²⁸³ Harrâz’ın, Sebe’ 34/13’teki râsiyât “رَاسِيَاتٍ”, Kâf 50/10’daki bâsikât “بَاسِقَاتٍ” kelimelerinde İbn Necâh isbatı tercih etti ifadesi ile sanki anılan kelimelerde hazif ve isbat ihtilâfı varmış gibi algılansa da İbn Necâh’ın bu kelimelerle alakalı *Muhtasaru’t-Tebyîn*’deki ifadesi; râsiyât ve bâsikât kelimelerinde birinci ‘elif’lerin isbatı ikinci ‘elif’lerin hazfı ile. Bu ifadede de anlaşılıyor ki İbn Necâh için anılan kelimelerde hazif ve isbat ihtilâfı yoktur. Bkz. İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 4/1010, 1135.

²⁸⁴ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42b.; bkz. Racrâcî *Tenbîhü’l-Adşân*, 373-384; Mârgînî, *Delîlül-Hayran*, 41; İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/356, 3/453, 718, 4/1010, 1083, 1135.

²⁸⁵ İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/55-56

²⁸⁶ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42a.

²⁸⁷ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 42b. bkz. Racrâcî, *Tenbîhü’l-Adşân*, 313

ihtilâfı zikredip tercih yapmamıştır.²⁸⁸ Ancak Dâni'nin görüşlerinde tercih yaptığı görülmektedir. Zira Dâni, *Mukni*'de bu iki kelimenin de içinde olduğu altı kelimeyi Ebû Abdillâh Muhammed b. Îsâ b. İbrâhîm b. Rezîn el-İsfahânî'nin (ö. 253/867)²⁸⁹ Hicâ'ü'l-meşâhif adlı eserinden, Zâriyât 51/53 ve Tur 52/30'daki kavmun tâgûn “قوم طَاغُون” Furkân 25/67'deki esâmâ “يَلْقَى أَثَمًا” Şûrâ 42/20'deki ravzât “روضات” ve el-cennât الْجَنَّات, Nebe' 78/35'teki kizzâbâ “وَلَا كَذَّابًا” kelimelerinin ‘elif’ ile yazılacağını nakletmiştir. Dâni aynı şekilde bu kelimeler için “Irak ehline ait mushaflarda ‘elif’ ile yazıldığını gördüm” demiştir.²⁹⁰ Dolayısıyla Dâni روضات الجنات kelimelerinde ‘elif’ harfinin resmedilmesini tercih ettiği anlaşılmaktadır. Ancak anılan kelimelerle alakalı *Mukni*’de bu açıklama yapılmışken Harrâz’ın Dâni için zikredilen kelimelerde ihtilaf (elif’in hazif ve isbatı) olduğunu zikretmesi izaha muhtaç görünmektedir.

Harrâz, Cebbârîn “جَبَّارِينَ”²⁹¹ kelimesi hariç fa‘âlûn “فَعَالُونَ” ve Fa‘âlîn “فَعَالِينَ” kalıbında olan kelimelerde bu kelimeler nasıl gelirse gelsin (ister ma‘rife ister nekre) İbn Necâh’dan ‘elif’ in hazfîni nakletmiştir.²⁹² Müellif yine İbn Necâh’ın sonu ‘vâv veya ‘yâ’ ile illetli cemi‘ (cemi‘ menkûs) altı kelimededen ‘elif’ harfîni hazif ettiğini söylemiştir. Bu altı kelime şunlardır: Mâide 5/71 es-sâbûn “الصَّابُونَ”, Bakara 2/61 es-sâbîn “الصَّابِينَ”, Kalem 68/31 et-tâgîn “طَاغِينَ”, Sâffât 37/32 gâvîn “غَاوِينَ”, Mü’minûn 23/8; Meâric 70/32 râûn “رَاعُونَ”.²⁹³ Dâni ise cemi‘ menkûs kelimelerde ‘elif’ in ne hazfine ne de resmedilmesine dair bir tercihte bulunmuştur. Sadece Zâriyât 51/53; Tûr 52/30'deki tâgûnâ “طَاغُونًا” kelimesinde İbn Necâh gibi ‘elif’ i isbat etmiştir.²⁹⁴ Harrâz, İbn Necâh’ın cemi‘ nûn’u hazfedilmiş cemi‘ müzekker sâlim kalıplardan olan bâligûhu “بَالِغُوهُ”²⁹⁵, bâligîhi “بَالِغِيهِ”²⁹⁶ ve Tahrim 66/4'teki sâlihu “صَالِحُ”²⁹⁷ kelimelerinde ‘elif’ i hazfettiğini nakletmiştir.²⁹⁸

²⁸⁸ İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/534.

²⁸⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Îsâ b. İbrâhîm b. Rezîn el-İsfahânî (ö. 253/867) Aslen İsfahanlı olup Rey’de doğdu. Temel eğitimi tamamladıktan sonra kıraat ilmine yöneldi. Meşhur yedi kıraat imamından Hamza b. Habîb’in talebesi Süleym b. Îsâ’dan ve meşhur iki râvisi Hallâd b. Hâlid ile Halef b. Hişâm’dan kıraat dersleri aldı. Kıraatleri kaynaklarından alarak bu alanda rivayet çeşitleri arasından tercihler yapabilecek kadar ilmi birikime sahip olduğundan zamanının kıraat otoritelerinden sayıldı; Ebû Zûr’a, er-Râzî İbn Rezîn hakkında, “Kıraatler konusunda ondan daha üstününü görmedim” demiştir. el-İsfahânî, 253’te (867) vefat etmiştir. Mehmet Ali Sarı. “İbn Rezîn el-İsfahânî” **TDV İslam Ansiklopedisi** (DİA, İstanbul, 1999), 20/249.

²⁹⁰ Dâni, **el-Mukni**, 24-25.

²⁹¹ Mâide 5/22; Şua‘râ 26/130.

²⁹² Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 42b.

²⁹³ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 42b.

²⁹⁴ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 42b.

²⁹⁵ A’raf 7/134

²⁹⁶ Nahl 16/7

²⁹⁷ Tahrim 66/4'teki sâlihu “صَالِحُ” kelimesi her ne kadar müfret bir kelime gibi görünse de aslı sâlihûne “صَالِحُونَ” dir. El-Mü’minîne kelimesine izafetinden dolayı cemi‘ nûn’u ve damme hareke ile iktifâ edildiğinden ‘vâv’ harfî düşmüş sâlihu “صَالِحُ” olmuştur. Bkz. Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 48b.

²⁹⁸ Anılan üç kelimenin dışında cemi‘ nûn’u hazfedilmiş cemi‘ müzekker salim kelimelerde İbn Necâh ‘elif’ i yazıda resmetmiştir. Kur’ân-ı Kerim de bu çeşit on altı kelime vardır ve şunlardır: 1- Bakara 2/195 hâdirî “خَاضِرِي”, 2- Nisâ 4/43 âbirî “غَابِرِي”, 3- Nisâ 4/96 zâlimî “ظَالِمِي”, 4- En’âm 6/94 bâsitû “بَاسِطُوا”, 5- Secde 32/12 nâkisû “نَاقِسُوا”, 6- Duhân 44/14 kâşifû

Müellif'in 'elif'in hazfedildiği veya resmedildiği bazı yerlerde bu imlâ kuralını temellendirerek aktardığı görülmektedir. Mesela es-seyyiât “السيئات” kelimesinde²⁹⁹ rasm-i mushaf âlimlerinin ittifakla ‘elif’i yazıda resmettiklerini söyledikten sonra bunu es-seyyiât “السيئات” kelimesinde ‘elif’in isbat edilmesini ‘yâ’nın hazfinin engellemesi ile temellendirmiştir. Zira daha önce anılan kelimedeki ‘yâ’nın hazfedilmesi sebebiyle ‘elif’de hazfedilirse peş peşe iki hazif meydana geleceğinden ve fasılasız olarak iki hazfın yapılması uygun olmadığından es-seyyiât “السيئات” kelimesinde ‘elif’ yazıda resmedilmiştir.³⁰⁰

Manzumede geçen مَنْ سَالِمِ الْجَمْعِ الَّذِي تَكَرَّرَ cümlesi sebebiyle akla evvela Harrâz’ın cemi‘ sâlim kalıplarında ‘elif’in hazfı için kelimelerin tekrar etmesi şartını ileri sürdüğü gibi bir izlenim bıraksa da hem manzumenin kaynaklarından Dâni ve İbn Necâh’ın bu kalıplara dair kullandığı örnekler hem de manzumenin yetmiş üç ve yetmiş dördüncü beytinde³⁰¹ Harrâz’ın cemi‘ sâlim kalıplarda tekrarın şart olmadığını تَكَرَّرَا kelimesini kaynaklarına tabi olmak ve onlara uymak için zikrettiğini ifade etmesi böyle bir şartın olmadığını net olarak ortaya koymaktadır.³⁰² Müellif bu sözüne delil olarak Kur’an da tekrarı olmadan münferit olarak gelen cemi‘ müzekker sâlim ve cemi‘ müennes sâlim kalıplara İbn Necâh’ın zikrettiği kelimelerden örnekler nakletmiştir. Harrâz’ın naklettiği örnekler şunlardır: Cemi‘ müzekker kalıptan örnekler: Â’râf 7/88 “لَفَاتِحِينَ”, Â’râf 7/155 “الغَافِرِينَ”, Zümer 39/28 “مُتَشَاكِسُونَ”, Tevbe 9/84 “الْخَالِقِينَ”, Tevbe 9/113 “الْحَامِدُونَ” ve Tîn 95/5 “سَافِلِينَ” kelimeleridir. Cemi‘ müennes kalıptan örnekler ise: Bakara 2/166, Fâtır 35/8 “حَسْرَاتٍ”,³⁰³ En’âm 6/94 “عَمْرَاتٍ”, Tevbe 9/100 “قُرْبَاتٍ”, Zümer 39/64 “مَطَوِيَّاتٍ” ve Ra’d 13/12 “مُعَقَّبَاتٍ” kelimeleridir. Bu konuda Mushaf’taki örnekler anılan örneklerle sınırlı olmamakla beraber müellif için maksat hasıl olduğundan bu kadar örnekle yetinmiştir. Harrâz, manzumenin yetmiş altıncı beytinde cemi‘ müzekker ve cemi‘ müennes sâlim kelimelere dair sözünü tamamladığını ifade ederek bu bölümü bitirmiştir. Bu bölümde Harrâz’ın ‘elif’in imlâsına dair zikrettiği kelimeler aşağıdaki tabloda sıralamıştır.

7- Sâd 38/58 sâlû “صَالُوا”, 8- Mutaaffifîn 83/16 lesâlû “لَصَالُوا”, 9- Hûd 11/53 bitârikî “بِتَارِكِي”, 10- Sâffât 37/36 latârikû “لَتَارِكُوا”, 11- Saffât 37/38 lezâiku “لَذَاكُوا”, 12- Kasas 28/6 câi’lûhu “جَاعِلُوهُ”, 13- Kasas 28/6 râddûhu “رَأَدُّوهُ”, 14- Kehf 18/52 muvâkirûhâ “مُؤَاقِرُهَا”, 15- Bakara 2/266 biâhizîhi “بِنَاحِيزِيهِ”, 16- Nahl 16/71 birâddî “بِرَادِّي” kelimeleridir.

²⁹⁹ Şûrâ 42/23; Zümer 39/48; Furkân 25/70

³⁰⁰ Mârginî, **Delilü’l-Hayrân**, 121.

³⁰¹ Harrâz, Muhammed b. Muhammed b. İbrahim El-Ümevi, **Mevridü’z-zam’ân fi resmi ahru’l-Ḳur’ân**, (thk. Dr. Eşref Muhammed Fuad Talat, Mısır, Mektebetü li’l-İmamî’l-el-Buhari, 1427/2006), 73-74. beyit

³⁰² Dâni, **el-Mukni**, 22; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/534; Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 43a; bkz. Racrâcî, **Tenbîhü’l-Adşân**, 334; Mârginî, **Delilü’l-Hayrân**. 122.

³⁰³ Haserât “حَسْرَاتٍ” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de her ne kadar iki defa geçse de manzumenin ellinci beytinde geçen تَكَرَّرَا kelimesi ile kastedilen mana bir kelimenin Mushaf’ta ikiden fazla yerde geçiyor olması olduğundan anılan kelimenin burada örnek veriliyor olmasında problem gözükmemektedir.

Tablo 1: Fâtiha Suresinde “Elif”in Hazfı

Mevridü’z-zam’ân	Kur’ân-ı Kerim’deki Yerleri	Vrk. No.	Dânî	İbn Necâh
الرحمن	Fâtiha 1/2	45.b	الرحمن	الرحمن
الله	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	46.b	الله	الله
اللَّهُمَّ	Al-i İmrân 3/26; Mâide 5/114; Enfâl 8/32; Yunus 10/10; Zümer 39/46	46.b	اللَّهُمَّ	اللَّهُمَّ
الْعَلَمِينَ	Fâtiha 1/1	48.b	الْعَلَمِينَ	الْعَلَمِينَ
الصَّادِقِينَ	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	48.b	الصَّادِقِينَ	الصَّادِقِينَ
ذُرِّيَّتٍ	En’âm 6/87; Râd 13/23; Furkân 25/74; Mü’min 40/8	49.b	ذُرِّيَّتٍ	ذُرِّيَّتٍ
آيَةٍ	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	49.b	آيَةٍ	آيَةٍ
مَسْلَمَةٍ	Ahzâb 33/35; Tahrîm 66/5	49.b	مَسْلَمَةٍ	مَسْلَمَةٍ
بَيِّنَةٍ	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	49.b	بَيِّنَةٍ	بَيِّنَةٍ
الصَّادِقَاتِ	Ahzâb 33/35	53.b	الصَّادِقَاتِ	الصَّادِقَاتِ
الصَّالِحَاتِ	Bakara 2/24	53.b	الصَّالِحَاتِ	الصَّالِحَاتِ
الصَّابِرَاتِ	Ahzâb 33/35	53.b	الصَّابِرَاتِ	الصَّابِرَاتِ
الْقَائِنَاتِ	Ahzâb 33/35	53.b	الْقَائِنَاتِ	الْقَائِنَاتِ
يَاسِئَتْ	Yusuf 12/43,46	55.b	-	يَاسِئَتْ
رَسَالَتْ	Mâide 5/69	55.b	-	رَسَالَتْ
رَاسِئَتْ	Sebe’ 34/13	55.b	-	رَاسِئَتْ
بَاسِئَتْ	Kâf 50/10	56.b	-	بَاسِئَتْ
الْحَوَارِيِّنَ	Mâide 6/111; Saff 61/14	56.b	-	الْحَوَارِيِّنَ
نُحَسَاتِ	Fussilet 41/16	56.b	-	نُحَسَاتِ
رَبِّيُّونَ	Mâide 5/44, 63	57.b	-	رَبِّيُّونَ
رَبِّيِّينَ	Âl-i İmrân 3/79	57.b	-	رَبِّيِّينَ
بَنَتْ	Nahl 16/57; En’âm 6/ 106; Tûr 52/37	58.b	-	بَنَتْ
صَرَاطِ صَرِطٍ	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	59.b	-	صَرَاطِ صَرِطٍ

سَوَاءٌ سَوَاءٌ	A'raf 7/19, 21, 25	59.b	-	سَوَاءٌ سَوَاءٌ
رَوَضَاتِ رَوَضَاتِ	Şûrâ 42/20	59.b	رَوَضَاتِ رَوَضَاتِ	رَوَضَاتِ رَوَضَاتِ
الْجَنَّتِ الْجَنَّتِ	Şûrâ 42/20	59.b	الْجَنَّتِ الْجَنَّتِ	الْجَنَّتِ الْجَنَّتِ
بَيِّنَاتِ بَيِّنَاتِ	Fâtır 35/40	60.b	بَيِّنَاتِ بَيِّنَاتِ	بَيِّنَاتِ بَيِّنَاتِ
فَاكِهِينَ فَاكِهِينَ	Duhân 44/26; Tûr 52/16; Mutaaffifîn 83/31	60.b	فَاكِهِينَ فَاكِهِينَ	فَاكِهِينَ فَاكِهِينَ
فَاكِهُونَ فَاكِهُونَ	36/54	60.b	فَاكِهُونَ فَاكِهُونَ	فَاكِهُونَ فَاكِهُونَ
كَاتِبِينَ كَاتِبِينَ	İnfîtâr 82/11	60.b	كَاتِبِينَ كَاتِبِينَ	كَاتِبِينَ كَاتِبِينَ
ءَايَاتِ ءَايَاتِ	Yûsuf 12/7	61.b	ءَايَاتِ ءَايَاتِ	-
دَاخِرِينَ	Mü'min 40/60	61.b	-	دَاخِرِينَ
سَمَوَاتِ	Fussilet 41/11	62.b	سَمَوَاتِ	سَمَوَاتِ
آيَاتُنَا	Yûnus 10/15, 21	64.b	آيَاتُنَا	آيَاتُنَا
اَكْلُونَ	Mâide 6/44	65.b	اَكْلُونَ	اَكْلُونَ
فَعَلِينَ فَعَلُونَ	Bu kalıplardaki tüm kelimeler	65-66.b	-	فَعَلِينَ فَعَلُونَ
جَبَّارِينَ	Mâide 5/22; Şua'râ 26/130	66.b	-	جَبَّارِينَ
خَطُّونَ	Hakka 69/37	67.b	-	خَطُّونَ
خَطِيبِينَ	Yûsuf 12/91, 97	67.b	-	خَطِيبِينَ
خَسِيبِينَ	Bakara 2/64; A'raf 7/166	67.b	-	خَسِيبِينَ
الصَّبُونَ	Mâide 5/71	68.b	-	الصَّبُونَ
الصَّبِينَ	Bakara 2/61	68.b	-	الصَّبِينَ
طَغِينَ	Kalem 68/31	68.b	-	طَغِينَ
غَوِينَ	Sâffât 37/32	69.b	-	غَوِينَ
رُعُونَ	Mü'minûn 23/8; Meârîc 70/32	69.b	-	رُعُونَ
طَاغُونَ	Zâriyât 51/53; Tûr 52/30	70.b	طَاغُونَ	طَاغُونَ
بِلْغُوهُ	A'raf 7/134	71.b	-	بِلْغُوهُ
بِلْغِيَهُ	Nahl 16/7	71.b	-	بِلْغِيَهُ

صلح	Tahrîm 66/4	71.b	-	صلح
السينات	Şûrâ 42/23; Zümer 39/48; Furkân 25/70	72.b	السينات	السينات
الْفَتَحِينُ	Â'râf 7/88	75.b	الْفَتَحِينُ	الْفَتَحِينُ
الغفرين	Â'râf 7/155	75.b	الغفرين	الغفرين
مُتَشَكِّسُونَ	Zümer 39/28	76.b	مُتَشَكِّسُونَ	مُتَشَكِّسُونَ
الْخَلْقِينِ	Tevbe 9/84	76.b	الْخَلْقِينِ	الْخَلْقِينِ
الْحَمِيدُونَ	Tevbe 9/113	76.b	الْحَمِيدُونَ	الْحَمِيدُونَ
سَفِيلِينَ	Tîn 95/5	76.b	سَفِيلِينَ	سَفِيلِينَ
حَسَرَتِ	Bakara 2/166, Fâtır 35/8	77.b	حَسَرَتِ	حَسَرَتِ
غَمَرَتِ	En'âm 6/94	77.b	غَمَرَتِ	غَمَرَتِ
قُرْبَتْ	Tevbe 9/100	77.b	قُرْبَتْ	قُرْبَتْ
مَطْوِيَّتْ	Zümer 39/64	77.b	مَطْوِيَّتْ	مَطْوِيَّتْ
مُعْقِبَتْ	Ra'd 13/12	77.b	مُعْقِبَتْ	مُعْقِبَتْ

1.2. Bakara Suresinde “Elif”in Hazfi

Harrâz’ın bu bölümde kaynaklarından ittifakla ‘elif’in hazfine değindiği kelimeler şunlardır: Mushaf’ta geçtiği her yerde zâlike “ذَٰلِكَ”, el-enhâr “الْأَنْهَرُ”, yetâmâ “يَتِمِّي”, metâ “مَتَّعَ”, eş-şeytân “الشَّيْطَانُ”, eshâb “أَصْحَابُ”, el-kıyâmete “الْقِيَمَةُ” ve en-nesârâ “الْنَّصَارَةُ”, vâadnâ “وَعَدْنَا”, el-mesâcid “الْمَسَاجِدُ”, esâbiahum “أَصْبِعَهُمْ”,³⁰⁴ el-burhân “الْبُرْهَانُ”,³⁰⁵ et-tâgût “الطَّغُوتُ”,³⁰⁶ elihvân “الْإِخْوَانُ”,³⁰⁷ mîsâk “مِثْقَالُ”,³⁰⁸ el-îmân “الْإِيمَانُ”,³⁰⁹ el-emvâl “الْأَمْوَالُ”,³¹⁰ eyman “أَيْمَنَ”,³¹¹ el-udvân “الْغُدُونُ”,³¹² el-e‘mâl “الْأَعْمَالُ”,³¹³ şefâatun “شَفَعَةٌ”,³¹⁴ vâsiun “وَسِعَ”, şehâdetun “شَهَادَةُ”,³¹⁵ gâfilun “غَفْلٌ”,³¹⁶ el-bâtılı

³⁰⁴Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 43b. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/99, 5/1231.

³⁰⁵Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 43b. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/196.

³⁰⁶Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 43b. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/300.

³⁰⁷Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 43b. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/180.

³⁰⁸Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/109.

³⁰⁹Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/155.

³¹⁰İbn Necâh, el-emvâl “الْأَمْوَالُ” kelimesinin ilk geçtiği Bakara 2/155’te ‘vâv’ ve ‘lâm’ harfleri arasında bulunan ‘elif’in hazfedileceğini zikretmiş ancak kelimenin diğer geçtiği yerler ile alakalı herhangi bir şey zikretmediği halde Harrâz, genel bir ifade ile anılan kelimenin geçtiği her yerde hazfedileceğini zikretmiştir. Harrâz’ın burada tercihen bu ifadeyi kullandığı ihtimali olsa da Dâni’nin bu kelimeye sükût etmiş olmasının bu ihtimali zayıflatmış düşünlürse, Harrâz’ın sehven genel bir ifade kullandığını söylemek daha uygun gözükmektedir. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/227.

³¹¹Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/285.

³¹²Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/177.

³¹³Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/177, 2/213.

³¹⁴Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. İbn Necâh, Tâhâ 20/109’da geçen şefâatun “شَفَعَةٌ” kelimesinde sükût ettiği halde Harrâz, kelimeyi mutlak olarak zikretmiştir. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/135, 205, 4/1023.

³¹⁵Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/213.

³¹⁶Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/164.

‘‘البطل’’³¹⁷ vâhid ‘‘وَجِدْ’’ ezvâc ‘‘أَزُوجَ’’ el-vâlideyn ‘‘الْوَلَدَيْنِ’’ kelimelerinde, yine Hicr 15/4, Kehf 18/27, Râd 13/39, Neml 27/1 dışında geçen el-kitâbu ‘‘الْكِتَابِ’’ Bakara 2/84 tûfâdûhum ‘‘تُفَدُّوهُمْ’’ Bakara 2/25, Hac 22/40 difâun ‘‘دِفْعَ’’ Bakara 2/54 es-sâikatu ‘‘الصَّيْقَةُ’’ Bakara 2/81 userâ ‘‘أُسْرَى’’ Bakara 2/7 iddâra’tum ‘‘ادْرَأْتُمْ’’ A’râf 7/140 ve Hûd 11/17 bâtilun ‘‘بَطِلٌ’’ Bakara 2/282 rihânun ‘‘رِهْنٌ’’ Bakara 2/191, 193, Al-i İmrân 3/169, 195, Hac 22/39 kâtilûhum ‘‘وَقَتْلُوهُمْ’’ Nisâ 4/90 felekâtelûkum ‘‘فَلَقَتْلُوكُمْ’’ Bakara 2/70 teşâbehe ‘‘تَشَبَهَ’’ Tahrîm 66/4 ve-in-tezzâherâ ‘‘وَأِنْ تَظْهَرَا’’ Kasas 28/48 tezâhera ‘‘تَظْهَرَا’’ ve Mâide 5/98’de geçtiği yer dışında el-mesâkin ‘‘الْمَسْكِينِ’’ kelimelerinde kaynaklarından ittifakla ‘elif’in hazfını zikretmiştir.³¹⁸ Mâide 5/98’de geçen el-mesâkin ‘‘الْمَسْكِينِ’’ kelimesinde Dâni ve İbn Necâh’tan referansla ‘elif’in imlâsında farklı uygulamaların olduğunu zikretmiştir.³¹⁹

Harrâz’ın bu bölümde İbn Necâh’a refere ederek ‘elif’in hazfine değindiği kelimeler şunlardır: Mushaf’ta geçtiği her yerde el-ebsâr ‘‘الْأَبْصَارِ’’ metâun ‘‘مَتَعٌ’’ istedâu ‘‘اسْتَطَعُوا’’ ve ebvâb ‘‘أَبْوَابٌ’’ kelimeleri, Bakara 2/21’deki firâşen ‘‘فَرَشَا’’ Nisâ 4/152, Fussilet 41/12,16 ve Zâriyât 51/44’teki es-sâikatu ‘‘الصَّيْقَةُ’’ Bakara 2/18 ve Ra’d 13/14’teki es-savâiku ‘‘الصَّوْعِ’’ Yûsuf 12/23 ve Sâd 38/50’deki el-elbâb ‘‘الْأَلْبَابِ’’ İsrâ 17/5’te geçen yer dışında diyârun ‘‘دِيَارٌ’’ Bakara 2/103 ve Nisâ 4/45’te geçen râinâ ‘‘رَعْنَا’’ Sâd 38/10; Mü’min 40/36’da geçen el-esbâbe ‘‘الْأَسْبَابِ’’ Bakara 2/16, 282, Nur 24/37 ve Cum’a 62/12’de geçen ticâreten ‘‘تِجْرَةً’’³²⁰ Bakara 2/283’teki emânetehu ‘‘أَمْنَتُهُ’’³²¹ menâfiu ‘‘مَنْفَعٌ’’³²² Bakara 2/7; Câsiye 45/22’de geçen gîşâvetun ‘‘غِشْوَةٌ’’³²³ Bakara 2/200’de geçen menâsikekum ‘‘مَنْسِكُكُمْ’’³²⁴ Bakara 2/66; Mâide 6/41’deki nekâlen ‘‘نَكَالٌ’’³²⁵ Bakara 2/40, 41; A’râf 7/155’te geçen iyyâye ‘‘إِيَّايَ’’ Bakara 2/238’de geçen hâfizû ‘‘حَفِظُوا’’³²⁶ bâşirûhunne ‘‘بَشِّرُوهُنَّ’’³²⁷ Bakara 2/232’deki

³¹⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a.bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/134. el-bâtulu ‘‘البطل’’ kelimesi Dâni’nin ‘elif’i isbat ettiği altı kalıptan biri olan fâilun kalıbında olduğu için Dâni kelime ‘elif’i isbat etmiştir. Bkz. bkz. Dâni, **Mukni**, 44.

³¹⁸ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 43a, 43b; bkz. Dâni, **el-Mukni**, 10, 16-18; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/61, 141, 178, 299-300.

³¹⁹ İbn Necâh, el-mesâkin ‘‘الْمَسْكِينِ’’ kelimesi ister ma’rife ister nekra olsun ister miskîn kelimesinin ister mesken kelimesinin çoğulu olsun mushaf’ın bu kelime ‘elif’in hazfinde ittifak ettiklerini, Mâide 5/98’de geçtiği yerde ise Medine mushaf’larında ‘elif’siz yazıldığını ancak diğer Şehir mushaf’larının bazısında ‘elif’li bazısında ise ‘elif’siz yazıldığını zikrederek anılan yerdeki ihtilâfa dikkat çekmiştir. İbn Âşir İbn Necâh’ın bu aktarımını zikrettikten sonra anılan kelimenin Mâide 5/98’de geçtiği yerde Medine mushaf’larında ‘elif’siz yazıldığı için ‘elif’in hazfinin tercih edildiğini zikretmiştir. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/173-174; İbn Âşir, **Fethu’l-Mennân**, 632-633.

³²⁰ İbn Necâh, ticâreten ‘‘تِجْرَةً’’ kelimesinin Bakara 2/16, 282, Nur 24/37 ve Cum’a 62/12’de ‘elif’siz yazılacağını zikredip diğer geçtiği yerlerde sükût ettiği halde Harrâz, mutlak bir ifade ile anılan kelimenin geçtiği tüm yerlerde İbn Necâh’ın ‘elif’i hazfettiğini zikretmiştir. Harrâz’ın burada olduğu gibi manzumenin genelinde İbn Necâh’tan nakillerde bulunurken mutlak ifadeler kullandığı görülmektedir. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/99; İbn Âşir, **Fethu’l-Mennân**, 688.

³²¹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/322.

³²² Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/279.

³²³ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/89, 4/1115.

³²⁴ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a.bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/257.

³²⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/156.

³²⁶ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/291.

³²⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/250.

terâzav “تَرْضَوُا”³²⁸ Bakara 2/187’deki tubâşirûhunne “تُبَشِّرُوهُنَّ”³²⁹ Bakara 2/156; Nisâ 4/62’deki esâbethum “أَصَبْتُهُمْ”³³⁰ Al-i İmrân 3/165; Nisâ 4/72; Mâide 5/106’da geçen esâbetkum “أَصَبْتُكُمْ”, Al-i İmrân 3/153, 166; Nisâ 4/73; Şûrâ 42/30’da geçen esâbekum “أَصَبَكُمْ”³³¹ Bakara 2/189’daki mevâkîtu “مَوْقِيتٌ”, Bakara 2/81’deki ehâdat “أَحْطَّتْ”, Bakara 2/232’de geçen vâlidetun “وَلَدَةٌ”³³² Kıyâmet 75/4’te geçen izâamehu “عِظَامُهُ”³³³ Bakara 2/266 ve En’âm 6/101’de geçtiği yer dışında el-e’nâbe “الْأَعْنَبُ”³³⁴ A’râf 7/160; Furkân 25/25’de geçen el-gamâme “الْغَمَمُ” (Belensî el-gamâme “الْغَمَمُ” kelimesinin geçtiği tüm yerlerde ‘elif’in hazfini zikretmiştir.), el-muâhede “الْمُعَاهَدَةُ” Bu fiil kökünden gelen Mushaf’taki tüm kelimelerde,³³⁵ el-cihâd “الْجِهَادُ” kelimesi kökünden gelen tüm fiillerde ve ve zahera, şebehe ve kîlâl “الْقِتَالُ, ظَهَرَ, شَبَّهَ” kelimelerin kökünden gelen tüm kelimeler.³³⁶ İbn Necâh anılan kelimelerin tamamında ‘elif’in hazfini zikrederken³³⁷ Harrâz’ın diğer kaynağı olan Dâni ise el-udvân “الْعُدُونُ” kelimesinde fu’lân kalıbında olduğu için isbatı tercih etmiş, yine el-muâhede “الْمُعَاهَدَةُ” fiili kökünden gelen Fetih 48/10’da geçen âhede “عَهْدٌ” ve Bakara 2/100’de geçen “عَاهَدُوا” kelimelerinde hazfî tercih etmiş³³⁸ diğer zikri geçen kelimelerin imlâlarında sükût etmiştir.

İhsân “إِحْسَانٌ” ve şeâir “شَعَائِرٌ” kelimeleri de Harrâz’ın bu bölümde temas ettiği kelimelerdendir. Harrâz, anılan kelimelerde manzumenin kaynaklarından el-Belensî’nin mutlak olarak İbn Necâh’ın ise *İhsân* kelimesinin ilk olarak geçtiği Bakara 2/58 ve *Şeâir* kelimesinin ilk geçtiği Bakara 2/183 ayetleri dışında anılan kelimelerde ‘elif’in hazfedileceğini zikrettiğini aktarmıştır.³³⁹

Harrâz’ın bu bölümde imlâsına değindiği bir diğer kelime eş-Şeyâtîn “الشَّيَاطِينُ”dir. Anılan kelimedede elif’in hazfinde rasmu’l-mushaf âlimleri ittifak halinde oldukları halde müellif, ‘elif’in hazfini sadece İbn Necâh’a nisbet edip Dâni’yi zikretmemiştir. Müellif, Dâni’nin eş-Şeyâtîn “الشَّيَاطِينُ” kelimesini *Mukni’* adlı eserinde cemi’ müzekker sâlimlerde ‘elif’in hazfine (cemi’ teksir kalıbında olduğu halde) verdiği misaller³⁴⁰ içerisinde zikretmesinin izaha muhtaç olduğunu zikretmiştir. Zira eş-Şeyâtîn “الشَّيَاطِينُ” kelimesi cem’ teksir kalıbında olduğundan cem’ salim kalıplardan ‘elif’in hazfi

³²⁸ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/288.

³²⁹ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/250

³³⁰ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/227.

³³¹ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/405.

³³² Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/289, 3/463, 4/832.

³³³ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 5/1244.

³³⁴ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 3/735, 3/768-769, 3/774.

³³⁵ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/187, 3/610, 4/1128.

³³⁶ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 43b. bkz. İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/89-90, 174-175, 3/785.

³³⁷ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/268.

³³⁸ Bkz. Dâni, *Mukni’*, 10, 14, 44.

³³⁹ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 43b. bkz. İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/244-245, 2/286-287.

³⁴⁰ Dâni, *el-Mukni*, 22.

kaidesine dahil değildir. Bu sebeple Danî'nin bu sehvine dikkat çekmek amacıyla anılan kelimeyi başka bir beyitte tekrar zikretmiştir.³⁴¹

Harrâz, birinci bölümde daha ziyade cemi' sâlim kalıplarda 'elif'in hazfî ile alakalı zikrettiği kelimelerden sonra bu bölümde ise Dâni ve İbn Necâh için zamir 'nûn'undan sonra gelen ve kelime sonunda olmayan 'elif'in hazfedileceğine dair bir kaide zikretmektedir. Zidnâhum “زِدْنَهُمْ” ve Âteynâke “آتَيْنَاكَ” örneklerinde görüldüğü gibi zamir nûn'undan sonra gelen 'elif' kelime sonlarında olmadığından hazfedilmiştir. Âteynâ “آتَيْنَا” ve eğraknâ “أَعْرَفْنَا” gibi kelimelerde 'elif' her ne kadar zamir nûn'undan sonra gelse de kelime ortasında değil de sonunda olduğundan bu kaidenin dışında olup bu kelimelerde 'elif' harfi hazfedilmeyip resmedilmektedir.³⁴²

Müellifin 'elif'in hazfî ile alakalı zikrettiği diğer bir kaide ise a'cemi isimlerden 'elif'in hazfedilmesidir. Harrâz'ın bu imlâ kuralına dair zikrettiği kelimelerden bazıları şunlardır: lukmân “لُكْمَانُ”, ishâk “إِسْحَاقُ”, imrân “عِمْرَانُ”, ibrahîm “إِبْرَاهِيمُ”, ismâil “إِسْمَاعِيلُ”, hârûn “هَارُونَ”, dâvûd “دَاوُدَا”, hâmân “هَامَانَ”, kârûn “قَارُونَ”, sâlih “صَالِحٌ”, hâlid “خَالِدٌ”, mâlik “مَالِكٌ” ve süleymân “سُلَيْمَانٌ”dır. A'cemi isimlerden 'elif' harfinin hazfedilmesi için dört şart zikredilmiştir. Birincisi: A'cemi ismin alem (özel bir ad) olması. İkincisi; [Ca'beri'ye (ö. 732/1332) göre]³⁴³ üç harf üzerine zâit olması. Üçüncüsü; A'cemi isimde 'elif' harfinin kelimenin sonunda değil ortasında olması. Dördüncüsü; A'cemi ismin kullanımının çok olması.³⁴⁴ Harrâz, a'cemi isim olup kullanımı çok olmayan kelimelerde 'elif'in yazıda resmedildiğini tâlût “طَالُوتُ”, câlût “جَالُوتُ”, ye'cûc “يَاجُوجُ” ve me'cûc “مَا جُوجُ” örnekleriyle doksan beşinci beyitte açıklamaktadır.³⁴⁵ Harrâz bununda istisnasını a'cemî isim olup çok kullanılmadığı halde ittifakla 'elif'i hazfedilen mîkâl “مَيْكَلُ” kelimesi ile belirtmiştir.³⁴⁶ Mârginî bu dört şart kendisinde bulunan a'cemi isimde 'elif'in hazfedileceğini ifade etmektedir..³⁴⁷

Harrâz'ın imlâsına temas ettiği bir diğer a'cemi kelime ise isim olan isrâîl “إِسْرَآءِيلُ”dir. Müellif bu kelime ile alakalı (bu kelimenin aslının isrâîl olduğu iki 'ya' harfinin fasılasız içtiması ve bununda

³⁴¹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 43a, 44b. Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, 89. Beyit; bkz. Mârginî, **Delilü'l-Hayrân**, 139-140.

³⁴² Daha detaylı bilgi için bkz: Mârginî, **Delilü'l-Hayrân**, 142.

³⁴³ Kıraat âlimi, muhaddis ve fakih olan Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-Ca'berî 640 (1242) yılı başlarında Suriye'de Ca'ber Kalesi'nde doğdu. İlk tedrisine babasında başlayan Ca'berî daha son ilmini arttırmak için Bağdat'a gidip nizamiye medresesine girmiştir. Ebû'l-Hasan Ali b. Osman el-Vücûhî'den Kıraat-i seb'ayı, Ebû Ali Hüseyin b. Hasan et-Tikrîti'den de, aşereyi okudu. Bağdat'ta Siyasî istikrarın bozulması üzerine şehirde ulemanın azalmasından dolayı Şam'a geri döndü. Ca'berî'nin en önemli eseri eş-Şâtîbî'nin **Hırzû'l-emânî** adlı eserine şerh olarak yazdığı **'Kenzü'l-me'ânî fi şerhi Hırzî'l-emânî'** adlı eseridir. Ca'berî 732'de (1332) Beledülhalil'de vefat etti. Bkz. M. Kemal Atik, 'Ca'berî', **TDV İslam Ansiklopedisi**, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 6/527-528.

³⁴⁴ Dâni, **el-Mukni**, 21.

³⁴⁵ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 43b.

³⁴⁶ Mîkâl “مَيْكَلُ” kelimesinde 'elif'in hazfedilmesi genellikle harflerinin çokluğu veya iki kelimedenden oluşması ile temellendirmiştir. Bkz. Mârginî, **Delilü'l-Hayrân**, 147.

³⁴⁷ Mârginî, **Delilü'l-Hayrân**, 143.

kerih görülmesi sebebiyle) ‘yâ’ harflerinden birinin hazfedilip hemze suretinde yazılması sebebiyle arada bir harf olmaksızın iki hazif yan yana olmasın diye anılan kelimede meşhur olanın ‘elif’ ile resmedilmesi olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁸ Dâni, mushafların çoğunda isrâîl “إِسْرَائِيلَ” kelimesinin ‘elif’ ile resmedildiğini ancak bazı Medine ve Irak mushaflarında ise ‘elif’siz yazıldığını gördüğünü zikretmiştir. Bununla beraber Dâni ‘elif’in resmedilmesinin çok olduğunu, İbn Necâh ise ‘elif’in hazfedilmesini tercih etmiştir.³⁴⁹

Harrâz, a‘cemî isimlerden hârût “هَارُوتَ”, mârût “مَارُوتَ”, hâmân “هَامَانَ” ve kârûn “قَارُونَ” kelimelerinde ‘elif’ bazı mushaflarda hazfedilse de çoğunlukla ‘elif’in resmedilmesi iledir diyerek Dâni’nin anılan kelimelerle alakalı mushafların çoğunda ‘elif’ resmedilmiştir ifadesini yansıtmıştır. Dâni, Gâzî b. Kays’ın (ö. 199/814) Medine halkından naklen hârût, mârût, hâmân ve kârûn kelimelerinin ‘elif’siz yazıldığını nakletmiştir. İbn Necâh ise anılan kelimelerin tamamında ‘elif’in hazfini tercih etmiştir.³⁵⁰ Buraya kadar a‘cemî isimlerle alakalı aktardıklarımızdan da ortaya çıkan a‘cemî isimlerin üç kısım olduğudur. İttifakla ‘elif’in hazfedildikleri, ittifakla ‘elif’in resmedildikleri ve ‘elif’in hazfinin ihtilâflı olduğu a‘cemî isimler.³⁵¹

Harrâz’ın ‘elif’in hazfi ile alakalı değindiği kelimelerden biri er-riyâh “الرياح” kelimesidir. Müellif bu kelimede Dâni ve İbn Necâh için Hicr 15/22; Kehf 18/45; Furkân 25/48’de ‘elif’in hazfi ve isbatı ile farklı uygulamayı zikreder. Yine Dâni için Bakara 2/164; İbrâhîm 14/18; ve Şûrâ 42/33’te “الرياح” şeklinde ‘elif’in hazfiyle yazıldığını, İbn Necâh için ise aynı kelimede farklı uygulama olduğunu zikreder.³⁵² Yine Harrâz, İbn Necâh için Dâni’den ayrı olarak *er-riyâh* kelimesinin A‘raf 7/57, Rûm 30/48 Neml 27/63, Fâtır 35/9, Câsiye 45/5 ayetlerinde ‘elif’in hazfedildiğini ifade etmektedir.³⁵³ Harrâz, Rûm 30/46’da geçen *er-riyâh* kelimesinin nasıl yazılacağına ilişkin herhangi bir rivayetin olmadığını bu sebeple İbn Necâh için bu kelimenin hazif veya isbat ile yazılmasının mümkün olduğunu zikretmektedir. Ancak İbn Necâh *Muhtasaru’t-tebyîn*’inde Rûm 30/46’da geçen *er-riyâh* kelimesinin yazımında tercihinin ‘elif’in hazfine yönelik olduğunu zikrettiği halde Harrâz, İbn Necâh’ın bu tercihinin zikretmemiştir. Bu ise Harrâz’ın kaynaklarını işaretle onlar neyi zikrettilerse bende zikrettim ifadesine her zaman sadık kalmadığının bir göstergesi niteliğindedir.³⁵⁴

Harrâz’ın ‘elif’in hazfine dair temas ettiği diğer bir kelime türü tesniye ‘elif’leridir. Dâni’nin tesniye kelimelerde Rahmân suresinde defâatle geçen tükezzibân “تَكْذِبَانِ” kelimesi dışında mutlak

³⁴⁸ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 43b.

³⁴⁹ Dâni, *el-Mukni*, 22; İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/115; Mârginî, *Delilü’l-Hayrân*, 143-144.

³⁵⁰ Dâni, *el-Mukni*, 22; İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/115; Mârginî, *Delilü’l-Hayrân*, 146-147.

³⁵¹ Racrâcî, *Tenbîhü’l-Adşân*, 489-490.

³⁵² Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 43b. bkz. Dâni, *Mukni*, 126, 127, 128, 246, 258, 259.

³⁵³ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 43b.

³⁵⁴ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 43b. bkz. İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/237; 4/988.

olarak hazfî tercih ettiğini ifade ederken İbn Necâh için ise aynı tür kelimede farklı uygulamaları zikreder.³⁵⁵ Şöyle ki İbn Necâh, tükezzibân “تَكْذِبَان” kelimesinin bazı mushaflarda Rahmân suresinde geçtiği yerlerin tamamında ‘elif’li bazı mushaflarda ise ‘elif’siz yazıldığını ve her ikisinin de güzel olduğunu zikretmiştir.³⁵⁶ Tesniye kelimelerden ‘elif’in hazfedilmesi ‘elif’in kelimenin sonunda değil³⁵⁷ kelimenin ortasında olması şartına bağlanmıştır. Ayrıca müellif, tesniye kelimenin isim veya fiil olabileceğini de raculâni “رجلان” ve yahkumâni “يحكمان” örneklerini vererek belirtmiş olmakla beraber aynı zamanda bu örneklerden raculâni “رجلان”deki ‘elif’in hazfinin tesniye kaidesine dahil olduğunu ‘lâm’a bitişik ‘elif’in hazfî kaidesine dahil olmadığına işaret etmiş olmaktadır. Elif’in kelimenin ortasında oluşu ister raculâni “رجلان” ve yahkumâni “يحكمان” gibi tesniye nûn’u sebebiyle isterse de yedâhu “يَدَاهُ” ve yedâke “يَدَاكَ” gibi başka bir harf sebebiyle olsun fark etmeyeceği de vurgulanmıştır.³⁵⁸

Harrâz’ın ‘elif’in hazfî ile alakalı Dâni ve İbn Necâh’tan naklettiği ettiği bir diğer kelime türü, sonunda ‘tenvin’den bedel olarak gelen, kendisinden önce hemze ondan önce de ‘elif’ bulunan isimlerden ‘elif’in hazfedilmesi kuralıdır. Nidâe “نِدَاء” ve mâe “مَاء” örneklerinde olduğu gibi.³⁵⁹ İbn Necâh, tenvin’den bedel olan ‘elif’in hazfînde mushafların ittifak halinde olduğunu ifade etmektedir.³⁶⁰

Harrâz, Mü’minûn suresinde 23/14, 35 ve 82. ayetinde toplamda dört defa geçen el-‘izâm “العظام” kelimesinde Dâni ve İbn Necâh’ın ‘elif’i hazfettiklerini zikretmiştir.³⁶¹ Oysaki Dâni, anılan surede geçen i’zâm kelimelerinden sadece ilk ikisi ile alakalı hazfî beyan etmiş üçüncü ve dördüncü i’zâm kelimelerinden ‘elif’in hazfî ile alakalı herhangi bir şey nakletmemiştir.³⁶² Manzumenin ilk şerhi olan *et-Tıbyân*’da, Harrâz’ın anılan surede geçen i’zâm kelimelerinin tamamında Dâni’nin naklinden farklı olarak ‘elif’i hazfettiği meselesinin Harrâz’a arz edildiği Harrâz’ın biraz tefekkürden sonra beytin ilgili kısmını ‘وعنهما العظام حرفا المؤمنين’ şeklinde değiştirdiği rivayeti geçmektedir.³⁶³ Ancak Mârginî, *et-Tıbyân* sahibinin naklettiği bu ibarede geçen حرفا kelimesi ile kastedilen anılan surede geçen bütün i’zâm kelimeleri olabileceğinden zihinlerin bu ibare ile berraklaşmadığını iddia ederek *Delilü’l-Hayrân* isimli eserinde beytin en güzel tashih edilmiş hali diyerek ‘والداني اولي عظام المؤمنين’ şeklinde beyti

³⁵⁵ Harrâz, İbn Necâh için bu tür kelimelerde farklı uygulamaları zikretse de tercihi ile alakalı bir şey zikretmemiştir. Oysaki İbn Necâh, bu tür kelimelerde mushaflar arasında ihtilâfı zikrettikten sonra tercihinin isbat olduğunu açıkça ifade etmiştir. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/668-669.

³⁵⁶ Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1166.

³⁵⁷ Tesniye kelimenin sonundaki ‘elif’ hazfedildiğinde müfret kelime ile karışması ihtimali sebebiyle tesniye kelimenin sonunda olan ‘elif’ hazfedilmez.

³⁵⁸ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. Mârginî, **Delilü’l-Hayrân**, 169-170.

³⁵⁹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a.

³⁶⁰ Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/102-103.

³⁶¹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/463, 698.

³⁶² Dâni, **el-Mukni**, 12.

³⁶³ Sanhâcî, **et-Tıbyân**, 288.

nakletmiştir.³⁶⁴ Dâni'nin görüşünü net bir şekilde ifade etmesi bakımından beytin Mârgînî'nin naklettiği şekilde okunması daha uygun gözükmektedir.

Harrâz, 'elif'in hazfedildiği yerleri zikrederken aslında hemze bahsinde zikretmesi gereken hemze-i vasl'ın hazfedildiği yerleri Dâni ve İbn Necâh'a tabi olmak için bu bölümde zikretmektedir. Zira hemze-i vasl ittifakla 'elif' olarak resmedilmekte ve elif-i vasl olarak da adlandırılmaktadır.³⁶⁵ Dâni, *Mukni*'nde; telaffuzdan düşen elif-i vasl'ın yazıda gösterilmesinde beş yer hariç ihtilâf yoktur demiştir. Bu beş yerde hemze-i vasl bütün mushaflarda hazfedilmiştir. Bu yerler şunlardır: (1) Hemze-i Vasl Hemze-i Asıl (katı') dan önce, 'vâv' veya 'fâ'dan sonra geldiğinde, (2) hemze-i vasl meksur olup ve üzerine istifhâm hemze'si dahil olduğunda, (3) *seele* filinin emir kipinde gelip kendinden evvel 'vâv' veya 'fâ' harfî olursa, (4) lâm-ı tarif ile gelip ondan önce te'kid lâm-ı, haf-i cer olan lâm veya ibtida lâm-ı gelirse, (5) sûre başlarında ve Hûd 11/41'de bulunan besmele-i şerifin başında 'bâ' ile 'sîn' arasından ittifakla hemze-i vasl hazfedilir demiştir.³⁶⁶ Müellifin hemze-i vaslın hazfine dair zikrettiği kelimeler şunlardır: Mushaf'ta geçtikleri her yerde ve'tû "وَأْتُوا", fa'tû "فَاتُوا", fes'elû "فَسَلُّوا", ves'el "وَسَلُّوا", ves'elû "وَسَلُّوا", lellezî "لِلَّذِي", leddâru "لِلَّذَارِ". li'l-islâmi "لِلْإِسْلَامِ" ve yedeyyestekberte "يَدَيَّ" "أَسْتَكَبَّرْتُ" kelimeleridir.³⁶⁷

Harrâz'ın Dâni'nin istisna olarak zikrettiği beş yere iki yer daha ilave ettiği görülmektedir. Birincisi lettehazte "لَتَخَذَنَّ" kelimesinde hem Dâni hem de İbn Necâh'dan hemze-i vasl'ın hazfî. Bu kelimeyi Kîsâi ve Ebû A'mr, 'letehizte' şeklinde sülâsî okuduklarından dolayı evvelinde bir hemze bulunmamaktadır. Bu sebeple onların okuyuşuna işaret için anılan kelime hemze-i vasl hazfedilir denmiştir.³⁶⁸ Harrâz'ın hemze-i vasl'ın hazfine ilave olarak zikrettiği ikinci yer efettehaztüm "أَفَاتَّخَذْتُمْ" kelimesinde İbn Necâh'ın hemze'nin hazfî ve isbatına dair farklı uygulamalarıdır. İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*'inde efettehaztüm "أَفَاتَّخَذْتُمْ" kelimesinde farklı uygulama olduğunu ifade etmekle beraber tercihinin hemze'nin isbatı olduğunu da vurguladığı görülmektedir.³⁶⁹ Ancak Harrâz, İbn Necâh'ın bu tercihin manzumede yer vermemiştir. Bu ve benzeri yerlerde ihtilâftan sonra varsa kaynakların tercihin yer vermemesi daha önce de ifade edildiği gibi Harrâz'ın eleştirilmesine sebep olmuştur.

Müellif, Neml 19/30'da bulunan bemele-i Şerif'ten hemze-i vasl'ın hazfî meselesinde ise Dâni'nin sukût ettiğini zikredip akabinde Dâni dışında diğer rasmü'l- mushaf âlimlerine göre Neml

³⁶⁴ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a. bkz. Mârgînî, *Delilü'l-Hayrân*, 176-177; Sanhâcî, *et-Tibyân*, 288.

³⁶⁵ Mârgînî, *Delilü'l-Hayrân*, 179.

³⁶⁶ Dâni, *el-Mukni*, 36-37.

³⁶⁷ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44a.

³⁶⁸ Mârgînî, *Delilü'l-Hayrân*, 184.

³⁶⁹ İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 3/739.

‘‘الَّتِ‘‘ Necm 53/19’daki el-lâte ‘‘الْخَلْقِ‘‘,³⁷⁶ Hicr 15/86 ve Yâsîn 36/81’de geçen el-hallâku ‘‘غُلَمِينَ‘‘, Ahzâb 33/4’te geçen el-lâi ‘‘الَاءِ‘‘, Kureyş 106/1, 2’de geçen îlâfihim ‘‘إِلْفِ‘‘ kelimeleridir.³⁷⁷ Müellif, Cin 72/9’da geçen el-âne ‘‘الْأَنْ‘‘ kelimesinde ‘lâm’ dan sonra gelen ‘elif’ in imlasında tüm mushafların ‘elif’ in isbat edilmesinde ittifak halinde olduğunu zikretmektedir.³⁷⁸ İbn Necâh’ın Cin 72/9’da geçen el-âne ‘‘الْأَنْ‘‘ kelimesi dışında zikri geçen tüm kelimelerde sükût ettiği görülmektedir.

Harrâz’ın ‘lâm’ dan sonra gelen ‘elif’ in hazfi ile alakalı temas ettiği bir diğer kelime İsrâ 17/23’te geçen kilâhumâ ‘‘كِلَاهُمَا‘‘ kelimesidir. Müellif bu kelime ‘elif’ in hazfinde mushaflarda farklı uygulamaların olduğunu anılan kelime ‘elif’ in ‘yâ’ suretinde resmedilmediğini kaynaklarına dayanarak zikretmiştir.³⁷⁹ Kilâhumâ ‘‘كِلَاهُمَا‘‘ kelimesi Basralılara göre müfret olup ‘elif’ in aslının ‘yâ’ veya ‘vâv’ olmasına dair iki görüş vardır. Kûfelilere ise kilâhumâ ‘‘كِلَاهُمَا‘‘ tesniye olup ‘elif’ tesniye ‘elif’ idir. Harrâz burada kelime ‘elif’ in aslının ‘vâv’ olduğunu söyleyerek Basralıların görüşüne yakın olduğunu ifade etmiş olmaktadır.³⁸⁰

Harrâz’ın bu bölümde ‘elif’ in hazfine dair temas ettiği bir diğer genel kural ise; tenbih ve nidâ’ya delalet eden lafızdan ‘elif’ in hazfidir. Harrâz, tüm kaynaklarından ittifakla bu tür kelimelerde ‘elif’ in hazfedileceğini zikretmiştir. Müellif bu kurala Kasas 28/27’de geçen hâ-teyni ‘‘هَتَيْنِ‘‘ ve Ahzab 33/30 ve 33/32’de geçen yâ-nisâe ‘‘يِنْسَاءِ‘‘ kelimelerini örnek olarak zikretmiştir. Harrâz’ın Hâkka 69/19’daki hâumû ‘‘هَؤُمُ‘‘ ve Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde hâtû ‘‘هَاتُوا‘‘ kelimelerindeki ‘hâ’ nın harf-i tenbih olmayıp kelimenin aslından olması sebebiyle bu kelimelerde ‘elif’ in sabit olduğuna da dikkat çekmeyi ihmal etmediği görülmektedir.³⁸¹

Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde subhân ‘‘سُبْحَنَ‘‘³⁸² kelimesinde ‘elif’ in hazfi, İsrâ 17/93’te geçen kul subhâne ‘‘قُلْ سُبْحَانَ‘‘ kelimesinde ‘elif’ in hazfinin ihtilâflı oluşu, yine Bakara 2/282 ve 2/283’te geçen kâtiben ‘‘كَاتِبًا‘‘ kelimelerinin tamamında Dâni için ‘elif’ in hazfinin ihtilâflı olması,³⁸³ İbn Necâh için ise kâtiben ‘‘كَاتِبًا‘‘ kelimesinden üçüncüsünde (وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ) ‘elif’ in hazfinin ihtilâflı olması

³⁷⁶ El-hallâku ‘‘الْخَلْقِ‘‘ kelimesi fa’âlun vezninde olması sebebiyle esasen Dâni’nin ‘elif’ in isbatını naklettiği kalıplardandır. Ancak Hicr 15/86 ve Yâsîn 36/81’de geçen el-hallâku ‘‘الْخَلْقِ‘‘ kelimesi bu kaidenin istisnası durumundadır ve ‘elif’ in hazfi ile resmedilmektedir. Müfret ‘lâm’ harfinden sonra gelen kelimelerde Belensî mutlak olarak hazfi tercih etmiş olması sebebiyle, Cin 72/9’da geçen el-âne ‘‘الْأَنْ‘‘ kelimesi dışında zikri geçen kelimelerin tamamının ‘elif’ in hazfi ile resmedileceğini tercih etmiş olmaktadır. Bkz. Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44b.

³⁷⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 44b, 45a. Bkz. Dâni, **el-Mukni**, 17-19.

³⁷⁸ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45a. Bkz. Dâni, **el-Mukni**, 18-19; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/162.

³⁷⁹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45a. Bkz. Dâni, **el-Mukni**, 94; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/788-789.

³⁸⁰ Mârgînî, **Delilü’l-Hayrân**, 205-206.

³⁸¹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45a.

³⁸² Subhân ‘‘سُبْحَانَ‘‘ kelimesi fu’lân kalıbında olduğu için Dâni’nin isbat ile naklettiği yerlerden olması gerekirken istisna olarak bu kelime ‘elif’ hazfedilmektedir.

³⁸³ Dâni, kâtiben ‘‘كَاتِبًا‘‘ kelimesinin geçtiği dört yerde de Irak mushaflarından ‘elif’ in hazfinin ihtilâflı olduğunu, Gâzî b. Kays’dan ise anılan kelimenin ‘elif’ ile yazıldığını nakletmiştir. Bkz. Dâni, **el-Mukni**, 23-24.

diğer yerler için sükût etmesi de müellifin ‘elif’in hazfî ile alakalı bu bölümde değindiği yerlerdendir.³⁸⁴ Bu bölümde Harrâz’ın ‘elif’in hazfîne dair temas ettiği bir diğer kelime yuzâifhâ “يُضَعِّفُهَا” kelimesidir. Müellif anılan kelimenin geçtiği Nisâ 4/40 ayeti dışında (bu ayette hazfî nakletmiştir) geçtiği tüm yerlerde İbn Necâh için ihtilâfî zikrederken, Dâni için ise zikri geçen kelimenin geçtiği Bakara 2/245, Hadîd 11 ve 18. ayetleri dışında (bu ayetlerde ise ihtilâfî nakletmiştir) ‘elif’in hazfîni zikretmiştir.³⁸⁵ Harrâz’ın bu bölümde son olarak değindiği kelime yuzâafu “يُضَاعَفُ” kelimesidir. Müellif anılan kelimenin geçtiği her yerde Şatıbî için ihtilâfî zikretmiştir.³⁸⁶ bu kelime aynı zamanda Şâtıbî’nin *el-Mukni* kitabına yaptığı ziyadelerdendir. Bu bölümde ‘elif’in imlâsına dair Harrâz’ın zikrettiği kelimeler aşağıdaki tabloda sıralanmıştır.

Tablo 2: Bakara Suresinde “Elif”in Hazfî

Mevridü’z-zam’ân	Kur’ân-ı Kerim’deki Yerleri	Beyit Sırası	Dâni	İbn Necâh
ذَٰلِكَ	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	80.b	ذَٰلِكَ	ذَٰلِكَ
الْأَنْهَرُ	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	80.b	الْأَنْهَرُ	الْأَنْهَرُ
رَعْنَا	Bakara 2/103; Nisâ 4/45	80.b	-	رَعْنَا
الْأَبْصَرُ	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	80.b	-	الْأَبْصَرُ
الْكِتَبُ	Hicr 15/4, Kehf 18/27 Râd 13/39 ve Neml 27/1 hariç	81.b	الْكِتَبُ	الْكِتَبُ
تُقَدُّوهُمْ	Bakara 2/84	83.b	تُقَدُّوهُمْ	تُقَدُّوهُمْ
يَتَمِي	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	83.b	يَتَمِي	يَتَمِي
دَفْعُ	Bakara 2/251; Hac 22/40	83.b	دَفْعُ	دَفْعُ
فَرِشَا	Bakara 2/21	83.b	-	فَرِشَا
مَتَعُ	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	83.b	-	مَتَعُ
الصَّعِيقَةُ	Bakara 2/54	84.b	الصَّعِيقَةُ	الصَّعِيقَةُ
الصَّعِيقَةُ	Nisâ 4/152; Fussilet 41/12,16; Zâriyât 51/44	84.b	-	الصَّعِيقَةُ
الصَّوْعِقُ	Bakara 2/18; Ra’d 13/14	85.b	-	الصَّوْعِقُ
اسْتَطْعُوا	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	85.b	-	اسْتَطْعُوا
الْأَلْبَبُ	Yûsuf 12/23; Sâd 38/50	85.b	-	الْأَلْبَبُ
الشَّيْطِينُ	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	85.b	الشَّيْطِينُ	الشَّيْطِينُ

³⁸⁴ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45a. Bkz. İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/321-322.

³⁸⁵ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45a. Bkz. Dâni, *el-Mukni*, 10, 92, 98; İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/293-294.

³⁸⁶ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45a. Bkz. Şâtıbî, *Akîle*, 126.

دِيرُ	İsrâ 17/5 hariç	85.b	-	دِيرُ
أُبُوبُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	85.b	-	أُبُوبُ
الْمَسْكِينِ	Mâide 5/98 hariç	87.b	الْمَسْكِينِ	الْمَسْكِينِ
الْمَسْكِينِ	Mâide 5/98	87.b	الْمَسْكِينِ المساكين	الْمَسْكِينِ المساكين
ادْرَأْتُمْ	Bakara 2/71	88.b	ادْرَأْتُمْ	ادْرَأْتُمْ
رَهْنُ	Bakara 2/282	88.b	رَهْنُ	رَهْنُ
يُخْدِعُونَ	Bakara 2/8; Nisâ 4/141	88.b	يُخْدِعُونَ	يُخْدِعُونَ
الشَّيْطَانُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	88.b	الشَّيْطَانُ	الشَّيْطَانُ
أَصْحَبُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	90.b	أَصْحَبُ	أَصْحَبُ
أَسْرَى	Bakara 2/81	90.b	أَسْرَى	أَسْرَى
الْقِيَمَةِ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	90.b	الْقِيَمَةِ	الْقِيَمَةِ
النَّصْرَى	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	90.b	النَّصْرَى	النَّصْرَى
زِدْنَهُمْ	Kehf 18/15	91.b	زِدْنَهُمْ	زِدْنَهُمْ
اٰتِيَاكَ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	91.b	اٰتِيَاكَ	اٰتِيَاكَ
لَقْمُنْ	Lokman 31/12, 13	92.b	لَقْمُنْ	لَقْمُنْ
إِسْحَقَ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	92.b	إِسْحَقَ	إِسْحَقَ
عِثْرُنْ	Al-i İmrân 3/33, 35 ve Tahrîm 66/12	92.b	عِثْرُنْ	عِثْرُنْ
إِبْرَاهِيمَ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	93b	إِبْرَاهِيمَ	إِبْرَاهِيمَ
إِسْمَاعِيلَ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	93.b	إِسْمَاعِيلَ	إِسْمَاعِيلَ
هَارُونَ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	93.b	هَارُونَ	هَارُونَ
إِسْرَءِيلَ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	93.b	إِسْرَءِيلَ إِسْرَءِيلَ	إِسْرَءِيلَ
دَاوُدَا	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	95.b	دَاوُدَا	دَاوُدَا
طَالُوْنَا	Bakara 2/247, 249.	97.b	طَالُوْنَا	طَالُوْنَا
يَا جُوجَ	Kehf 18/94; Enbiya 21/96	97.b	يَا جُوجَ	يَا جُوجَ
مَا جُوجَ	Kehf 18/94; Enbiya 21/96	97.b	مَا جُوجَ	مَا جُوجَ
جَالُوْنَا	Bakara /249, 250, 251.	97.b	جَالُوْنَا	جَالُوْنَا
هَارُوتَ	Bakara 2/101	98.b	هَارُوتَ	هَارُوتَ
هَامَنَّ	Kasas 28/7	98.b	هَامَنَّ	هَمَنَّ
قَارُونَ	Kasas 28/76	98.b	قَارُونَ	قُرُونَ

مَارُوت	Bakara 2/101	98.b	مَارُوت	مُرُوت
مِیْکَل	Bakara 2/97	99.b	مِیْکَل	مِیْکَل
صِلِحْ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	101.b	صِلِحْ	صِلِحْ
خِلِدِ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	101.b	خِلِدِ	خِلِدِ
مَلِکْ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	101.b	مَلِکْ	مَلِکْ
سُلَیْمَانْ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	101.b	سُلَیْمَانْ	سُلَیْمَانْ
طَغِیْنْ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	102.b	-	طَغِیْنْ
أَمُوتْ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	102.b	-	أَمُوتْ
الرَّیْخُ الرَّیْخُ	Hicr 15/22; Kehf 18/45; Furkân 25/48	102.b	الرَّیْخُ الرَّیْخُ	الرَّیْخُ الرَّیْخُ
الرَّیْخُ	Bakara 2/164; İbrâhîm 14/18; Şûrâ 42/33	102.b	الرَّیْخُ	الرَّیْخُ الرَّیْخُ
الرَّیْخُ	Rûm 30/46	102.b	-	الرَّیْخُ
الرَّیْخُ	A'raf 7/57, Rûm 30/48 Neml 27/63, Fâtır 35/9, Câsiye 45/5	103.b	-	الرَّیْخُ
إِخْسَانِ	Bakara 2/83 hariç	106.b	-	إِخْسَانِ
إِخْسَنِ شَعَائِرِ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	106.b	Belensî إِخْسَنِ شَعَائِرِ Dânî	
شَعَائِرِ	Bakara 2/158 hariç	107.b	-	شَعَائِرِ
أَصْبِعُهُمْ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	108.b	-	أَصْبِعُهُمْ
الْبُرْهَنْ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	108.b	-	الْبُرْهَنْ
نَكْلًا	Bakara 2/66; Mâide 6/41	108.b	-	نَكْلًا
الطُّغُوتْ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	108.b	-	الطُّغُوتْ
الإِخْوَنُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	108.b	-	الإِخْوَنُ
إِبِیْ	Bakara 2/40, 41; A'râf 7/155	109.b	-	إِبِیْ
حَفِظُوا	Bakara 2/238	109.b	-	حَفِظُوا
یُشِرُّوْهُنْ	Bakara 2/187	109.b	-	یُشِرُّوْهُنْ
تَرْضَوَا	Bakara 2/232	109.b	-	تَرْضَوَا
تُشِرُّوْهُنْ	Bakara 2/187	109.b	-	تُشِرُّوْهُنْ

أَصْنَتْهُمْ	Bakara 2/156; Nisâ 4/62	110.b	-	أَصْنَتْهُمْ
أَصْبَنْتُمْ	Al-i İmrân 3/165; Nisâ 4/72; Mâide 5/106	110.b	-	أَصْبَنْتُمْ
أَصْبَكُمْ	Al-i İmrân 3/153, 166; Nisâ 4/73; Şûrâ 42/30	110.b	-	مَأْصَبَكُمْ
مِثْقُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	111.b	-	مِثْقُ
الْإِيمَنُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	111.b	-	الْإِيمَنُ
الْأُمُورُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	111.b	-	الْأُمُورُ
أَيْمَنُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	111.b	-	أَيْمَنُ
الْعُدُونُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	111.b	-	الْعُدُونُ
الْأَعْمَالُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	111.b	-	الْأَعْمَالُ
مَوْقِيتُ	Bakara 2/189	112.b	-	مَوْقِيتُ
أَحْطَتْ	Bakara 2/81	112.b	-	أَحْطَتْ
الْمَعَاهِدَةُ	Bu fiil kökünden gelen Mushaf'taki tüm kelimelerde hazif ile	112.b	-	عَهْدَ عَهْدُوا
وَلَدَهُ	Bakara 2/232	112.b	-	عَهْدُوا
عَهْدَ	Bakara 2/100	113.b	عَهْدَ	عَهْدَ
عَهْدُوا	Fetih 48/11	113.b	عَهْدُوا	عَاهَدُوا
تَجَرَّةٌ	Bakara 2/16, 282; Cum'a 62/12	114.b	-	تَجَرَّةٌ
أَمْنَتُهُ	Bakara 2/283	114.b	-	أَمْنَتُهُ
مَنْفَعٌ	Bakara 2/218; Mü'minun 23/23	114.b	-	مَنْفَعٌ
غَشْوَةٌ	Bakara 2/7; Câsiye 45/22	114.b	-	غَشْوَةٌ
شَفَعَةٌ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	114.b	-	شَفَعَةٌ
وَسِعَ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	114.b	-	وَسِعَ
شَهَدَةٌ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	115.b	-	شَهَدَةٌ
فعل الجهاد	Bu fiil kökünden gelen tüm fiillerde hazif ile	115.b	-	جَاهَدُوا يُجَاهِدُونَ
غِفْلٌ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	115.b	-	غِفْلٌ
مَنْسِكُكُمْ	Bakara 2/200	115.b	-	مَنْسِكُكُمْ
البَطْلُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	115.b	-	البَطْلُ
بَطْلٌ	A'râf 7/140; Hûd 11/17	116.b	بَطْلٌ	بَطْلٌ
رَجُلَانِ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	117.b	رَجُلَانِ	رَجُلَانِ رَجُلَانِ

يَحْكُمَانِ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	117.b	يَحْكُمَنْ	يَحْكُمَنْ
تَكْذِبَانِ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	118.b	تَكْذِبِينَ	تَكْذِبِينَ
نداء	Bakara 2/171	119.b	نداء	نداء
ماء	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	119.b	ماء	ماء
وَعَدَانَا	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	120.b	وَعَدَانَا	وَعَدَانَا
المسجدُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	120.b	المسجدُ	المسجدُ
وَجْدُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	120.b	-	وَجْدُ
أَزْوَجُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	121.b	-	أَزْوَجُ
الْوَلَدَيْنِ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	121.b	-	الْوَلَدَيْنِ
العِظِمِ	Mü'minûn 23/14	121.b	العِظِمِ	العِظِمِ
العِظِمِ	Bakara 2/259 hariç	121.b	-	العِظِمِ
الْأَعْنَبُ	Bakara 2/266 ve En'âm 6/101 hariç	122.b	-	الْأَعْنَبُ
عِظَامُهُ	Kıyâmet 75/4	123.b	-	عِظَامُهُ
الْأَعْنَبُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	121.b	Belensî الْأَعْنَبُ العِظِمِ	
العِظِمِ		122.b		
وَأَتُوا	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde hemze-i Vasl'ın hazfî ile	125.b	وَأَتُوا	وَأَتُوا
فَاتُوا	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	125.b	فَاتُوا	فَاتُوا
فَسَنَلُوا	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	125.b	فَسَنَلُوا	فَسَنَلُوا
وَسَنَلْ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	125.b	وَسَنَلْ	وَسَنَلْ
وَسَنَلُوا	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	125.b	وَسَنَلُوا	وَسَنَلُوا
لِلَّذِي	Al-i İmrân 3/96	125.b	لِلَّذِي	لِلَّذِي
لِلدَّارِ	En'âm 6/32	126.b	لِلدَّارِ	لِلدَّارِ
لِلْإِسْلَامِ	En'âm 6/125; Zümer 39/22	126.b	لِلْإِسْلَامِ	لِلْإِسْلَامِ
يَدَيَّ أَسْتَكْبِرْتُ	Sâd 38/75	127.b	يَدَيَّ أَسْتَكْبِرْتُ	يَدَيَّ أَسْتَكْبِرْتُ
لَتَّخَذْتُ	Kehf 18/77	128.b	لَتَّخَذْتُ	لَتَّخَذْتُ

أَفَاتَّخَذْتُمْ	Râd 13/16	128.b		أَفَاتَّخَذْتُمْ
بِسْمِ اللَّهِ	Sûre evvellerinde, Hûd 11/41 ve Neml 19/30	129.b	بِسْمِ اللَّهِ Neml 19/30 hariç	بِسْمِ اللَّهِ
وَقَتَّلُوهُمْ	Bakara 2/191, 193; Al-i İmrân 3/169, 195; Hac 22/39	131.b	قَتَّلُوهُمْ	قَتَّلُوهُمْ
فَلَقَتَلَوْكُمْ	Nisâ 4/90	132.b	فَلَقَتَلَوْكُمْ	فَلَقَتَلَوْكُمْ
تَشْبَهَ	Bakara 2/70	134.b	تَشْبَهَ	تَشْبَهَ
وَأِنْ تَظْهَرَا	Tahrîm 66/4	134.b	وَأِنْ تَظْهَرَا	وَأِنْ تَظْهَرَا
تَظْهَرُونَ	Bakara 2/85	134.b	تَظْهَرُونَ	تَظْهَرُونَ
تَظْهَرَا	Kasas 28/48	134.b	تَظْهَرَا	تَظْهَرَا
ظهر ve شبة	Bu kelimeler kökünden gelen bütün kelimelerde	135.b	-	Hazif
القتال	Bu kelimeler kökünden gelen bütün fiillerde	135.b	-	Hazif
الأسبب	Sâd 38/10; Mü'min 40/36	136.b	-	الأسبب
الغَمُّ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	136.b	Belensî الأسبب	
الغَمِّ	A'râf 7/160; Furkân 25/25	136.b	Dânî -	الغَمِّ
الإصلاح	Hûd 11/88	138.b	-	الإصلاح
عَلَّمَ	Mâide 6/109, 116; Tevbe 9/78; Sebe' 34/48	138.b	-	عَلَّمَ
اصْلَاحُ	Bakara 2/220	138.b	- Belensî اصْلَاحُ	-
ظَلَّمَ	Al-i İmrân 3/182	138.b	- Belensî ظَلَّمَ	-
تِلَاوَتُهُ	Bakara 2/121	139.b	- Belensî	-

			تِلْوَتُهُ	
وَسُبِّلَ السَّلَامِ	Mâide 5/16	139.b	سُبِّلَ السَّلَامِ	-
غُلَامِ	Al-i İmrân 3/40	139.b	غُلَامِ	-
كُلَّ حَلَاْفٍ	Kalem 68/10	140.b	-	-
			Belensî	
			كُلَّ حَلَاْفٍ	
غِلَاطُ	Tahrîm 66/6	140.b	-	-
			Belensî	
			غِلَاطُ	
لَاهِيَةِ	Enbiya 21/3	140.b	-	-
			Belensî	
			لَاهِيَةِ	
التَّلَاقِ	Mü'min 40/15	140.b	-	-
			Belensî	
			التَّلَاقِ	
عَلَانِيَةٍ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	140.b	-	-
			Belensî	
			عَلَانِيَةٍ	
فُلَانًا	Furkân 25/28	141.b	-	-
			Belensî	
			فُلَانًا	
لَائِمِ	Mâide 2/54	141.b	-	-
			Belensî	
			لَائِمِ	
لَا رَبَّ	Sâffât 37/11	141.b	-	-
			Belensî	
			لَا رَبَّ	
خَلِيفًا	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	142.b	Danî-	-
			Belensî	
			خَلِيفًا	
تَلْتُونَ	Ahkâf 46/15; A'râf 7/142	143.b	تَلْتُونَ	-
ثَلَاثَةٌ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	143.b	ثَلَاثَةٌ	-
ثَلَاثُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	143.b	ثَلَاثُ	-

سلسلٌ	Mü'min 40/71; İnsan 76/4	143.b	سلسلٌ	-
ثَلَاثٌ	Nisâ 4/3	143.b	ثَلَاثٌ	-
خَلْفَ	Tevbe 9/81	144.b	خَلْفَ	-
لكن	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	144.b	لكن	-
أُولَئِكَ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	144.b	أُولَئِكَ	-
لَمَسْتُمْ	Nisâ 4/43; Mâide 5/6	144.b	لَمَسْتُمْ	-
الْمُلَاقَاةِ	Kasas 28/61 hariç bu kelime kökünden gelen tüm kelimelerde	145.b	مُلَاقِيكُمْ	
عُلَمِينَ	Kehf 18/82	145.b	عُلَمِينَ	-
الْخَلْقِ	Hicr 15/86 ve Yâsîn 36/81	145.b	الْخَلْقِ	-
الْمَلَكَةِ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	146.b	الْمَلَكَةِ	-
الَّتِ	Necm 53/19	146.b	الَّتِ	-
الْأَءِ	Ahzâb 33/4	146.b	الْأَءِ	-
الَّتِي	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	146.b	الَّتِي	-
إِلَهَ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	147.b	إِلَهَ	-
بَلَّغَ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	147.b	بَلَّغَ	-
عَلَّمَ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	147.b	عَلَّمَ	-
النَّ	Bakara 2/71	147.b	النَّ	-
إِلْفِ	Kureyş 106/1, 2	147.b	إِلْفِ	-
سَلَّمَ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	147.b	سَلَّمَ	-
الآنَ	Cin 72/9	148.b	الآنَ	الآنَ
كِلَاهُمَا	İsra 17/23 (İbn Necâh 'elif'in isbatını tercih etmiştir.)	149.b	كِلَاهُمَا	كِلَاهُمَا
هَتَيْنِ	Kasas 28/27	151.b	هَتَيْنِ	هَتَيْنِ
يَنِسَاءَ	Ahzâb 33/30	151.b	يَنِسَاءَ	يَنِسَاءَ
هَأُومُ	Hâkka 69/19	152.b	هَأُومُ	هَأُومُ
هَاتُوا	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	152.b	هَاتُوا	هَاتُوا
سُبْحَنَ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	153.b	سُبْحَنَ	سُبْحَنَ
قُلْ سُبْحَانَ	İsrâ 17/93 ihtilâflı	153.b	سُبْحَانَ سُبْحَنَ	سُبْحَانَ سُبْحَنَ
كَاتِبًا	Bakara 2/283	154.b	كَتَبًا كَاتِبًا	كَاتِبًا كَاتِبًا
كَاتِبًا	Bakara 2/282	154.b	كَتَبًا	

-	كَاتِبًا			
كَاتِبًا	كَتَبَا	154.b	وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ	Bakara 2/282
يُضَعِّفُهَا	يُضَعِّفُهَا	156.b	Nisâ 4/40	
يُضَاعَفُ	يُضَعِّفُهَا	156.b	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	
يُضَعِّفُهَا	يُضَعِّفُهَا	157.	Bakara 2/245; Hadîd 11, 18	
يُضَاعَفُ	يُضَاعَفُ	156.	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	
يُضَاعَفُ	يُضَاعَفُ			

1.3. Al-i İmrân Suresinden A'râf Suresine Kadar "Elif" in Hazfı

Harrâz'ın bu bölümde kaynaklarının ittifakıyla 'elif' in hazfîne dair değindiği yerler şunlardır: Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde sultân "سُلْطَنُ", bâraknâ "بَرَكَتَا", teâlâ "تَعَالَى", Nisâ 4/100 murâgamen "مُرْغَمًا", Nur 24/35, 61, Kasas 28/30 ve Duhân 44/3 mubâraketen "مُبْرَكَةً", Al-i İmrân 3/130 muzâafeten "مُضَاعَفَةً", Nûr 24/4 semâniye "تَمْنِيَّةٌ", Kasas 28/27 semâniye "تَمْنِيَّةٌ", En'âm 6/143, Zümer 39/6 ve Hakka 69/7 semâniyeten "تَمْنِيَّةٌ", En'âm 6/123 ekâbira "أَكْبَرًا", Al-i İmrân 3/49 ve Mâide 5/110 tâiran "طَيْرًا", En'âm 6/38 velâ tâira "وَلَا طَيْرٌ", A'râf 7/131 tâiruhum "طَيْرُهُمْ", Neml 27/47 tâirukum "طَيْرُكُم", İsrâ 17/13 tâirahu "طَيْرُهُ", Nisâ 4/117 inâsen "إِنْسًا", Nisâ 4/3 rubâa "رُبْعًا", Mâide 5/97 kıyâmen "قِيَامًا", Mâide 5/95 bâliğa'l-ka'beti "بَلَّغَ الْكَعْبَةِ", Enbiya 21/90 yusâriûne "يُسْرِعُونَ", Mâide 5/13 ve Zümer 39/22 kâsiyeten "قَاسِيَةً", Sâffât 37/70 âsârihim "وَهُمْ عَلَى آثَرِهِمْ", Sebe' 34/3 âlimi'l-gaybi "عِلْمِ الْغَيْبِ", ve Nisâ 4/33 âkadet "عَقَدَتْ" kelimeleridir.³⁸⁷ Bu kelimelerin yazımında ittifak olduğundan kelimelerin zikri ile iktifa edilecektir.

Harrâz'ın Dâni'den referansla 'elif' in hazfîni zikredip İbn Necâh'ın sükût ettiği yerler; Nisâ 4/9 zîâfen "زِيَادَةً",³⁸⁸ Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde tebârake "تَبَارَكَ",³⁸⁹ mubârakun "مُبْرَكٌ", En'âm 6/96; Kehf 18/40 husbânâ "حُسْبَانًا" (husbânâ kelimesinde Dâni isbatı tercih ederken Belensî hazfî zikretmiştir) ve Hac 22/2 sukârâ "سُكْرَى" kelimeleridir.³⁹⁰

³⁸⁷ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45a, 45b. 46a. Bkz. Dâni, **el-Mukni**, 10, 11, 12, 18, 84, İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/112, 333, 346, 366, 374, 391, 419, 3/434, 461, 463, 459, 481, 503, 507, 513, 767, 785, 787, 4/866, 905, 952, 1015, 1058,

³⁸⁸ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45a. Bkz. **el-Mukni**, 11.

³⁸⁹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45a. Bkz. **el-Mukni**, 18.

³⁹⁰ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. **el-Mukni**, 14.

Harrâz'ın İbn Necâh'dan referansla 'elif'in hazfını zikredip Dâni'nin sükût ettiği yerler; Al-i İmrân 3/130 ezâfen "أَضْعَفَا",³⁹¹ Nisâ 4/128 yessâleha "يَصْلَحَا",³⁹² Al-i İmrân 3/167 ve Tevbe 9/32 efvâhihim "أَفْوَهُهُمْ",³⁹³ Al-i İmrân 3/15, 162, Tevbe 9/21, Hadîd 57/27 rizvân "وَرِضُونُ", Fussilet 41/10 bârake "مَبْرَكَا",³⁹⁴ Sâd 38/29; Kâf 50/9 mubârukun "مُبْرَكُ", Rahmân 55/78 ve Mülk 67/1 tebârake "أَعْقَبُكُمْ",³⁹⁶ En'âm 6/150, Kalem 68/39, Kamer 54/5 bâliġatun "بَلِغَةٌ",³⁹⁷ Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde esâtîr "أَسْطِيرُ",³⁹⁸ ve fâhişeten "فَحِشَّةٌ",³⁹⁹ nizâ "نِزَاعٌ", tenâzea "تَنَازُعٌ" ve el-cidâle "الْجِدَالُ",⁴⁰⁰ kelimesi kökünden gelen fiillerde, yine Mushaf'ta geçtikleri tüm yerlerde "طَرَهُ", "إِنْتَا", "رَبْعٌ", (mansub ve tenvinli olması şartıyla), "رَبْنِبٍ",⁴⁰² Nisâ 4/23 rabâibe "فُرْدَى",⁴⁰¹ En'âm 6/94 ve Sebe' 34/46'da geçen furâdâ "مِيرْثٌ",⁴⁰⁵ Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde el-enâme "الْأَنْعَمُ",⁴⁰⁶ vâsiatun "جَهْلَةٌ",⁴¹¹ el- "صَحْبَةٌ",⁴¹⁰ sahibeten "عَقِبَةٌ",⁴⁰⁹ âkibetun "المولي",⁴⁰⁷ el-mevâliye "وَسِعَةٌ",⁴⁰⁷

³⁹¹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/366.

³⁹² Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/420.

³⁹³ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/383.

³⁹⁴ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1051, 1135.

³⁹⁵ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1051, 1135 1174.

³⁹⁶ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/331.

³⁹⁷ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/522-523.

³⁹⁸ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/476.

³⁹⁹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/367, 395.

⁴⁰⁰ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/374, 416, 473, 3/602, 783.

⁴⁰¹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/503, 4/1015.

⁴⁰² Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/398.

⁴⁰³ Harrâz, İbn Necâh'a refere ederek keffâratun "كَفَّرَةٌ" kelimesinin Mâide suresinde geçtiği tüm yerlerde 'elif'in hazfedildiğini zikretmiştir. Ancak İbn Necâh anılan kelimenin geçtiği Mâide 5/45'te sükût edip hazfı ile ilgili bir şey zikretmemiştir. İbn Âşir, Harrâz'ın ya gafleten zikri geçen yeri istisna etmediğini ya da İbn Necâh'ın et-Tebyîn adlı eserinin başka bir nüshasında anılan kelimenin Mâide 5/45'te geçtiği yerde de hazfedildiğini gördüğün den kelimeyi mutlak olarak zikretmiş olabileceğini ifade etmiştir. İbn Âşir, **Fethu'l-Mennân**, 807.

⁴⁰⁴ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/443, 536.

⁴⁰⁵ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/385, 4/1186.

⁴⁰⁶ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/420, 3/517, 5/1266.

⁴⁰⁷ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/414.

⁴⁰⁸ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/400, 4/826, 998.

⁴⁰⁹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/517.

⁴¹⁰ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/508.

⁴¹¹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/378, 4/1003. Harrâz, cehâleten "جَهْلَةٌ" kelimesinin geçtiği her yerde İbn Necâh için hazfı zikretmiştir. Ancak İbn Necâh kelimenin geçtiği Nisâ 4/17 ve Nahl 16/119. ayetlerini et-Tebyîn isimli eserinde zikrederken kelimenin geçtiği En'âm 6/54 ve Hucûrât 49/6'ya temas etmemiştir. Harrâz, birçok yerde olduğu gibi burada da İbn Necâh'tan alıntı yaparken genel ifade kullanmıştır. Bkz. İbn Âşir, **Fethu'l-Mennân**, 813.

fevâhişe “الْفَوْحِشَ”,⁴¹² âsârahum “أَثَارَهُمْ”,⁴¹³ el-insân “الْإِنْسَانَ”,⁴¹⁴ el-buhtân “الْبُهْتَانَ”,⁴¹⁵ âlimi'l-gaybi “أَلِيمِ الْغَيْبِ”,⁴¹⁶ Mâide 5/31 uvâriye “أُورِي”, Al-i İmrân 3/153'te geçen esâbekum “أَتَّبِكُمْ”, Mâide 5/85 ve Fetih 48/18 esâbehum “أَتَّبَهُمْ”,⁴¹⁷ Mâide 5/18 ehîbbâuhu “أَحِبُّوْهُ”,⁴¹⁸ En'âm 6/80 etuhâccûnnî “أَتَّحُونِي”,⁴¹⁹ Al-i İmrân 3/41 ve Mü'min 40/55 el-İbkâr “الْأَبْكَرَ”,⁴²⁰ Mâide 5/14 dışında Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde adâvetun “عَدُوْهُ” (Belensî, adâvetun kelimesinin Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde hazif ile nakletmiştir),⁴²¹ Al-i İmrân 3/121 ve Cin 72/9 mekâide “مَقْعِدُ”,⁴²² Nisâ 4/24 terâzaytum “تَرْضِيْنِيْمُ”,⁴²³ Nisâ 4/43; Hacc 22/2 sukârâ “سُكْرَى”,⁴²⁴ Nisâ 4/23 razâatun “رَضَعَةٍ” kelimeleridir.⁴²⁵ Müellif, Belensî için razâatun kelimesinin geçtiği Bakara 2/233 ve Nisâ 4/23'te ‘elif’in hazfini nakletmiştir.⁴²⁶

Erayte “أَرَيْتَ” ve eraytüm “أَرَيْتُمْ” kelimeleri Harrâz,ın bu bölümde ‘elif’in hazfine dair zikrettiği kelimelerden olup anılan kelimelerde Nâfi‘ kıraatine göre iki kıraat vecih vardır. Birincisi, hemzenin teshili, ikincisi hemze’nin ‘elif’e ibdâl edilmesidir.⁴²⁷ Harrâz, bu iki kelimede (türevlerini de kapsamaktadır) ‘elif’in hazfinde farklı uygulamalar olduğundan söz etmektedir.⁴²⁸ Manzumenin kaynaklarından Dâni’nin Mâun 107/1’de bulunan erayte “أَرَيْتَ” kelimesinde ihtilâfı zikretse de diğerlerinde sükût ettiği, eraytüm “أَرَيْتُمْ” kelimesinde ise mutlak olarak ihtilâfı zikrettiği görülmektedir.⁴²⁹ Burada Harrâz’ın Dâni adına bunu kayıtlaması beklenirken ilgili beyitte böyle bir kayıt bulunmamaktadır. İbn Necâh’a göre ise; anılan kelime türünde başında istifham hemzesi olanların tamamı ile ilgili ‘elif’in hazfinde uygulama farklılıkları mevcut olup, başında istifham hemzesi olmayanlarda ise gerek yazım gerekse kıraat noktasında bir ihtilâf yoktur. Bu da kelimenin imlâsıyla ilgili ihtilâfın kıraat farklılıklarından kaynaklandığı anlamına gelir.⁴³⁰ Sehâvî (ö. 643/1245) ise

⁴¹² Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/524, 539.

⁴¹³ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/446, 802.

⁴¹⁴ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1166, 5/1318.

⁴¹⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/397, 426. İbn Necâh, el-buhtân “الْبُهْتَانَ” kelimesinin geçtiği bazı yerlerde hazfî zikretse de bazı yerlerde sükût etmiş olmasına rağmen Harrâz, adeti üzere yine umumi ifade kullanmıştır. Bkz. İbn Âşir, **Fethu’l-Mennân**, 830.

⁴¹⁶ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/737, 4/995, 1019.

⁴¹⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/375, 3/456.

⁴¹⁸ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/436-437.

⁴¹⁹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/498.

⁴²⁰ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. İbn Necâh el-İbkâr “الْأَبْكَرَ” kelimesini Gâzî b. Kays’ında ‘elif’in hazfî ile resmettiğini nakletmiştir. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/344, 4/1077.

⁴²¹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/455.

⁴²² Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/365, 5/1235.

⁴²³ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/399.

⁴²⁴ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/402.

⁴²⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/398.

⁴²⁶ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a.

⁴²⁷ Dâni, **et-Teyâsîr**, 84.

⁴²⁸ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b.

⁴²⁹ Sanhâcî, **et-Tibyân**, 373. Bkz. Dâni, **Muknî**, 103.

⁴³⁰ İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/483, 697.

kelimenin bütün kiplerinin Şâm Mushaf'ında 'elif'in hazfiyle yazılmış olduğunu söylemektedir.⁴³¹ Kirmânî'nin (ö.?) verdiği bilgiye göre bütün kipleriyle birlikte kelime ortasındaki hemze herhangi bir resimle gösterilmemiştir.⁴³²

Harrâz, 'elif'in hazfine dair En'âm 6/96'da bulunan câi'lü "جاءل" kelimesine değinerek anılan kelimedede genel olarak ihtilâfı zikretmiştir.⁴³³ İbn Necâh bu kelimeyi bazı mushaflara uygun olması bakımından 'elif'siz yazmayı tercih ettiğini zikretmiştir.⁴³⁴ Yine müellif, yüz seksen üçüncü beyitte Belensî için hâlik 'خالق' kelimesinde mutlak olarak hazfî zikrederken anılan kelime fâil kalıbında olduğundan Dâni'nin bu tür kelimeleri 'elif'in isbatı ile zikrettiği bilinmektedir. İbn Necâh anılan kelimenin geçtiği Haşır 59/24'te hazfî zikrettiği halde Harrâz İbn Necâh'ın bu naklini zikretmemiştir.⁴³⁵ Yine Harrâz, manzumenin yüz seksen dördüncü beytinde İbn Necâh için âmilun "عالم" kelimesinde hazfî zikretmiştir. Harrâz'ın bu ifadesinden İbn Necâh için anılan kelimenin Kur'an da geçtiği tüm yerlerde 'elif'siz yazıldığı anlaşılmaktadır.⁴³⁶ Ancak İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*'inde zikri geçen kelimenin Al-i İmrân 3/195'te 'elif'siz, En'âm 6/135'te 'elif' ile resmedileceğini zikrederken kelimenin geçtiği diğer yerlerde ise sükût etmiştir.⁴³⁷ Harrâz, İbn Necâh'tan referans ile kelimenin 'elif'li, 'elif'siz resmedildiği ve sükût edilen yerleri kayıtlaması gerekirken genel olarak zikrettiği görülmektedir.

Müellifin bu bölümde temas ettiği bir diğer kelime En'âm 6/95'te geçen fâlik "فالق" kelimesidir. Harrâz, kaynaklarına refere ederek anılan kelimedede mushaflar arasında ihtilâfın olduğunu zikretmiştir.⁴³⁸ Dâni zikri geçen kelimenin bazı mushaflarda 'elif' ile bazılarında 'elif'siz yazıldığını,⁴³⁹ İbn Necâh ise Mushaf yazıcılarının, Gâzî b. Kays ve Hakem el-Horasânî'nin hazif ile yazdıklarını aktarmaktadır.⁴⁴⁰ İbn Necâh'ın burada yaptığı aktarımlar her ne kadar ihtilâfı ifade etmese de Dâni'nin bu konudaki naklini teyit eder bir mahiyette olduğundan ihtilâf genelleştirilmiştir.⁴⁴¹ En'âm 6/96'da geçen fâlik "فالق الإصباح" kelimesinde ise Dâni'nin isbatı (fâil kalıbında olması sebebiyle), İbn Necâh'ın ise mushaflar arasında farklı uygulamaların olduğunu aktarırken herhangi bir tercihte bulunmadığı

⁴³¹ Sehâvî, **Vesîle**, 247. Sehâvî'ye göre Şâm Mushaf'ında şu ayetlerdeki imlâ böyledir: En'âm 6/40, 46, 47; Furkan 25/43; Casiye 45/23; Alak 96/9, 11, 13.

⁴³² Ebû'l Kâsım Mahmûd b. Hamza el-Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhif**, (nşr. Gânim Kaddûrî el-Hamed, Bahreyn: Tab'atu Hassa Câize Seyyid Cunejd Âlimî'd-Duvelîyye lil-Kur'âni'l-Kerîm, 1433/2012), 66b.

⁴³³ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b.

⁴³⁴ İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/503.

⁴³⁵ İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1197.

⁴³⁶ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b.

⁴³⁷ İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/388, 3/518; Mârgînî, **Delilü'l-Hayrân**, 247.

⁴³⁸ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 45b.

⁴³⁹ Dâni, **Mukni'**, 93.

⁴⁴⁰ İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/504-505.

⁴⁴¹ İbn Âşir, **Fethu'l-Mennân**, 826.

görülmektedir.⁴⁴² Bu bölümde ‘elif’in imlâsına dair Harrâz’ın zikrettiği kelimeler aşağıdaki tabloda sıralanmıştır.

Tablo 3: Al-i İmrân Suresinden A‘râf Suresine Kadar “Elif”in Hazfı

Mevridü’z-zam’ân	Kur’ân-ı Kerim’deki Yerleri	Beyit Sırası	Dânî	İbn Necâh
ضِعْفَا	Nisâ 4/9	161.b	ضِعْفَا	-
أَضْعَفَا	Al-i İmrân 3/130	161.b	-	أَضْعَفَا
يَصْلَحَا	Nisâ 4/128	162.b	-	يَصْلَحَا
أَفْوَهْهِم	Al-i İmrân 3/167; Tevbe 9/32	162.b	-	أَفْوَهْهِم
وَرِضُونُ	Al-i İmrân 3/15, 162; Tevbe 9/21; Hadid 27	162.b	-	وَرِضُونُ
مُرْغَمًا	Nisâ 4/100	162.b	مُرْغَمًا	مُرْغَمًا
سُلْطَنُ	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	162.b	سُلْطَنُ	سُلْطَنُ
مُبْرَكَةٌ	Nur 24/35, 61; Kasas 28/30; Duhân 44/3	163.b	مُبْرَكَةٌ	مُبْرَكَةٌ
تَبْرَكَآ	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	163.b	تَبْرَكَآ	-
مُبْرَكُ	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	163.b	مُبْرَكُ	-
بَرَكَآ	Fussilet 41/10	163.b	-	بَرَكَآ
مُبْرَكُ	Sâd 38/29; Kâf 50/9	164.b	مُبْرَكُ	مُبْرَكُ
تَبْرَكَآ	Rahmân 55/78; Mülk 67/1	164.b	-	تَبْرَكَآ
بَرَكَنَا	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	165.b	بَرَكَنَا	بَرَكَنَا
مُضْعَفَةٌ	Al-i İmrân 3/130	165.b	مُضْعَفَةٌ	مُضْعَفَةٌ
ثَمْنِينَ	Nûr 24/4;	166.b	ثَمْنِينَ	ثَمْنِينَ
ثَمْنِي	Kasas 28/27	166.b	ثَمْنِي	ثَمْنِي
ثَمْنِيَّةٌ	En’âm 6/143; Zümer 39/6; Hakka 69/7	166.b	ثَمْنِيَّةٌ	ثَمْنِيَّةٌ
الْقَنْطِيرُ	Al-i İmrân 3/14	167.b	-	الْقَنْطِيرُ
أَعْقَبَكُمْ	Al-i İmrân 3/144, 149	167.b	-	أَعْقَبَكُمْ
بِلَغَةٍ	En’âm 6/150; Kalem 68/39; Kamer 54/5	167.b	-	بِلَغَةٍ
أَسْطِيرُ	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	167.b	-	أَسْطِيرُ

⁴⁴² Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a.

نَزَاعٍ	Bu kelime kökünden gelen fiillerde mesela: Hâc 22/67	168.b	-	فَلَا يُنْزِعَنَّكَ
تَنَزُّغٌ	Bu kelime kökünden gelen fiillerde mesela Nisâ 4/59	168.b	-	تَنْزِعُكُمْ
الْجِدَالِ	Bu kelime kökünden gelen fiillerde mesela Hûd 11/32	168.b	-	جَادَلْتَنَا
فَحِشَّةٌ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	169.b	-	فَحِشَّةٌ
أَكَابِرًا	En'âm 6/123	169.b	أَكَابِرًا	أَكَابِرًا
طَيْرًا	Al-i İmrân 3/49; Mâide 5/110	169.b	طَيْرًا	طَيْرًا
وَلَا طَيْرٍ	En'âm 6/38	170.b	وَلَا طَيْرٍ	وَلَا طَيْرٍ
طَيْرُهُمْ	A'râf 7/131	170.b	طَيْرُهُمْ	طَيْرُهُمْ
طَنَرَكُمْ	Neml 27/47	171.b	طَنَرَكُمْ	طَنَرَكُمْ
طَنَرَهُ	İsrâ 17/13	171.b	طَنَرَهُ	طَنَرَهُ
إِنَّا	Nisâ 4/117	172.b	إِنَّا	إِنَّا
رُبْعٌ	Nisâ 4/3	172.b	رُبْعٌ	رُبْعٌ
قِيَمًا	Mâide 5/97	172.b	قِيَمًا	قِيَمًا
بَلَّغَ الْكَعْبَةِ	Mâide 5/95	173.b	بَلَّغَ الْكَعْبَةِ	بَلَّغَ الْكَعْبَةِ
يُسْرِعُونَ	Enbiya 21/90	173.b	يُسْرِعُونَ	يُسْرِعُونَ
طَنَرَهُ إِنَّا رُبْعٌ قِيَمًا x بَلَّغَ الْكَعْبَةِ يُسْرِعُونَ	Mushaf'ta geçtikleri tüm yerlerde x Mansub ve tenvinli olması şart	171.b 172.b 173.b	-	طَنَرَهُ إِنَّا رُبْعٌ قِيَمًا بَلَّغَ الْكَعْبَةِ يُسْرِعُونَ
قَاسِيَةً	Mâide 5/13; Zümer 39/22	175.b	قَاسِيَةً	قَاسِيَةً
فُرْدَى	En'âm 6/94; Sebe' 34/46	175.b	-	فُرْدَى
رَبْنَبٍ	Nisâ 4/23	176.b	-	رَبْنَبٍ
كَفَّرَهُ	Mâide 5/, 89, 95	176.b	-	كَفَّرَهُ
يُورِي	Mâide 5/31; A'râf 7/26	176.b	-	يُورِي
مِيرِثٍ	Al-i İmrân 3/180; Hadid 57/10	176.b	-	مِيرِثٍ
الْأَنْعَمِ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	176.b	-	الْأَنْعَمِ
أُورِي	Mâide 5/31	176.b	-	أُورِي
أَتَّبَكُمْ	Al-i İmrân 3/153	177.b	-	أَتَّبَكُمْ

أَتَيْهِمْ	Mâide 5/85; Fetih 48/18	177.b	-	أَتَيْهِمْ
وَسِعَهُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	177.b	-	وَسِعَهُ
المولي	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	177.b	-	المولي
أَجْنُوهُ	Mâide 5/18	178.b	-	أَجْنُوهُ
عَقِبَهُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	178.b	-	عَقِبَهُ
أُنْحَجُونِي	En'âm 6/80	178.b	-	أُنْحَجُونِي
صَحِبَهُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	178.b	-	صَحِبَهُ
جَهْلُهُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	179.b	-	جَهْلُهُ
الْفَوْحِشِ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	179.b	-	الْفَوْحِشِ
الأبْكَرِ	Al-i İmrân 3/41; Mü'min 40/55	179.b	-	الأبْكَرِ
عَدُوَّةُ عَدُوَّةُ	Mâide 5/14 hariç Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	180.b 180.b	- Belensî عَدُوَّةُ	عَدُوَّةُ
مَقْعِدُ	Al-i İmrân 3/121; Cin 72/9	180.b	-	مَقْعِدُ
تَرْضَيْتُمْ	Nisâ 4/24	181.b	-	تَرْضَيْتُمْ
آثَارِهِمْ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	181.b		
وَهُمْ عَلَى آثَرِهِمْ	Sâffât 37/70	181.b	آثَرِهِمْ	آثَرِهِمْ
تَعْلَى	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	182.b	تَعْلَى	تَعْلَى
عَقَدَتْ	Nisâ 4/33	182.b	عَقَدَتْ	عَقَدَتْ
الَّذِينَ جَاعِلُ	En'âm 6/96	183.b	جَعِلُ جَاعِلُ	جَعِلُ جَاعِلُ
فَالِقُ	En'âm 6/95	183.b	فَالِقُ فَلِقُ	فَالِقُ فَلِقُ
حُسْبَانًا	En'âm 6/96; Kehf 18/40	183.b	حُسْبَانًا	-
حُسْبَانًا		183.b	Belensî حُسْبَانًا	
خَالِقُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde Dânî isbatı, Belensî hazfî, İbn Necâh ise sadece Haşır 59/24'te hazfî zikretmiştir.	183.b	خَالِقُ Belensî خَلِقُ	- haşır خَلِقُ 59/24'te
عَمِلُ	En'âm 6/135 hariç	184.b	-	عَمِلُ
الْإِنْسُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	184.b	-	الْإِنْسُ

فَالِقُ الإصباح	En'âm 6/96	185.b	فَالِقُ	فَالِقُ فَلِقُ
الْبُهْتَنُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	184.b	-	الْبُهْتَنُ
سُكْرَى	Nisâ 4/43; Hacc 22/2. Dâni sadece Hac 22/2'de hazif	186.b	سُكْرَى	سُكْرَى
الْوَلْدُنُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	186.b	-	الْوَلْدُنُ
رَضْعَةٍ	Nisâ 4/23	187.b	-	رَضْعَةٍ
رَضْعَةٍ	Bakara 2/233; Nisâ 4/23		Belensî رَضْعَةٍ	
علم الغيب	Sebe' 34/3	188.b	علم	علم
علم الغيب	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde		-	علم

1.4. A'râf suresinden Meryem Suresine Kadar "Elif" in Hazfi

Harrâz'ın bu bölümde İbn Necâh'dan referansla 'elif'in hazfını zikredip Dâni'nin sükût ettiği yerler; A'râf 7/4, 97; Yûnûs 10/50 beyâten "نُسُوقُنْ",⁴⁴³ Nahl 16/27 tuşâkkûni "نُسُوقُنْ",⁴⁴⁴ İsrâ 17/49, ve 98 rufâten "رُفَاتَا",⁴⁴⁵ Hûd 11/37 ve Mü'minun 23/27 tuhâtibni "نُحْطِيبِنِي",⁴⁴⁶ Yûsûf 12/20 derâhime "نُحْطِيبِنِي",⁴⁴⁷ Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde istekâmû "اسْتَقْمُوا",⁴⁴⁸ Kehf 18/6 ve Şuarâ 26/3 bâhiun "نُحْطِيبِنِي",⁴⁴⁹ Hûd 11/43 ve Mü'min 40/33 âsım "عَصِمَ", Nahl 16/59 yetevârâ "يَتَوَرَى",⁴⁵⁰ Tevbe 9/114 ve Hûd 11/75 evvâhu "أَوْدَ",⁴⁵¹ Yûsûf 12/19, 62, 65 ve 88 bizâatun "بِضْعَةٍ",⁴⁵² Yûsûf 12/39 ve 41 sâhibey "زُهَيْبُهُمْ",⁴⁵³ A'râf 7/180 esmâihi "أَسْمِيهِ",⁴⁵⁴ Tevbe 9/31 ruhânehum "زُهَيْبُهُمْ",⁴⁵⁵ Mushaf'ta

⁴⁴³ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/530.

⁴⁴⁴ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/770.

⁴⁴⁵ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/791.

⁴⁴⁶ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/684-685.

⁴⁴⁷ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/711.

⁴⁴⁸ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/611.

⁴⁴⁹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/802.

⁴⁵⁰ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/767.

⁴⁵¹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/642. Evvâhu "أَوْدَ" kelimesi fe'âlu kalıbında olması sebebiyle Dâni bu kelimeye isbatı zikretmiştir. bkz. Dâni, **Mukni'**, 44.

⁴⁵² Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/721-722.

⁴⁵³ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/716-717.

⁴⁵⁴ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/585.

⁴⁵⁵ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/621.

geçtiği tüm yerlerde mevâzîn “مَوَازِينُ”, Tevbe 9/40 ve Kehf 18/34 sâhibin “صَجَبَ” (‘lâm’ harf-i cerri ile geldiği zaman),⁴⁵⁶ Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde kâzib “كَذِبَ”,⁴⁵⁷ meşârik “مَشْرِقٍ”, megârib “مَغْرِبٍ”,⁴⁵⁸ Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde mîkât “مَيْقَاتُ”,⁴⁵⁹ gâib zamîr’e muzâf olduğu her yerde edbârahum “أَدْبِرْهُمْ”, Şua’râ 26/4, Yâsîn 36/8, Mü’min 40/71 e’nâkuhum “أَعْنَقُهُمْ”, Hûd 11/18 ve Mü’min 40/51 el-eşhâdu “الْأَشْهَدُ”,⁴⁶⁰ Râ’d 13/14 ve Kehf 18/18 bâsîdin “بَسِطِ”,⁴⁶¹ Râ’d 13/16 el-kahhâr “الْقَهَّارُ”,⁴⁶² Nahl 16/81 serâbile “سَرَبِيلَ”,⁴⁶³ Nahl 16/92 enkâsen “أَنْكَنَّا”, Hûd 11/32 cidâlenâ “جَدَلْنَا”,⁴⁶⁴ Kehf 18/97 isdâû “اسْطُغُوا”,⁴⁶⁵ Nahl 16/80 ve Meryem 19/74 esâsen “أَتَيْنَا”,⁴⁶⁶ Hicr 15/22 levâkîh “لَوْفِحَ”,⁴⁶⁷ İsrâ 17/71 imâmehum “إِمِيمِهِمْ”,⁴⁶⁸ Tevbe 9/3 âzân “أَذْنُ”,⁴⁶⁹ Hûd 11/82; ve Hicr 15/74 âliye-hâ “عَلَيْهَا”,⁴⁷⁰ Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde el-elvân “الْأَلْوَنُ”,⁴⁷¹ A’râf 7/150 ve Tâhâ 20/86 gazbân “غَضِبْنَا”,⁴⁷² A’râf 7/138; Yûnûs 10/90 câveznâ “جَوَزْنَا”,⁴⁷³ Hicr 15/26, 28, 33, Rahmân 55/14 salsâlin “صَلَّصِلَ”,⁴⁷⁴ Yûnûs 10/18 şufeâunâ “شَفَعُونَا”,⁴⁷⁵ Yûsuf 12/107 ve Gâşîye 88/1 gâşîyetun “يَسْتَخْرُونُ”,⁴⁷⁶ İster gâib ister muhâtab sigası olsun A’râf 7/34. ayeti dışında yeste’hirüne “يَسْتَجِرُونُ”,⁴⁷⁷ Ma’rife olduğu yerlerde isbât ile sâhirun “سَاحِرٍ”,⁴⁷⁸ Tâhâ 20/63 lesâhirâni “لَسَجَرِنَ”,⁴⁷⁹ Yûsuf 12/31, 51 hâşa “حَشَّ”, Nahl 16/89 tibyânen “تَبَيَّنَا”,⁴⁸⁰ A’râf 7/10 ve Hicr 15/20 meâyîşe “مَعِيشٍ”, Yûsuf 12/44 ve Enbiyâ 21/5 ezgâsü “أَضَعْتُ”,⁴⁸¹ Nahl 16/81 eknânen “أَكْنَنَّا”,⁴⁸² Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde ravâsiye “رَوَّسِيَّ”,⁴⁸³ Tevbe 9/83, 86, Nûr 24/59 ve 32 el-istâzene “الِاسْتَنَ” (İste’zene filinden müştak

⁴⁵⁶ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/623.

⁴⁵⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/699.

⁴⁵⁸ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/567.

⁴⁵⁹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/570. Dâni, mîkât “مَيْقَاتُ” kelimesinin ‘elif’ ile yazılacağını zikretmiştir. bkz. Dâni, **Mukni’**, 44.

⁴⁶⁰ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/681.

⁴⁶¹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/738.

⁴⁶² Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/739.

⁴⁶³ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/777.

⁴⁶⁴ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/683.

⁴⁶⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/822-823.

⁴⁶⁶ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/776, 4/836.

⁴⁶⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/757.

⁴⁶⁸ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/793.

⁴⁶⁹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/610-611.

⁴⁷⁰ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/695.

⁴⁷¹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/768.

⁴⁷² Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/575.

⁴⁷³ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/569.

⁴⁷⁴ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/757, 4/1166.

⁴⁷⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/653.

⁴⁷⁶ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/732, 5/1289.

⁴⁷⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/659, 4/1013.

⁴⁷⁸ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/847.

⁴⁷⁹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/846.

⁴⁸⁰ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/532, 755-756.

⁴⁸¹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/718, 4/858.

⁴⁸² Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/777.

⁴⁸³ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/734.

tüm fiillerde),⁴⁸⁴ Yûsuf 12/23, 26, 30, 32, 51, 61, Kamer 54/37 murâvede fiilleri,⁴⁸⁵ Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde el-bunyân “الْبُنْيَانُ”, Tevbe 9/37 li-yuvâtû “لِيُؤَاطُوا”⁴⁸⁶ ve Nahl 16/112 ezâkahâ “أَذَاقَهَا”⁴⁸⁷ kelimeleridir.

Harrâz'ın bu bölümde mushaf imlâsı kaynaklarının ittifakıyla ‘elif’in hazfine temas ettiği yerler; Zümer 39/3 kâzib “كَذِبٌ”,⁴⁸⁸ Meârîc 70/40 meşârik “مَشْرِقٍ” ve megârib “مَغْرِبٍ”,⁴⁸⁹ Râ’d 13/42 el-kâfir “تَزَوَّرُ”,⁴⁹⁰ Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde mesâkin “مَسْكِيْنٍ”,⁴⁹¹ Kehf 18/17 tezzâveru “تَزَوَّرُ”,⁴⁹² En’fâl 8/42 el-mîâd “المِيعَدِ”,⁴⁹³ Zâriyât 51/52 dışında nekre olduğu her yerde sâhir “سَحَرٍ”,⁴⁹⁴ Râ’d 13/5; Neml 27/67 ve Nebe’ 78/33 turâbin “تُرْبٍ”,⁴⁹⁵ Kehf 18/76 tusâhibnî “تُصْحِبْنِي”,⁴⁹⁶ Enbiyâ 21/88 ve Yûsûf 12/110 ikinci ‘nûn’un hazfî nunci “تُنْجِي”, A’râf 7/157 ve Enbiyâ 21/74 el-habâise “الْخَبِيثِ”,⁴⁹⁷ kelimeleridir. Bu kelimelerde ‘elif’in hazfinde ittifak olup İbrâhîm 14/5 bi-eyyâmin “بِأَيِّمٍ بَآئِمٍ” Kasas 28/48 sâhirân “سَاحِرَانِ”,⁴⁹⁸ A’râf 7/201’de geçen tâifun “طَائِفٌ”,⁴⁹⁹ Yûsûf 12/2; Zuhrûf 43/3

⁴⁸⁴ Harrâz’ın el-istâzene “الاستن” kelimesini ‘elif’in hazfî başlığı altında zikretmesi mevcut resim itibari ile. Zira Nâfî’ kıraatının Kâlûn rivayetine göre kelime isti’zân şeklinde hemze ile, Verş rivayetine göre ise hemzenin ‘elif’e ibdâli ile okunmaktadır. Dolayısıyla müellifin anılan kelimeyi burada zikretmesi Verş kıraatı itibari ile. Harrâz, **Mevridü’z-Zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/633-634, 642.

⁴⁸⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/712, 715, 719.

⁴⁸⁶ Harrâz, İbn Necâh’a refere ederek Tevbe 9/37’de geçen li-yuvâtû “لِيُؤَاطُوا” kelimesinde ‘elif’in yazımında farklı uygulamaların olduğunu zikretmiştir. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**’de “لِيُؤَاطُوا” kelimesinin imlâsının bazı mushaflarda ‘elif’ ile bazısında ‘elif’siz olarak yazıldığını bunu Âtâ el-Horasânî ve Hakem el-Endulûsî’nin de bu şekilde zikrettiğini ifade etmiştir. Bkz. Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46b; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/621-622.

⁴⁸⁷ İbn Necâh, Nahl 16/112’de geçen ezâkahâ “أَذَاقَهَا” kelimesinin ‘elif’siz yazıldığını ve Âtâ el-Horasânî’nin de bu şekilde yazdığını zikrettikten sonra anılan kelimenin ‘elif’siz yazımını başka yerde görmediğini de ifade etmiştir. Bkz. Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46b; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/780-781.

⁴⁸⁸ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 12; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/743-744.

⁴⁸⁹ Harrâz **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 14; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 5/1230.

⁴⁹⁰ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 14; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 5/1230.

⁴⁹¹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 13; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/174-175.

⁴⁹² Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 12; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/804.

⁴⁹³ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 19; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/329, 3/601.

⁴⁹⁴ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 20; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/464-465, 559-560.

⁴⁹⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 19; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/736.

⁴⁹⁶ Harrâz, **Mevridü’z-Zam’ân**. (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 14; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/815.

⁴⁹⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 11-12; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/577-578, 4/863.

⁴⁹⁸ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 96; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/968.

⁴⁹⁹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 11; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/592.

kur'ânen (Dâni için hem isbat hem hazif ile İbn Necâh için ise sadece hazif ile) ⁵⁰⁰ “قُرْءًا” Kehf 18/74 zâkiyeten “زَكِيَّةً زَاكِيَّةً”⁵⁰¹ kelimelerinde ‘elif’in yazımında farklı uygulamalar olduğunda ittifak vardır.

Harrâz’ın, bu bölümde kaynaklarından Belensî’ye refere ederek ‘elif’in hazfini zikrettiği kelimeler ise; Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde sâhib “صَاحِبٌ”⁵⁰² gâib zamire muzaf olan e’nâkuhum “أَعْنَهُمْ”⁵⁰³ ve yes’te’hirûne “يَسْتَحْزُونَ”⁵⁰⁴ Tevbe 9/30 yuzâhûne “يُضْهِوْنَ”⁵⁰⁵ edbâr “أَدْبَرُ” kelimesi kökünden gelen tüm fiillerde münferit olarak ‘elif’in hazfini zikretmiştir.⁵⁰⁶

Harrâz’ın bu bölümde ‘elif’in hazfine dair temas ettiği kelimelerden biri âsım “عَصِمَ” kelimesidir. Müellif, İbn Necâh’ın âsım “عَصِمَ” kelimesinde mutlak olarak ‘elif’i hazfettiğini zikretmiştir.⁵⁰⁷ Oysaki İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*’inde Yûnûs 10/27’de geçen âsım “عَصِمَ” kelimesinde Gâzî b. Kays dışında kimsenin ‘elif’i hazfettiğini görmediğini, anılan yerdeki âsım “عَصِمَ” kelimesinin ‘elif’ ile yazımını menetmediğini aksine kendi tercihinin de isbat olduğunu zikretmiştir.⁵⁰⁸ İbn Necâh’ın bu aktarımını Harrâz’ın beyitte belirtmemesi gaflet ve sehv olarak değerlendirilmiştir.⁵⁰⁹

Müellif, beytinde İbn Necâh için edbârahum “أَدْبَرُهُمْ” (gâib zamîr’e muzâf olan) kelimesinde ‘elif’in hazfini zikretmiştir. Burada gâib zamîr’e muzâf olmayan edbârahum “أَدْبَرُهُمْ” kelimesi istisna edilmiş gözükmetedir. Ancak İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*’in de Ahzâb 33/15 ve Haşr 59/12’deki el-edbâr “الْأَدْبَارُ” kelimelerinde de ‘elif’in hazfedileceğini zikretmektedir.⁵¹⁰ Mârgînî, “burada Harrâz’ın İbn Necâh için gâib zamîr’e muzâf olmayan edbârahum “أَدْبَرُهُمْ” kelimelerinde yaptığı hazifleri de zikretmesi gerekirdi” diyerek bu noktaya okuyucuların dikkatini çekmektedir.⁵¹¹

Harrâz, İbrâhîm 14/5’te geçen bieyyâmin “بَيَّأَمٍ” kelimesinin imlâsında Dâni ve İbn Necâh’dan naklen mushaflar arasında ihtilâf olduğunu zikretmektedir. Dâni, anılan kelimenin bazı mushaflarda bieyyâmin “بَيَّأَمٍ” şeklinde ‘elif’siz ve ‘yâ’ harfinin ziyadesiyle yazıldığını bazı mushaflarda ise

⁵⁰⁰ Muhammed Gavs en-Nâitî (ö. 1328/1911), kur'ânen “قُرْءًا”, kelimesinin mushafların çoğunda isbat ile yazıldığını bunun sebebinin ise kelimede hemzenin mâkabli sakın olduğundan hazif edildiğini, şayet ‘elif’de hazfedilirse peş peşe iki hazfin olacağını oysaki ‘elif’in hazfini gerektiren bir şey olmadığını ifade etmiştir. Yine Nâitî, Kûfe râvîlerinden biri için Mushaf yazacak kişinin Kûfelilerin eski usullerine tabi olmak için anılan kelimeyi isbat ile, Medine ehli râvîlerinden biri için Mushaf yazacak kişi ise Medine mushaflarına tabi olmak için anılan kelimeyi hazif ile yazsın demiştir. Nâitî, Muhammed Gavs, *Nesru'l-Mercân fî resmi nazmi'l-Kur'ân*, Haydarâbâd: Osman Pres, 1331 [1913], 3/189. Bkz. Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46b; Dâni, *Mukni'*, 19; İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 3/705-706, 4/1097.

⁵⁰¹ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. Dâni, *Mukni'*, 12, 41; İbn Necâh, *Muhtasaru't- Tebyîn*, 4/863.

⁵⁰² Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Âşir, *Fethu'l-Mennân*, 866.

⁵⁰³ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Âşir, *Fethu'l-Mennân*, 878.

⁵⁰⁴ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46b.

⁵⁰⁵ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Âşir, *Fethu'l-Mennân*, 878.

⁵⁰⁶ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46a. Bkz. İbn Âşir, *Fethu'l-Mennân*, 867.

⁵⁰⁷ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 46a.

⁵⁰⁸ İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 3/656; bkz. Mârgînî, *Delilü'l-Hayrân*, 253.

⁵⁰⁹ Racrâcî, *Tenbîhü'l-Adşân*, 2/184.

⁵¹⁰ İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 4/999, 1000, 1196.

⁵¹¹ Mârgînî, *Delilü'l-Hayrân*, 262

bieyyâmin ‘بَيَّامٍ’ şeklinde ‘elif’li ve tek ‘ya’ harfî ile yazıldığından söz etmektedir.⁵¹² İbn Necâh da bu minvalde şeyler naklettikten sonra mezkûr kelimenin her iki şekilde imlâsının güzel olduğunu ancak tercihinin kelimenin bieyyâmin ‘بَيَّامٍ’ şeklinde ‘elif’siz ve ‘yâ’ harfinin şeddesi ile yazılması olduğunu ifade etmiştir.⁵¹³

Harrâz, ‘elif’in imlâsına dair bilgi verirken Enbiyâ 21/88; Yûsûf 12/110’da geçen nuncî ‘نُنْجِي’ kelimesinden ikinci ‘nûn’ harfinin hazfinde mushafların ittifak halinde olduğunu zikretmiş ve illet olarak da bu ‘nûn’un ihfâ ile okunmasını belirtmiştir.⁵¹⁴ Nasıl ki ihfâ ile okunduğunda telaffuzda ‘nûn’ gizleniyorsa anılan harfin hattını telaffuzuna hamlen hazfedilerek (gizleyerek) yazıldığını ifade etmek istemiştir. Racrâcî, ‘nûn’ harfinin hazfî ile alakalı Harrâz’ın zikretmediği üç illet daha zikretmiştir. Birincisi: ihfâ’yı idgâm’a mukayese etmek. Nasıl ki bir harf idgâm edildiğinde harf setrediliyorsa aynen ihfâ’da da bu setrin mevcut olduğu, ikincisi; sakın ‘nûn’un tenvin’e mukayesesi ile temellendirmek. Nitekim tenvin’in yazımında nasıl ki ‘nûn’ harfî gösterilmiyorsa anılan kelimelerde de ‘nûn’ harfî yazıda hazfedilerek gösterilmiyor. Üçüncüsü ise; faklı kıraatlere işaret etmek için ‘nûn’ harfî ittifakla hazfedililir denmiştir.⁵¹⁵

Racrâcî, burada Harrâz’a iki şekilde itiraz gelebileceğinden söz etmektedir. Birincisi: ‘elif’in hazfinin anlatıldığı bu bölümde niçin ‘nûn’ harfinin hazfî zikredildi? Buna cevap olarak Harrâz’ın Dâni’ye tâbî olmak adına mezkûr harf için müstakil bir başlık açmayıp burada zikretmiştir denilmesi uygun görülmektedir. İkincisi ise müellif Enbiyâ 21/88; Yûsûf 12/110’da geçen nuncî ‘نُنْجِي’ kelimesinden ikinci ‘nûn’ harfinin hazfini zikrederken niçin kaynaklarının bu yerlere ilaveten zikrettiği Yûnus 10/14 linenzura ‘لِنَنْظُرُ’ ve Mü’min 40/51’de geçen lenensuru ‘لِنَنْصُرُ’ kelimelerini zikretmemiştir? Buna cevap ise; Harrâz’ın onlar ne zikrettilerse zikrettim sözünün gereği olarak kaynaklarının zikrettiklerini zikretmesi gerekirdi. Ancak müellif’in ‘nûn’ harfinin hazfinde ittifak edilen yerleri zikredip hazfin ihtilâflı olduğu yerlerde sükût etmeyi tercih ettiğini söylemekle cevap vermek uygun gözükmektedir.⁵¹⁶

Harrâz, Dâni’nin fû‘lân ‘فُعْلَانُ’ kalıbında olan kelimelerde ‘elif’in isbâtını zikrettiğinden söz etmektedir. Dâni’nin zikredilen kalıbın dışında hangi kalıplarda ‘elif’i isbât ettiğini zikretmek yararlı olacaktır. Dâni *Mukni*‘ adlı eserinde altı kalıpta ‘elif’i isbât ettiğini zikretmiştir. Bu kalıplar: fu‘lân ‘فُعْلَانُ’, fi‘lân ‘فِيعْلَانُ’, fe‘aâl ‘فَعَالُ’, fâ‘il ‘فَاعِلُ’, feâl ‘فَعَالُ’ ve fiâl ‘فِيعَالُ’ kalıplarıdır.⁵¹⁷ Harrâz bunlardan fi‘lân ‘فِيعْلَانُ’, feâl ‘فَعَالُ’ ve fiâl ‘فِيعَالُ’ kalıplarını zikretmediği görülmektedir. İbn Âşir (1040/1630) bu

⁵¹² Dâni, *Mukni*‘, 94.

⁵¹³ İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 4/746-747. bkz. İbn Âşir, *Fethu’l-Mennân*, 880; Mârgînî, *Delilü’l-Hayrân*, 264-265.

⁵¹⁴ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b.

⁵¹⁵ Racrâcî *Tenbîhü’l-Adşân*, 2/212.

⁵¹⁶ Racrâcî, *Tenbîhü’l-Adşân*, 2/215.

⁵¹⁷ Dâni, *Mukni*‘, 44.

hususla ilgili olarak; ‘‘müellife düşenin bu kalıpları da zikrederek anılan kiplerde Dâî ve İbn Necâh arasındaki ihtilâfa dikkat çekmesi gerekirdi’ demiştir.⁵¹⁸ Bu bölümde ‘elif’in imlâsına dair Harrâz’ın zikrettiği kelimeler aşağıdaki tabloda sıralanmıştır.

Tablo 4: A‘râf suresinden Meryem Suresine Kadar ‘‘Elif’’in Hazfi

Mevridü’z-zam’ân	Kur’ân-ı Kerim’deki Yerleri	Beyit Sırası	Dâî	İbn Necâh
بَيْتًا	A‘râf 7/4, 97; Yûnûs 10/50	190.b	-	بَيْتًا
تُشَقُّونَ	Nahl 16/27	190.b	-	تُشَقُّونَ
رُفْتًا	İsrâ 17/49, 98	190.b	-	رُفْتًا
تُخَطِّبُنِي	Hûd 11/37; Mü’minun 23/27	191.b	-	تُخَطِّبُنِي
دَرِهِمْ	Yûsûf 12/20	191.b	-	دَرِهِمْ
اسْتَقَمُوا	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	191.b	-	اسْتَقَمُوا
بَخْعٌ	Kehf 18/6; Şuarâ 26/3	191.b	-	بَخْعٌ
عَصِمَ	Hûd 11/43; Mü’min 40/33	191.b	-	عَصِمَ
يَنْوَرِي	Nahl 16/59	192.b	-	يَنْوَرِي
أَوْهٌ	Tevbe 9/114; Hûd 11/75	192.b	-	أَوْهٌ
بَضْعَةٌ	Yûsûf 12/19, 62, 65, 88	192.b	-	بَضْعَةٌ
صَجَبِي	Yûsûf 12/39, 41	192.b	-	صَجَبِي
أَسْمِيهِ	A‘râf 7/180	193.b	-	أَسْمِيهِ
رُهِبْنَهُمْ	Tevbe 9/31	193.b	-	رُهِبْنَهُمْ
مَوْزِينَ	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	193.b	-	مَوْزِينَ
صَجِبَ	Tevbe 9/40; Kehf 18/34	193.b	-	صَجِبَ
صَجِبَ	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde		Belensî صَجِبَ	
يَضْهُونَ	Tevbe 9/30	193.b	-	-
			Belensî	

⁵¹⁸ İbn Âşir, *Fethu’l-Mennân*, 922.

			يَضَاهُونَ	
كَذِبَ	Zümer 39/3	195.b	كَذِبَ	كَذِبَ
	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde		-	كَذِبَ
مِيقَاتُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	195.b	مِيقَاتُ	مِيقَاتُ
مَشْرِقِ	Meârîc 70/40	195.b	مَشْرِقِ	مَشْرِقِ
	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde		-	مَشْرِقِ
مَغْرِبُ	Meârîc 70/40	195.b	مَغْرِبُ	مَغْرِبُ
	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde		-	مَغْرِبُ
الْكَفْرِ	Râ'd 13/42	197.b	الْكَفْرِ	الْكَفْرِ
مَسْكِنِ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	197.b	مَسْكِنِ	مَسْكِنِ
تَرْوُرُ	Kehf 18/17	197.b	تَرْوُرُ	تَرْوُرُ
أَدْبَرُهُمْ	gâib zamîr'e muzâf olduğu her yerde	198.b	-	أَدْبَرُهُمْ
أَدْبِرَ	Bu kökten gelen tüm kelimelerde	198.b	Belensî أَدْبِرَ	
أَعْنَقُهُمْ	Şua'râ 26/4; Yâsîn 36/8; Mü'min 40/71	198.b	-	أَعْنَقُهُمْ
	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	198.b	Belensî أَعْنَقُهُمْ	
بِأَيِّمِ بِأَيِّمِ	İbrâhîm 14/5	200.b	بِأَيِّمِ بِأَيِّمِ	بِأَيِّمِ بِأَيِّمِ
الْمِيعِدِ	En'fâl 8/42	201.b	الْمِيعِدِ	الْمِيعِدِ
الْأَشْهَدِ	Hûd 11/18; Mü'min 40/51	201.b	-	الْأَشْهَدِ
بَسِطِ	Râ'd 13/14; Kehf 18/18	202.b	-	بَسِطِ
الْقَهَرُ	Râ'd 13/16	202.b	-	الْقَهَرُ
سَرِبِيلَ	Nahl 16/81	203.b	-	سَرِبِيلَ
أَنْكَنَّا	Nahl 16/92	203.b	-	أَنْكَنَّا
جِدَلْنَا	Hûd 11/32	203.b	-	جِدَلْنَا
اسْطُغُوا	Kehf 18/97	203.b	-	اسْطُغُوا
أَنْنَا	Nahl 16/80; Meryem 19/74	203.b	-	أَنْنَا
لَوْحِ	Hicr 15/22	204.b	-	لَوْحِ

إِمْهَم	İsrâ 17/71	204.b	-	إِمْهَم
أَذُنْ	Tevbe 9/3	204.b	-	أَذُنْ
عَلَيْهَا	Hûd 11/82; Hicr 15/74	204.b	-	عَلَيْهَا
الْأَلُونُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	204.b	-	الْأَلُونُ
غَضِبْنَ	A'râf 7/150; Tâhâ 20/86	205.b	-	غَضِبْنَ
جَوْرُنَا	A'râf 7/138; Yûnûs 10/90	205.b	-	جَوْرُنَا
صَلَّصِ	Hicr 15/26, 28, 33; Rahmân 55/14	205.b	-	صَلَّصِ
شَفَعُونَا	Yûnû S 10/18	205.b	-	شَفَعُونَا
تُرِبِ	Râ'd 13/5; Neml 27/67; Nebe' 78/33	206.b	تُرِبِ	تُرِبِ
تُصْجِبِنِي	Kehf 18/76	207.b	تُصْجِبِنِي	تُصْجِبِنِي
طَائِفٌ	A'râf 7/201	207.b	طَائِفٌ طَائِفٌ	طَائِفٌ طَائِفٌ
قُرَأْنَا	Yûsûf 12/2; Zuhrûf 43/3	208.b	قُرَأْنَا قُرَأْنَا	قُرَأْنَا قُرَأْنَا
نُنْجِي	Enbiyâ 21/88; Yûsûf 12/110. İkinci 'nûn'un hazfî	209.b	نُنْجِي	نُنْجِي
الْخَبِيثُ	A'râf 7/157; Enbiyâ 21/74	210.b	الْخَبِيثُ	الْخَبِيثُ
زَكَايَةِ	Kehf 18/74	210.b	زَكَايَةِ زَكَايَةِ	زَكَايَةِ زَكَايَةِ
غَشِيَهُ	Yûsuf 12/107; Gâşiye 88/1	210.b	-	غَشِيَهُ
يَسْتَجِرُونَ	İster gâib ister muhâtab sigası olsun A'râf 7/34 hariç	211.b	-	يَسْتَجِرُونَ
	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde		Belensî يَسْتَجِرُونَ	
سَجَر	Zâriyât 51/52 hariç nekre olduğu her yerde	212.b	سَجَر	سَجَر
	Ma'rife olduğu yerlerde		-	سَاجِر
	Bir görüşe göre Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde isbat ile		سَاجِر	
لَسَجِرْنَ	Tâhâ 20/63	214.b	-	لَسَجِرْنَ

ساحران	Kasas 28/48	214.b	ساحران سحران	ساحران سحران
حش	Yûsuf 12/31, 51	215.b	-	حش
تَبِينَا	Nahl 16/89	215.b	-	تَبِينَا
مَعِيشٍ	A'râf 7/10; Hicr 15/20	215.b	-	مَعِيشٍ
أَضْعُثْ	Yûsuf 12/44; Enbiyâ 21/5	215.b	-	أَضْعُثْ
أَكْنَنَا	Nahl 16/81	215.b	-	أَكْنَنَا
رَوَسِيَّ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	216.b	-	رَوَسِيَّ
الاستنذن	Tevbe 9/83, 86; Nûr 24/59, 32	216	-	الاستنذن
فعل المراودة	Yûsuf 12/23, 26, 30, 32, 51, 61; Kamer 54/37	216.b	-	رَوْدُوهُ
الْبُنَيْنُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	216.b	-	الْبُنَيْنُ
وَزَنَ فُعْلَانٌ	Bu vezinde olan tüm kelimelerde (سُبْحَانَ, سُبْحَانَ) Dâni isbat kelimeleri hariç) فُرَّاءٌ, فُرَّاءٌ ile	217.b	العدوان كُفْرَانٌ	-
لِيُوطِئُوا	Tevbe 9/37	218.b	-	لِيُوطِئُوا لِيُوطِئُوا
أَذَاقَهَا	Nahl 16/112	219.b	-	أَذَاقَهَا

1.5. Meryem Suresinden Sâd Suresine Kadar “Elif”in Hazfi

Müellifin bu bölümde kaynaklarının ittifakıyla ‘elif’in hazfne temas ettiği yerler; Meryem 19/25 tessâkat “تَسْقِطُ”,⁵¹⁹ Mü'minûn 23/67 sâmiran “سَمِيرًا”,⁵²⁰ Sebe' 34/19 bâid “بَعْدُ”,⁵²¹ Lokmân 31/14 fisâl “فِصْلُ”,⁵²² Şu'râ 26/176 ve Sâd 38/13 leykeh “لَيْكُهُ”,⁵²³ Yâsin 36/81 ve Ahkâf 46/33 bikâdirin

⁵¹⁹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. Dâni, **Mukni'**, 12; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/830.

⁵²⁰ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. Dâni, **Mukni'**, 12; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/893.

⁵²¹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. Dâni, **Mukni'**, 13; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1012.

⁵²² Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. Dâni, **Mukni'**, 13; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/992.

⁵²³ Dâni, Şu'râ 26/176; Sâd 38/13'te geçen leykeh “لَيْكُهُ” kelimesinin tüm mushaflarda ‘elif’siz yazıldığını, Hicr ve Kâf suresinde ise el-eyketi “الأيكة” şeklinde ‘lâm’ın hem öncesinde hem sonrasında ‘elif’ ile yazıldığını aktarmıştır. Harrâz’ın diğer

“يُقَدِّرُ”⁵²⁴ Lokman 31/18 tusâir “تُصَيِّرُ”⁵²⁵ Enbiya 21/95 harâmun “حَرَمٌ”⁵²⁶ Sebe’ 34/17 hel yucâzâ “مِهْدًا” (Tâhâ 20/5’te geçen mihâden “مِهْدًا”⁵²⁷ Zuhurf 43/10 ve Nebe’ 78/6 mihâden “مِهْدًا” kelimesinde ise sadece Dâni hazfî zikretmiştir.)⁵²⁸ Kasas 28/10 fâriğan “فَرَاغًا”⁵²⁹ Neml 27/66 iddârake “أَيُّه”⁵³⁰ Enbiya 21/58 cüzâzen “جُذْأًا”⁵³¹ Zuhurf 43/49, Rahman 55/31, Nur 21/3 eyyühe “أَيُّه”⁵³² Zuhurf 43/38 câênâ “جَاءَنَا”⁵³³ ve Şu‘arâ 26/61 terâen “تَرَاءَا”⁵³⁴ kelimeleridir.

Harrâz’ın bu bölümde İbn Necâh’a refere ederek ‘elif’in hazfine değindiği ve Dâni’nin sükût ettiği yerler ise: Nûr 24/60 el-kavâid “وَالْقَوَاعِدُ”⁵³⁵ Mü’minûn 23/19, Sâffât 37/42, Murselât 77/42 fevâkih “فَوَكِيهٌ”⁵³⁶ Nûr 24/61 e‘mâmikum “أَعْمِيكُمْ”⁵³⁷ Ahzâb 33/4 efvâhikum “أَفُوهِكُمْ”⁵³⁸ Enbiyâ 21/57 esnâmikum “أَصْنَمَكُمْ”⁵³⁹ Nûr 24/59 el-etfâl “الْأَطْفَالُ”⁵⁴⁰ Meryem suresinden Mushaf’ın sonuna kadar geçtiği tüm yerlerde emsâl “أَمْثَلُ”⁵⁴¹ Yâsîn 36/59 imtâzû “امْتَرُوا”⁵⁴² Nûr 24/61 el-ehvâl “الْأَحْوَالُ”⁵⁴³ Enbiyâ 21/97 şâhisatun “شَخِصَةً”⁵⁴⁴ Nûr 24/7 ve 9 hâmisetun “خَمْسَةً”⁵⁴⁵ Hac 22/21 mekâmiu “مَقَامِعُ”⁵⁴⁶

bir kaynağı olan İbn Necâh’ın da bu minvalde şeyler söylediği görülmektedir. Bkz. Harrâz, Mevridü’z-zam’ân, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 91; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/937.

⁵²⁴ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 13; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1030.

⁵²⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 13, 89; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/992-993.

⁵²⁶ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 12; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/866.

⁵²⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 13; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1011-1012.

⁵²⁸ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 13; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1097-1098.

⁵²⁹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 13; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/962-963.

⁵³⁰ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 13; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/955-956.

⁵³¹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 12; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/862-863.

⁵³² Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 20; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/904.

⁵³³ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 25; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1102.

⁵³⁴ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 25; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/926-927.

⁵³⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/908, 909.

⁵³⁶ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/888, 1034-1035.

⁵³⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/909.

⁵³⁸ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/998.

⁵³⁹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/862.

⁵⁴⁰ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/908.

⁵⁴¹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/905, 1126.

⁵⁴² Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1028.

⁵⁴³ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/909.

⁵⁴⁴ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/867.

⁵⁴⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/901.

⁵⁴⁶ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/872.

⁵⁴⁹ ‘‘صومع’’ Hacc 22/40 savâmiu ⁵⁴⁸ ‘‘شطى’’ Kasas 28/30 şâtîin ⁵⁴⁷ ‘‘إكرهين’’ Nûr 24/33 ikrâhihinne Lokmân 31/19, Hucûrât 49/2 ve 3 esvât ⁵⁵⁰ ‘‘أصوت’’ Kasas 28/26 istâcirhu ‘‘استجرة’’ Kasas 28/26 istâcerte ‘‘استجرت’’ ⁵⁵¹ mansub olması şartıyla (Ahzâb 33/45, Fetih 48/8 ve Müzzemmil 73/15) şâhiden ⁵⁵² ‘‘شهدا’’ Tâhâ 20/95 yâ sâmiriyyu ‘‘ياسمري’’ Sebe’ 34/13 temâsîl ‘‘تمثيل’’ Enbiyâ 21/87 muğâziben ⁵⁵⁶ ‘‘الأوثن’’ Sebe’ Hacc 22/25 el-âkifu ‘‘العِف’’ ⁵⁵⁵ Hac 22/30 ve Ankebût 29/17, 25 el-evsân ⁵⁵⁴ ‘‘مُعْصِباً’’ 34/13 mehârîbe ‘‘مَحْرِب’’ ⁵⁵⁷ Ahzâb 33/37 ediyâihim ⁵⁵⁸ ‘‘أَدْعِيَانِهِمْ أَدْعِيَانِهِمْ’’ ve Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde fâkîhetun ‘‘فَكْهَة فَاكْهَة’’ (ediyâihim ve fâkîhetun kelimelerinde İbn Necâh hem hazfi hem isbatı zikretmiştir.), Rûm 30/10; Necm 53/31 esâû ⁵⁶⁰ ‘‘أسوا’’ Tâhâ 20/103 ve Kalem 68/23 yetehâfetûne ⁵⁶¹ ‘‘يَخْفُون’’ Kasas 28/15 isteğâshehu ⁵⁶² ‘‘فَاسْتَعْنَهُ’’ Meryem 19/65 ibâdetihi ⁵⁶³ ‘‘عِبْدَتِهِ’’ Ahkâf 46/15 fisâl ⁵⁶⁴ ve Kiyâmet 75/40 bikâdirin ⁵⁶⁵ ‘‘بِقَدْر’’ kelimeleridir.

Yine Harrâz’ın ‘elif’in hazfine dair temas ettiği Tâhâ 20/77 lâ tehâfû deraken ‘‘ولا تخاف ذركاً’’ Hac 28/38 yüdâfi’u ‘‘يُدَافِع’’ Neml 27/35 fenâziratün ‘‘فَنَاطِرَةٌ’’ Neml 27/81 ve Rûm 30/53 bihâdi ‘‘بِهَادِي’’ ve Furkân 25/61 fihâ sirâcen ‘‘فِيهَا سِرَاجاً’’ kelimelerinde Dâni ve İbn Necâh için ‘elif’in hazfinde farklı uygulamalar olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶⁶ Dâni ve İbn Necâh, lâ tehâfû deraken ‘‘ولا تخاف ذركاً’’

⁵⁴⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/905.

⁵⁴⁸ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/965.

⁵⁴⁹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/878.

⁵⁵⁰ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/993, 1131.

⁵⁵¹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/964, 965.

⁵⁵² Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1004, 1128.

⁵⁵³ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/852.

⁵⁵⁴ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/864.

⁵⁵⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/875.

⁵⁵⁶ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/876, 978.

⁵⁵⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1010.

⁵⁵⁸ İbn Necâh, ediyâihim ‘‘أَدْعِيَانِهِمْ أَدْعِيَانِهِمْ’’ kelimesinin bazı mushaflarda ‘elif’li bazılarında ise ‘elif’siz yazıldığını, anılan kelimenin ‘elif’siz yazımını menetmediğini ancak kendi tercihinin ‘elif’li yazım olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 46b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1003.

⁵⁵⁹ İbn Necâh, fâkîhetun ‘‘فَكْهَة فَاكْهَة’’ kelimesinin Medine mushaflarının tamamında ve bazı şehir mushaflarında ‘elif’siz, diğer bazı şehir mushaflarında ise ‘elif’li yazıldığını zikretmiştir. bkz. Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1026, 1028.

⁵⁶⁰ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/985, 1155.

⁵⁶¹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/852, 5/1220.

⁵⁶² Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/963.

⁵⁶³ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/835.

⁵⁶⁴ Lebîb, fisâl ‘‘فَصْل’’ kelimesi ile alakalı: Nâfi’den rivâyetle anılan kelimenin Medine mushaflarında hem Lokmân 31/14’te hem Ahkâf 46/15’te ‘elif’siz yazıldığını, bunu Dâni de dahil tüm Mushaf imlâsı kitapları musannıflarının yazdığını zikretmiştir. Ancak **Fethu’l-Mennân** müellifi İbn Âşir, Dâni’nin **el-Mukni**’ adlı eserinde anılan kelimenin geçtiği Ahkâf 46/15’te ‘elif’siz yazılacağı bilgisini kendisi görmediği gibi Harrâz’ın da Dâni’ye refere ederek sadece Lokmân 31/14’ü zikretmesi yine **el-Mukni**’nin manzum hali olan Şâtibi’de de Ahkâf 46/15’e dair Dâni’ye refere edilecek bir bilginin olmaması, yine eserin şârihlerinden Sehâvî ve Ca’berî’nin bu hususta Şâtibi’ye itiraz etmemesi Lebîb’in bu aktarımının Mushaf imlâsı kaynaklarının naklettikleriyle uyumadığını göstermektedir. Bkz. Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1119; Sehâvî, **Vesîle**, 202; Ca’berî, **Cemîletu Etrâb**, 79-80; Lebîb, **ed-Durretu’s-sakîle**, 44; İbn Âşir, **Fethu’l-Mennân**, 958-959.

⁵⁶⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/992-993.

⁵⁶⁶ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a.

kelimesinin yazımıyla alakalı hangi mushaflar olduğunu açıklamaksızın bazı mushaflarda ‘elif’li bazılarında ‘elif’ siz yazıldığını aktarmışlardır.⁵⁶⁷ Yüdüfî‘u “يُدْفَعُ” kelimesinde ise Dâni yine genel ifade kullanarak bazı mushaflarda ‘elif’li bazılarında ‘elif’ siz yazıldığını aktarırken⁵⁶⁸ İbn Necâh’ın ise Medine mushaflarında ‘elif’ siz diğer mushaflarda farklı uygulamaların olduğunu zikrettiği görülmektedir.⁵⁶⁹ Fenâziratün “فَنَاطِرُهُ” kelimesinde Dâni ve İbn Necâh genel bir ifade ile bazı mushaflarda ‘elif’li bazılarında ‘elif’ siz olduğunu zikrettikten sonra İbn Necâh buna ek olarak Gâzî b. Kays’ın (ö. 199/814) ‘elif’ siz yazdığını, Atâ b. Yezîd (Yesâr) (ö.?) ve Hakem b. İmrân en-Nâkî’tın (ö?) ‘elif’li yazdığını nakletmiştir.⁵⁷⁰ Bihâdi “بِهَادِي” kelimesinin yazımında hem Dâni hem İbn Necâh’ın genel bir ifade ile bazı mushaflarda ‘elif’li bazılarında ‘elif’ siz yazıldığını zikrettikleri görülmektedir.⁵⁷¹ Fihâ sirâcen “فِيهَا سِرَاجًا” kelimesinde ‘elif’in yazımına dair Dâni, Nâfi‘ den naklen ‘elif’in hazfedildiğini,⁵⁷² Mukni‘ kitabının “şehir mushafları arasında hazfin ihtilâflı olduğu yerler” bölümünde ise ‘elif’in hazfinde farklı uygulamalar olduğunu nakletmiştir.⁵⁷³ İbn Necâh ise Medine ehline ait mushaflarda anılan kelimenin ‘elif’ siz yazıldığını Nusayr b. Yûsuf’dan (ö. 240/854 ?) naklen ise elif’in hazfinde farklı uygulamaların olduğundan söz etmektedir.⁵⁷⁴

Harrâz’ın ‘elif’in hazfi ile alakalı değindiği Zuhruf 43/49, Rahman 55/31 ve Nur 21/31’de geçen eyyuhâ “يُيُوهَا” kelimesinin yazımı ile alakalı Dâni ve İbn Necâh’ın ‘elif’i hazfettiklerini nakletmiştir.⁵⁷⁵ Müellif anılan kelimedden ‘elif’in hazfedilmesini temellendirmese de manzumenin şârihleri bunu üç şekilde açıklamışlardır. Birincisi; hattın telaffuza hamli ile, nitekim mezkûr kelime telaffuz edilirken ‘elif’ okunmadığı gibi yazıda da gösterilmez denilmiştir. İkinci olarak fetha hareke ile iktifa edilmekle; nasıl ki bazı yerlerde damme ile iktifa edilip ‘vâv’, bazı yerlerde kesra ile iktifa edip ‘yâ’ hazfedildi ise burada da fetha ile iktifa edilip ‘elif’ hazfedilmiştir. Üçüncü olarak farklı kıraate işaret için hazfedildiği ile temellendirilmiştir.⁵⁷⁶

Harrâz’ın bu bölümde imlâsına değindiği son yerler; Zuhruf 43/38’de geçen câenâ “جَاءَنَا” ve Şu‘arâ 26/61’de geçen terâen “تَرَاءَنَا” kelimeleridir. Müellif, câenâ “جَاءَنَا” kelimesinde birinci ‘elif’de isbat ikinci ‘elif’de hazfin tercih edildiğini, terââ “تَرَاءَنَا” kelimesinde ise tam aksi bir durum olduğunu yani birinci ‘elif’de hazfin ikinci ‘elif’de isbatın tercih edildiğini zikretmiştir.⁵⁷⁷ Câenâ “جَاءَنَا”

⁵⁶⁷ Dâni, **Mukni’**, 99; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/850.

⁵⁶⁸ Dâni, **Mukni’**, 99.

⁵⁶⁹ İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/876-877.

⁵⁷⁰ Bkz. Dâni, **Mukni’**, 100; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/948-949.

⁵⁷¹ Bkz. Dâni, **Mukni’**, 100; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/958.

⁵⁷² Dâni, **Mukni’**, 22.

⁵⁷³ Dâni, **Mukni’**, 100.

⁵⁷⁴ İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/916-917.

⁵⁷⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a.

⁵⁷⁶ Konuya dair daha fazla bilgi için bkz. Racrâcî, **Tenbîhü’l-Adşân**, 2/271; İbn Âşir, **Fethu’l-Mennân**, 975; Mârginî, **Delîlü’l-Hayrân**, 313.

⁵⁷⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47a.

kelimesindeki birinci ‘elif’, ‘yâ’ harfinden munkalip olup kelimenin aslındandır. İkinci ‘elif’ ise tesniye ‘elif’idir. Terââ “تَرَاءَ” kelimesinde ise birinci ‘elif’ tefâul bab-ı ‘elif’i, ikincisi ise ‘yâ’dan munkalip kelimenin aslından olan ‘elif’dir. Bu kelimelerde bulunan hemze sebebiyle kural kelimenin üç ‘elif’ ile yazılmasıdır. Zira hemze kelime ortasında harekeli olup kendinden önceki harfinde harekeli olması sebebiyle önceki harfin harekesi cinsinden bir harf ile resmedilmesi gerekmektedir. Ancak bu kuralın uygulanması halinde üç ‘elif’in fasılasız olarak yan yana geleceği ve bunun ise kerih görülmesi sebebiyle anılan kelimeler mushafların tamamında tek ‘elif’ ile yazılmıştır. Dâni ve İbn Necâh, hemze suretinde yazılan ‘elif’ konusuna temas etmeyip anılan kelimelerde hazif ve isbat edilecek ‘elif’lere değindikleri görülmektedir. Müellifin anılan kelimelere dair yaptığı aktarımların tüm kaynaklarının tercihiymiş gibi anlaşılsa da gerçekte durum böyle değildir.⁵⁷⁸ Dâni, *el-Mukni*‘ adlı eserinde mezkûr kelimelerin birinci ‘elif’lerinin hazif, ikinci ‘elif’lerinin isbat edileceğini zikretmiştir. *El-Muhkem* adlı eserinde ise câenâ “جَاءَنَا” kelimesinde birinci ‘elif’de isbat ikinci ‘elif’de hazf tercih edildiği, terââ “تَرَاءَ” kelimesinde ise tam aksi bir durum olduğu bilgisini naklettiği görülmektedir.⁵⁷⁹ İbn Necâh ise, terââ “تَرَاءَ” kelimesinin iki ‘elif’in içtimainın keraheti sebebiyle tüm mushaflarda tek ‘elif’ ile yazıldığını, ikinci ‘elif’in hazfedildiğini nakletmiştir.⁵⁸⁰ Ca‘berî, İbn Necâh’ın câenâ “جَاءَنَا” kelimesinde tercih belirtmediğini sadece kelimenin tek ‘elif’ ile yazılacağını naklettiğini ifade etmektedir.⁵⁸¹ Harrâz’ın anılan kelimelerin imlâsına dair zikrettiklerinden *el-Mukni*‘ adlı eserdeki nakilleri değil de Dâni’nin *el-Muhkem* adlı eserdeki nakilleri tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bu bölümde ‘elif’in imlâsına dair Harrâz’ın zikrettiği kelimeler aşağıdaki tabloda sıralanmıştır.

Tablo 5: Meryem Suresinden Sâd Suresine Kadar “Elif”in Hazfi

Mevridü’z-zam’ân	Kur’ân-ı Kerim’deki Yerleri	Beyit Sırası	Dâni	İbn Necâh
تَسْقُطُ	Meryem 19/25	221.b	تَسْقُطُ	تَسْقُطُ
سَمِرًا	Mü’minûn 23/67	221.b	سَمِرًا	سَمِرًا
بَعْدُ	Sebe’ 34/19	221.b	بَعْدُ	بَعْدُ
وَالْقَوَاعِدُ	Nûr 24/60	221.b	-	وَالْقَوَاعِدُ
فَوَكَّهُ	Mü’minûn 23/19; Sâffât 37/42; Murselât 77/42	222.b	-	فَوَكَّهُ
أَعْمِمُكُمْ	Nûr 24/61	222.b	-	أَعْمِمُكُمْ
أَفْوَهُكُمْ	Ahzâb 33/4	222.b	-	أَفْوَهُكُمْ

⁵⁷⁸ Daha detaylı bilgi için bkz: Marğîni, *Delîlû’l-Hayrân*, 314-316; İbn Âşir, *Fethu’l-Mennân*, 976-982.

⁵⁷⁹ Dâni, Ebû Amr Osman b. Saîd, Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dâni, *el-Muhkem fi Nakti’l-Mesâhif*, (nşr. İzzet Hasen, Beyrut: Dâru’l-Fikri’l-Muâsir/ Dimaşk: Dâru’l-Fikr, 1432/2011), 157-159.

⁵⁸⁰ İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 4/1102-1103.

⁵⁸¹ Ca‘berî, *Cemiletu Etrâb*, 110.

أَصْنَمَكُمْ	Enbiyâ 21/57	223.b	-	أَصْنَمَكُمْ
الأَطْفَالِ	Nûr 24/59	223.b	-	الأَطْفَالِ
أَمْثَلِ	Meryem suresinden Mushaf'ın sonuna kadar geçtiği tüm yerlerde	223.b	-	أَمْثَلِ
أَمْتَرُوا	Yâsîn 36/59	223.b	-	أَمْتَرُوا
الأَخُولِ	Nûr 24/61	223.b	-	الأَخُولِ
شَخْصَةً	Enbiyâ 21/97	224.b	-	شَخْصَةً
خَمْسَةً	Nûr 24/7, 9	224.b	-	خَمْسَةً
مَقْمِعِ	Hac 22/21	224.b	-	مَقْمِعِ
إِكْرَاهِيَّ	Nûr 24/33	224.b	-	إِكْرَاهِيَّ
شَطِئِ	Kasas 28/30	224.b	-	شَطِئِ
صَوْمِعِ	Hacc 22/40	224.b	-	صَوْمِعِ
أَصَوْتُ	Lokmân 31/19; Hucûrât 49/2, 3	225.b	-	أَصَوْتُ
اسْتَجِرْهُ	Kasas 28/26	225.b	-	اسْتَجِرْهُ
اسْتَجَرْتُ	Kasas 28/26	225.b	-	اسْتَجَرْتُ
كَذَّبْتُ	Kasas 28/10	225.b	-	-
			Belensî كَذَّبْتُ	
شَهِدَا	Ahzâb 33/45; Fetih 48/8; Müzzemmil 73/15	226.b	-	شَهِدَا
يَا سَمِرِيُّ	Tâhâ 20/95	226.b	-	يَا سَمِرِيُّ
تَمَثَّلِ	Sebe' 34/13	226.b	-	تَمَثَّلِ
مُغْضِبًا	Enbiyâ 21/87	227.b	-	مُغْضِبًا
العِكْفُ	Hacc 22/25	227.b	-	العِكْفُ
الْأَوْثُنُ	Hac 22/30; Ankebût 29/17, 25	227.b	-	الْأَوْثُنُ
مَحْرِبٍ	Sebe' 34/13	228.b	-	مَحْرِبٍ
أَدْعِيَانِهِمْ	Ahzâb 33/37	228.b	-	أَدْعِيَانِهِمْ
فَاكِهِةً	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	229.b	-	فَاكِهِةً
أَسْوَا	Rûm 30/10; Necm 53/31	229.b	-	أَسْوَا
يَتَخَفَتُونَ	Tâhâ 20/103; Kalem 68/23	229.b	-	يَتَخَفَتُونَ
فَاسْتَعْنُهُ	Kasas 28/15	230.b	-	فَاسْتَعْنُهُ
عِبْدَتِهِ	Meryem 19/65	230.b	-	عِبْدَتِهِ

فِصْلُ	Lokmân 31/14	231.b	فِصْلُ	فِصْلُ
	Ahkâf 46/15		-	فِصْلُ
لا تَخَفْ ذَرَكَا	Tâhâ 20/77	232.b	لا تَخَفْ لا تَخَافُ	لا تَخَفْ لا تَخَافُ
يُدْفِعُ	Hac 28/38	232.b	يُدْفِعُ يُدَافِعُ	يُدَافِعُ يُدْفِعُ
فَنَاطِرَةٌ	Neml 27/35	233.b	فَنَاطِرَةٌ فَنَاطِرَةٌ	فَنَاطِرَةٌ فَنَاطِرَةٌ
بِهَدْيٍ	Neml 27/81; Rûm 30/53	233.b	بِهَدْيٍ بِهَادِي	بِهَادِي بِهَدْيٍ
فِيهَا سِرَجًا	Furkân 25/61	233.b	فِيهَا سِرَجًا فِيهَا سِرَاجًا	فِيهَا سِرَجًا فِيهَا سِرَاجًا
لَيْكُهُ	Şu‘râ 26/176; Sâd 38/13	234.b	لَيْكُهُ	لَيْكُهُ
بِقَدْرِ	Yâsin 36/81; Ahkâf 46/33	234.b	بِقَدْرِ	بِقَدْرِ
تُصْعِرُ	Lokman 31/18	234.b	تُصْعِرُ	تُصْعِرُ
بِقَدْرِ	Kıyâmet 75/40	235.b	-	بِقَدْرِ
حَرْمُ	Enbiya 21/95	236.b	حَرْمُ	حَرْمُ
وَهْلٌ يَجْزَى	Sebe’ 34/17	236.b	وَهْلٌ يَجْزَى	وَهْلٌ يَجْزَى
مِهْدًا	Tâhâ 20/53; Zuhruf 43/10; Nebe’ 78/6	236.b	مِهْدًا	مِهْدًا
	Zuhruf 43/10; Nebe’ 78/6		مِهْدًا	
فَرَعًا	Kasas 28/10	238.b	فَرَعًا	فَرَعًا
ادْرَكَا	Neml 27/66	238.b	ادْرَكَا	ادْرَكَا
جُذْنًا	Enbiya 21/58	238.b	جُذْنًا	جُذْنًا
أَيَّهْ	Zuhruf 43/49; Rahman 55/31; Nur 21/31	239.b	أَيَّهْ	أَيَّهْ
جَاءَنَا	Zuhruf 43/38	240.b	جَاءَنَا (T)	جَاءَنَا (T)
تَرَاءَ	Şu‘arâ 26/61	240.b	تَرَاءَ (T)	تَرَاءَ (T)

1.6. Sâd Suresinden Kur'an'ın Sonuna Kadar "Elif" in Hazfi

Harrâz'ın bu bölümde kaynaklarının ittifakıyla 'elif' in hazfine temas ettiği yerler: Nebe' 78/35 kizzâben "كَذَّبًا",⁵⁸² (Dâni, "وَلَا كَذَابًا", şeklinde 'elif' in isbatını da zikretmiştir.),⁵⁸³ Zuhurf 43/53 esâviratun "أَسْوَرَةً",⁵⁸⁴ Ahkâf 46/4 esâratun "أَثَرَةً",⁵⁸⁵ Kalem 68/49 tedârakehû "وَأَنْ تَدْرِكَهُ",⁵⁸⁶ Fecr 89/29 ibâdî "فِي عِبْدِي",⁵⁸⁷ İnsan 76/21'de geçen âlîhim "عَلَيْهِمْ",⁵⁸⁸ Mutaaffîf 83/26 hitâmuhû "خِئْمَةً",⁵⁸⁹ ve Şûrâ 42/37; Necm 53/32 kebâir "كَبِيرٌ",⁵⁹⁰ kelimeleridir. Harrâz, Vâkıa 56/75 mevâkı "مَوَاقِعُ", kelimesinde ise hem Dâni hem İbn Necâh için farklı uygulamaların olduğunu nakletmiştir.⁵⁹¹

Müellifin İbn Necâh'a refere ederek 'elif' in hazfine değindiği yerler ise: Fussilet 41/12 ve Mülk 67/5 mesâbiha "مَصْبِيحٌ",⁵⁹² Kâf 50/40 ve Tûr 52/49 idbâr "إِذْبَارٌ",⁵⁹³ Haşır 59/21 hâşian "حَشِيْعًا",⁵⁹⁴ Sâd 38/66, Zümer 39/75 ve Mü'min 40/42 el-ğaffâr "الْغَفَّارُ",⁵⁹⁵ Sâd 38/45 ibâdenâ "عِبْدَنَّا",⁵⁹⁶ Muhammed 47/29, 37 ezğân "أَضْغَنُ",⁵⁹⁷ Kamer 54/13 elvâh "الْوَحُ",⁵⁹⁸ Zâriyât 51/6, Tûr 52/7 ve Murselât 77/7 levâkı "الْمُنَاجَاةُ",⁶⁰¹ elmünâcât "بَصِيرٌ",⁶⁰¹ Câsiye 45/20 besâir "وَعِيَّةٌ",⁶⁰⁰ Hâkka 69/12 vâiyeh "لَوْفَعٌ",⁵⁹⁹ bu kelime kökünden gelen tüm fiillerde,⁶⁰² Vâkıa 56/89 rayhân "رِيحَانٍ رِيحٍ" ve Rahman 55/22 ve 58 el-mercân "الْمَرْجَانُ الْمَرْجَنُ" (bu kelimelerinde İbn Necâh için hem isbat hem hazif vardır.), Fussilet 41/10

⁵⁸² Lebîb, Mushaf imlâsı kitaplarının tamamında kizzâben "كَذَّبًا" kelimesinin Nebe' 78/28'de 'elif' in isbatı, Nebe' 78/35'te ise 'elif' in hazfî ile yazıldığını zikretmiştir. Bkz. Lebîb, **ed-Durretu's-Sakîle**, 49. İbn Âşir, **Fethu'l-Mennân**, 1002.

⁵⁸³ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. Dâni, **Mukni'**, 14, 23.

⁵⁸⁴ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. Dâni, **Mukni'**, 13; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1103.

⁵⁸⁵ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. Dâni, **Mukni'**, 13; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1117.

⁵⁸⁶ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. Dâni, **Mukni'**, 14; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1222.

⁵⁸⁷ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. Dâni, **Mukni'**, 14; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1296.

⁵⁸⁸ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. Dâni, **Mukni'**, 14; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1252.

⁵⁸⁹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. Dâni, **Mukni'**, 14; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1279.

⁵⁹⁰ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. Dâni, **Mukni'**, 14; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1155.

⁵⁹¹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. Dâni, **Mukni'**, 98; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1182-1183.

⁵⁹² Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1082-1083, 5/1214-1215.

⁵⁹³ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1137.

⁵⁹⁴ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1197.

⁵⁹⁵ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1053, 1056, 1075.

⁵⁹⁶ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1050.

⁵⁹⁷ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1126.

⁵⁹⁸ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1161.

⁵⁹⁹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1140.

⁶⁰⁰ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1224.

⁶⁰¹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1114.

⁶⁰² Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1191-1192.

ekvâtehâ ‘‘أَقْوَتْهَا’’⁶⁰³ Rahman 55/41 en-nevâsî ‘‘النَّوْصِي’’⁶⁰⁴ Fussilet 41/39, Kalem 68/43, Meârîc 70/44, Nâziât 79/9 ve Gâşiye 88/2 hâşiatun ‘‘خَشِيعَةً’’⁶⁰⁵ Necm 53/12 tumârûnehû ‘‘تُمْرُونَهُ’’⁶⁰⁶ Alak 96/16 kâzibetun ‘‘كَذِبَةً’’⁶⁰⁷ Fecr 89/16 ehânen ‘‘أَهْنَنَ’’⁶⁰⁸, Hucûrât 49/11 el-elkâb ‘‘الْأَلْقَابِ’’⁶⁰⁸ Mûlk 67/3 tefâvut ‘‘تَفَوُّتٌ’’⁶⁰⁹ Zümer 39/21 yenâbîa ‘‘يَنْبِيعُ’’⁶¹⁰ Zümer 39/21, Vâkıa 56/65 ve Hadîd 57/20 hutâmen ‘‘حُطَمَا’’⁶¹¹ ve Zümer 39/9 kânit ‘‘قَنْيْتُ’’⁶¹² kelimeleridir

Harrâz, zikri geçen kelimelerin dışında fâil ve fa’âl kalıplarındaki tüm kelimelerde⁶¹³ Dâni’nin ‘elif’i hazfettiğini ve Necm 53/12’de geçen tumârûnehû ‘‘تُمْرُونَهُ’’ ve Vâkıa 56/2 ve Alak 96/16’da geçen kâzibetun ‘‘كَذِبَةً’’ kelimesinde ise diğer bir kaynağı olan Belensi’nin ‘elif’i hazfettiğini nakletmiştir.⁶¹⁴

Harrâz’ın bu bölümde imlâsına değindiği kelimelerden biri Vâkıa 56/89’da geçen rayhân ‘‘رِيحَانٍ رِيحِنٍ’’ ve Rahman 55/22 ve 58’de geçen el-mercân ‘‘الْمَرْجَانُ الْمَرْجِنُ’’ kelimeleridir. İbn Necâh, anılan kelimelerin Atâ el-Horasânî ve Hakem el-Endulûsî tarafından ‘elif’ ile yazıldığını Gâzî b. Kays’ın ise ‘elif’siz yazdığını naklettikten sonra her iki yazımında güzel olduğunu ancak kendi tercihinin kelimenin ‘elif’li yazılması olduğunu ifade ettiği görülmektedir.⁶¹⁵ Fecr 89/16’da geçen ehânen ‘‘أَهْنَنَ’’ kelimesi de Harrâz’ın imlâsına temas ettiği kelimelerdendir.⁶¹⁶ İbn Necâh, anılan kelimeyi Gâzî b. Kays, Atâ el-Horasânî ve Hakem el-Endulûsî’nin ‘elif’i hazfettiklerini bunların dışında ‘elif’in hazfini başka bir yerde görmediğinden söz etmektedir.⁶¹⁷ Bu bölümde ‘elif’in imlâsına dair Harrâz’ın zikrettiği kelimeler aşağıdaki tabloda sıralanmıştır.

Tablo 6: Sâd Suresinden Kur’an’ın Sonuna Kadar ‘‘Elif’’in Hazfi

Mevridü’z-zam’ân	Kur’ân-ı Kerim’deki Yerleri	Beyit Sırası	Dâni	İbn Necâh
مَصْبِيحٌ	Fussilet 41/12 ve Mûlk 67/5	242.b	-	مَصْبِيحٌ
إِدْبِرْ	Kâf 50/40 ve Tûr 52/49	242.b	-	إِدْبِرْ

⁶⁰³ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1082.

⁶⁰⁴ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1170.

⁶⁰⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1086, 5/1221-1222, 1230, 1289.

⁶⁰⁶ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 5/1153.

⁶⁰⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 5/1309.

⁶⁰⁸ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1132.

⁶⁰⁹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 5/1214.

⁶¹⁰ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1057.

⁶¹¹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1181, 1187-1188.

⁶¹² Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1056.

⁶¹³ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 44-45.

⁶¹⁴ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Âşir, **Fethu’l-Mennân**, 4/1016.

⁶¹⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1183-1184, 471167, 1171.

⁶¹⁶ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b.

⁶¹⁷ Daha detaylı bilgi için Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 5/1294.

خَشِيعاً	Haşır 59/21	242.b	-	خَشِيعاً
الْعَفْرُ	Sâd 38/66, Zümer 39/5 ve Mü'min 40/42	242.b	-	الْعَفْرُ
كِذْباً	Nebe' 78/35	243.b	ولا ولا كِذَاباً كِذْباً	كِذْباً
أَسُورَةً	Zuhruf 43/53	243.b	أَسُورَةً	أَسُورَةً
أَثَرَةٌ	Ahkâf 46/4	243.b	أَثَرَةٌ	أَثَرَةٌ
وَأَنْ تَذَرِكُهُ	Kalem 68/49	244.b	وَأَنْ تَذَرِكُهُ	وَأَنْ تَذَرِكُهُ
فِي عِبْدِي	Fecr 89/29	244.b	فِي عِبْدِي	فِي عِبْدِي
عِبْدَنَّا	Sâd 38/45	244.b	-	عِبْدَنَّا
أَضْعُفُ	Muhammed 47/29, 37	245.b	-	أَضْعُفُ
الْوَحْ	Kamer 54/13	245.b	-	الْوَحْ
لَوْفَعُ	Zâriyât 51/6; Tûr 52/7; Murselât 77/7	245.b	-	لَوْفَعُ
مَوَاقِعُ	Vâkıa 56/75	245.b	مَوَاقِعُ مَوَاقِعُ	مَوَاقِعُ مَوَاقِعُ
ولا كِذَاباً	Nebe' 78/35	246.b	ولا كِذَاباً ولا كِذْباً	كِذْباً
عَلَيْهِمْ	İnsan 76/21	246.b	عَلَيْهِمْ	عَلَيْهِمْ
خِثْمُهُ	Mutaffifin 83/26	247.b	خِثْمُهُ	خِثْمُهُ
كَبِيرُ	Şûrâ 42/37; Necm 53/32	247.b	كَبِيرُ	كَبِيرُ
وَعِيَّةُ	Hâkka 69/12	247.b	-	وَعِيَّةُ
بَصِيرُ	Câsiye 45/20	247.b	-	بَصِيرُ
الْمُنْجَاةُ	Bu kelime kökünden gelen tüm fiillerde hazif ile.	248.b	-	نَجَّيْتُمْ تَنْجِيَّتُمْ
ريحانٍ	Vâkıa 56/89	248.b	-	- ریحانٍ ریحِنِ
المرجانُ	Rahman 55/22, 58	249.b	-	المرجانُ المرجَنُ
أَقْوَنَهَا	Fussilet 41/10	250.b	-	أَقْوَنَهَا
النَّوْصِي	Rahman 55/41	250.b	-	النَّوْصِي
خَشِيعَةً	Fussilet 41/39; Kalem 68/43; Meâric 70/44; Nâziât 79/9; Gâşiye 88/2	251.b	-	خَشِيعَةً
تَمْرُونُهُ	Necm 53/12	251.b	- Belensî	تَمْرُونُهُ

			ثَمْرُونَهُ	
كَذِبَةٍ	Alak 96/16	251.b	-	كَذِبَةٍ
	Vâkıa 56/2; Alak 96/16		Belensî	كَذِبَةٍ
أَهْنَنَ	Fecr 89/16	253.b	-	أَهْنَنَ
الْأَلْقَبِ	Hucûrât 49/11	253.b	-	الْأَلْقَبِ
تَفَوُّتٌ	Mülk 67/3	253.b	-	تَفَوُّتٌ
يَنْبِيعُ	Zümer 39/21	253.b	-	يَنْبِيعُ
حُطْمًا	Zümer 39/21; Vâkıa 56/65; Hadîd 57/20	253.b	-	حُطْمًا
قَيْنَتْ	Zümer 39/9	253.b	-	قَيْنَتْ
وَوَزْنُ فَعَالٍ وَفَاعِلٍ	Bu kalıplarda gelen tüm kelimelerde Dânî isbat ile	254.b	شَاهِدٌ كَفَّارٌ	-

2. Med Harfi Olan “Yâ”nın Hazfî

Harrâz, konuyu Dâni gibi “önceki kesra ile iktifa edilmesi (kendisine işaret etmesi) sebebiyle ‘yâ’ harfinin hazfedilmesi” başlığı altında zikretmektedir.⁶¹⁸ İbn Necâh’ın ise sure tertibini esas aldığı için bu konuya ilk olarak bu tür kelimelerin geçtiği Bakara 2/40’tan başladığı görülmektedir.⁶¹⁹ Müellif’in “yâ” harfinin hazfîni iki fasla ayırdığı görülmektedir. Birinci fasıl; kelimeye tek bulunan ‘yâ’nın hazfîdir. Bu ‘yâ’ harfi ya kelimenin asli harflerinden olmakla kelimenin sonunda olur ki bu da ya isme ya da fiile bitişik olur. Ya da kelimeye muzâf zâit bir ‘yâ’ olur. Bu kısımda ya isme ya da fiile muzâf olur. İkinci fasıl ise yan yana gelmiş iki ‘yâ’dan birinin hazfîdir.⁶²⁰ Dâni ve İbn Necâh, birinci ‘yâ’ harfinin ya da ikinci ‘yâ’ harfinin hazfedilmesinin câiz olmasında ittifak etseler de Dâni’nin iki ‘yâ’ harfinden birincisinin, İbn Necâh ise ikinci ‘yâ’ harfinin hazfîni tercih ettiklerinden söz etmektedirler.⁶²¹ Harrâz, kelime sonunda yan yana bulunan ve ikinci ‘yâ’sı sakın olan iki ‘yâ’ harfinden tercihen ikinci ‘yâ’ harfi hazfedilir dedikten sonra bunu ikinci ‘yâ’ harfinin kelime sonunda sakın olması ile açıklamıştır.⁶²² Bilindiği üzere kelime sonları tağyir yerleri olduğu için Harrâz ikinci ‘yâ’nın hazfîni, kelime sonunda yan yana bulunan ve ikinci ‘yâ’sı harekeli olan iki ‘yâ’ harfinde ise birinci ‘yâ’ harfinin hazfîni tercih ettiği görülmektedir.⁶²³

⁶¹⁸ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 47b. bkz. Dâni, **Mukni’**, 157-163.

⁶¹⁹ İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/125-134.

⁶²⁰ Daha detaylı bilgi için bkz. Sanhâcî, **et-Tibyân**, 489.

⁶²¹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni’**, 49; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/152.

⁶²² Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a.

⁶²³ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48b.

Müellif'in bu bölümde kelimenin Lâmel-fil'inde aslı olarak bulunan 'yâ'nın hazfne dair temas ettiği yerler: Nisâ 4/146 'yu'tillâh',⁶²⁴ Râd 13/9 el-mutaâl, 'المُتَعَال',⁶²⁵ Bakara 2/186 ve Kamer 54/6, 8 ed-dâi, 'الدَّاع',⁶²⁶ Hûd 11/105 ye'ti, 'يَأْت',⁶²⁷ Sâffât 37/163 sâl, 'صَال',⁶²⁸ İsrâ 17/97 ve Kehf 18/17 el-muhtedi, 'المُهْتَدِي',⁶²⁹ Hac 22/25 el-bâdi, 'البَادِي',⁶³⁰ Fecr 89/4 yesr, 'يَسْر',⁶³¹ Kamer 54/5 femâ tuğni, 'فَمَا تُغْنِي',⁶³² Neml 27/18, Tâhâ 20/12, Kasas 28/30, Nâziât 79/16 ve Fecr 89/9 vâdi'n-neml, 'وَادِي',⁶³³ Sebe' 34/13 ke'l-cevâbi, 'كَالْجَوَابِي',⁶³⁴ Mü'min 40/15 et-telâk, 'التَّلَاق',⁶³⁵ Mü'min 40/32 et-tenâd, 'التَّنَاد',⁶³⁶ Şûrâ 42/32, Rahman 55/24 ve Tekvîr 81/16 el-cevâr, 'الْجَوَار',⁶³⁷ Kâf 50/41 yunâdi, 'يُنَادِي',⁶³⁸ ve el-munâdi, 'الْمُنَادِي',⁶³⁹ Kehf 18/64 nebğî, 'نَبْغِي',⁶⁴⁰ Hac 22/54 ve Rûm 30/53 hâdi, 'هَادِي',⁶⁴¹ ve Yûnus 10/103 nunecci, 'نُنَجِّ',⁶⁴² kelimeleridir.

Harrâz'ın kelimenin Lâmel-fiil'inde zâit olarak bulunan 'yâ'nın hazfîne dair temas ettiği yerler: Al-i İmrân 3/175 fehâfûni “فَخَافُونَ”,⁶⁴¹ Bakara 2/40; Nahl 16/51 ferhebûni “فَارْهَبُونَ”,⁶⁴² Bakara 2/41, 197; Nahl 16/2; Mü'minûn 23/52; Zümer 39/16 ve't-tekûni “وَاتَّقُونَ”,⁶⁴³ Yâsin 36/25 vesmeûni “وَأَسْمَعُونَ”,⁶⁴⁴ Al-i İmrân 3/50; Şu'ârâ 26/108, 110, 126, 131, 144, 150, 163, 179, Zuhruf 43/63; Nûh 71/3 etîûni “أَطِيعُونَ”,⁶⁴⁵ Mü'minûn 23/108 tükellimûni “تَكْلُمُونَ”,⁶⁴⁶ Râ'd 13/30 metâb “مَتَابٍ”,⁶⁴⁷ Şu'ârâ 26/79 yeskîni “يَسْقِينِ”,⁶⁴⁸ Bakara 2/151 tekfurûni “تَكْفُرُونَ”,⁶⁴⁹ Şu'ârâ 26/62, 78; Sâffât 37/99; Zuhruf 43/27 yehdîni “يَهْدِينِ”,⁶⁵⁰ Şu'ârâ 26/80 yeşfîni “يَشْفِينِ”,⁶⁵¹ Şu'ârâ 26/12 ve Kasas 28/34 yukezzibûni “يُكْذِّبُونَ”,⁶⁵² Yûsuf 12/66 tu'tûni “تُؤْتُونَ”,⁶⁵³ Şu'ârâ 26/81 yuhyîni “يُحْيِينِ”,⁶⁵⁴ Mü'minûn 23/26, 39 ve Şu'ârâ 26/117 kezzebûni “كَذَّبُونَ”,⁶⁵⁵ Mâide 5/3, 44 ihşevni “أَخْشُونَ”,⁶⁵⁶ Enbiya 21/37; Zâriyât 51/59 teste'cilûni “تَسْتَعْجِلُونَ”,⁶⁵⁷ R'âd 13/32, Sâd 38/14 ve Mü'min 40/5 ikâbi “عِقَابٍ”,⁶⁵⁸ Şu'ârâ 26/14 ve

⁶⁴¹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni'**, 31; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/127.

⁶⁴² Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni'**, 30, 31; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/125, 129.

⁶⁴³ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni'**, 30, 31; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/125, 129, 130, 256.

⁶⁴⁴ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni'**, 32; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/131.

⁶⁴⁵ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni'**, 31, 32, 33; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/127, 131-133, 4/1104.

⁶⁴⁶ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni'**, 32; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/898.

⁶⁴⁷ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni'**, 3; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/128.

⁶⁴⁸ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni'**, 32; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/928.

⁶⁴⁹ İbn Necâh tekfurûni “تَكْفُرُونَ” kelimesini sehven term Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni'**, 30.

⁶⁵⁰ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni'**, 32, 33; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/132, 133.

⁶⁵¹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni'**, 32; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/132, 4/928.

⁶⁵² Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni'**, 32; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/130.

⁶⁵³ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni'**, 31; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/723.

⁶⁵⁴ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni'**, 32; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/929.

⁶⁵⁵ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni'**, 32; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/130, 131.

⁶⁵⁶ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni'**, 31; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/127.

⁶⁵⁷ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni'**, 31, 33; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/130, 133.

⁶⁵⁸ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni'**, 31, 32; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 128, 132.

Kasas 28/33' yektulûni “يَقْتُلُونَ”,⁶⁵⁹ İbrahim 14/40 duâi “دُعَاءِ”,⁶⁶⁰ Hicr 15/54 tubeşşirûni “تُبَشِّرُونَ”,⁶⁶² Nahl 16/27 tuşâkkûni “تُشَاقُّونَ”,⁶⁶¹ Bakara 2/185 deâni “دَعَانِ”, A'râf 7/195 tunzirûni “تُنْظِرُونَ”,⁶⁶² İbrahim 14/24 eşraktumûni “أَشْرَكْتُمُونَ”, Duhân 44/20 i'tezilûni “اعْتَزِلُونَ”, Yûsuf 12/60 tekrabûni “تَقْرَبُونَ”,⁶⁶³ Zâriyât 51/56 liya'budûni “لِيَعْبُدُونَ”, Hicr 15/68 tefzahûni “تَفْضَحُونَ”, Duhân 44/19 tercumûni “تَرْجُمُونَ”,⁶⁶⁴ Enbiya 21/25, 91 ve Ankebût 29/56 u'budûni “اعْبُدُونَ”, Mü'minûn 23/99 yehzurûne “يَحْضُرُونَ”, Neml 27/37 âtâniyallâhu “آتَانِي اللَّهُ”, Mü'minûn 23/100 irciûni “ارْجِعُونَ”, Zâriyât 51/57 yut'imûni “يُطْعَمُونَ”,⁶⁶⁵ Sâffât 37/56 turdîni “تُرْدِينِ”, Yâsîn 36/22 in yürid'ni “إِنْ يُرِدْنِ”, Kehf 18/38 in-terani “إِنْ تَرَنْ”, Zuhurf 43/61; Mü'min 40/38 ittebiûni “اتَّبِعُونِ”, Al-i İmrân 3/20' men't-tebeani “مَنْ اتَّبَعَنَ”, Yûsuf 12/45 fersilûni “فَارْسِلُونِ”, Hûd 11/46 tes'elenni “تَسْأَلْنِ”, Yâsîn 36/22 yünkizûn “يَنْقُذُونَ”, Neml 27/37 tümiddûneni “تُؤْمِدُونَنَ”, Tâhâ 20/91 tettebiani “تَتَّبِعْنَ”, Kehf 18/24 yehdiyyeni “يَهْدِيَنَّ”, Kehf 18/65 tuallimeni “تُعَلِّمَنَّ”,⁶⁶⁶ İsrâ 17/62 lein-ehharteni “لَنْ أَحْرَتَنَّ”, İbrahim 14/17; Kâf 50/14, 45 vaîdi “وَعِيدِ”, Râd 13/37 meâbi “مَنَابِ”, A'râf 7/195 ve Murselât 77/39 kîdûni “كِيدُونِ”,⁶⁶⁷ Zümer 39/17 ibâdi “بَشِّرْ عِبَادِ”, Kâfirun 109/6 liye ibâdi “لِي دِينِ”, Kehf 18/39 yu'tiyeni “يُؤْتِيَنَّ”, Kamer 54/16, 18, 21, 30, 37, 39 nüzür “نُذِرْ”, Fecr 89/18 ehânen “أَهَانَنَ”, Fecr 89/16 ekramen “تَكْبِيرِ”, Mülk 67/18 nezîr “نَذِيرِ” Hac 22/42, Sebe' 34/45, Fâtır 35/26 ve Mülk 67/19 nekîr “نَكِيرِ”, Neml 27/32 teşhedûn “تَشْهَدُونَ”, Hûd 11/77; Hicr 15/69 tuhzûni “تُخْزُونَ”, En'âm 6/81 hedâni “قَدْ هَدَانِ”, Yûsuf 12/94 tufennidûn “تُفَنِّدُونَ”, Kurayş 106/2 îlâfihim “إِلَافِهِمْ” ve Sâd 38/7 azâbi “عَذَابِ”,⁶⁶⁸ kelimeleridir.

Harrâz, yâ-ibâdi “يَا عِبَادِ” örneğinde olduğu gibi münâdâ isme muzâf olan mütekellim 'yâ'larının hazfedileceğini ve üç istisnası olduğunu bunlardan Ankebût 29/56 ve Zümer 39/50'de 'yâ'nın hazfedilmeyeceğini Zuhurf 43/68'de ise farklı uygulamaların olduğunu zikretmiştir.⁶⁶⁹ Dâni,

⁶⁵⁹ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, *Mukni'*, 32; İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/133, 131.

⁶⁶⁰ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, *Mukni'*, 31; İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/128.

⁶⁶¹ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, *Mukni'*, 33; İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/129.

⁶⁶² Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, *Mukni'*, 31; İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/127-128.

⁶⁶³ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, *Mukni'*, 31-32; İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/127-128.

⁶⁶⁴ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, *Mukni'*, 31-33; İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/128-133.

⁶⁶⁵ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, *Mukni'*, 32; İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/129-131.

⁶⁶⁶ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, *Mukni'*, 31-32; İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/129-132.

⁶⁶⁷ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, *Mukni'*, 31-33; İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/127-133.

⁶⁶⁸ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, *Mukni'*, 31-33; İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/127-134.

⁶⁶⁹ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a.

Enbârî'den (328/940) naklen Zuhuf 43/68'de geçen münâdâ isme muzâf olan mütekellim 'yâ'lı kelimenin Medine mushaflarında 'yâ' ile Irak mushaflarında ise 'yâ'sız olduğunu söylemiştir.⁶⁷⁰ İbn Actâ, Enbârî'den naklen "Ebû Amr b. Alâ'nın (ö. 154/771) Medine ve Hicaz mushaflarında anılan kelimeyi 'yâ' ile gördüğünden burada 'yâ'nın isbatını tercih etmiştir" demiştir.⁶⁷¹ İbn Necâh ise zikredilen kelimenin Medine ve Şam mushaflarında 'yâ' ile diğer mushaflarda 'yâ'sız yazıldığını ifade etmiştir.⁶⁷² Ca'berî, bu tür kelimelerin Kur'ân'da 122 yerde olduğunu zikretmiştir. Bunlarda altmış yedi yerde yârabbi (رب) ve rabbi (رب), kırk altı yerde yâkavmi (يقوم), altı yerde yâbüneyyi (يَبْنِي), Zümer 39/11, 15'te geçen yâibâdi (يَعْبَاد) ve Irak mushaflarında Zuhuf 43/68'deki yâibâdi (يَعْبَاد) kelimesidir.⁶⁷³

Mâide 5/111'de geçen el-havâriyyîne "الْحَوَارِيَّةَ", Al-i İmrân 3/20, 75 ve Cum'a 62/2'de geçen el-ümmiyyîne "الْأُمِّيَّةَ", Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde ennebiyyîne "النَّبِيِّ" ve Al-i İmrân 3/79'da geçen rabbâniyyîne "رَبَّانِيَّةً" kelimeleri Harrâz'ın kelime ortasında yan yana bulunan iki 'yâ'dan birinin hazfine dair değindiği kelimelerdir. Harraz, anılan kelimelerde Dâni'nin birinci 'yâ' harfinin hazfini, İbn Necâh'ın ise ikinci 'yâ' harfinin hazfini tercih ettiğini nakletmiştir. Mutaaffifin 83/18'de geçen illiyyîne "عَلِيَّةً" kelimesinin ise tüm mushaf imlâsı kitaplarında 'yâ'nın isbatı ile yazıldığından söz etmektedir.⁶⁷⁴

Harrâz'ın kelime sonunda yan yana bulunan ve ikinci 'yâ'sı sakın olan iki 'yâ' harfinden birinin hazfinde temas ettiği tek kelime Bakara 2/26 ve Ahzâb 33/53'te geçen yestehyî "يَسْتَحْيِي" kelimesidir. Harrâz, zikredilen kelimedede tercihen sondaki 'yâ'nın hazfedileceğini zikretmiş ve bunu kelime sonunda olması ile temellendirmiştir. Zira kelime sonları tağyîr mahalli olup kendinden önceki kesra da kendisine delalet ettiği için sondaki 'yâ'nın hazfî daha uygun görülmektedir. Müellifin burada tercihen demesi birinci 'yâ'nın hazfinin de caiz olduğuna işaret etmektedir.⁶⁷⁵ Müellif kelime sonunda yan yana bulunan ve ikinci 'yâ'sı harekeli olan iki 'yâ' harfinden birinin hazfinde ise A'râf 7/196'da geçen veliyyiye "وَلِيَّةً", Enfâl 8/42'de hayye "حَيَّ", Furkan 25/49'da geçen linuhiyye "لِنُحْيِي" ve Kıyamet 75/40'ta yuhiyye "يُحْيِي" kelimelerine temas etmiş ve anılan kelimelerde tercihen birinci 'yâ'nın hazfedileceğini zikretmiştir. Harrâz, Şâtıbî ve İbn Harb'ın yuhiyye "يُحْيِي" kelimesinin geçtiği Kıyamet 75/40 ile beraber

⁶⁷⁰ Dâni, **Mukni'**, 34.

⁶⁷¹ Sanhâcî, **et-Tibyân**, 515; bkz. Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım İbnu'l-Enbârî, **Kitâbu İdâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ fi Kitâbillâhi Azze ve Celle** (nşr. Muhyiddin Abdurrahmân Ramadân), Dimaşk: Mecmeu'l-Luğati'l-Arabiyye, 1391/1971, 1/246.

⁶⁷² İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1105-1106.

⁶⁷³ İbn Âşir, **Fethu'l-Mennân**, 1084-1085; Mârginî, **Delilü'l-Hayrân**, 356-357. Bkz. Ca'berî, **Cemiletu Etrâbi'l-Merâsid** 146.

⁶⁷⁴ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. bkz. Dâni, **Mukni'**, 49; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/151.

⁶⁷⁵ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. İbn Âşir, **Fethu'l-Mennân**, 1099-1100.

Ahkâf 46/33'te de 'yâ' harfini hazfettiklerini ifade etmiştir.⁶⁷⁶ Müellifin bu bölümde 'yâ'nın hazfini zikrettiği kelimeler aşağıdaki tabloda sıralanmıştır.

Tablo 7: Med Harfi Olan “Yâ”nın Hazfî

Mevridü'z-zam'ân	Kur'ân-ı Kerim'deki Yerleri	Beyit Sırası	Lâm'el-fiilde Bulunan Tek 'Yâ'nın Hazfî
يُوتِ اللَّهُ	Nisâ 4/146	257.b	يُوتِ اللَّهُ
الْمُتَعَالِ	Râd 13/9	257.b	الْمُتَعَالِ
الدَّاعِ	Bakara 2/186; Kamer 54/6, 8	257.b	الدَّاعِ
يَأْتِ	Hûd 11/105	257.b	يَأْتِ
صَالِ	Sâffât 37/163	257.b	صَالِ
الْمُهَيِّدِ	İsra 17/97; Kehf 18/17	258.b	الْمُهَيِّدِ
الْبَادِ	Hac 22/25	258.b	الْبَادِ
يَسْرَ	Fecr 89/4	258.b	يَسْرَ
فَمَا تُغْنِ	Kamer 54/5	258.b	فَمَا تُغْنِ
وَادِ الْوَادِ	Neml 27/18; Tâhâ 20/12; Kasas 28/30; Nâziât 79/16; Fecr 89/9	258.b	وَادِ الْوَادِ
كَالْجَوَابِ	Sebe' 34/13	259.b	كَالْجَوَابِ
التَّلَاقِ	Mü'min 40/15	259.b	التَّلَاقِ
التَّنَادِ	Mü'min 40/32	259.b	التَّنَادِ
الْجَوَارِ	Şûrâ 42/32; Rahman 55/24; Tekvîr 81/16	259.b	الْجَوَارِ
يُنَادِ	Kâf 50/41	259.b	يُنَادِ
الْمُنَادِ	Kâf 50/41	259.b	الْمُنَادِ
نُنِغِ	Kehf 18/64	260.b	نُنِغِ
هَادِ	Hac 22/54; Rûm 30/53	260.b	هَادِ
نُنَجِّ	Yûnus 10/103	260.b	نُنَجِّ
Zâit 'Yâ'nın Hazfî			
فَخَافُونَ	Al-i İmrân 3/175	261.b	فَخَافُونَ
فَارْهُبُونَ	Bakara 2/40; Nahl 16/51	261.b	فَارْهُبُونَ
وَاتَّقُونَ	Bakara 2/41, 197; Nahl 16/2; Mü'minûn 23/52; Zümer 39/16	261.b	وَاتَّقُونَ

⁶⁷⁶ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48a. İbn Âşir, **Fethu'l-Mennân**, 1102-1106.

وَأَسْمَعُونَ	Yâsin 36/25	261.b	وَأَسْمَعُونَ
أَطِيعُونَ	Al-i İmrân 3/50; Şu‘ârâ 26/108, 110, 126, 131, 144, 150, 163, 179; Zuhruf 43/63; Nûh 71/3	262.b	أَطِيعُونَ
تُكَلِّمُونَ	Mü‘minûn 23/108	262.b	تُكَلِّمُونَ
مَنَابٍ	Râ‘d 13/30	262.b	مَنَابٍ
يَسْقِينَ	Şu‘ârâ 26/79	262.b	يَسْقِينَ
تَكْفُرُونَ	Bakara 2/151	262.b	تَكْفُرُونَ
يَهْدِينَ	Şu‘ârâ 26/62, 78; Sâffât 37/99; Zuhruf 43/27	263.b	يَهْدِينَ
يَشْفِين	Şu‘ârâ 26/80	263.b	يَشْفِين
يُكَذِّبُونَ	Şu‘ârâ 26/12; Kasas 28/34	263.b	يُكَذِّبُونَ
تُؤْتُونَ	Yûsuf 12/66	263.b	تُؤْتُونَ
يُحْيِينَ	Şu‘ârâ 26/81	263.b	يُحْيِينَ
كَذَّبُونَ	Mü‘minûn 23/26, 39; Şu‘ârâ 26/117	263.b	كَذَّبُونَ
أَخْتُونُ	Mâide 5/3, 44	264.b	أَخْتُونُ
تَسْتَعْجِلُونَ	Enbiya 21/37; Zâriyât 51/59	264.b	تَسْتَعْجِلُونَ
عِقَابٍ	R‘âd 13/32; Sâd 38/14; Mü‘min 40/5	264.b	عِقَابٍ
يَقْتُلُونَ	Şu‘ârâ 26/14; Kasas 28/33	264.b	يَقْتُلُونَ
دُعَاءٍ	İbrahim 14/40	265.b	دُعَاءٍ
تُبَشِّرُونَ	Hicr 15/54	265.b	تُبَشِّرُونَ
تُسَاقُونَ	Nahl 16/27	265.b	تُسَاقُونَ
دَعَانِ	Bakara 2/185	265.b	دَعَانِ
تَنْظُرُونَ	A‘râf 7/195	265.b	تَنْظُرُونَ
أَشْرَكَتُمْ	İbrahim 14/24	266.b	أَشْرَكَتُمْ
اعْتَرَلُونَ	Duhân 44/20	266.b	اعْتَرَلُونَ
تَقْرُبُونَ	Yûsuf 12/60	266.b	تَقْرُبُونَ
لِيَعْبُدُونَ	Zâriyât 51/56	266.b	لِيَعْبُدُونَ
تَقْضَحُونَ	Hicr 15/68	266.b	تَقْضَحُونَ
تَرْجُمُونَ	Duhân 44/19	266.b	تَرْجُمُونَ
اعْبُدُونَ	Enbiya 21/25, 91; Ankebût 29/56	267.b	اعْبُدُونَ
يَخْضَرُونَ	Mü‘minûn 23/99	267.b	يَخْضَرُونَ
آتَانِيَ اللَّهُ	Neml 27/37	267.b	آتَانِيَ اللَّهُ
ارْجِعُونَ	Mü‘minûn 23/100	267.b	ارْجِعُونَ
يَطْعَمُونَ	Zâriyât 51/57	267.b	يَطْعَمُونَ

تُرْدِين	Sâffât 37/56	268.b	تُرْدِين
إِنْ يُرْدِنِ	Yâsîn 36/22	268.b	إِنْ يُرْدِنِ
إِنْ تَرَن	Kehf 18/38	268.b	إِنْ تَرَن
اتَّبِعُونِ	Zuhruf 43/61; Mü'min 40/38	268.b	اتَّبِعُونِ
مَنْ اتَّبَعَن	Al-i İmrân 3/20	269.b	مَنْ اتَّبَعَن
فَأَرْسِلُونُ	Yûsuf 12/45	269.b	فَأَرْسِلُونُ
تَسْنَلْنَ	Hûd 11/46	269.b	تَسْنَلْنَ
يَنْقُذُونَ	Yâsîn 36/22	269.b	يَنْقُذُونَ
تُؤْمِدُونِ	Neml 27/37	270.b	تُؤْمِدُونِ
تَتَّبِعُنْ	Tâhâ 20/91	270.b	تَتَّبِعُنْ
يَهْدِينِ	Kehf 18/24	270.b	يَهْدِينِ
تُعَلِّمُنْ	Kehf 18/65	270.b	تُعَلِّمُنْ
لَنْ أُخَرَّتِنِ	İsrâ 17/62	271.b	لَنْ أُخَرَّتِنِ
وَعِيدِ	İbrahim 14/17; Kâf 50/14, 45	271.b	وَعِيدِ
مَنَابِ	Râd 13/37	271.b	مَنَابِ
كَيُؤُونَ	A'râf 7/195; Murselât 77/39	271.b	كَيُؤُونَ
بَشِّرْ عِبَادِ	Zümer 39/17	272.b	بَشِّرْ عِبَادِ
لِي دِينِ	Kâfirun 109/6	272.b	لِي دِينِ
يُؤْتِيَنِ	Kehf 18/39	272.b	يُؤْتِيَنِ
نُذِرْ	Kamer 54/16, 18, 21, 30, 37, 39	272.b	نُذِرْ
أَهَانِنِ	Fecr 89/18	272.b	أَهَانِنِ
أَكْرَمُنْ	Fecr 89/16	272.b	أَكْرَمُنْ
نَذِيرِ	Mülk 67/18	273.b	نَذِيرِ
نَكِيرِ	Hac 22/42; Sebe' 34/45; Fâtır 35/26; Mülk 67/19	273.b	نَكِيرِ
تَشْهَدُونَ	Neml 27/32	273.b	تَشْهَدُونَ
تُخْرُونَ	Hûd 11/77; Hicr 15/69	273.b	تُخْرُونَ
قَدْ هَدَانِ	En'âm 6/81	273.b	قَدْ هَدَانِ
تُقَدِّدُونَ	Yûsuf 12/94	273.b	تُقَدِّدُونَ
إِيْلَافِهِمْ	Kurayş 106/2	274.b	إِيْلَافِهِمْ
عَذَابِ	Sâd 38/7	274.b	عَذَابِ
يَا عِبَادِ	Mütekellim 'yâ'sına muzâf münâdâ kelimelerde 'yâ'nın hazfî	274.b	يَا عِبَادِ
Kelime Ortasında Yan Yana Bulunan İki 'Yâ'dan Birinin Hazfî			

الْحَوَارِثَا	Mâide 5/111	276.b	الْحَوَارِثَا
الْأَمِينَا	Al-i İmrân 3/20, 75; Cum'a 62/2	276.b	الْأَمِينَا
النَّبِيِّنَ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	277.b	النَّبِيِّنَ
رَبَّانِيْنَ	Al-i İmrân 3/79	277.b	رَبَّانِيْنَ
عَلِيِّنَ	Mutaffifin 83/18	277.b	عَلِيِّنَ
Kelime Sonunda Yan Yana Bulunan ve İkinci ‘Yâ’sı Sakin Olan İki ‘Yâ’dan Birinin Hazfi			
يَسْتَحْيِ	Bakara 2/26; Ahzâb 33/53	279.b	يَسْتَحْيِ
Kelime Sonunda Yan Yana Bulunan ve İkinci ‘Yâ’sı Harekeli Olan İki ‘Yâ’dan Birinin Hazfi			
وَلِي	A'râf 7/196	281.b	وَلِي
حَيَّ	Enfâl 8/42	281.b	حَيَّ
يُحْيِ	Kıyamet 75/40	281.b	يُحْيِ
	Kıyamet 75/40; Ahkâf 46/33		Şâtıbî ve İbn Harb يُحْيِ
لِنُحْيِ	Furkan 25/49	281.b	لِنُحْيِ

3. Med Harfi Olan “Vâv”ın Hazfi

Mushaf imlâsında ‘elif’ ve ‘yâ’ da olduğu gibi ‘vâv’ın imlâsında da bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar genel olarak ‘vâv’ harfinin tek veya iki ‘vâv’ olarak kelime ortasında veya sonunda gelmesi halindeki yazımı itibariyle kendini göstermektedir. Zira med harfî olan ‘vâv’ın kelime ortasında geldiği durumlarda çoğunlukla resmedilse de cemi‘ ‘vâv’ı veya kelimenin aslından olan ‘vâv’ ile med harfî olan ‘vâv’ yan yana geldiğinde ‘vâv’lardan biri resmedilmemektedir.⁶⁷⁷ Bunun sebebi olarak yazıda gösterilen ‘vâv’ın hazfedilen ‘vâv’a delalet etmesi veya iki aynı resmin yan yana gelmesinin kerih görülmesi gösterilmektedir.⁶⁷⁸

Harrâz’ın ‘yâ’nın hazfinde olduğu gibi Dâni gibi bu konuyu da “önceki damme ile iktifa edilmesi (kendisine işaret etmesi) sebebiyle ‘vâv’ın hazfedilmesi” başlığı altında ele aldığı görülmektedir.⁶⁷⁹ Müellif bu konuyu iki başlıkta incelemiştir. Birinci başlık, kelimedeki tek olarak gelen ‘vâv’ (med) harfinin hazfî, bu tür kelimeler Kur’an’da sadece beş yerdedir. Harrâz, bunların tamamını zikrettiği görülmektedir. Dâni, bu yerlerde ‘vâv’ harfinin hazfinde mushafların ittifak halinde olduklarından söz etmektedir.⁶⁸⁰ Bu tür kelimelerde ‘vâv’ın hazfî kendinden önceki dammenin

⁶⁷⁷ Dâni, **Mukni’**, 164, 166; İbn Vesîk, **Câmi’**, 43, Maşalı, **Kur’ân’ın Metin Yapısı**, 185.

⁶⁷⁸ Dâni, **Mukni’**, 166; Maşalı, **Kur’ân’ın Metin Yapısı**, 185.

⁶⁷⁹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48b.

⁶⁸⁰ Dâni, **Mukni’**, 42.

kendisine delalet etmesi ile temellendirildiği anlaşılmaktadır.⁶⁸¹ İkincisi ise çoğul ‘vâv’ı veya kelimenin aslî harflerinden olan bir ‘vâv’ ile gelen ‘vâv’ (med) harfinin hazfî. Harrâz, bu tür kelimelere verdiği örneklerde İsrâ 17/7’deki yesûû “يَسُوءُوا” kelimesi hariç diğerlerinde birinci ‘vâv’ın isbatı ikinci ‘vâv’ın hazfinin daha güzel olduğundan bahsetmiştir.⁶⁸² Bu bölümde ‘vâv’ harfinin hazfîne dair Harrâz’ın zikrettiği kelimeler aşağıdaki tabloda sıralanmıştır.

Tablo 8: Med Harfi Olan “Vâv”ın Hazfî

Mevridü’z-zam’ân	Kur’ân-ı Kerim’deki Yerleri	Beyit Sırası	Tek ‘Vâv’ın Hazfî
وَيَذُغُ الْإِنْسَانُ	İsrâ 17/11	284.b	وَيَذُغُ الْإِنْسَانُ
يَوْمَ يَذُغُ	Kamer 54/6	284.b	يَوْمَ يَذُغُ
سَنَذُغُ	Alak 96/18	284.b	سَنَذُغُ
يَمُحُ	Şûrâ 42/24	285.b	يَمُحُ
صَالِحُ	Tahrim 66/4	285.b	صَالِحُ
Çoğul ‘vâv’ı veya Kelimenin Aslî Harflerinden Olan Bir ‘Vâv’ İle Gelen Med ‘Vâv’ının Hazfî.			
وُورِي	A’râf 7/19	287.b	وُورِي
يَسْتَوُونَ	Secde 32/18	287.b	يَسْتَوُونَ
مَوْءِدَةٌ	Tekvîr 81/8	287.b	مَوْءِدَةٌ
دَاوَدَ	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	287.b	دَاوَدَ
الْغَاوُونَ	Şu’ara 26/94, 223	287.b	الْغَاوُونَ
يَسُوءُوا	İsrâ 17/7	288.b	يَسُوءُوا

4. İki “Lâm”dan Birinin Hazfî

Harrâz’ın mushaf imlâsı ve hazif konusu başlığı altında incelediği bir diğer husus da ilk harfi ‘lâm’ olan bir kelimenin başında “lâm-ı ta’rîf” bulunması halinde kelimenin her iki ‘lâm’ ile mi yoksa tek ‘lâm’ ile mi resmedileceği meselesidir. Mushaf imlâsı ile alakalı kaleme alınan eserlerde yan yana gelen ‘lâm’ harflerinin imlâsı bazı durumlarda hazif, bazı durumlarda ise isbat kapsamında değerlendirilmiştir. Nitekim Dâni, bu konuyu “İmlâda iki ‘lâm’dan birisinin bir sebepten ötürü hazfî ve aslı üzerine isbat edilmesi” şeklinde ‘lâm’ harfinin hem hazfî hem de isbatını incelemiştir.⁶⁸³ İbn Vesik

⁶⁸¹ Sanhâcî, *et-Tibyân*, 530.

⁶⁸² Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48b.

⁶⁸³ Dâni, *Mukni*, 216.

“Hazif” konusu içerisinde bir alt başlıkta bahsederken,⁶⁸⁴ Sehâvî de konuyu müstakil olarak “iki ‘lâm’ dan birisinin hazfî” şeklinde ele almıştır.⁶⁸⁵

Mushaf imlâsı âlimlerinin hangi ‘lâm’ın hazfe uğradığı konusunda farklı değerlendirmelerde bulundukları görülmektedir. Dâni, kelimenin aslî harfî olan ikinci ‘lâm’ harfinin hazfedildiğini tercih ettiğini belirtmekle birlikte, idğâm halinde telaffuzdan düşmesi sebebiyle birinci ‘lâm’ın hazfini de mümkün görmektedir. İbn Necâh’ın ise Dâni’nin aksine birinci ‘lâm’ın hazfedileceğini zikrettiği görülmektedir. Harrâz da iki ‘lâm’ dan hangisinin hazfedileceğine yönelik açıklama getirmiş⁶⁸⁶ ve Dâni gibi ikinci ‘lâm’ birinci ‘lâm’a tercih edilir yani ikincisi hazfedilir demiştir.⁶⁸⁷ Harrâz’ın bu konuya dair beş kelimeye temas etmesinden, bu kelimelerin dışında kendisinde iki ‘lâm’ olan kelimelerde ‘lâm’ harflerinin hazfedilmeksizin her ikisinin de ittifakla yazıda resmedileceği anlaşılmaktadır.⁶⁸⁸

Mushaf imlâsı kaynaklarında ism-i mevsûller ister müfret ister tesniye isterse de cemi‘ olsun her şekilde iki ‘lâm’ dan birinin hazfedilip tek ‘lâm’ ile resmedildiği ittifakla nakledilmektedir.⁶⁸⁹ Harrâz’ın da bu bağlamda bu ittifak içerisinde olduğu gözükmemektedir. Nitekim anılan türdeki kelimelerden örnekler vererek hangi lafızlarla (müfret, tesniye, cemi‘) gelirlerse gelsinler iki ‘lâm’ dan birinin hazfedileceğini zikretmiştir.⁶⁹⁰ Bu ittifaka rağmen İbn Vesîk gibi farklı uygulamalardan bahsedenlerde yok değildir. İbn Vesîk, kaynağını açıkça ifade etmese de ellezeyni şeklindeki mansûb-mecrûr kelimenin hazifsiz iki ‘lâm’ ile ellezânî şeklindeki merfû kelimenin hazifli tek ‘lâm’ ile yazıldığını aktarmaktadır.⁶⁹¹ Harrâz’ın iki ‘lâm’ dan birinin hazfine dair zikrettiği kelimeler aşağıdaki tabloda sıralanmıştır.

Tablo 9: İki ‘Lâm’ dan Birinin Hazfî

Mevridü’z-zam’ân	Kur’ân-ı Kerim’deki Yerleri	Beyit Sırası	‘Lâm’ harfinin hazfî
الَّيْلِ	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	290.b	الَّيْلِ
اللَّائِي	Ahzâb 3374	290.b	اللَّائِي
الَّتِي	Bakara 2/23	290.b	الَّتِي
الَّتِي	Nisâ 4/15	290.b	الَّتِي
الَّذِي	Bakara 2/20	290.b	الَّذِي

⁶⁸⁴ İbn Vesîk, *Câmi’*, 51.

⁶⁸⁵ Sehâvî, *Vesîle*, 407.

⁶⁸⁶ Dâni, *Mukni’*, 216; Mârgînî, *Defîlu’l-Hayrân*, 373-374.

⁶⁸⁷ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48b.

⁶⁸⁸ Mârgînî, *Defîlu’l-Hayrân*, 375.

⁶⁸⁹ Dâni, *Mukni’*, 216; İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/56; İbn Vesîk, *Câmi’*, 51.

⁶⁹⁰ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48b.; bkz. Mârgînî, *Defîlu’l-Hayrân*, 373.

⁶⁹¹ İbn Vesîk, *Câmi’*, 51.

B. Hemzenin İmlâsı

Kaynaklar, Kur'an'ın nüzul döneminde Kays, Esed ve Temim gibi bedevî Arapların hemzede tahkiki, Kureyş gibi şehirde yaşan kabilelerin ise hemzede tahfifi tercih ettiklerini dile getirmektedirler.⁶⁹² İbnu'l-İbnu'l-Cezerî de hemzeyi tahfif ile okuma noktasında öne çıkanların Hicaz ehli ve özellikle de Kureyşliler olduğunu belirtmektedir.⁶⁹³ Bu malumattan da anlaşılan hemzenin yazımında ve kıraatında iki türlü yaklaşım olduğudur. Bunlardan biri lehçenin esas alınıp hemzenin tahkik ile okunuşu ve bu doğrultuda yazımıdır. Bu doğrultuda yazılan hemzenin kelimedeki yerine ve harekesine bakılmaksızın hemze 'elif' ile resmedilir.⁶⁹⁴ İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) hemzede tahkik esas alındığı takdirde her halde 'elif' ile resmedileceğini beyan etmesi de bunu ifade etmektedir.⁶⁹⁵ Ferrâ (ö. 207/822) ise hemzenin çoğunlukla kendinden önceki harekeye uygun resmedildiği ve bunun daha çok tercih edildiğini ifade ettikten sonra hemzenin her durumda "elif" ile resmedilmesi gibi bir uygulamanın da olduğundan bahsetmiştir.⁶⁹⁶ İkinci yaklaşım ise hemzenin tahfifini esas alan bir imlâ biçimidir. Hemzenin tahfif edilmesi ise teshil, ibdal ve hazif şeklinde kendini göstermektedir. Bu doğrultuda yazılan hemze ya kendi harekesi ya da kendinden önceki harfin harekesine uygun bir biçimde resmedilmektedir. Mushaflar istinsah edilirken ortaya çıkan ihtilâfta Kureyş lehçesi esas alındığı ve bu lehçede daha çok hemzenin tahfif veçhi tercih edildiği için mushaf imlâsında hemzenin çoğunlukla tahfif edilerek resmedildiği anlaşılmaktadır.⁶⁹⁷

Hemzenin yazım özellikleri genelde "müfret hemze" ve "çift hemze" başlıkları ve bunların alt başlıkları ile aktarılmaya çalışılmıştır. Biz konuyu daha önceki konularda da olduğu gibi müellifin ele aldığı şekliyle ele almaya gayret edeceğiz.

1. Tek Hemzenin İmlâsı

Harrâz'ın hemze konusunu dört fasla (alt başlığa) ayırdığı görülmektedir. Birinci fasılda evvela kelime evvelinde gelen hemzeyi zikrederek hemzenin kelime evvelinde (harekesi ne olursa olsun) 'elif' suretinde resmedildiğini ifade etmiştir. Devamında bu tür kelimenin başına gelebilecek ziyadelerin hemzenin konumunu değiştirmediklerinden hemzenin yine 'elif' şeklinde resmedildiğini zikretmiş ve bienne "بَئْ", seülkî "سَالِقِي" ve feinne "فَئِنْ" kelimelerini örnek göstererek kelimelerdeki hemzelerin

⁶⁹² Hamed, *Resmu'l-Mushaf*, 354-356; Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, 216.

⁶⁹³ Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kurâati'l-aşr*, (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ', Beyrut-Lübnan: Darul Kutubil İlmiyye, t.y.), 1/332.

⁶⁹⁴ Hamed, *Resmu'l-Mushaf*, 352-353; Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, 215.

⁶⁹⁵ Ebû'l-Feth Osman b. Cinnî, *Sırru sînâati'l-i'râb*, nşr. Hasen Hindâvî, [y.y.], [t.y.], 1/41-42.

⁶⁹⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'an*, (nşr. Salâh Abdulazîz es-Seyyid v.d., Kahire: Dâru's-Selâm, 1434/2013), 2/625.

⁶⁹⁷ Dâni, *el-Muhkem*, 151; Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, 216, 218.

başlarına ek aldıkları halde kelimenin başı olma özelliklerini korudukları ve ‘elif’ ile resmedildiklerini ifade etmiş,⁶⁹⁸ ancak Harrâz’ın bu tür hemzelerin ‘elif’ suretinde resmedilmesinin illetini zikretmediği görülmektedir. Kaynaklar ise kelime başındaki müfret hemzenin ‘elif’ ile gösterilmesinin sebebini kelime başındaki hemzenin tahfif edilememesi ile açıklamıştır. Zira tahfifin, harfi sükûna yaklaştırdığı, sükûn ile de ibtida mümkün olmadığı için kelime başındaki hemzenin tahfif edilemediği bu sebeple tahkik ile ‘elif’ suretinde gösterildiği şeklinde izah edilmiştir.⁶⁹⁹

Harrâz, yukarıda umumi bir kaide olarak hemzenin kelime evvelinde (harekesi ne olursa olsun) ‘elif’ suretinde resmedildiğini başına aldığı eklerin durumu değiştirmediklerini zikrettikten sonra on dört kelimenin bu kaidenin istisnası olduğunu açıklamıştır. Bu on dört istisna: Lein “لَيْنَ”, liellâ “لَيْلًا”, eifken “أَيْفَكَ”, yevmeizin “يَوْمَيْدَ”, einne “أَيْنَ”, einneküm “أَيْنَكُمْ”,⁷⁰⁰ hineizin “حَيْنَيْدَ”, ein “أَنَّ”, einnâ “هَؤُلَاءَ”, Neml 27/67; Sâffât 37/36, eimmeten “أَيْمَةً”, eizâ “أَيْدَا” Vâkıa 56/47,⁷⁰¹ hâülâi “هَؤُلَاءَ”, yebneümme “يَبْنُوْمَ”, ve eünebbiü “أَوْنَبِيَّ” kelimeleridir. Bu kelimelerin tamamı başlarındaki eklerle beraber tek kelime kabul edildiğinden bu kelimelerde hemze kelime başında değil de kelime ortasında bulunmaktadır. Dolayısıyla ‘elif’ suretinde değil de yebneümme “يَبْنُوْمَ”, ve eünebbiü “أَوْنَبِيَّ” ve hâülâi “هَؤُلَاءَ” kelimelerinde ‘vâv’ suretinde diğerlerinde ise ‘yâ’ suretinde resmedilmiştir.⁷⁰²

Harrâz, kelime evvelindeki hemzenin imlâsına dair bilgi verdikten sonra ikinci fasılda kelime ortasında ve sonunda gelen hemzenin imlâsına dair bilgi vermeye başlayarak sakinden sonra gelen hemzenin (ister kelime ortasında olsun isterse kelime sonunda olsun) hazfedilip (tahfife uğrar) resmedilmeyeceğini,⁷⁰³ ancak kelime ortasında olan hemzeden evvel gelen sakın harf ‘elif’ olursa o zaman hemze, damme harekeli ise “vav”, kesra harekeli ise “yâ” ile resmedilip, fetha harekeli olduğunda ise yazımda gösterilmeyeceğini zikretmiştir.⁷⁰⁴ Müellif buna örnek olarak Furkân 25/77 duâukum “دَعَاؤُكُمْ”, Mülk 67/31 mâûkum “مَؤُكُمْ”, Bakara 2/221 nisâukum “نَسَاؤُكُمْ” kelimelerini zikretmiştir. Bu kelimelerde hemzeden önceki sakın harf ‘elif’ olduğu için hemzelerin kendi harekeleri de damme olduğundan harekelerinin cinsi olarak ‘vâv’ suretinde resmedilmişlerdir.⁷⁰⁵ Bundan anlaşılan diğer bazılarının hemzenin kaide gereği harekesi cinsinden bir harf ile resmedildiğidir. Harrâz,

⁶⁹⁸ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48b. bkz. Dâni, **Mukni’**, 204; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/44; Maşalı, **Kur’ân’ın Metin Yapısı**, 218

⁶⁹⁹ Dâni, **Mukni’**, 204; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/43; İbn Vesîk, **Câmi’**, 65.

⁷⁰⁰ Kaynaklarda bu kelimenin geçtiği dört yerin (En’âm 6/19; Neml 27/55; Ankebût 29/29; Fussilet 41/9) ‘yâ’ ile yazılması konusunda mushafların ittifak ettiği nakledilmektedir. Kirmanî ise bu dört yerden Fussilet 41/9’u zikretmemiştir. Bkz. Dâni, **Mukni’**, 190; Mehdevî, **Hicâu mesâhifi’l-emsâr**, 92; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/473; İbn Muâz el-Endelüsî el-Cuhenî, **Kitâbu’l-Bed’ fi Marifeti Mâ Rusime fi Mushafi Osmân** (nşr. Gânim Kaddûrî Hamed, [y.y]: Dâru Ammâr li’n-Neşr ve’t-Tevzi’, [t.y]), 44; Enderâbî, **Îdâh**, 32a; Kirmânî, **Hattu’l-Mesâhif**, 66b, 68b.

⁷⁰¹ Kirmânî’de Harrâz’ın zikrettiği gibi eizâ “أَيْدَا” “kelimesinin sadece Vâkıa 56/47’de ‘yâ’ suretinde resmedildiğini, bunun dışında mushafta geçtiği her yerde ‘yâ’ sız yazıldığını ifade etmektedir. Bkz. Kirmânî, **Hattu’l-Mesâhif**, 70a.

⁷⁰² Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48b.; Bkz. Dâni, **Mukni’**, 201-202.

⁷⁰³ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48b. bkz. Dâni, **Mukni’**, 167, 204-207; İbn Vesîk, **Câmi’**, 71-74.

⁷⁰⁴ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 49a. bkz. Dâni, **Mukni’**, 207-208; İbn Vesîk, **Câmi’**, 75-77.

⁷⁰⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 49a.

kaynaklarından ittifakla verdiği bu kaideye şu kelimelere değindiği görülmektedir: mil'ü “مِلْءُ”, yes'elüne “يَسْأَلُونَ”, ennebî “الْنَّبِيَّ”, şey'en “شَيْئًا”, sûen “سُوءًا”, sâe “سَاءً” ve kurûi “قُرُوءٌ”⁷⁰⁶

Yine bu kaide ile bağlantılı olarak zamire (ister gâib ister muhatap olsun) muzâf mecrûr veya merfu‘ evliyâ “أُولِيَاءُ”⁷⁰⁷ kelimesinde bazılarının hem ‘elif’i hem de hemzeyi hazfettiklerini aktarıyor. Dâni, En’fâl 8/34’teki evliyâ “أُولِيَاءُ” ve Yûsuf 12/74, 75’te geçen cezâuhû “جَزَأُ” kelimesinin kadim mushafların çoğunda ‘vâv’sız yazıldığını Bakara 2/257; En’âm 6/122, 129; Fussilet 41/30; Ahzâb 33/6’ da geçen evliyâ “أُولِيَاءُ” kelimelerinin ise Irak mushaflarında ‘vâv’sız ‘yâ’sız ve ‘elif’siz yazıldığını Nâfi‘den gelen bir rivayetle aktarmaktadır.⁷⁰⁸ Harrâz da Dâni’nin *Mukni*’de Yûsuf 12/74, 75’te geçen cezâuhû “جَزَأُ” kelimesinde hemzenin hazfinin az (kaide gereği hemzenin ‘vâv’ suretinde yazılmasının çok) olduğunu zikretmiştir.⁷⁰⁹ İbn Necâh ise evliyâ “أُولِيَاءُ” kelimesinde farklı uygulamaları zikretmekle beraber ‘elif’in isbatı ile beraber hemzenin kendi harekesi cinsiyle resmedilmesini tercih etmiştir.⁷¹⁰ Harrâz, cezâuhû “جَزَأُ” kelimesinde İbn Necâh’ın ‘elif’i hazfettiğini açıklarken İbn Necâh’tan anılan kelimedede hemzenin yazımı ile alakalı bir şey zikretmeyip sükût etmiştir.⁷¹¹ Bu kaidenin istisnası olarak Dâni ve Mehdevî’nin (ö. 440/1048-49 [?]) neş’et “النَّشَاءُ”⁷¹² ve mev’ilen “مَوْنًا” Kehf 18/58 kelimelerini zikrettiği görülmektedir.⁷¹³ Harrâz ise bu kelimelerle beraber es-sû’â “السَّوَاءُ” Rûm 30/10, tenûu “تَنْوُوءٌ” Kasas 28/76, tebûe “تَبْوًا” Mâide 5/31’i zikretmiştir. Bu kelimelerde kaide gereği hemzenin tahfif ile hazfedilmesi gerekirdi ancak kaide dışı olarak hemze hazfedilmeyip mev’ilen “مَوْنًا” kelimesinde ‘yâ’ suretinde diğer kelimelerde ‘elif’ suretinde yazılmaktadır.⁷¹⁴ Harrâz, Ahzâb 33/20 ‘deki yes’elüne an “يَسْأَلُونَ عَنْ” kelimesinde ise selefın farklı uygulamaları olduğunu zikretmiştir. Anılan kelime bazı mushaflarda ‘elif’ suretinde bazılarında ise ‘elif’siz resmedilmiştir.⁷¹⁵ Dâni, bu kelimeye dair Kâlûn yoluyla Nâfi‘den gelen rivayette kelimenin ‘elif’siz resmedileceğini belirtmekle beraber ‘elif’li ve ‘elif’siz resmedilmesinde herhangi bir tercihte bulunmamıştır. İbn Necâh da Nâfi‘den, Medine mushaflarında kelimenin ‘elif’siz yazıldığı yönünde gelen rivayeti zikretmekte bundan da tercihinin ‘elif’siz resmedilmesi olduğu anlaşılmaktadır.⁷¹⁶ Görüldüğü üzere Harrâz da her iki kaynağının rivayetlerini naklederek Ahzâb 33/20 ‘deki yes’elüne an “يَسْأَلُونَ عَنْ” kelimesinde farklı uygulamalar olduğunu zikretmiş fakat ne kaynaklarının ne de kendinin tercihine dair bir bilgi vermemiştir.

⁷⁰⁶ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 48b.

⁷⁰⁷ Bakara 2/257; En’âm 6/122, 129; En’fâl 8/34; Fussilet 41/30; Ahzâb 33/6

⁷⁰⁸ Dâni, *Mukni*’, 37-38.

⁷⁰⁹ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 49a.

⁷¹⁰ İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*. 2/301-302.

⁷¹¹ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 49a. bkz. Mârgînî, *Delîlu’l-Hayrân*, 398.

⁷¹² Bkz. Ankebût 29/20; Necm 53/47; Vakıa 65/62.

⁷¹³ Dâni, *Mukni*’, 175-176. Mehdevî, *Hicâu Mesâhifi’l-Emsâr*, 60-61.

⁷¹⁴ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 49a.

⁷¹⁵ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 49a. bkz. Mârgînî, *Delîlu’l-Hayrân*, 392.

⁷¹⁶ Dâni, *Mukni*’, 263; İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 4/1000.

Harrâz, üçüncü fasılda hemze konusuna kelime ortasında veya sonunda sakin olan hemze ve kelime sonunda kendi harekeli kendinden önceki harf de harekeli hemzeye değinerek bu tür hemzelerin kendinden önceki hareke çeşidine göre resmedileceğini zikretmiştir. Hemze tahfif edilerek önceki hareke fetha ise ‘elif’, damme ise ‘vâv’ kesra ise ‘yâ’ suretinde resmedilir. Müellif kaideye örnek olarak Ankebût 29/20 bedee’l-halka “بَدَأَ الْخَلْقَ”, Hicr 15/49 nebbi “نَبِيٌّ”, AnkEbût 29/19 yübdiu “يُبْدِيُّ”, En’âm 6/94; Yûnus 10/81; Kehf 18/48; Meryem 19/89 ci’tüm “جِئْتُمْ”, Vâkıa 56/72 enşe’tüm “أَنْشَأْتُمْ”, yeşe’ “يَشَأْ”, Rahmân 55/22 el-lü’lülü “الْلَوْلُؤَا” kelimelerini zikretmiştir. Örneklerde görüldüğü üzere kaideye uygun olarak hemzeler kendinden önceki hareke türüne göre resmedilmişlerdir.⁷¹⁷

Harrâz’ın bu kaidenin istisnası olarak dört kelime zikrettiği görülmektedir. Bunlardan ikisinde hemzenin hazfını diğer ikisinde farklı uygulamaları zikretmektedir. Hemzenin hazfedildiğini naklettığı kelimeler; Kur’an’da geçtiği tüm yerlerde er-ru’yâ “الرُّؤْيَا” kelimesi ve Bakara 2/72’deki iddâra’tüm “إِدَارَاتُكُمْ” kelimesidir. Bu iki kelimede Dâni ve İbn Necâh’ın hemzenin hazfını naklettikleri görülmektedir.⁷¹⁸ Ayrıca Dâni, er-ru’yâ “الرُّؤْيَا” kelimesinin Kur’an’ın tamamında “vav”sız resmedilmesi konusunda mushaflar arasında fark olmadığını, hemzenin tahkikine işaret etmek için hazif ile yazıldığını zikretmiştir.⁷¹⁹ İbnu’l-Cezerî ise mushafların imlâ edildiği kadim yazıda, hemzenin resmedildiği ‘vav’ harfinin “ra” harfine şeklen benzediğinden hemzenin resmedilmemiş olabileceği ihtimaline dikkat çekmiştir.⁷²⁰ Nitekim mushaf imlâsında yazıya etki eden unsurlardan biride aynı iki resmin beraberce resmedilmesi uygun görülmediğinden imlânın tek resim ile gösterilmesidir.⁷²¹ Harrâz’ın farklı uygulamalar var dediği iki kelimeden biri Kâf 50/30 imtele’ti “امْتَلَأْتِ” kelimesidir. Dâni ve İbn Necâh anılan kelimede ihtilâfî zikretmekle beraber Dâni, hazfî, İbn Necâh ise isbâtı tercih etmiştir.⁷²² Diğer kelime Nisâ 4/102 itme’nentüm “اطْمَأْنَنْتُمْ” kelimesidir. Dâni, anılan kelimenin Gâzî b. Kays’ın kitabında hazif ile mushafların tamamında ise isbat ile yazıldığını zikretmektedir. Dâni’nin aktarımından anlaşılan onun zikredilen kelimede hemzenin ‘elif’ suretinde yazılmasını tercihe daha yakın olduğudur.⁷²³ İbn Necâh ise anılan kelimede hemzenin ‘elif’ suretinde yazıldığı sadece Gâzî b. Kays’ın ‘elif’i hazfettiğini zikrettikten sonra mushaf yazacak kişinin isbat veya hazifde muhayyer olduğunu, kendi tercihinin ise hemzenin ‘elif’ suretinde yazılması olduğunu ifade etmiştir.⁷²⁴ Bu kaide içerisinde yer alan ve İbn Necâh’ın zikrettiği ancak Harrâz’ın manzumesine almadığı Bakara 2/285’teki

⁷¹⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 49a. bkz. Mârğîni, **Defîlu’l-Hayrân**, 399-400.

⁷¹⁸ Dâni, **Mukni’**, 36; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/706.

⁷¹⁹ Dâni, **Mukni’**, 165.

⁷²⁰ İbnu’l-Cezerî, **Neşr**, 1/346, 348.

⁷²¹ Bkz. Dâni, **Mukni’**, 148, 187.

⁷²² Dâni, **Mukni’**, 25-26; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 4/1137. Bkz. Mârğîni, **Defîlu’l-Hayrân**, 403.

⁷²³ Dâni, **Mukni’**, 26.

⁷²⁴ İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/415.

ehta'nâ 'اخطأنا' kelimesinde de İbn Necâh'ın Gâzî b. Kays'ın dışında 'elif'i hazfedeni görmediğini bu kelimede de 'elif'in isbatına meylettiğinden söz etmektedir.⁷²⁵

Harrâz, daha önce zikrettiği 'elif'den sonra kelime sonunda gelen hemzede hemzenin hazfedilmesi ve yine kelime sonunda gelen ve kendinden önce fetha hareke bulunan hemzenin 'elif suretinde yazılması kaidelerinin istisnası olan kelimeleri zikrederek bu istisna kelimelerde hemzenin kaideye muhalif olarak 'vâv-elif' şeklinde yazıldığını ifade etmektedir. Bunlar; Şu'arâ 26/197 ulemâu 'عُلَمَاؤُا',⁷²⁶ Fâtır 35/28 el-ulemâu 'الْعُلَمَاؤُا', Yûnus 10/34 yebdeu 'يَبْدُؤُا', İbrahim 14/23, Mü'min 40/47 ed-du'afâu 'الصُّعَفَاؤُا', Zuhuf 43/17 yenşeu 'يَنْشُؤُا', Rûm 30/12 şuf'âu 'شُفْعَاؤُا', Furkân 25/77 y'abeu 'يَعْبُؤُا', Sâffât 37/106 el-belâu 'الْبَلَاؤُا', En'âm 6/6; Şu'arâ 26/5 en'bâu 'أَنْبَاؤُا', Neml 27/29, 32, 39; Mü'minûn 23/24 el-meleu 'الْمَلَأُا',⁷²⁷ Yûsuf 12/85 tefteu 'تَفْتُؤُا', Mümtehine 60/4 buraâu 'بُرَاءَاؤُا', Mü'min 40/50 duâu 'دُعَاؤُا', Duhân 44/32 belâu 'بَلَاؤُا', Nahl 16/48 yetefeyyeu 'يَتَفَيَّؤُا', Kıyamet 75/13 yunebbeu 'يُنْبِؤُا', İbrahim 14/11; Sâd 38/20, 66; Teğâbun 64/5 nebeun 'نَبِؤُا', En'âm 6/95 fîkum şurakâu 'فِيكُمْ شُرَكَاءُ', Şûrâ 42/19 şurakâu şera'û 'شُرَكَاءُ شَرَعُوا', Nûr 24/8 yedrau 'يَدْرُؤُا', Tâhâ 20/116 tezmeu 'تَظْمُؤُا', Tâhâ 20/17 etevækkeu 'أَتَوَكَّؤُا', Hûd 11/87 mâ neşâu 'مَا نَشَأُا' kelimeleridir.⁷²⁸

Harrâz, hemzenin yazımı ile alakalı temas ettiği Mâide 5/20'de geçen ebnâu 'أَبْنَاؤُا' kelimesinin imlâsında farklı uygulamaların olduğunu zikretmiştir. Manzumenin kaynaklarından Dâni ve İbn Necâh da anılan kelimede farklı uygulamalar olduğunu ifade etmekle beraber İbn Necâh kelimenin kaideye uygun şekilde yazılmasına karşı olmadığını ancak tercihinin hemzenin 'vâv' suretinde yazılması olduğunu belirtmiştir.⁷²⁹ Yine İbn Necâh, anılan kelimenin geçtiği Şu'arâ 26/6'da tercih belirtmeksizin farklı uygulamalar olduğundan bahsetmiştir.⁷³⁰ Şâtîbî'nin Kıyamet 75/13 yunebbeu 'يُنْبِؤُا' kelimesinde farklı uygulamalar olduğunu zikrettiği görülürken⁷³¹ Akile şârihlerinden Sehâvî, (ö. 643/1245) İsbahânî'nin yunebbeu 'يُنْبِؤُا' kelimesinin Kûfe ehli tarafından 'vâv-elif' ile, Medine ehline 'vâv'ın hazfiyle, Şâm mushaflarında ise 'vâv'sız olarak yazıldığını gördüm" ifadelerini aktarmıştır.⁷³²

⁷²⁵ İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/323-324.

⁷²⁶ Sehâvî, bu kelimedeki hemzenin Şâm mushaflarında 'elif' suretinde yazıldığını nakletmiştir. Bkz. Sehâvî, **Vesîle**, 382.

⁷²⁷ Dâni, Muhammed b. İsa el-İsbahânî'nin (ö. 253/867) el-meleu 'الْمَلَأُا' kelimesinin Neml 27/29, 32, 39; Mü'minûn 23/24'te 'vâv' ile, diğer yerlerde 'vâv'sız 'elif' ile yazıldığını, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım el-Enbârî'den gelen nakilde ise sadece Mü'minûn 23/24'te 'vâv' ile diğer yerlerde 'elif' ile yazıldığı rivayetini zikretmiştir. Ancak Âsım el-Cehderî'den gelen rivayetin el-İsbahânî'nin sözünü desteklemesi sebebiyle Dâni, el-Enbârî'den gelen rivayeti zayıf görmüştür. Bu sebepten Harrâz da Neml Neml 27/29, 32'de geçenler için farklı uygulamalar vardır diye zikretmemiştir. Bkz. Dâni, **Mukni'**, 56-57.

⁷²⁸ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 49a, 49b.

⁷²⁹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 49b. bkz. Dâni, **Mukni'**, 93; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/436.

⁷³⁰ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 49b. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/469, 4/921; Mârgînî, **Defilu'l-Hayrân**, 416.

⁷³¹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 49b. bkz. Şâtîbî, **Akilet**, 146. (218.beyit)

⁷³² Sehâvî, **Vesîle**, 87.

Hemzenin imlâsına dair Harrâz'ın ele aldığı cezâu “جَزَاؤُا” kelimesinin yazımında ihtilâfın çok olması sebebiyle müellif kelimeyi müstakil olarak kapsamlı şekilde ele almıştır. Anılan kelimedeki ihtilâfın dört kısım olduğu görülmektedir. Birincisi; Tüm imlâ âlimlerine göre kaideye muhalif olarak yazıldığı yerler: Mâide 5/31, 35 ve Şûrâ 42/37'deki cezâu “جَزَاؤُا” kelimesidir. Burada kaide gereği hemze hazfedilmesi gerekirken ittifakla hemze kaide dışında ‘vâv’ suretinde yazılır. İkincisi; kaide dışında bir imlânın olduğu Haşr 59/17'dir. Burada İbn Necâh kaideye muhalif olarak hemzenin ‘vâv’ suretinde yazılacağını söylemiştir. Dâni ise anılan yerde hemzenin hem hazfedilebileceğini hem de kaide dışında ‘vâv’ suretinde yazılabileceğini zikretmiştir. Üçüncüsü; kelimenin kaide dışında yazıldığı ancak hem Dâni hem İbn Necâh için farklı uygulamanın olduğu yerler. Bunlar, Kehf 18/88; Tâhâ 20/75 ve Zümer 39/33-34'tür. Anılan yerlerde cezâu “جَزَاؤُا” kelimesi kaideye uygun olarak hemzenin hazfiyle yazılabildiği gibi kaide dışında ‘vâv’ suretinde de yazılabileceği anlaşılmaktadır. Dâni, Kehf 18/88 ve Tâhâ 20/75'te geçen kelimeler için Irak mushaflarında ‘vâv’lı, yine Tâhâ 20/75'in Medine mushaflarında ‘vâv’sız ve Âsım el-Cehderî'den naklen: Mâide 5/31, 35 ve Şûrâ 42/37'deki cezâu “جَزَاؤُا” kelimesinin ‘vâv’ ile yazıldığını (diğerlerinde kaide gereği hemzenin hazfedildiği) zikretmiştir. İbn Necâh ise Kehf 18/88'da geçen cezâu “جَزَاؤُا” kelimesi için Gâzî b. Kays, Atâ el-Horasânî ve Hakem en-Nâkıt'ın ‘vâv’ ile yazdığını Tâhâ 20/75 için ise Gâzî b. Kays, Atâ el-Horasânî ve Hakem en-Nâkıt'ın ‘vâv’ ile yazdığını ancak ‘elif’i ‘vâv’ dan önce yazmayı tercih ettiklerini nakletmiştir. Dördüncüsü; Tüm imlâ âlimlerine göre kaideye uygun olarak hemzenin hazfedildiği yerler. Anılanlar ve Yûsuf 12/74, 75 dışında kalan tüm yerlerde. Örnek olarak Mâide 5/87, 97' de geçen cezâu “جَزَاؤُا” kelimesi verilebilir.⁷³³ Enderâbi (ö. 470/1077) ise anılan kelimenin Kehf 18/88 dışında Kur'an da geçtiği her yerde ‘vâv-elif’ olarak resmedildiğini zikreder.⁷³⁴

Harrâz, son olarak dördüncü fasılda hemzenin kelime ortasında harekeli olup kendinden önce de hareke olduğu durumlarda nasıl resmedileceğini aktarmaktadır. Buna göre zikredilen hemze ya kendinden önceki hareke türüne göre resmedilir ya da kendi harekesi cinsine göre yazılır. Hemze kelime ortasında fetha harekeli olup kendinden önce damme hareke olursa ‘vâv’ şeklinde eğer kesra hareke olursa hemze ‘yâ’ olarak resmedilir. Müellif anılan hemzenin ‘vâv’ suretinde yazılanlarına hüzüen “هَزَاؤُا”, müeccelâ “مُؤَجَّلَا” ve kufüen “كُفْوَا” kelimelerini, ‘yâ’ olarak resmedilenlere ise mietin “مِيَّةٌ”, fietin “فِيَّةٌ” ve müliet “مُلَيْتٌ” kelimelerini örnek olarak zikretmiştir.⁷³⁵

Müellif, hemze kelime ortasında damme harekeli olup kendinden önce kesra hareke olursa hemzenin ‘yâ’ olarak resmedileceğini ifade etmiştir. Harrâz'ın zikrettiği hüküm mutlak olmayıp belli

⁷³³ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 49a; Dâni, **Mukni'**, 57, 63, 95; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/440-441.

⁷³⁴ Ebû Abdullah Ahmed b. Ebî Ömer el-Enderâbi, **el-Îdâh fi'l-Kirâât**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar, No:1350 (kopya nüsha), 32a.

⁷³⁵ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 49b.

başlı kelimelerde uygulanmaktadır. Bunlar; nünebbiuhum “نُنَبِّئُهُمْ”, ünebbiuke “أُنَبِّئُكَ” ve bu kelime bab’ından gelen fiillerde ve senukriuke “سَنُقَرِّئُكَ” kelimeleridir. Bu tür hemzeler zikredilen kelimelerin dışında kendi harekesine uygun olarak resmedilir. Bunun ise Arap lügatinde ve Arap dil âlimleri arasındaki ihtilâftan kaynaklandığı ifade edilmektedir. Dil âlimlerinden Ahfeş (ö.?) bu tür hemzelerin kendi ve kendinden önceki hareke arasında teshil edileceğini ya da ‘yâ’ harfine ibdâl edileceğini söylerken diğer bir dil âlimi Sibeveyh (ö. 180/796) ise bu tür hemzenin kendi harekesi veya kendinden önceki harfin harekesi cinsine uygun harf arasında teshil edileceğini ifade etmiştir. Bu çeşit hemzelerin mushaflarda da her iki farklı lügate uygun olarak belli başlı kelimelerde ‘yâ’ olarak, diğer kelimelerde ise kendi harekesi cinsine uygun olarak resmedildiği görülmektedir.⁷³⁶

Harrâz, en son faslın ikinci kısmı diyebileceğimiz hemzenin kelime ortasında harekeli olup kendinden önce de hareke olursa hemzenin kendi harekesi cinsine uygun olarak yazılacağını ifade etmiştir. Müellif bu tür hemzelere yeisû “يَيْسُوا”, süilet “سُئِلَتْ”, yezraukum “يَذْرُوكُمْ”, seelû “سَالُوا”, bârikum “بَارِكُمْ” ve yekleukum “يَكْلُوكُمْ” kelimelerini zikretmiştir. Kendisi kesra harekeli kendinden önce damme bulunan hemzelerde ise Arap lügati ve Arap dil âlimleri arasındaki ihtilâftan kaynaklanan farklı uygulamaların olduğu görülmektedir. Örneğin Sibeveyh, hemze kendi ve harekesi cinsinden olan ‘yâ’ arasında teshil edilir görüşündedir. Ahfeş ise bu tür hemzelerin kendi ve kendinden önceki hareke arasında teshil edileceğini ya da ‘vâv’ harfine ibdâl edileceğini söyler. Mushaf imlâsına baktığımızda ise Sibeveyh’in görüşüne muvafık olduğu görülmektedir.⁷³⁷

Harrâz, Yûnus 10/7’deki itmeennû “اِطْمَأْنَنُوا”, Zümer 39/42’deki işmeezzet “اِسْمَاعَزَتْ” ve A’râf 6/17’deki le-emleenne “لَاَمْلَأَنَّ” kelimelerinde hemzenin (kaide hemzenin ‘elif’ suretinde resmedilmesi iken) hazfinin güzel olduğunu zikrederken aynı zaman da burada hemzenin ‘elif’ suretinde yazılmasının da caiz olduğuna işaret etmektedir. Yine İbn Necâh’dan Mâide 5/66 etfeehâ “اُطْفَأْهَا” kelimesinde hemzenin hazfedilebileceğini ancak kendi tercihinin ‘elif’ şekliyle resmedilmesi olduğunu nakletmektedir.⁷³⁸

2. Çift Hemzenin İmlâsı

Müellif manzumenin hemze konusunu çift hemzenin yazım kurallarıyla bitirmektedir. Çift hemze ile, hemze-i katı‘ ya da hemze-i vasıl bulunan kelimenin başına hemze-i istifham’ın gelmesi, aslî iki hemzenin aynı kelimedeki aralarında bir harf olmaksızın yan yana bulunması ve sonunda hemze bulunan bir kelimedeki son hemze ile başlayan bir kelimenin gelmesi durumları kastedilmektedir. Daima fetha harekeli olan hemze-i istifham’ın hemze-i katı‘ ile yan yana gelmesi durumunda imlâ,

⁷³⁶ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 49b.; bkz. Mârğîni, **Defilu’l-Hayrân**, 421-422.

⁷³⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 49b. bkz. Mârğîni, **Defilu’l-Hayrân**, 424-425.

⁷³⁸ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 49b. bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/453.

hemze-i katı'nın harekesine göre farklılık arz etmekte olup fetha harekeli olması durumunda imlâ tek resimle yani "elif" ile yazılmaktadır. Hemze-i katı'nın damme ya da kesra harekeli olduğu durumlarda ise hemze-i istifham "elif" ile resmedilmekle birlikte hemze-i katı'nın imlâsı farklılık göstermekte, bazı yerlerde resimde yer verilmemekte, bazı yerlerde de kendi harekesi cinsinden bir med harfîyle resmedilmektedir. Hemze-i istifham'ın hemze-i vasıl ile bir arada olması durumunda, hemze-i vasıl kesra harekeli ise, hemze-i istifham resmedilmekte, hemze-i vasıl ise resimde gösterilmemektedir. Hemze-i Vasıl fetha harekeli olduğunda ise iki hemze tek resimle imlâ edilmektedir. Farklı kelimelerde olan iki hemze her ne kadar yan yana gelmiş olsa bile yazımlarında bir farklılık oluşmamaktadır.⁷³⁹

Harrâz ise bunu birbirini takip eden iki hemze sureti yan yana geldiğinde hüküm iki suretten birinin hazfedilmesidir diye ifade etmektedir. Müellif bu cümlesini anlatan on sekiz kelimeyi örnek vermektedir. Bunlar: Kur'an da geçtiği her yerde âmentum "أَمَنْتُمْ", âbâukum "أَبَاءُكُمْ", eilâhum "أَئِلَّهُ", hâsiîne "حَاسِيَيْنَ", câekum "جَاءَكُمْ", ri'yâ, "رِيَّأ", eulkiye "أَعْلَى", âbâiye "أَبَاءِي", tu'vî "تُؤْوِي", meêb "مُعَارِبُ", duâi "دُعَائِي", mustehziûn "مُسْتَهْزِئُونَ", esseyyiât "السَّيَّاتُ", melceen "مَلَجْنَا", meâribu "مُعَارِبُ", neâ "نَعَا", raê "رَعَا" ve tebevvee "تَبَوَّأَ" kelimeleridir.⁷⁴⁰

Bu misallerden âmentumu "أَمَنْتُمْ", âbâukum "أَبَاءُكُمْ", eilâhum "أَئِلَّهُ", eulkiye "أَعْلَى", âbâiye "أَبَاءِي", kelimeleri müellifin müfret hemzeyi sınıflandırdığı dört sınıftan birincisine yani kelime evvelinde gelen hemzeye örnek verilmiştir. Âmentum "أَمَنْتُمْ" kelimesinde birincisi sakın olan asli hemze diğeri zâid hemze olmak üzere iki hemze vardır. Burada kâide gereği hemzenin 'elif' suretinde yazılması lazımdır. Bu takdirde iki 'elif' fasılasız yan yana gelecektir. Yine aynı kelimenin evveline istifham hemzesi geldiğinde de durum değişmeksizin böyledir. Anılan kelime ve benzerlerinde her iki halde de asli hemze 'elif'e ibdâl edilip Harrâz'ın ifadesiyle zâid hemze ve istifham hemzesinden biri hazfedilir. Müellif, hemzelerden hangisinin hazfedileceğine değinmemiştir.⁷⁴¹ Kaynaklara göre çift hemzenin tek 'elif' ile resmedilmesinin sebebi hem hemze-i istifham hem de aslî hemzenin 'elif' şeklinde imlâ durumunda iki aynı resmin (bu ve benzeri yerlerde istifham hemzesi de dahil olduğunda fasılasız üç 'elif' yan yana gelecektir) fasılasız bir araya gelmesidir. Bu ise ittifakla uygun görülmemiştir. Bu nedenle çift hemze anılan kelime ve benzerlerinde tek resimle gösterilmiştir.⁷⁴² Yazıda gösterilenin ve hazfedilenin hangisi olduğu ise ihtilâflıdır. Bazılarına göre resmedilen istifham hemzesiyken bazılarına göre ise aslî hemzedir.⁷⁴³

Müellifin verdiği örneklerden âbâukum "أَبَاءُكُمْ", âbâiye "أَبَاءِي", câekum "جَاءَكُمْ" ve duâi "دُعَائِي" kelimeleri kelime ortasında ve sonunda gelen çift hemzeye örnek olarak zikredilmiştir. Bu

⁷³⁹ Dâni, **Mukni'**, 155; **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, 238.

⁷⁴⁰ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 49b.

⁷⁴¹ Mârğînî, **Delîlu'l-Hayrân**, 431.

⁷⁴² Dâni, **Mukni'**, 148; İbn Vesîk, **Câmi'**, 66-67; Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, 239.

⁷⁴³ Dâni, **Mukni'**, 148; İbn Vesîk, **Câmi'**, 66.

örneklerden âbâukum “إِبَاءُكُمْ” ve câekum “جَاءُكُمْ” kelimelerinde kaide gereği iki ‘elif’ yan yana geldiğinden birisi hazfedilerek resmedilmiştir. Âbâiye “ءَابَآءِي” ve duâî “دُعَائِي” kelimelerinde ise birinci hemze ‘elif’ suretinde ikincisinin kaide gereği harekesi cinsinden olan ‘yâ’ harfî suretinde yazılması gerekirken ‘yâ’ suretindeki hemze hazfedilerek resmedilmiştir.⁷⁴⁴

Harrâz’ın zikrettiği ri’yâ, “رِيَّآ” ve tu’vî “تُوِّوِي” kelimeleri ise hemzenin kelime ortasında sakın olup kendinden önce de hareke olduğundan önceki hareketin cinsine göre resmedilir kaidesinde iki aynı suretin fasılasız yan yana gelişine örnek olarak getirilmiştir. Birincisinde iki ‘yâ’ ikincisinde iki ‘vâv’ yan yana geldiğinden iki suretten biri hazfedilmiştir.⁷⁴⁵ Es-seyyiat “السَّيَّاتُ” kelimesi ise hemzenin kelime ortasında harekeli olup kendinden önce de hareketin olduğu ve hemzenin kendi harekesi cinsinden resmedildiği yerlerde iki aynı suretin fasılasız resmedildiğinde iki suretten birinin hazfedilmesine örnek olarak zikredilmiştir. Anılan kelimedede kaide gereği hemze harekesi olan fethaya uygun ‘elif’ suretinde resmedilince iki ‘elif’ yan yana fasılasız geleceğinden iki ‘elif’ten biri hazfedilmiştir.⁷⁴⁶

Yine müellifin zikrettiği örneklerden mustehziûn “مُسْتَهْزِئُونَ”, hâsiîne “خَاسِئِينَ”, meêb “مَنَابٍ”, melceen “مَلَجْنَا”, meâribu “مَنَارِبٍ”, neâ “نَنَاءَ”, raê “رَءَاءَ” ve tebevvee “تَبَوَّءَاءَ” kelimeleri ise hemzenin herhangi bir hareke ile harekeli olup kendinden önceki harfin harekeli olduğu yerlerde iki aynı suretin fasılasız yan yana gelmesi neticesinde iki suretten birinin hazfedildiği yerlere örneklerdir. Harrâz’ın bu örnekler içerisinde neâ “نَنَاءَ”, raê “رَءَاءَ” kelimelerini zikretmesi sebebiyle kendisine bir itirazın gelmesi muhtemel gözükmemektedir. Zira anılan kelimelerdeki ‘elif’ler ‘yâ’nın ‘elif’e ibdaliyle oluşmuştur. Bir kelimedede ‘elif’ ‘yâ’ harfinden dönüşmüşse orada ‘elif’ ‘yâ’ suretinde yazılır kaidesince bu kelimelerde de ‘yâ’ suretinde resmedilmesi lazım geldiğinden burada örnek gösterilmemesi uygun gözükmemektedir. Müellif de bu muhtemel itiraza, bu kelimelerde iki hemzenin fasılasız yan yana geldiğini ve Mushaf yazıcılarının bu kelimeleri Necm 53/11, 18 hariç kaide dışı olarak ‘elif’ ile yazdıklarını ifade ile cevap vermiş gözükmemektedir.⁷⁴⁷

Müellif genel kaide olarak iki hemzenin fasılasız yan yana gelmesine neden olan iki suretten biri hazfedilir dedikten sonra bu kaidenin istisnası olarak beş kelime zikretmiştir. Bunlar; Tevbe 9/103 seyyien “سَيَّيْنَا”, Fâtır 35/43 es-seyyii “السَّيِّي”, Bakara 2/80 seyyieten “سَيَّيَّةٌ”, Kehf 18/10 heyyi “هَيَّيْ” ve Kehf 18/16 yüheyyi “يُهَيَّيْ” kelimeleridir. Zikredilen kelimelerde iki hemzenin yan yana gelmesiyle beraber kaide gereği ‘yâ’ suretinde yazılmış ve herhangi bir suret hazfedilmemiştir. Bu kelimelerin ittifakla bu şekilde yazılmalarına rağmen Gâzî b. Kays’ın icma’a muhalefetle seyyieten “سَيَّيَّةٌ”, Kehf

⁷⁴⁴ Daha detaylı bilgi için bkz. İbn Âşir, **Fethu’l-Mennân**, 1238; Mârgînî, **Defilu’l-Hayrân**, 431.

⁷⁴⁵ Daha detaylı bilgi için bkz. Mârgînî, **İbn Âşir, Fethu’l-Mennân**, 1238; **Defilu’l-Hayrân**, 432.

⁷⁴⁶ Daha detaylı bilgi için bkz. Mârgînî, **Defilu’l-Hayrân**, 432.

⁷⁴⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50a. bkz. Mârgînî, **Defilu’l-Hayrân**, 434; İbn Âşir, **Fethu’l-Mennân**, 1239-1240.

18/10 heyyi’ ‘‘هَيِّى’’ ve Kehf 18/16 yüheyyi’ ‘‘يُهَيِّى’’ kelimelerinde hemzeyi ‘elif’ suretinde yazdığını zikretmiştir.⁷⁴⁸ Dâni, zikredilen kelimelerin Medine, Irak mushafları ve diğer başka mushaflarda iki ‘yâ’ ile yazıldığını bulduğunu bu kelimelerin iki ‘yâ’ ile yazılmasında ittifak olduğunu, Kehf 18/10 heyyi’ ‘‘هَيِّى’’ ve Kehf 18/16 yüheyyi’ ‘‘يُهَيِّى’’ kelimelerinde hemzenin ‘elif’ suretinde resmedildiğine dair aktarımın ise mushaf imlâsı âlimlerinin ittifak ettiğine muhalif olduğunu zikretmiştir.⁷⁴⁹ İbn Necâh da benzer şeyler söylemekle beraber Gâzî b.Kays’dan herhangi bir şey nakletmemiştir.⁷⁵⁰

C. Ziyade

Okunmadığı halde yazıda resmi olan harfleri yansıtmaktadır. Mesela مائة⁷⁵¹ örneğinde ‘elif’, وايتائى ذى القربى⁷⁵² örneğinde ‘ya’, اولى ve اولو⁷⁵³ örneklerinde ise ‘vav’ harfi yazıda resimleri oldukları halde okunmamaktadır.⁷⁵⁴ Harrâz, bu konuyu sırasıyla ‘elif’in, ‘ya’nın ve ‘vâv’ın ziyade edildiği yerler olarak üç fasıl (alt başlık) halinde ele almıştır.

1. ‘‘Elif’’in Ziyade Olarak Resmedilmesi

Mushaf imlâsında bazı kelimelerin imlâsında ‘elif’in ziyade edilmesi ve bunun da kimi yerlerde kelimenin başında kimi yerde ortasında ve bazı yerlerde ise kelimenin sonunda gerçekleştiği bilinmektedir. Harrâz, manzumede verdiği örneklerde cemaat ‘vav’ı bulunan fiiller, sonu illetli muzari fiiller ve ‘izafeti sebebiyle ‘nûn’u düşmüş cemi müzekker sâlim kalıplarındaki kelime türlerini zikrederek elif’ harfinin ziyade edilmesini diğer mushaf imlâsına dair yazılan kitaplarda olduğu gibi muayyen bir kural altında zikretmiş olmakla beraber yine ‘elif’ harfinin ziyade edilmesine verdiği diğer bazı örnekler ise münferit bir imlâ örneği görünümünde olup muayyen bir başlık ve kural altında olmayan kelime türlerindendir.

Harrâz, ‘elif’in ziyade edilmesine önce kelime ortasında ve kuralsız olarak münferit bir görünümde olan kelimelerle başlamış ve mie ‘مائة’ ve mieteyn ‘مائتين’ kelimelerini zikretmiş ve ‘elif’ ile yazılacaklarını belirtmiştir. Müellif bu kelimelerde ‘elif’ harfinin ziyade edilmesini ayırt etmek manasına gelen ‘للفرق’ kelimesiyle temellendirmiş olsa da hangi kelimelerden ayırt edileceği ile alakalı bilgi vermemiştir.⁷⁵⁵ Manzumenin şârihlerinden Mârğînî, ‘للفرق’ kelimesiyle kastedilenin ya ‘مائة’ kelimesiyle ‘منه’ kelimesini birbirinden ayırt etmek için (mushaflar noktasız yazıldığı dönemde

⁷⁴⁸ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 49b, 50a. bkz. İbn Âşir, **Fethu’l-Mennân**, 1239-1258; Mârğînî, **Deflu’l-Hayrân**, 436.

⁷⁴⁹ Dâni, **Mukni’**, 50, 51.

⁷⁵⁰ İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/169-171.

⁷⁵¹ Enfâl, 8/65, 66.

⁷⁵² Nahl, 16/90.

⁷⁵³ Âl-i İmran 3/7, 18; İsra 17/5.

⁷⁵⁴ Çetin, **Kur’ân İlimleri ve Kur’ân-ı Kerim Tarihi**, 296.

⁷⁵⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50a.

birbirine karıştırılma ihtimalinden dolayı) “مائة” kelimesinin ‘elif’ ziyadesiyle yazıldığını ya da “مائة” kelimesiyle meyyetun “مئة” (her ne kadar Kur’ân-ı Kerim’de geçmese bile) kelimesini birbirinden ayırt etmek için “مائة” kelimesinin ‘elif’ ziyadesiyle yazıldığını ifade etmiştir. Aynı karışıklık ihtimali Mieteyn “مائتين” kelimesi ile meyyetun “مئة” kelimesinin tesniyesi arasında da olduğundan Mieteyn “مائتين” kelimesinin de müfredine hamlen ‘elif’ ziyadesiyle yazılacağını zikretmiştir.⁷⁵⁶

Kaynaklarda ziyade meselesinde ele alınan “le’evdâ‘u “لاوضعوا”” Tevbe 9/47 ve “le’ezbehannehû “لاذبحنه”” Neml 27/21 kelimeleri Harrâz’ın da imlâsına temas ettiği kelimelerdendir.⁷⁵⁷ Manzumenin şârihlerinden Mârğînî, bu kelimelerde ‘elif’ harfinin ziyade edilmesini kelimedeki hemzenin tam bir hareke ile harekeli olduğuna delalet etmesi ve hemze mahreci uzak bir harf olduğundan onu takviye sebebiyle açıklamıştır.⁷⁵⁸ Dâni, Nusayr b. Yûsuf’dan (ö. 240/854 ?) naklen le’evda‘û “لاوضعوا”” Tevbe 9/47 kelimesi ile alakalı mushaflarda farklı uygulamaların olduğunu le’ezbehannehû “لاذبحنه”” Neml 27/21 kelimesinin yazımında ise mushafların ittifak halinde olduğunu nakletmiştir. Yine Dâni, Âsım el-Cahderî ve Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî’den (ö. 276/889) naklen le’ezbehannehû “لاذبحنه”” Neml 27/21 ve le’evda‘û “لاوضعوا”” Tevbe 9/47 kelimelerinin ‘elif’ ziyadesiyle yazıldığını zikretmiştir.⁷⁵⁹ Margînî, İbn Necâh’ın le’evda‘û “لاوضعوا”” Tevbe 9/47 kelimesinde farklı uygulamaları zikrettiğini ancak tercihinin kelimenin ‘elif’ siz yazılması olduğunu nakletmiştir.⁷⁶⁰ Zikri geçen kelimelerin yazımına dair Arap dili ve tefsir âlimi olan Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ’ (ö. 207/822) Dâni ve İbn Necâh’ın tam aksine le’evda‘û “لاوضعوا”” Tevbe 9/47 kelimesinde ittifak, le’ezbehannehû “لاذبحنه”” Neml 27/21 kelimesinde ise ihtilâf olduğunu zikretmiştir. Birinci kelimedede İbn Ebi Dâvûd (ö. 316/929), ikinci kelimedede ise Enderâbî (ö. 470/1077) Ferrâ’ya iştirak etmiştir. Ferrâ’nın bu bilgiyi rivayetlere dayanarak mı yoksa mushafları müşahade ederek mi aktardığı konusu ise meçhuldür.⁷⁶¹

Lâkinne “لَكِنَّا” ve ene “أَنَا” kelimeleri de müellifin ‘elif’in kelime sonlarında ziyade edildiği yerlerde değiştiği kelimelerdendir. İmla kaynaklarının bu kelimelerin “elif” ziyadesiyle yazılmaları hususunda ittifak halinde oldukları görülmektedir.⁷⁶² Anılan kelimelerden “لَكِنَّا” lafzının aslı ‘lâkin ene’ olup istidrâk edatı (lâkin) ve munfasıl ‘ene’ zamirinden oluşmaktadır. ‘Ene’ zamiri ile olan bu irtibatı sebebiyle ‘ene’ zahirinin imlâsı ile ele alınmaktadır. Zikredilen kelimelerde ‘elif’in ziyade edilmesi

⁷⁵⁶ Mârğînî, *Delîlu’l-Hayrân*, 438-439.

⁷⁵⁷ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50a.

⁷⁵⁸ Mârğînî, *Delîlu’l-Hayrân*, 439-440.

⁷⁵⁹ Dâni, *Mukni’*, 45, 94.

⁷⁶⁰ Mârğînî, *Delîlu’l-Hayrân*, 447.

⁷⁶¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, (nşr. Ahmed Yûsuf Necâtî ve Muhammed Ali Neccâr, Beyrut: Âlemu’l-Kutub, 1403/1983), 1/424, 434. Bkz. Hâtim et-Temîmî, “الاذبحنه” (Neml 27/21) kelimesinin “elif” ile yazılması hususunda mushaflar arası ittifakın bulunduğunu, Ferrâ’nın verdiği bilginin vakaya uygun olmadığını belirtmek suretiyle bilgiyi hata olarak değerlendirmiştir.

⁷⁶² Dâni, *Mukni’*, 169; İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/283, 3/808.

farklı sebeplere bağlanmıştır. Bunlardan biri, “elif” harfinin vakıf durumunda “nûn” harfinin harekesini göstermek için ziyade edilmesidir bu da nasb edatı olan “أَنْ” ile karışma ihtimalini ortadan kaldıracığı âşikardır.⁷⁶³ Bir diğer sebep ise “elif”in, zamirdeki asli harfleri kuvvetlendirmek için ziyade edilmesidir.⁷⁶⁴ Bütün bu zikredilenler Basralıların görüşü olarak nakledilen ‘elif’in zâid harf olarak kabul edilmesi halinde geçerlidir.

Bu meselede bir diğer görüş ise “elif” in ziyade olmayıp aslî harflerden olmasıdır. Nitekim Kûfeli dilbilimcilerin, “أَنْ” “zamirini üç harften müteşekkil, ‘elif/ harfini de bu üç harften biri olarak kabul ettikleri nakledilmiştir.⁷⁶⁵ Buna göre kelimenin “elif” ile telaffuz edilmesi lafzın aslına itibarla olmakta, okuyuşta hazfî tercih edenler ise ‘elif’ten önceki fetha hareketinin kendisine işareti sebebiyle tahfîf için “elif”i telaffuzdan düşürmektedirler. Zikredilen ene, lâkinne ve bunlara ilaveten ibn kelimesinde ‘elif’ harfinin hakikaten zait olmadığını zira hakikaten zait olan bir harf ne vasıl halinde ne de vakıf halinde okunmaz. Ancak anılan bu kelimelerden ‘lâkinne’ ve ‘ene’ de bütün kurrâ’ya göre vakıf halinde ‘elif’ sabittir. Yine ‘lâkinne’ kelimesinde kıraat imamlarından İbn Âmir’e göre vasıl halinde de ‘elif’ sabittir. ‘İbn’ kelimesinde ise bütün kurrâ’ya göre ibtidâ halinde ‘elif’ sabittir. Bu durum da “elif”in ziyade olmayıp kelimenin aslî harfî olduğunun bir göstergesidir. Mushaf imlâsının, kelimelerin vakıf ve ibtidâ hususiyetleri dikkate alınarak inşa edilmesi de bu yargıyı destekleyen bir karine olarak sunulmuştur. Margînî, Harrâz’ın anılan kelimelerde ‘elif’in zait olduğunu söylemesini ise müellif için bir tesâmuh olarak açıklamıştır.⁷⁶⁶ Buna göre zikredilen kelimeler (ibn kelimesi hariç) vakıf durumunda “elif” ile okunduğu için imlâda vakıf durumu esas alınarak “elif” ile resmedilmiştir. Bu da “elif”in zâit değil de aslî harf olduğunu göstermektedir.⁷⁶⁷ Harrâz, ‘elif’in kelime başında ziyade edildiği yere örnek olarak sadece ibn “ابْنِ” kelimesini zikretmiştir.⁷⁶⁸ Müellifin zikrettiği bu kelimeyle alakalı olarak Dâni, bu kelimenin sıfat ve haber olarak geldiği yerlerde ‘elif’ ile yazılacağı ile alakalı bütün Mushaf yazıcılarının ittifak halinde olduğunu ifade etmiştir. Dilciler ise ibn “ابْنِ” kelimesi bir alem ile sıfatlanırsa yahut bir alem’e muzaf olursa bu takdirde ‘elif’in hafzedileceğini belirtmişlerdir.⁷⁶⁹

Müellif, istey’esû “اسْتَيْسُوا” Yusuf 12/80 ve istey’ese “اسْتَيْسَ” Yusuf 12/110 kelimelerinde bazı Mushaf yazıcılarının ‘elif’ ziyade ettiklerini zikretmiştir. Dâni bu kelimelerin bazı Irak mushaflarında ‘elif’ ile bazısında ise ‘elif’siz yazıldığını gördüğünü ancak kelimelerin ‘elif’siz

⁷⁶³ Mârgînî, *Deflu’l-Hayrân*, 444.

⁷⁶⁴ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf ‘an vucûhi’l-kırââtî’s-seb’a ve ilelihâ ve hiccehâ*, (nşr. Muhyiddîn Ramadân, Beyrut: Muessesetu’r-Risâle 1984/1404), 1/306, 2/61.

⁷⁶⁵ Mârgînî, *Deflu’l-Hayrân*, 443.

⁷⁶⁶ Mârgînî, *Deflu’l-Hayrân*, 444.

⁷⁶⁷ Mekki, *Keşf*, 1/306-307, 333, 2/62.

⁷⁶⁸ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50a.

⁷⁶⁹ Daha detaylı bilgi için bkz: Dâni, *Mukni’* 30; Mârgînî, *Deflu’l-Hayrân*, 444-445.

yazımının daha çok olduğunu ifade ederken İbn Necâh ise anılan kelimelerin yazımında farklı uygulamaların olduğunu ve bu farklı yazımların her ikisinin de güzel olduğunu söylemiştir.⁷⁷⁰

Harrâz, İbn Necâh'dan naklen cîe “جِيءَ”, Zümer 39/66; Fecr 89/24, leentum “لَأَنْتُمْ” Haşr 59/13, leâtevhâ “لَأَتَوْهَا” Ahzâb 33/14 ve leilâ “لِإِلَى” Âl-i İmrân3/158 kelimelerinde, Şâtîbî'nin *Akile*'sinden naklen ise cîe “جِيءَ”, Zümer 39/66; Fecr 89/24 ve leilâ “لِإِلَى” Âl-i İmrân3/158 kelimelerinde farklı uygulamaların olduğunu zikretmiştir. Dâni, *el-Muhkem* isimli eserinde cîe “جِيءَ”, Zümer 39/66; Fecr 89/24 ve leilâ “لِإِلَى” Âl-i İmrân3/158 kelimelerinde farklı uygulamaların olduğunu belirtmekle beraber tercihinin ‘elif’ ziyade edilmesi olduğunu açıklamıştır. Ancak Harrâz, genel olarak Dâni'nin *el-Mukni*'inden aktarımda bulunduğundan anılan kelimelerde Dâni'den nakilde bulunmadığı görülmektedir.⁷⁷¹ İbn Necâh, Âl-i İmrân3/158 ve Sâffât 37/68'de geçen leilâ “لِإِلَى” kelimesinin bazı mushaflarda ‘elif’ ziyadesiyle bazısında ise ‘elif’ siz yazıldığını, yine leâtevhâ “لَأَتَوْهَا” Ahzâb 33/14 kelimesinin bazı Irak mushaflarında ‘elif’ ile, diğer bazı Irak mushafları ve diğer mushaflarda ‘elif’ siz resmedildiğini, leentum “لَأَنْتُمْ” Haşr 59/13 kelimesinin ‘elif’ li yazıldığını Gâzî b. Kays dışında kimsede görmediğini aktardıktan sonra anılan beş kelimeye tercihinin ‘elif’ siz resmedilmeleri olduğunu belirtmiştir.⁷⁷²

Elif’in ziyade edildiği ve Harrâz’ın da temas ettiği kelimelerden biri de Kur’ân da çokça geçen ceza ve cevap harfi olan izen ‘إِذَا’ kelimesidir. Mushaf ehline göre bu kelimenin sonunda bulunan ‘nûn’ tenvin değildir. Ancak mansub tenvinli kelimeye benzerliğinden vakıf halinde ‘nûn’u ‘elif’ e çevrilmiş ve bu sebeple ‘elif’ ile yazılmıştır.⁷⁷³

Manzumede ‘elif’in ziyade resmedildiği yerler arasında zikredilen liehebi “لَأَهَبَ” Meryem19/18 kelimesinde kıraat açısından iki nakil bulunmaktadır. Birincisi kelimenin liehebi “لَأَهَبَ” şeklinde hemze ile kıraat edilmesi ikincisi ise liyehebi “لِيَهَبَ” şeklinde ‘yâ’ ile okunmasıdır. Bu kelimenin ‘elif’ ile resmedilmesi kelimenin liehebi “لَأَهَبَ” olarak hemze ile kıraat edilmesine uygun düşmektedir de liyehebi “لِيَهَبَ” şeklinde ‘yâ’ ile kıraatine muhaliftir. Müellif burada ‘yâ’ harfinin muzaraât harfi olması veya hemzeden bedel olmasına bakmaksızın kelimenin ‘elif’ ile yazılacağını zikretmiştir. Ancak anılan kelime ‘elif’ ‘yâ’ harfinden bedel olduğu için hem vasıl hem vakıf halinde sabittir. Bu sebepten hakikaten bir ziyade değildir. Dolayısıyla müellifin bu kelimeye ‘elif’ ziyade edilmiştir sözü yukarıda zikri geçen lâkinne ‘لَكِنَّا’ ve ene ‘أَنَا’ kelimelerinde olduğu gibi bir tesâmuh olarak kabul edilebilir.⁷⁷⁴

⁷⁷⁰ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50a. bkz. Dâni, *Mukni*’, 86; İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 3/732.

⁷⁷¹ Dâni, *Muhkem*, 174-175; İbn Âşir, *Fethu’l-Mennân*, 1274.

⁷⁷² İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/379-381.

⁷⁷³ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50a. bkz. Mârgîni, *Deflu’l-Hayrân*, 448.

⁷⁷⁴ Mârgîni, *Deflu’l-Hayrân*, 450.

Müellifin ‘elif’in ziyade edilmesi ile ilgili verdiği le-nesfe‘an “لنفسعا” Alak 96/15 ve ve-le-yekûnen “وليكونا” Yûsuf 12/32 kelimeleri ise “te’kid nûn”unun ‘elif’ olarak resmedilmelerine örnektir. Kaynakların ittifakla naklettiği bu imlâ özelliğinin gerekçesi olarak genellikle kelimenin yazımında vakf durumunun esas alınması gösterilmiştir.⁷⁷⁵ Kirmânî de aynı gerekçe ile le-nesfe‘an “لنفسعا” Alak 96/15 ve ve-le-yekûnen “وليكونا” Yûsuf 12/32 kelimelerinin ‘elif’ ziyadesiyle yazılacağını söylemekle beraber “te’kid nûn”unun yazımında asıl olanın ‘nûn’ ile yazılması olduğunun ve anılan yerlerin dışında Mushaf’ın tamamında uygulamanın böyle olduğuna dikkat çekmiştir.⁷⁷⁶

Cemi‘ müzekker sâlim kalıbındaki kelimeler kendilerini nasb veya cezm eden bir edatın bulunması ve bir zamire muttasıl olmamaları hâlinde ‘elif’ ziyadesiyle imlâ edilmişlerdir.⁷⁷⁷ Bu genel kuralın dışına çıkan yazımların olduğu da bilinmektedir. Harrâz’ın manzumede zikrettiği örneklerle baktığımızda hem genel kaideyi dikkate alan hem de bunun istisnası durumunda olan imlâ kuralları ile ilgili örnekler verdiği görülmektedir. Harrâz, bu çeşit kelimelere i‘dilû “اغْدِلُوا” Mâide 5/8; En‘âm 6/152, isa‘v “اسْعَوْا” Cum’a 62/9 ve bunlara benzeyen kâşifû “كاشِفُوا” Duhan 44/14 ve mursilû “مُرْسِلُوا” Kamer 54/27 örnekleri ile temas etmiştir. Müellif bu örneklerin ardından konun istisnalarına da bâû “بأَوْ” Bakara 2/90, câû “جأَوْ” A‘râf 7/115, tebevveu “تَبَوَّءُوا” Haşr 59/9, sea‘v “سَعَوْ” Sebe’ 34/9, atev “عَتَوْ عَتَوْا” Furkan 25/21, in fâû “إن فاءو” Bakara 2/224 kelimelerini zikretmiştir.⁷⁷⁸ Dâni ve İbn Necâh’ın zikredilen bu altı kelimedede ‘elif’in hazfedilmesinde ittifak olduğunu söyledikleri görülmektedir. *Mukni‘* ve *Muhtasaru’t-Tebyîn*’de et-Tecîbî’nin (ö?) kitabından naklen tebevveu “تَبَوَّءُوا” Haşr 59/9 kelimesinin Irak mushaflarında ‘elif’ ziyadesiyle yazıldığını ancak ‘elif’siz yazımın daha meşhur olduğunu söylemişlerdir.⁷⁷⁹ Harrâz, bu konu başlığı altında Dâni ve İbn Necâh’ın zikrettikleri Rûm 30/38’deki liturbû “لتربوا”⁷⁸⁰ ve Ahzab 33/69’daki êzev “ءادوا” kelimelerine temas etmemiştir. Dâni bu kelimelerle alakalı olarak “Ebû’l-Hasen Ahmed b. Yezîd b. Ezdâz (Yezdâz) el-Hulvânî’nin, (ö. 250/864) Rûm 30/38’deki liturbû “لتربوا” ve Ahzab 33/69’daki êzev “ءادوا” kelimelerinin Medine mushaflarında ‘elif’siz yazıldığını rivayet etmiştir dedikten sonra hiçbir Mushaf’ta anılan kelimelerin ‘elif’ ziyadesiyle resmedildiğini görmediğini ilave etmiştir.⁷⁸¹ İbn Necâh

⁷⁷⁵ Dâni, *Mukni‘*, 176; İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 3/710.

⁷⁷⁶ Kirmânî, *Hattu’l-Mesâhif*, 65’a

⁷⁷⁷ Maşalı, *Kur’ân’ın Metin Yapısı*, 159.

⁷⁷⁸ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50a.

⁷⁷⁹ Dâni, *Mukni‘*, 27, 90; İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 4/1195. Et-Tecîbî’ye ait olduğu söylenen kitap şuan mevcut değildir.

⁷⁸⁰ Rûm 30/38’deki liturbû “لتربوا” kelimesinde iki farklı kıraat veçhi bulunmaktadır. Bunlardan biri Nafi‘, şeyh Ya‘kûb ve Ebû Ca‘fer’in okuduğu literbuve “لتربوا” veçhi, ikincisi ise diğerlerinin okuduğu liyerbuve “ليربوا” veçhidir. Kelime Nâfi’ kıraatine göre okunduğunda cemi‘ kelime olup kendisinde cemaat ‘vâv’ı mevcuttur. Genel kural gereği kelimenin ‘elif ziyadesiyle resmedilmesi gerekirken kaide dışı olarak kelimenin diğer kıraat veçhi ve müfret kelime olan liyerbuve “ليربوا” okuyuşuna uygun olarak ‘elif’siz yazılmıştır.

⁷⁸¹ Dâni, *Mukni‘*, 27.

ise anılan kelimelerde tercihte bulunmaksızın farklı uygulamaların olduğunu söylemiştir.⁷⁸² *Fethu'l-Mennân* müellifi İbn Âşir, Harrâz'ın kaynaklarının zikrettiği bu kelimelere temas etmemesinin anılan kelimelerde farklı uygulamaların olmasının zayıf olması ile açıklamanın doğru olamayacağını ifade etmiştir.⁷⁸³

Harrâz'ın bu başlıkta değindiği kelime türlerinden biri de 'elif'in ziyadesiyle resmedilen sonu 'vâv' ile illetli muzari fiillerdir. Harrâz'ın burada kullandığı 'müfret vâv'ı ibaresiyle A'râf 7/189'daki "دَعْوَالله" gibi tesniye zamirine isnat edilen fiiller bu kural kapsamı dışında kalmıştır.⁷⁸⁴ Harrâz, genel kurala uygun örnekler zikretmeyip bu kuralın bir istisnası olduğuna Nisâ 4/99'daki ye'fuve "يَعْفُو" kelimesini örnek vererek temas etmiş ancak anılan kelimeye dair detay vermemiştir. Zikri geçen kelimeye dair Kirmânî'nin ve özellikle mushafları kaynak göstererek Sehâvî'nin malumat verdiği görülmektedir. Harrâz ve kaynaklarının zikredilen kelimenin 'elif'siz yazılacağını söyledikleri gibi Kirmânî de Ebû Abdullah ez-Ze'ferânî'den (ö. 374/984-985) naklen kelimenin 'elif'siz yazılacağını aktarmıştır.⁷⁸⁵ Ancak Sehâvî, anılan kelimenin eski Irak mushaflarında genel kurala tâbi olarak 'elif' ile resmedildiğini Şam mushafındaki imlânın da bu şekilde olduğundan söz etmektedir.⁷⁸⁶ Topkapı ve el-Mescidü'l-Huseyni mushaflarında kelimenin 'elif'siz resmedilmiş olması kelimenin 'elif'siz resmedileceğini söyleyenleri, kadim mushaflardan olan Paris ve Sana' mushaflarında zikri geçen kelimenin 'elif' ile resmedilişi ise Sehâvî'nin naklini teyit etmektedir. Bütün bunlar mezkûr kelimenin yazımında var olan farklı uygulamaların sonradan olma bir ihtilâf olmayıp çok eskiden beri var olduğunu göstermektedir.⁷⁸⁷

Harrâz'ın bu konuda temas ettiği kelimelerden biri de zû "ذو" kelimesidir.⁷⁸⁸ Bu kelime merfu konumda olmaları halinde 'vâv' ile imlâ edilen kelime türlerindendir. Genel kural bu tür kelimelerin 'elif' ziyadesiyle resmedilmeleridir. Ancak Harrâz, bu kelimenin 'elif'siz resmedildiğini söylemiştir. Harrâz'ın kaynakları olan Dâni ve İbn Necâh da zikredilen kelimenin Mushaf'ta geçtiği her yerde 'elif'siz resmedileceği hususunda görüş birliğinden söz etmektedirler.⁷⁸⁹ Anılan kelimenin bazı yerlerde 'elif' ziyadesiyle bazı yerlerde ise 'elif'siz yazıldığını nakledenlerde olmuştur. Kirmânî bunlardan biridir. Kirmânî, Muhammed b. Îsâ'dan (ö. 253/868) gelen bir rivayette zû "ذو" "ve lezû" "لذو" olarak vermiştir.

⁷⁸² İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/83.

⁷⁸³ İbn Âşir, *Fethu'l-Mennân*, 1303.

⁷⁸⁴ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50a. Bkz. Dâni, *Mukni'*, 152; İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/82-83; Mehdevî, *Hicâu mesâhifi'l-emsâr*, 83; Cuhenî, *Bedi'*, 48.

⁷⁸⁵ Kirmânî, *Hattu'l-mesâhif*, 65a.

⁷⁸⁶ Sehâvî, *Vesîle*, 314.

⁷⁸⁷ Gânim Kaddûrî Hamed ve İyâd Sâlim Sâlih, *Zevâhiru Kitâbiyye fi mesâhif mahtûta*, (Dimaşk: Dâru'l- Gavsânî, 2010), 92; Beşir b. Hasen el-Himyîrî, *Mu'cemu'r-resmi'l-Osmânî*, (Riyad: Merkezu Tefsiri li'd-Dirâsâti'l-Kur'ân, 1436/2015), 5/2430; Tayyar Altıkulaç, *Mushaf-ı Şerif* (Bibliotheque Nationale, Paris), İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1436/2015, 65.

⁷⁸⁸ Harrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50a.

⁷⁸⁹ Dâni, *Mukni'*, 154; İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/82.

“kelimelerinin, Yûsuf 12/68, Fussilet 41/35, 43, Cuma 62/4 ve Burûc 85/15 ayetlerinde ‘elif’ siz, diğer yerlerde ise ‘elif’li yazıldığını nakletmektedir.⁷⁹⁰ Kirmânî, yaptığı bu naklin devamında anılan kelimelerin yazımına dair yapılan bu aktarımın münferit olduğunu söylemiş olsa da mushaf imlâsı âlimlerinden Enderâbî de anılan kelimelerin ‘elif’ ziyadesiyle imlâ edildiğini ancak beş yerde⁷⁹¹ ‘elif’ siz resmedildiğini söylemektedir.⁷⁹² Taşkent mushafında bu kelimenin kimi yerde ‘elif’ ile kimi yerde ise ‘elif’ siz imlâ edilmiş olması, yine Sana ve el-Mescidu’l-Huseyni Nûshalarında da her iki şekilde resmedilmiş olması kadim mushaflarda söz konusu kelimenin imlâsında farklı uygulamaların bulunduğunu teyit etmektedir.⁷⁹³ Dâni ve İbn Necâh gibi manzumenin kaynaklarının bu bilgiye muttali‘ olmamaları yahut muttali‘ olup rivayeti zayıf bulmaları sebebiyle zikretmemiş olmaları mümkündür. Harrâz da onlara refere ederek anılan kelimenin Kur’an’da geçtiği her yerde ‘elif’ siz resmedildiğini zikretmiştir.

Harrâz’ın kelime sonunda ‘elif’ harfinin ziyade edildiği yerler arasında zikrettiği yerlerden biri de “لَوْلَا” kelimesidir. Anılan kelime mansub olduğu takdirde vakıf halinde tenvidden bedel olarak ittifakla ‘elif’ ile resmedilir. Buradaki ‘elif’ zâit olmadığı için esasen konuya da dahil değildir. Harrâz’ın kelimenin mansub halinde yazılan ‘elif’ zâit olmadığı halde burada zikretmesi ise konuya girizgâh olarak kabul edilebileceği söylenmiştir. Müellif, bazı Mushaf yazıcılarının zikredilen kelimenin merfu‘ ve mecrur olduğu durumlarda ‘elif’ ziyade ettiklerini ifade edip bunu le’ezbehannehû “لاذبحنه” Neml 27/21 kelimesinde olduğu gibi hemzeyi takviye ile temellendirmiştir.⁷⁹⁴ Zikri geçen kelimenin Mushaf’ta kıraat vecihleri şöyledir; Hac 22/23, Fâtır 35/33’te İmam Nâfi‘, Â’sım ve Ebû Ca’fer mansub diğer imamlar mecrur olarak kıraat etmişlerdir. Yine İnsan 76/19’da geçen “لَوْلَا” kelimesini ittifakla mansub okumuşlardır. Anılan kelime Tûr 52/22 ve Rahmân 55/20’de merfu‘, Vâkıa 56/25’te ise mecrur okunmaktadır.⁷⁹⁵ Manzumenin kaynaklarından Dâni, anılan kelimenin geçtiği her yerde Medine ehlinin kelime sonunda bulunan ‘vâv’dan sonra ‘elif’ harfini yazdıklarını zikretmiştir.⁷⁹⁶ Dâni ve İbn Necâh’ın bu kelime özelinde söyledikleri sözlerin özeti şöyledir: Mushaflar anılan kelimenin geçtiği Hac 22/23 ve İnsan 76/19’da ‘elif’ ile resmedilmesinde ittifak halindedirler. Bu yerler dışında mansub olduğu Fâtır 35/33’te dahil geçtiği her yerde ‘elif’ ile yazılıp yazılmama hususunda farklı uygulamalar vardır. Harrâz, İbn Necâh’ın Fâtır 35/33’te geçen “لَوْلَا” kelimesinin ‘elif’ ile resmedileceğini zikretmesi sebebiyle

⁷⁹⁰ Kirmânî, **Hattu’l-Mesâhif**, 66a-66b.

⁷⁹¹ Yusuf 12/68; Fussilet 41/35 ve 43; Cuma 62/4; Buruc 85/15.

⁷⁹² Enderâbî, **İdâh**, 31b.

⁷⁹³ Gânim Kaddûrî Hamed ve İyâd Sâlim Sâlih, **Zevâhiru Kitâbiyye fi Mesâhif Mahtûta**, 37-38; Himyerî, **Mu‘cemu’l-resmî’l-Osmânî**, 3/1574-1575; Maşalı, **Kur’ân’ın Metin Yapısı**, 161.

⁷⁹⁴ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50a. bkz. Mârğînî, **Delîlu’l-Hayrân**, 457-458.

⁷⁹⁵ Cezerî , **en-Neşr**, 2/326; Dâni, **et-Teyisîr**, 119-120; el-Kâdî, Abdulfettâh Abdulğani, **el-Budûru’z-zâhira fi’l-kurââtî’l-aşri’l-mutevâtira mine’t-tarîkayî’s-Şâtbiyye ve’d-Durrrre**, (Dimeşk: Dâru’l-Beyrûtî, 1428/2007), 266.

⁷⁹⁶ Dâni, **Mukni’**, 40.

burada ihtilâftan bahsetmemiştir.⁷⁹⁷ İbn Necâh, bazı mushaflarda anılan kelimenin geçtiği Tûr 52/22’de ‘elif’ ile resmedildiğini Gâzî b. Kays’ın da ‘elif’ ile yazdığını bazı mushaflarda da ‘elif’siz yazıldığını Hakem el-Endülûsî ve Atâ el-Horasânî’nin de bu şekilde yazdığını nakletmiştir. Yine mezkûr kelimenin geçtiği Rahmân 55/20 ayetinde kelimenin bazı mushaflarda ‘elif’ ile yazıldığını Gâzî b. Kays ve Hakem el-Endülûsî’nin de ‘elif’ ile resmettiklerini, bazı mushaflarda ise ‘elif’siz yazıldığını ve Atâ el-Horasânî’nin de bu şekilde yazdığını, her iki yazımında güzel olduğunu, bununla beraber Mushaf yazıcısının hangi şekilde yazmayı daha çok seviyorsa öylece yazması gerektiğini belirtmektedir. Vâkıa 56/25’te geçen için ise Gâzî b. Kays ve Hakem el-Endülûsî’nin elif’ ile resmettikleri Atâ el-Horasânî’nin ise ‘elif’siz yazdığını zikretmiştir. İbn Necâh bu nakillerle beraber Tûr 52/22 ve Vâkıa 56/25’te ‘elif’siz yazımı tercih ettiğini, Rahmân 55/20 ayetinde ise her iki yazımında tercih edilebileceğini söylemiştir.⁷⁹⁸ Harrâz’ın, anılan kelimenin mansub olduğu yerlerde ‘elif’ ile yazıldığını, kelimenin merfu’ ve mecrûr olduğu yerlerdeki farklı uygulamaları ise bazı mushaflarda ‘elif’ ile resmedilmiştir diyerek tercihinin belirtmesi Dâni’nin de naklettiği Medine ehlinin bu kelimenin geçtiği her yerde ‘elif’le yazdıkları sözüyle örtüştüğü gözükmektedir. Elif’in ziyade resmedildiği yerlere Harrâz’ın zikrettiği örnekler aşağıdaki tabloda sıralanmıştır.

Tablo 10: Elif’in ziyade edilmesi

Mevridü’z-zam’ân	Kur’ân-ı Kerim’deki Yerleri	Beyit Sırası	‘Elif’in Kelime Ortasında Ziyade Edildiği Yerler
مائة	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	339	مائة
ماتنين	Enfâl 8/66	339	ماتنين
لااذبحنه	Neml 27/21	339	لااذبحنه
لااوضعوا	Tevbe 9/47	342	لااوضعوا
لَكِنَّا	Kehf 18/37	340	لَكِنَّا
لِشَايِءٍ	Kehf 18/23	340	لِشَايِءٍ
ابْنِ	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	340	Elif’in Kelime Başında Ziyade Edilmesi
أَنَا	Mushaf’ta geçtiği tüm yerlerde	340	أَنَا
لَا تَأْتِسُوا	Yusuf 12/87	341	لَا تَأْتِسُوا
يَيَّاسُ	Yusuf 12/87; Ra’d 13/32	341	يَيَّاسُ
اسْتَيْسُوا	Yusuf 12/80	341	اسْتَيْسُوا

⁷⁹⁷ İbn Âşir, *Fethu’l-Mennân*, 1298; Bkz. Dâni, *Mukni’*, 40-41; İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 4/872-874.

⁷⁹⁸ İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 4/1149, 1167, 1176-1177.

اسْتَيْسَسَ	Yusuf 12/110	341	اسْتَيْسَسَ
جِيءَ	Zümer 39/66; Fecr 89/24	342	جِيءَ
لَأَنْتُمْ	Haşr 59/13	342	لَأَنْتُمْ
لَأَتَوْهَا	Ahzâb 33/14	342	لَأَتَوْهَا
لِإِلَى	Âl-i İmrân3/158	342	لِإِلَى
نَسْفَعًا	A'lak 96/16	343	Te'kid 'Nûn'unun 'Elif' Suretinde Yazılması نَسْفَعًا يَكُونَا
يَكُونَا	Yusuf 12/32	344	
إِذَا	Nisâ 4/66	344	إِذَا
لَأَهَبَ	Meryem19/18	344	لَأَهَبَ
كَأَيِّنْ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	344	كَأَيِّنْ
اعْدِلُوا	Mâide 5/8; En'âm 6/152	345	Cemaat 'Vâv'ından Sonra 'Elif'in Ziyade Edildiği Yerler اعْدِلُوا
اسْعَوْا	Cum'a 62/9	345	
كَاتِبُوا	Duhan 44/14	345	كَاتِبُوا
مُرْسِلُوا	Kamer 54/27	345	مُرْسِلُوا
بَاءُ	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	346	Cemaat 'Vâv'ından Sonra 'Elif'in Ziyade Edilmediği Yerler بَاءُ
تَبَوَّءُوا	Haşr 59/9	346	
سَعَوْ	Sebe' 34/5	346	سَعَوْ
إِنْ فَاؤُ	Bakara 2/224	347	إِنْ فَاؤُ
عَتَوْ عُنُؤَا	Sebe' 34/9	347	عَتَوْ عُنُؤَا
جَاءُوا	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	347	جَاءُوا
أَنْ يَغْفُو	Nisâ 4/99	348	Sonu 'Vâv' İle İletli Muzari Fîl'in 'Elif'siz Yazılması أَنْ يَغْفُو

دُو	Mushaf'ta geçtiği tüm yerlerde	348	Merfu Konumda 'Vâv' İle İmlâ Edilip 'Elif'siz Yazılan Kelime (zû) دُو
لَوْلَا	Hac 22/23; İnsan 76/19	349	لَوْلَا
لَوْلَا لَوْلَا	Fâtır 35/33; Tûr 52/22; Rahmân 55/20; Vâkıa 56/25		لَوْلَا لَوْلَا

2. “Yâ”nın Ziyade Olarak Resmedilmesi

Harrâz, ‘elif’in ziyade edildiği yerleri zikrettikten sonra kaynaklarının ‘yâ’ harfinin ziyade edilmesinde ittifak ettikleri yerleri yeni bir fasılda ele almaya başlamıştır. Dâni, dokuz kelimenin yazımında ‘yâ’ harfinin ziyade edileceğini belirtmektedir. İbn Vesik’in belli bir sayı vermeksizin, ‘yâ’ harfinin ziyade edilmesinde ittifak ve ihtilâf edilen kelimelerin tamamını aktardığı görülmektedir.⁷⁹⁹ Harrâz’a gelince manzumede ‘yâ’ harfinin ziyade edilmesi ile alakalı zikrettikleri şunlardır: Yûnus 10/15’deki tilkâi “تلقأى”, Nahl 16/90’daki îtâi “ايتأى”, En’âm 6/34’teki nebein “نباى”, A’râf 7/102’deki ve Yûnus 10/83’teki melei “ملاى”, Kalem 68/6’daki bieyyikum “بايىكم”, Şûra 42/51’deki verâi “وراى”, Tâhâ 20/130’daki ânâi “انأى”, Zâriyât 51/47’deki bieydin “باييد”, Âl-i İmrân 3/144 ve Enbiyâ 21/34’teki efein “افاين” ve Ahzâb 33/4, Mücâdele 58/2 ve Talâk 65/4’teki el-lâi “اللائي” ve Gâzî b. Kays’dan naklen Rûm 30/7’deki likâi “لقأى” kelimeleridir.⁸⁰⁰

Bu başlıktaki kelimelerin üç kısma ayrıldıkları ifade edilmektedir. Birincisi: kendisinden önce ‘elif’ olmayan meksûr hemzeyi barındıran kısım. Bunlar: nebein “نباى”, efein “افاين” ve melei “ملاى” kelimeleridir. İkincisi: kendisinden önce ‘elif’ olan meksûr hemzeyi barındıran kısım. tilkâi “تلقأى”, îtâi “ايتأى”, verâi “وراى”, ânâi “انأى”, el-lâi “اللائي” ve likâi “لقأى” kelimeleridir. Bu iki kısımda ‘yâ’ harfinin yazımı hemzeden sonra gelmekte olup ya hemzeyi takviye ya da işbâ edilen hemzenin harekesine işaretle ihtilâstan temyiz için ziyade edildiğinden söz edilmektedir. Üçüncüsü: kendisinde hemze olmayan kısım. Bunlar: bieyyikum “بايىكم” ve bieydin “باييد” kelimeleridir. Her iki kelimenin yazımında asıl olan tek ‘yâ’ ile yazılmasıdır. Ancak Mushaf yazıcıları bieyyikum “بايىكم” kelimesinde birinci ‘yâ’ harfinin aslî harf olduğuna delalet etmesi için çift ‘yâ’ ile yazıldığını, bieydin “باييد” kelimesini ise “ايدي” kelimesinden ayırt edilebilmesi için çift ‘yâ’ ile yazmışlardır.⁸⁰¹

⁷⁹⁹ Dâni, *Mukni*‘, 183; İbn Vesik, *Câmi*‘, 55.

⁸⁰⁰ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50a.

⁸⁰¹ Mârğîni, *Delîlu’l-Hayrân*, 467-469.

3. “Vâv”ın Ziyade Olarak Resmedilmesi

Harrâz, ‘vâv’ harfinin ziyade olarak resmedilmesi başlığı altında, Mushaf yazıcılarının ‘vâv’ harfini ziyade etmekte ittifak halinde oldukları; ulî “أُولِي” (Nisâ 4/95), ulû “أُولُوا” (Bakara 2/269), ûlâtu “أُولَاتُ” (Talak 65/5) ve ulâi “أُولَاءُ” (Al-i İmrân 3/119) kelimelerini ve ihtilâf halinde oldukları A’râf 7/145, Enbiyâ 21/37’deki se’urikum “سَؤُرِكُمْ” ve Tâhâ 20/ 70, Şua’râ 26/49’da geçen le-usallibennekum “لَأَصْلِبَنَّكُمْ” kelimelerine değinmiştir. Dâni, A’râf 7/145 ve Enbiyâ 21/37’de geçen se’urikum “سَؤُرِكُمْ” kelimesinin yazımının Medine ve Irak bölgesi mushaflarında ‘vâv’ harfinin ziyadesi ile yazıldığını ve bu tespitin bizzat kendi müşâhadesi olduğunu, Tâhâ 20/71 ve Şu’arâ 26/49’da geçen le-usallibennekum “لَأَصْلِبَنَّكُمْ” kelimesinde ise mushaflar arasında farklı uygulamaların söz konusu olduğuna işaret etmiştir.⁸⁰² İbn Necâh ise Dâni, Hakem el-Endulûsî ve Atâ el-horasânî’den rivayetle A’râf 7/145 ve Enbiyâ 21/37’de geçen se’urikum “سَؤُرِكُمْ” kelimesinin ‘vâv’ ile yazıldığını nakletmiş ancak ihtilâfdan bahsetmemiştir. Le-usallibennekum kelimesinin yazımında ise ‘vâv’ ile resmedileceğini zikretmekle beraber kelimenin yazımında farklı uygulamaların olduğunu da belirtmiştir. İbn Necâh hem telaffuza uygunluk için hem de Medine Mushafları’na muvâfakat için ‘vâv’sız yazımı tercih etmiştir.⁸⁰³ Harrâz’ın her iki kelimedede farklı uygulamaların olduğunu söylemesi Dâni’nin görüşünü tercih ettiğini göstermektedir.

D-İbdâl

Bedel de diyebileceğimiz bu imlâ özelliği ile harf değişimleri ve bir harfin başka bir harf ile resmedilmesi ifade edilmektedir. Mushaf imlâsı kaynaklarında bu imlâ özelliğine sahip kelimeleri, özelliklerine göre müstakil başlıklar altında ele alanlar olduğu gibi bunları tek başlık altında inceleyenlerde olmuştur.⁸⁰⁴ Bu imlâ özelliğinin söz konusu olduğu kelimeler genel olarak “sîn” harfinin “sâd” harfi ile; “elif” harfinin, “vav” ve “yâ” harfi ile; aslı “vav” olan harflerin, “yâ” harfi ile; sakın “nûn” harfinin, “elif” harfi ile ve tenvinin de “elif” ve “nûn” harfi ile resmedildiği yerlerdir. Dişilik “tâ”sının bazı kelimelerde açık “tâ” olarak yazılması da yine ibdal başlığı altında ele alınmıştır.⁸⁰⁵ Harrâz ise ibdâl konusunu ‘elif’ harfinin ‘yâ’ ile, ‘vâv’ harfinin ‘yâ’ ile, ‘elif’ harfinin ‘vâv’ ile resmedilmesi başlıkları altında incelemiştir. Harrâz, وکاین kelimesi gibi tenvin ile resmedilmesi gerektiği halde ‘nûn’ harfi ile, لَنَسْغَعَا kelimesi gibi te’kit nûnu ile imlâ edilmesi gerektiği halde tenvin ile resmedilen kelimelere ‘elif’in ziyade edildiği yerler başlığı altında zikretmişti. Diğer kaynakların bu başlık altında zikredip Harrâz’ın

⁸⁰² Dâni, **Mukni’**, 194.

⁸⁰³ İbn Necâh, **Muhtasarü’t-Tebyîn**, 3/564-565.

⁸⁰⁴ Bkz. Dâni, **Mukni’**, 176-177, 195-196, 209-215; İbn Vesîk, **Câmi’**, 57-64.

⁸⁰⁵ İbn Vesîk, **Câmi’**, 61-64.

müstakil olarak ele aldığı kelime türlerinden biri de Dişilik “tâ”sının bazı yerlerde açık “tâ” olarak yazılması konusudur.

1. “Elif”in “Yâ” Olarak Resmedilmesi

Kur’ân’da ‘yâ’ harfî ile resmedilen ‘elif’lerin dört kısım olduğu görülmektedir. (1) ‘yâ’dan kalb edilen ‘elif’.⁸⁰⁶ (2) Müenneslik ‘elif’i. (3) Aslı meçhul olan ‘elif’. (4) ‘Vâv harfinden kalb edilen ‘elif’dir.⁸⁰⁷

Mushaf’ta ‘elif’in ‘yâ’ ile resmedildiği kelime türlerinin başında zevâtü’l-yâ olan kelimeler gelmektedir. Bu tür kelimelerde ‘elif’in ‘yâ’ ile resmedilmesinin sebebi olarak asıllarına dikkat çekmek ve imâle’lerinin câiz olması gösterilmektedir.⁸⁰⁸ Harrâz da ilk olarak bu tür kelimelere değinerek “bir kelimede ‘elif’ ‘yâ’ harfinden munkalip ise ister kelime ortasında isterse kelime sonunda olsun o ‘elif’i ‘yâ’ ile resmet” diyerek yedisi isimlerden sekizi fiillerden olmak üzere on beş kelime zikretmiştir.⁸⁰⁹ Zikrettiği isim olan kelimeler: Hudâhum “هُدَاهُمْ”, hevâhu “هَوَاهُ”, fetâ “فَتَى”, huden “هُدَى”, amen “أَمِنَ”, yâ esefâ “يَا سَفَى” ve yâ hasratâ “يَا حَسْرَتَى”dır. ‘Elif’ bu kelimelerin ilk ikisinde kelime ortasında diğerlerinde kelime sonundadır. Yine ilk beş kelimede ‘elif’ kelimenin lâm-el-fiil’inde bulunan aslî harf olan ‘yâ’dan munkalip, son iki kelimede ise mütakellim yâ’sından munkalıptır.⁸¹⁰ Müellif, hem kelime ortasında (zamire muttasıl olması sebebiyle) hem kelime sonunda bulunan ‘elif’e örnek verdiği gibi hem aslî harften hem de kelime sonuna bitişen mütakellim ‘yâ’sından munkalip ‘elif’li kelimelere örnek vererek ‘elif’ harfinin aslının aslî olan ‘yâ’ harfî olabileceği gibi mütakellim yâ’sı da olabileceğine işaret etmiştir. Harrâz’ın fiil olan Zevâtü’l-yâ’dan değindiği kelimeler ise: Ramâ “رَمَى”, isteskâhu “اسْتَسْقَاهُ”, e’tâ “أَعْطَى”, ihtedâ “اهْتَدَى”, tağâ “طَغَى”, iste’lâ “اسْتَعْلَى”, vellâ “وَلَّى” ve i’tedâ “اعْتَدَى”dır.⁸¹¹ Bu kelimelerden e’tâ “أَعْطَى”, iste’lâ “اسْتَعْلَى” ve i’tedâ “اعْتَدَى” kelimelerinde ‘elif’ler ‘vâv’dan munkalıptır. Bu kelimelerin aslı; atâ- ya’tû, alâ- ya’lû ve adâ -ya’dû’dür. Sülasi (üç harfli) kelimeler üç harf üzerine ziyade edildiğinde aslı ‘vâv’ olan ‘elif’ ‘yâ’ya kalb edilir. Bu ‘yâ’ da ikincil olarak asıl olur. Müellif bu sebeple anılan kelimeleri de Zevâtü’l-yâ’dan addetmiştir.⁸¹²

Elif’in ‘yâ’ olarak resmedildiği bir diğer kelime türü müenneslik elif’i barındıran kelimelerdir. Müenneslik elif’i, ‘yâ’dan munkalip olan ‘elif’e benzemesi sebebiyle ‘yâ’ olarak resmedilir. Harrâz’ın bu türde temas ettiği kelimeler; Mushaf’ta geçtikleri her yerde el-yetâmâ “الْيَتَامَى”, ihdâ “إِخْدَى”, ünsâ

⁸⁰⁶ Zevâtü’l-yâ olarak ifade edilen ve aslı ‘yâ’ olan kelimeler.

⁸⁰⁷ Daha detaylı bilgi için bkz. Mârgînî, *Defîlu’l-Hayrân*, 477, Maşalı, *Kur’ân’ın Metin Yapısı*, 195.

⁸⁰⁸ İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/68; Mârgînî, *Defîlu’l-Hayrân*, 478.

⁸⁰⁹ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50b.

⁸¹⁰ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50b. bkz. Mârgînî, *Defîlu’l-Hayrân*, 478.

⁸¹¹ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50b.

⁸¹² Mârgînî, *Defîlu’l-Hayrân*, 479.

“أَنْتَى” ve el-eyâmâ “الْأَيَّامَى” kelimeleridir.⁸¹³ Mushaf’ta müenneslik elif’i barındıran kelimeler beş kalıpta geldiği görülmektedir. Bunlar: Feâlâ, Fuâlâ, Fe‘lâ, Fi‘lâ ve Fu‘lâ’dır. Harrâz üç kalıba örneklerle temas etmiş diğer iki kalıba örnek zikretmeyi tercih etmemiştir. Harrâz’ın burada zikrettiği el-eyâmâ “الْأَيَّامَى” kelimesinde bulunan ‘elif’ Kûfe’li dilcilere göre müenneslik ‘elif’i olarak kabul edilmektedir. Anılan kelime bu ekolün görüşü dikkate alındığında burada zikretmek uygun olacaktır. Ancak anılan kelimenin hatâyâ “خطايا” ve hedâyâ “هدايا” kalıplarında olduğu kabul edilirse bu takdirde buradaki ‘elif’ müenneslik için olmayıp ‘yâ’dan munkalip olacağından burada zikredilmesi uygun düşmemektedir. Harrâz’ın el-eyâmâ “الْأَيَّامَى” kelimesini burada zikrinden anlaşılan müellifin anılan kelime Kûfe’li dilcilerin görüşünü benimsemiş olduğudur.⁸¹⁴

Harrâz, Zevâtü’l-yâ ve müenneslik elif’i barındıran kelimelerde ‘elif’in ‘yâ’ olarak resmedildiğini ve temas ettiği kelimeleri zikrettikten sonra bu genel kuralın istisnâsı olarak mushafların tamamında ‘elif’ ile resmedilen yedi kelimeyi sırayla zikretmiştir. Bunlar: el-aksâ “الْأَقْصَا” (İsrâ 17/1), aksâ “أَقْصَا” (Kasas 28/20 ve Yâsîn 36/20), men tevellâhu “مَنْ تَوَلَّاهُ” (Hac 22/4), asânî “عَصَانِي” (İbrâhîm 14/36), sîmâhum “سِيمَاهُمْ” (Fetih 48/29) ve tağâ’l-mâu “طَغَا الْمَاءُ” (Hâkka 69/11) kelimeleridir.⁸¹⁵

Müellif, mushafların ‘elif’ ile yazılmasında ittifak ettikleri kelimeleri zikrettikten sonra ‘elif’ ile yazılıp yazılmaması ihtilâflı kelimelere değinerek Şu‘arâ 26/61’deki terâe “تَرَاءَ”, İsrâ 17/83, Fussillet 41/51’deki neâ “نَا” ve Necm 53/11 ve 18 hariç Mushaf’ta geçtiği her yerde râa “رَاءَ” kelimelerinin de bu istisnalara eklenebileceğini aktarmıştır.⁸¹⁶ Zikri geçen bu üç kelimenin sonunda bulunan ‘elif’ harfini hemzenin resmi olarak kabul edersek bu kelimelerin bu istisnalara eklenmesi mümkün gözükmemektedir. Zira bu takdirde hem bedel hem de mubdelu minh olan ‘elif’ ve ‘yâ’ Dâni ve İbn Necâh’ın da ifade ettiği gibi iki ‘elif’in içtimainin kerahiyeti sebebiyle hazfedilmiş olur. Burada tercih edilen terâe “تَرَاءَ” kelimesinde olduğu gibi birinci ‘elif’in hazfi olup, İsrâ 17/83, Fussillet 41/51’deki neâ “نَا” ve Necm 53/11 ve 18 dışında râa “رَاءَ” kelimelerinde ise Dâni *el-Mukni*’ adlı eserinde ikinci ‘elif’in hazfini zikrederken *el-Muhkem* adlı eserinde tam tersini yani birinci ‘elif’in hazfedileceğini zikretmiştir. Ancak, bu ‘elif’ler ‘yâ’dan munkalip olmuş kelimenin lâm’l-fiili olarak kabul edilirse zikri geçen kelimelerin de bu kuralın istisnaları arasına dahil oldukları görülür. Harrâz, okuyucuya “dikkat edersen bu kelimelerdeki ‘elif’lerin ‘yâ’ harfinden bedel olduğunu anlarsın” diyerek kelimelerin aslına işaretle anılan kelimelerin genel kuralın istisnalarına dahil olması gerektiğini savunmuştur.⁸¹⁷

⁸¹³ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 50b.

⁸¹⁴ Mârğîni, *Delîlu’l-Hayrân*, 480.

⁸¹⁵ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 50b.

⁸¹⁶ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 50b.

⁸¹⁷ Mârğîni, *Delîlu’l-Hayrân*, 485-486.

Kehf 33/18'deki kiltâ ‘كَلْتَا’ ve Mü'minûn 23/44'teki tetrâ ‘تَتْرَأَ’ kelimeleride Harrâz'ın temas ettiği yerlerdendir. Anılan kelimelerden kiltâ ‘كَلْتَا’ Terâe ‘تَرَاءَا’ kelimesine benzemesi sebebiyle ‘elif’ ile resmedilir.⁸¹⁸ İki kelime arasındaki müşabehet ise dilcilerin her iki kelimedede de farklı izahları ile ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, Kûfeli dilciler bu kelimenin lafzan ve mânen tesniye olduğunu ‘tâ’sının müenneslik için olduğunu söylerken Basralı dilciler bu kelimenin müennes olduğunu ‘tâ’sının ‘vâv’ dan munkalip olduğunu bir kavle göre de ‘yâ’dan munkalip olduğunu iddia etmektedirler. Kûfelilerin iddiası kabul edilirse kelime tesniye olduğundan herhalde ‘elif’ ile yazılacağından burada zikredilmesi uygun düşmemektedir. Ancak müellifin anılan kelimeyi burada zikrinden anlaşılan onun Basra’lıların görüşünü benimsemiş olduğudur. Bu sebeple zikredilen kelime genel kural gereği ‘yâ’ ile resmedilmesi gerekirken kaide dışı olarak ‘elif’ ile resmedilmektedir. Tetrâ ‘تَتْرَأَ’ kelimesi ise; bu kelimedede iki farklı kıraat vardır. Biri, İmam Nâfi’inde dahil olduğu kelimeyi ‘elif’ ile tenvinsiz okuyan grup, diğeri ise tenvinli okuyanlardır.⁸¹⁹ Yine bir kavle göre kelimedeki ‘elif’ kelimeyi telaffuz ve ‘râ’ harfindeki tefhimi izhar için ilhak edilmiş diğeri bir görüşe göre müenneslik ‘elif’idir. Her iki durumda da ‘tâ’ harfi ‘vâv’ dan munkalıptır. ‘Elif’ mülhak kabul edildiğinde burada zikri uygun düşmemektedir. Ancak müenneslik elif’i olarak kabul edilirse ki müellif de burada zikrederek bu görüşü benimsediğini ortaya koyarak genel kural gereği ‘yâ’ olarak resmedilmesi gerekirken kaide dışı olarak ‘elif’ ile resmedileceğini zikretmiştir.⁸²⁰ Müellif, Al-i İmrân 3/102’de geçen tukatihi ‘تُقَاتِيهِ’ kelimesinin anılan kelimeler gibi olduğunu ‘elif’inin bu kelimelerde olduğu gibi sabit olduğunu ancak bazı mushaflarda hazfedildiğini ifade etmiştir.⁸²¹ Dâni, anılan kelimedede bulunan ihtilâfın Irak mushaflarında olduğunu bu mushafların bazısında kelimenin ‘elif’ ile bazısında ‘elif’siz yazıldığını ancak hiçbir Mushaf’ta ‘yâ’ olarak resmedilmediğini söylemiştir. İbn Necâh’ta aynı ifadeleri kullanmış ancak Mushaf yazıcısının ‘elif’li veya ‘elif’siz yazımda muhayyer olduğunu zikretmiştir.⁸²² Harrâz, Mâide 6/54’teki neḥṣâ ‘نَحْشَى’ ve Rahmân 55/54’teki cenâ ‘جَنَا’ kelimelerinin bazı mushaflarda ‘elif’, bazılarında ‘yâ’ ile yazıldığına da değinmiştir.⁸²³ Dâni, şehir mushafları’ndaki bu ihtilâfa tercihte bulunmaksızın temas etmiştir.⁸²⁴ İbn Necâh ise ihtilâfa değindikten sonra her iki yazımında güzel olduğunu neḥṣâ ‘نَحْشَى’ kelimesinde kendi tercihinin aslı üzere ‘yâ’ ile yazılması olduğunu da belirtmiştir.⁸²⁵

Harrâz’ın değindiği bir diğeri kelime türü de şayet aslı üzere ‘elif’ harfi ‘yâ’ olarak resmedilse iki ‘yâ’ harfi yan yana geleceğinden ve bununda kerih görülmesi sebebiyle ‘elif’ ile resmedilen ed-dünya

⁸¹⁸ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50b.

⁸¹⁹ İbnu’l-Cezerî, **Neşr**, 2/80; Kâdî, **el-Budûru’z-Zâhira**, 271.

⁸²⁰ Mârğînî, **Delîlu’l-Hayrân**, 488-489.

⁸²¹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50b.

⁸²² Dâni, **Mukni’**, 103; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/360-361.

⁸²³ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50b.

⁸²⁴ Dâni, **Mukni’**, 97, 102.

⁸²⁵ İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 34/47; 4/1171.

‘‘الدُّنْيَا’’, ru’yâ ‘‘رُءْيَا’’, ve ehyâ ‘‘أَحْيَا’’, kelimeleridir.⁸²⁶ Ed-dünya ‘‘الدُّنْيَا’’, ve ru’yâ ‘‘رُءْيَا’’, kelimelerinde ‘elif’ müenneslik elif’i, ehyâ ‘‘أَحْيَا’’, kelimesindeki ‘elif’ ise ‘yâ’dan munkalıptır. Harrâz, bu genel kuralın istisnalarının Şems 91/13 sukyâhâ ‘‘سُفْيَاهَا’’, ve Mushaf’ta geçtiği her yerde yahyâ ‘‘يَحْيَى’’, kelimeleri olduğunu belirtmiştir.⁸²⁷ Müellif, sukyâhâ ‘‘سُفْيَاهَا’’, kelimesinin sadece Şâtıbî’nin *Akile* isimli eserinde ‘yâ’ ile yazıldığını bunun dışında güvenilir hiçbir kaynakta anılan kelimenin ‘yâ’ ile yazılmadığını ifade etmiştir.⁸²⁸ Dâni ve İbn Necâh sukyâhâ ‘‘سُفْيَاهَا’’, kelimesinin bazı mushaflarda ‘elif’ ile bazı mushaflarda ise ‘elif’in hazfi ile yazıldığını belirtmişlerdir.⁸²⁹ Tüm bu açıklamalardan anlaşılan anılan kelime üç yazım türü vardır. (1)- Kaynağı sadece Şâtıbî’nin *Akile* isimli eseri olan kelimenin İki ‘yâ’ ile resmedilmesi (2)- ‘Elif’in hazfi ve tek ‘yâ’ ile yazılması (3)- ‘Yâ’ harfinden sonra ‘elif’ ile yazılması. Harrâz, yahyâ ‘‘يَحْيَى’’, kelimesini mutlak olarak zikretmiştir. Bu da anılan kelimenin isim, fiil ve alem olabileceğini göstermektedir. Bu görüş Harrâz’ın kaynaklarından Dâni ve İbn Necâh da dahil Mushaf ehlinin görüşüdür. Dilciler ise anılan kelimenin alem olduğu takdirde ‘yâ’ ile resmedileceğini, fiil olduğunda ise ‘elif’ ile resmedilmesi gerektiğini söylemişlerdir.⁸³⁰ Müellif, Bakara 2/37’de Tâhâ 20/121’deki hudâye ‘‘هُدَايَ’’, En’âm 6/164’teki mehyâye ‘‘مَحْيَايَ’’, Yûsûf 12/19’deki büşrâye ‘‘بُشْرَايَ’’, ve Yûsuf 12/23’teki mesvâye ‘‘مَثْوَايَ’’, kelimelerinin sukyâhâ ‘‘سُفْيَاهَا’’, kelimesi gibi bazı mushaflarda ‘elif’i hafzedildiğine bazılarında ise isbat edildiğine temas etmiştir.⁸³¹ Dâni, bu kelimelerden büşrâye ‘‘بُشْرَايَ’’, kelimesini Medine, Kûfe ve Basra mushaflarının genelinde ‘yâ’sız ve ‘elif’siz yazıldığını hudâye ‘‘هُدَايَ’’, mehyâye ‘‘مَحْيَايَ’’, ve mesvâye ‘‘مَثْوَايَ’’, kelimelerinin ise mushafların ekserisinde ‘elif’li yazıldığını yine Gâzî bin Kays’ın kitabında hudâye ‘‘هُدَايَ’’, kelimesinin ‘elif’ ile, büşrâye ‘‘بُشْرَايَ’’, sukyâhâ ‘‘سُفْيَاهَا’’, ve mehyâye ‘‘مَحْيَايَ’’, kelimelerinin ‘elif’ ve ‘yâ’sız yazıldığını müşahade ettiğini zikretmektedir. Dâni’nin sözlerinden anlaşılan büşrâye ‘‘بُشْرَايَ’’, kelimesinde hazfi diğer kelimelerde ‘elif’in isbatını tercih etmektedir.⁸³² İbn Necâh ise mehyâye ‘‘مَحْيَايَ’’, büşrâye ‘‘بُشْرَايَ’’, ve mesvâye ‘‘مَثْوَايَ’’, kelimelerinde ‘elif’in hazfini tercih ederken hudâye ‘‘هُدَايَ’’, kelimesinde ise tercihi bazan isbattan bazan haziften yana olmuş tercihi değişiklik gösterebilmiştir.⁸³³ Harrâz’ın temas ettiği bir diğer kelime tüm mushaflarda ‘yâ’dan sonra gelen ‘elif’i hafzedilen Bakara 2/57, Tâhâ 20/72, Şu‘arâ 26/51 ve Ankebût 29/11’de geçen hatâyâ ‘‘خَطَايَا’’, kelimesidir. Müellif bu kelime ‘yâ’dan önce gelen ‘elif’inde mushaf ehlinin çoğu tarafından hafzedildiğini söylemiştir. Harrâz’ın bu bilgiyi ‘elif’in hazfi bahsinde vermesi gerekirken burada zikretmesi ile alakalı ise aynı kelime ‘yâ’dan munkalip ‘elif’

⁸²⁶ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50b.

⁸²⁷ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50b.

⁸²⁸ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50b.

⁸²⁹ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50b.

⁸³⁰ Mârğînî, *Delîlu’l-Hayrân*, 494-495.

⁸³¹ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50b.

⁸³² Dâni, *el-Mukni’*, 63-64.

⁸³³ İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/67-68.

olması sebebiyle kelimedeki iki imlâ kuralını beraber zikretmek kastıyla yaptığını söylemek uygun gözükmemektedir.⁸³⁴

Müellif, kaynaklarından İbn Necâh'ın *et-Tebyîn*'inden referansla temas ettiği Bakara 2/243'teki ehyâhum “أَحْيَاهُمْ”, Bakara 2/28'deki ehyâkum “أَحْيَاكُمْ”, Câsiye 45/21 mehyâhum “مَحْيَاهُمْ” ve Fussilet 41/39 ehyâhâ “أَحْيَاهَا” kelimelerinde ‘yâ’ dan munkalip olan (iki ‘yâ’ yan yana gelmesin diye kural gereği yazılması gereken ‘yâ’ harfi yerine resmedilen) ‘elif’in hazfinde mushafların ihtilâf ettiğini, bazılarında ‘elif’li bazılarında ‘elif’siz resmedildiğini nakletmektedir.⁸³⁵ İbn Necâh anılan kelimelerdeki ihtilâfı zikrettikten sonra ehyâhâ “أَحْيَاهَا” kelimesinde her iki yazımında güzel olduğunu Mushaf yazıcısının güzel gördüğü şekilde yazmakta muhayyer olduğunu belirtmiştir.⁸³⁶

Müellif, yine *et-Tebyîn*'i referansla Şems 91/15 ukbâhâ “عُقْبَاهَا”, Bakara 2/273, Rahmân 55/41 ve Muhammed 47/30'daki sîmâhum “سِيمَاهُمْ”, Tâhâ 20/122 ve Nûn 68/50'deki ictebâhu “اجْتَبَاهُ” ve Meryem 19/31'deki evsânî “أَوْصَانِي” kelimelerinin ‘yâ’sız ‘elif’in hazfıyla resmedileceğini aktarmıştır. Mârgînî, ukbâhâ “عُقْبَاهَا” kelimesinde ‘yâ’nın hazfine sebep iki mütemâsil harfin yan yana gelmesinin kerâheti olabileceğini, yine İbn Necâh’ın ictebâhu “اجْتَبَاهُ” kelimesinde ‘bâ’, ‘tâ’ ve ‘yâ’ harfleriyle, evsânî “أَوْصَانِي” kelimesinde ise ‘nûn ve iki ‘yâ’ harfi ile üç aynı suret⁸³⁷ yan yana gelmesin diye ‘yâ’ların hazfedildiğini söylediğini aktarmaktadır.⁸³⁸ Harrâz, yine İbn Necâh’tan referansla, Meryem 19/29'daki âtânî “أَتَانِي الْكِتَابَ”, Hac 22/76'daki ictebâkum “اجْتَبَاكُمْ” ve Nahl 16/121'deki ictebâhu “اجْتَبَاهُ” kelimelerinin bazı mushaflarda ‘elif’ ile, bazı mushaflarda ‘yâ’ ile, bazı mushaflarda ise ‘elif’ ve ‘yâ’sız resmedildiğini zikretmiştir.⁸³⁹ Müellifin manzumenin genelinde uyguladığı takyit metodunu burada da uyguladığı görülmektedir. Âtânî kelimesini el-Kitâb ile kayıtlayarak Neml 27/38’de geçen Âtânî kelimesinden, ictebâhu “اجْتَبَاهُ” kelimesini ise Nahl suresi ile kayıtlayarak Tâhâ 20/122 ve Nûn 68/50'deki ictebâhu kelimesinden ihtiraz etmiştir. Dâni’nin bu kelimelerle ilgili sükûtu anılan kelimeleri zevâtü’l-yâ’daki genel kuralın istisnaları arasında kabul etmesi sebebiyledir. İbn Necâh ise Meryem 19/29'daki âtânîye’l-kitâbe “أَتَانِي الْكِتَابَ” kelimesinin ‘elif’siz resmedildiğini ancak Gâzî b. Kays, Hakem el-Endülûsî ve Âtâ el-Horasânî’nin ‘elif’ ile resmettiklerini fakat kelimenin hakkının imâle edilmek üzere ‘yâ’ ile resmedilmesi olduğunu bununla beraber her iki yazımında güzel olup Mushaf yazıcısının iki yazımdan dilediği ile yazabileceğini söylemiştir. Nahl 16/121'deki ictebâhu “اجْتَبَاهُ” kelimesinin de ‘yâ’ ile yazılması gerekirken ‘elif’siz yazılsa da Mushaf imlâsı ile alakalı yazılan hiçbir kitapta bu kelimenin ne ‘elif’ ne ‘yâ’ ne de bunların hazfıyla resmedilmesine dair hiçbir bilgiye

⁸³⁴ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 50b. bkz. Mârgînî, *Deflu’l-Hayrân*, 497-498.

⁸³⁵ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51a.

⁸³⁶ İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 4/1086.

⁸³⁷ Mushaflara noktalama ve harekeleme yapılmadan önce.

⁸³⁸ Mârgînî, *Deflu’l-Hayrân*, 500; bkz. İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 4/831-832.

⁸³⁹ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51a.

rastlamadığını ancak kadim mushafların bazısında ‘elif’siz çoğunda ise ‘elif’ ile yazıldığına dair gözlemlerini aktarmakla beraber Mushaf yazıcısının ‘elif’ veya ‘yâ’ ile yazmasının doğru olduğu gibi ‘elif’siz yazmasının da doğru olduğunu ifade etmiştir. İbn Necâh’ın bütün bu izahlarından anlaşılan anılan kelimelerin sadece ‘yâ’ ile resmedilmeleridir.⁸⁴⁰ A’râf 7/143’te geçen len terânî “لَنْ تَرَانِي” ve terânî “تَرَانِي” kelimeleri de Harrâz’ın sadece İbn Necâh’tan aktararak temas ettiği kelimelerdendir. Anılan kelimeler bazı mushaflarda ‘elif’ ile bazılarında ise ‘yâ’ ile resmedilmiştir. İbn Necâh, her iki şekilde yazımında güzel olduğunu belirtmiştir.⁸⁴¹

Elif’in ‘yâ’ olarak resmedildiği bir diğer kelime türü aslı ‘yâ’mı yoksa ‘vâv’mı olduğu bilinmeyen ‘elif’lerdir. Harrâz, bu türde olan yedi kelimeye temas etmiştir. Bunlardan üçü isim dördü harftir. İsim olanlar: İstifham için olan ennâ “أَنْتَ” ve metâ “مَتَى” bir de ledâ “لَدَى”dır. Harf olanlar ise hattâ “حَتَّى”, ilâ “إِلَى”, alâ “عَلَى” ve belâ “بَلَى”dır.⁸⁴² Dâni, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm’dan (ö. 224/838) rivâyetle; hattâ “حَتَّى” kelimesini mushaf imlâsı ehlinin çoğunluğunun ‘yâ’ ile yazdığını bazı mushaflarda ‘elif’ ile yazıldığını söylemiştir. Dâni, bizzat kendisinin kadîm mushaflarda ‘elif’ ile yazıldığını gördüğünü ancak ‘elif’ ile yazım şeklinin İmam Mushaf’a ve Şehir Musahflarının imlâsına uymaması sebebiyle bu şekilde resmedilemeyeceği dolayısıyla ‘yâ’ ile yazılması gerektiğini belirtmiştir. Mârgînî, anılan kelimenin ‘yâ’ ile yazılmasının sebebinin kelimedeki ‘elif’in müenneslik ‘elif’ine benzeyişi olduğunu söylemektedir. İbn Necâh, harf olan alâ “عَلَى”yı fiil olan alâ “عَلَى”dan ayırt etmek için, ilâ “إِلَى” kelimesini ‘illâ’dan ayırt etmek için ve ledâ “لَدَى” kelimesini ile te’kid lâm’ı ile gelen ismi işaret olan ‘lezâ’⁸⁴³ kelimesinden ayırt etmek için ‘elif’ ile değil de ‘yâ’ ile yazıldığını ifade etmiştir.⁸⁴⁴ Yine ennâ “أَنْتَ” ve metâ “مَتَى” ve belâ “بَلَى” kelimeleri ise bunların imâle ile telaffuzu Araplardan işitildiğinden imâle edilmeleri kastıyla ‘yâ’ ile resmedilirler.⁸⁴⁵ Harrâz, aslı meçhul kelimelerden ledâ “لَدَى”nın Mü’mîn 40/18’deki yazımında farklı uygulamaların olduğunu bazı mushaflarda ‘elif’ ile bazısında ‘yâ’ ile yazıldığını, Yûsuf 12/25’te ‘elif’ ile yazımında ittifak olduğunu söylemiştir.⁸⁴⁶ Dâni, kelimenin Mü’mîn 40/18’de ‘yâ’ ile yazımının daha çok olduğunu belirttikten sonra müfessirlerin anılan kelimenin Mü’mîn 40/18’de inde “عند” manasında, Yûsuf 12/25’te ise fi “فى” manasında olduğundan ikisinin arasını ayırt etmek için her iki surede farklı yazıldığını, dilcilerin ise telaffuzu ‘elif’ ile olduğundan ‘elif’ ile, zamire muzaf olduğunda ‘elif’ ‘yâ’ harfine inkılap ettiği için

⁸⁴⁰ İbn Necâh, **Muhtasarü’t-Tebyîn**, 3/781-783, 4/831; Mârgînî, **Defîlu’l-Hayrân**, 503-504.

⁸⁴¹ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51a. bkz. İbn Necâh, **Muhtasarü’t-Tebyîn**, 3/571.

⁸⁴² Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51a. bkz. Mârgînî, **Defîlu’l-Hayrân**, 506.

⁸⁴³ Mushaflar noktalanmadan ve harekelenmeden önce.

⁸⁴⁴ Dâni, **el-Muknî**, 65; İbn Necâh, **Muhtasarü’t-Tebyîn**, 2/77; Mârgînî, **Defîlu’l-Hayrân**, 507.

⁸⁴⁵ Mârgînî, **Defîlu’l-Hayrân**, 508.

⁸⁴⁶ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51a.

‘yâ’ ile yazılır iddialarını da dile getirmiştir. İbn Necâh, Yûsuf 12/25’te ‘elif’ ile yazımında ittifak, Mü’min 40/18’de ise ihtilâf olduğunu zikretmiştir.⁸⁴⁷

Harrâz, ‘‘elif’i vakıf durumunda tenvinden bedel olan ta‘sen ‘تَعْسًا’ Muhammed 47/8 kelimesine değinerek; İbn Necâh’ın Muhammed 47/8’de geçen ta‘sen ‘تَعْسًا’ kelimesinin bazı mushaflardan ya da o mushaflardan nakilde bulunanlardan rivayetle ‘yâ’ ile resmedildiğini ancak bunun meşhur olmadığını zikretmiştir.⁸⁴⁸ İbn Necâh zikri geçen kelimenin ‘elif’ ile yazıldığını, Gâzî, Hakem ve Atâ’nın ise ‘yâ’ ile yazdıklarını ancak kendi tercihinin kelimenin ‘elif’ ile yazımı şeklinde olduğunu belirtmiştir.⁸⁴⁹ Harrâz’ burada anılan kelimeyi zikrederek iki üstünlü isimlerden bazılarının kural gereği tenvinden bedel olarak ‘elif’ ile (ta‘sen ‘تَعْسًا’ gibi) yazılsa da kural dışı olarak bazılarının ‘yâ’ ile yazıldığına işaret etmiştir. İki üstünlü isimlerde ‘elif’ iki kısım olup bunlardan biri elif-i maksura olan diğeri maksûra olmayandır. Elif-i maksura olmayan diğeri bir ifade ile sonu sahîh bir harf olup fethası i‘râbı gereği olan isimler ta‘sen ‘تَعْسًا’ kelimesinde olduğu gibi ‘elif’ ile resmedilirler. Kendisinde elif-i maksura olan isimlerde ise ‘elif’ yâ’dan munkalip ise ‘yâ’ ile resmedilmesi, ‘vâv’ dan munkalip ise ‘elif’ ile resmedilmesi genel kuralın gereğidir.⁸⁵⁰

Elif’in ‘yâ’ olarak resmedildiği bir diğeri kelime türü ise ‘vâv’ asıllı olan sülasi kalıptaki kelimelerdir. Bu tür kelimelerde asıl ve galip olan ‘elif’ ile resmedilmeleridir. Bu sebeple Harrâz, çoğunlukta olan kelimelere değil de daha az olan bu kuralın istisnalarına yer vermiştir. Harrâz’ın bu türden temas ettiği kelimeler şunlardır: Duhâ 93/2’de geçen secâ ‘سجى’, Nûr 24/21’de geçen zekâ ‘زكى’, Mushaf’ta geçtiği her yerde duhâ ‘ضحى’, Necm 53/75’te geçen el-Kuvâ kelimesi ki müellif bu kelimenin Dâni’nin *el-Mukni*’inde zikretmediğini, Şâtîbî ve İbn Necâh’ın zikrettiğini belirtmiştir. Yine Nâziât 79/30’de geçen dehâhâ ‘دحها’, Şems 91/6’da geçen tahâhâ ‘طحها’, Şems 91/2’deki telâhâ ‘تليها’ ve Tâ-hâ 20/4’te geçen el-ulâ ‘الغلى’ kelimeleri de Harrâz’ın değindiği kelimelerdendir.⁸⁵¹

2. ‘‘Elif’’in ‘‘Vâv’’ Olarak Resmedilmesi

Vâv’ dan munkalip olan ‘elif’lerde asıl olanın ‘elif’ olarak resmedilmesi olduğunu bir önceki konuda ifade etmiştik. Bu genel kuralın istisnaları iki kısımdır. Birincisi ‘yâ’ harfi olarak resmedilenlerdir. Müellif bir önceki konuda ‘yâ’ olarak resmedilenlere temas etmişti. İkincisi ‘vâv’ olarak resmedilenlerdir. ‘Vâv’ olarak resmedilenlerden Harrâz’ın değindiği kelimeler şunlardır: Necm 53/20’de geçen menât ‘منوة’, Mü’min 40/41’deki necât ‘نحوة’, En’âm 6/52 ve Kehf 18/28’de geçen ğadât ‘غوة’, Nûr 24/35’te geçen mişkât ‘مشكوة’, ribâ ‘الربوا’, bir zamire muzaf olmadıkları sürece

⁸⁴⁷ Dâni, *el-Mukni*, 65; Mârgîni, *Deflu’l-Hayrân*, 508-509; İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/76, 3/713, 4/1069.

⁸⁴⁸ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51a.

⁸⁴⁹ İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 4/1123.

⁸⁵⁰ Mârgîni, *Deflu’l-Hayrân*, 509-511; İbn Âşir, *Fethu’l-Mennân*, 1373-1376.

⁸⁵¹ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51a. bkz. Mârgîni, *Deflu’l-Hayrân*, 512-515.

Mushaf'ta geçtikleri her yerde hayât “الحياة”, zekât “الزكاة” ve salât “الصلوة” kelimeleride ‘elif’in ‘vâv’ olarak resmedildiği yerlerdendir.⁸⁵² Şayet bu üç kelime zamire muzaf olurlarsa ‘vâv’ ile yazılmazlar meşhur olan ve çoğunlukla yazım şekli ‘elif’ ile yazılır. Meşhur olmayan bir görüş ise ‘elif’in hazfedilmesiyle resmedilmesidir ki bunun çok az olduğu ifade edilmiştir.⁸⁵³ Dâni, zamire muzaf olan bu üç kelimenin yazımının bazı mushaflarda ‘elif’ ile olduğunu bununda çok olduğunu bazan da ‘elif’siz resmedildiğini ancak bunun çok az olduğunu aynı şekilde bunu bizzat Irak mushaflarında da müşahade ettiğini belirtmiştir.⁸⁵⁴ Harrâz’ın da bu konuda Dâni’nin görüşünü yansıttığı gözükmemektedir.

Müellifin bu konuda temas ettiği diğer bir kelime Rûm 30/39’da geçen ribâ “ربا” kelimesidir. Harrâz, anılan kelimeyi bazı Mushaf yazıcılarının kendisinden sonra bir ‘elif’ ziyadesiyle ‘vâv’ olarak resmettiklerini diğer bazısının da ‘elif’ olarak resmettiklerini zikretmiştir. Bu kelimeye ‘elif’in ziyade edilmesini ise Nisâ 4/176’da geçen imruun “أَمْرُؤًا” kelimesindeki ziyadeye benzetmiştir. İmruun “أَمْرُؤًا” kelimesinde hemze tarafta harekeli olarak gelip kendinden önceki harfte damme harekeli olduğundan hemze o harenin cinsi olan ‘vâv’ suretinde yazılmış ve bir de ‘elif’ ziyade edilmiştir. Rûm 30/39’da geçen ribâ “ربا” kelimesinde de aynı şekilde bazıları ‘elif’i ‘vâv’ olarak resmedip bir de ‘elif’ ziyade etmişlerdir.⁸⁵⁵ Müellifin İmruun “أَمْرُؤًا” kelimesini ‘elif’in ziyade edilmesi başlığı altında değil de burada temas etmesi eleştirilmesine sebep olmuştur.⁸⁵⁶

E- Mefsul ve Mevsul

Mefsul ve Mevsul konusu mushaf imlâsında bazan ayrı bazan bitişik resmedilen harfleri ve edatları ifade eden bir yazım özelliğidir. Harf ve edatların yazımında asıl olanın ayrı yazılmaları olduğu ancak bazan bitişik olarak yazılmalarının söz konusu olabildiği ifade edilmektedir.⁸⁵⁷ Harf ve edatların bu şekilde bitişik olarak resmedilme sebepleri üzerinde de durulmuş; yazımın telaffuza uygunluğu, kıraat farklılıkları, vakıf-ibtidâ, edatlar arasında idğam bağlantısı ve diğer dilsel nedenlerle gerçekleşmiş olabileceğine yönelik izahatlar yapılmıştır.⁸⁵⁸ Dâni’nin konuyu ele alırken maktu-mevsul, İbn Necâh’ın ise mefsul-mevsul kelimeleriyle aktardığı görülmektedir.⁸⁵⁹ Harrâz’da konuyu İbn Necâh gibi mefsul-mevsul kelimeleriyle aktarmıştır.⁸⁶⁰ Müellif, mefsul ve mevsul konusunu ayrı iki başlık altında incelemiştir. İlk olarak “Mushaflarda aslı üzere ayrı yazılanlar” başlığı altında mefsul konusuna

⁸⁵² Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51a.

⁸⁵³ Mârgînî, **Defîlu’l-Hayrân**, 521.

⁸⁵⁴ Dâni, **el-Mukni’**, 54.

⁸⁵⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51b. bkz. Mârgînî, **Defîlu’l-Hayrân**, 522.

⁸⁵⁶ Mârgînî, **Defîlu’l-Hayrân**, 522.

⁸⁵⁷ Bkz. Dâni, **Mukni’**, 218.

⁸⁵⁸ Dâni, **Mukni’**, 218; Bkz. Maşalı, **Kur’ân’ın Metin Yapısı**, 243-247.

⁸⁵⁹ Bkz. Dâni, **Mukni’**, 73; İbn Necâh, **Muhtasarü’t-Tebyîn**, 2/199-200.

⁸⁶⁰ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51b.

değınmiş ve altı alt başlıkta ayrı yazılan kelimeleri zikretmiştir. İkinci olarak ise “telaffuza uygun olarak bitişik yazılanlar” başlığı altında mevzul konusunu beş alt başlıkta bitişik yazılan kelimelere temas etmiştir.

1. Mushaflarda Aslı Üzere Ayrı Yazılan Kelimeler

(1)- En-lâ “أَنَّ” edatı: Harrâz, kaynaklarının da ittifakıyla “أَنَّ” edatının on bir yerde ayrı yazıldığını ve bunlardan on yerde edatın ayrı yazımında ittifak, bir yerde de ihtilâf olduğunu belirtmiştir. Bu yerlerin dışında ise bitişik yazıldığı nakledilmektedir. Harrâz’ın anılan edatın A’râf 7/104 ile¹⁶⁹, Hûd 11/24 ile²⁶, Tevbe 9/118⁸⁶¹, Hac 22/26, Yâsîn 36/60, Duhân 44/19, Kalem 68/24, Mümtehhine 60/12’de ittifakla Enbiya 21/87’de ihtilâfla ayrı yazıldığını zikretmiştir.⁸⁶² Dâni, Enbiya 21/87’de tercih belirtmeksizin ihtilâf olduğunu zikredip İbnu’l-Enbârî’den naklen bu on yerin dışında Mushaf’ta geçtiği her yerde bitişik yazıldığını aktarmıştır.⁸⁶³ İbn Necâh ise Enbiya 21/87’de anılan kelime bazı mushaflarda ve Gâzî b. Kays Hakem ve Atâ el-Horasânî tarafından ayrı yazıldığını, bazı mushaflarda ise bitişik yazıldığını zikretmiştir.⁸⁶⁴

(2)- Min-Mâ “من”, İinne-Mâ “ان”, An-Mâ “عَنْ”, İn-Mâ- “ان ما”, En-Lem “أَنْ لَمْ”, İn-Lem “ان لَمْ”, Enne-Mâ “ان ما” edatları: Harrâz, Min-Mâ “من” edatının Nisâ 4/25’te ittifakla, Rûm 30/28 ve Münâfikûn 63/10’da ise ihtilâflı olarak ayrı yazıldığını bunların dışında bitişik resmedildiğini zikretmiştir. Müellif, Dâni’nin Münâfikûn 63/10’da İbn Necâh’ın ise Rûm 30/9’da ihtilâf olduğunu zikrettiğini aktarmaktadır.⁸⁶⁵ Harrâz’ın zikrettiklerinin dışında kalanların bitişik yazılacağı ortaya çıkınca müellif burada okuyucunun zihnine; “acaba “من” edatından sonra başında “ما” harfî bulunan bir isim geldiğinde de bitişik mi yazılacak” şeklinde gelebilecek suale cevap niteliğinde bu tür edatların ayrı yazılacağını belirtmiştir.⁸⁶⁶ Harrâz, İinne-Mâ “ان” edatının tûadûne “تَوَعَّدُونَ” kelimesinin ilk olarak geçtiği En’âm 6/134’te ayrı yazıldığına temas etmiştir. Harrâz, burada da takyit metodunu uygulayarak tûadûne “تَوَعَّدُونَ” kaydıyla anılan edatın başka kelimelerle gelenlerinden ihtiraz ettiği gibi tûadûne kelimesinin geçtiği ilk yer kaydıyla da kelimenin geçtiği Zâriyât 51/5 ve Murselât 77/7’den ihtiraz etmiştir.⁸⁶⁷

Harrâz, An-Mâ “عَنْ” edatının Nûr 24/43, Necm 53/29 ve A’râf 7/167’de ayrı yazıldığını, İn-Mâ- “ان ما” edatının Râ’d 13/42’de ayrı yazıldığını, En-Lem “أَنْ لَمْ”, İn-Lem “ان لَمْ” edatlarının

⁸⁶¹ Müellif burada Tevbe suresini mutlak olarak zikretmiştir. Ancak Tevbe 9/92 ve 97’de anılan edat bitişik yazılmaktadır. Dolayısıyla Harrâz’ın manzumedeki takyit metodunu uygulayarak Tevbe suresini الأخير kelimesi ile kayıtlaması beklenirdi.

⁸⁶² Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51b; bkz. Mârğîni, **Defilu’l-Hayrân**, 525-527.

⁸⁶³ Dâni, **el-Mukni’**, 68; Enbârî, **İdâhu’l-Vakf ve’l-İbtida**, 101.

⁸⁶⁴ İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/554-557.

⁸⁶⁵ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51b.

⁸⁶⁶ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51b.

⁸⁶⁷ Harrâz, **Mevridü’z-zam’ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51b.; bkz. Mârğîni, **Defilu’l-Hayrân**, 529-530.

Mushaf'ta geçtiği her yerde ayrı yazıldığı sadece İn-Lem “ان لم” edatının Hûd 11714'te bitişik yazıldığını söylemiştir.⁸⁶⁸ Dâni, İbn Necâh ve Şâtıbî'nin anılan edatların ayrı ve bitişik yazıldığı yerde ittifak halinde olduğu görülmektedir. Dâni bu hususta Enbârî'den “Mushafların anılan edatın ayrı ve bitişik yazıldığı yerlerde ittifak halinde olduğunu” aktarmıştır. Her ne kadar Ebû'l-Abbâs el-Harb'den Kasas 28/50'de geçen İn-Lem “ان لم” edatının da bitişik yazılacağına ilişkin bir bilgi olsa da bu bilgiye Mushaf imlâsı ehline pek itibar edilmediği anlaşılmaktadır.⁸⁶⁹ Müellif İnne-Mâ “ان ما” edatının Nahl 16/95'te bitişik yazıldığını, Enne-Mâ “ان ما” edatının Enfâl 8/41'de bitişik yazımının çok olduğunu, anılan yerin yazımı ile alakalı Dâni'nin *Mukni* 'de iki vecih zikredip bitişik yazılmasını tercih ettiğini, İbn Necâh'ın ise anılan yerde bitişik yazılacağını, Lokmân 31/30'de ise Dâni ve İbn Necâh'ın edatın ayrı yazımında ittifak halinde oldukları, Hac22/62'de ise Dâni'nin ayrı yazımı zikrettiğini, İbn Necâh'ın ise sükût ettiğini aktarmıştır.⁸⁷⁰

(3)- Em- Men “أم من” ve Lâte-Hîne “لآت حين” edatı: Hârrâz, Em- Men “أم من” edatının Nisâ 4/109, Sâffât 37/11, Tevbe 9/119 ve Fussilet 41/40'ta ittifakla ayrı yazıldığını, bundan da bu yerlerin dışında bitişik yazıldığı anlaşılmaktadır. Lâte-Hîne “لآت حين” edatının ise Sâd 38/3'te ayrı yazımının meşhur olduğunu zikretmiştir. Dâni ve İbn Necâh Lâte-Hîne “لآت حين” edatının Sâd 38/3'te ayrı yazıldığını ifade etmişlerdir.⁸⁷¹ Ancak Dâni, Ebû Ubeyd'den bu edatın Hz. Osman'ın (r.a.) imam mushafında Lâte 'nin 'te'sinin Hîne'ye bitişik olarak “لا تحين” şeklinde yazıldığı rivayetini aktarmakta ve mushaf imlâsı ehline hiçbir kimsenin bu yazım şeklini ne eski ne de yeni mushaflarda görmediklerinden kabul etmediklerine dikkat çekmiştir. Dâni, bu görüşünü kuvvetlendirmek için Muhammed b. İsa ve Enbârî'den eski ve yeni tüm mushaflarda anılan edatın Lâte-Hîne “لآت حين” şeklinde ayrı yazıldığını, yine Nusayr b. Yûsuf'dan tüm mushafların anılan edatın Lâte-Hîne “لآت حين” şeklinde ayrı yazıldığında ittifak halinde oldukları rivayetini aktarmıştır.⁸⁷² Mârğîni ise Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm'ın bu rivayetinde yalnız kalmasının rivayeti itibarsızlaştırmayacağını nitekim Âsım el-Cehderî'nin dâbe “طاب” kelimesinde ‘elif’in ‘yâ suretinde resmedildiğini Hz. Osman'ın (r.a.) imam mushafına dayandırmış ve bu rivayette yalnız kalmasına rağmen kimse bu rivâyeti reddetmemiştir. Yine Arap şiirinde anılan edatın “لا تحين” şeklinde yazımının mevcut olduğunu⁸⁷³ ifade eden Mârğîni'ye göre Ebû Ubeyd'in rivayetini inkâr çok da kabul edilebilir gözükmemektedir.⁸⁷⁴

⁸⁶⁸ Hârrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51b.

⁸⁶⁹ İbn Âşir, *Fethu'l-Mennân*, 1416-1417.

⁸⁷⁰ Hârrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51b.; bkz. Mârğîni, *Deflu'l-Hayrân*, 532-534.

⁸⁷¹ Hârrâz, *Mevridü'z-zam'ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51b.; bkz. Mârğîni, *Deflu'l-Hayrân*, 535-537; Dâni, *el-Mukni*, 71,84,85ve 89; İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/417.

⁸⁷² Dâni, *el-Mukni*, 76; Enbârî, *İdâhu'l-Vakf ve'l-İbtida*, 170.

⁸⁷³ Ebû Vecze es-Sa'dî'ye ait olan şiir şöyledir: العطفون تحين ما من عاطف والمطمعون زمان اين المطعم ; Bkz. Mârğîni, *Deflu'l-Hayrân*, 537.

⁸⁷⁴ Mârğîni, *Deflu'l-Hayrân*, 537-538.

(4)- Mâ-li ‘مَالٍ’, Haysü-Mâ ‘حَيْثُمَا’, Yevme-Hum ‘يَوْمَهُمْ’ ve İbn ve Ümme ‘إِنَّ أُمَّ’ edatları: Harrâz, Mâ-li ‘مَالٍ’ edatında harfî cerr’in mecrur’undan Nisâ 4/78, Kehf 18/49, Furkân 25/7 ve Me‘aric 70/7’de ittifakla ayrı, Haysü-Mâ ‘حَيْثُمَا’ edatının Bakara 2/144ve 50’de ayrı, Yevme-Hum ‘يَوْمَهُمْ’ edatının mü’min 40/16 ve_Zâriyât 51/13’te ayrı ve yine İbn ve Ümme ‘إِنَّ أُمَّ’ edatının A‘râf 7/150’de ayrı yazıldığını zikretmiştir.⁸⁷⁵

(5)- Kulle-Mâ ‘كُلِّ مَا’ edatı: Harrâz, ‘كُلِّ مَا’ edatının beş yerde ayrı yazıldığı bunlardan birinde ittifak diğer yerlerde ihtilâf olduğunu zikretmiştir. İbrâhim 14/34’te ittifakla, Nisâ 4/91, Mü’minûn 23/44 ve Mülk 67/8’de ise anılan edatın yazımında ihtilâf olduğunu zikretmiştir. Müellif anılan edatın geçtiği A‘râf 7/37’de ise kaynaklarından *Mukni*‘ de farklı yazımlar olduğunu aktarmıştır. İbn Necâh’ın *et-tebyîn*’inden aktarımı A‘râf 7/37’de bitişik yazımı tercih ettiği yönündedir. Yine İbn Necâh, İbrâhim 14/34’te edatın ayrı yazımında ittifak olduğunu, Nisâ 4/91, Mü’minûn 23/44’te de yine ayrı yazıldığını zikrederken Mülk 67/8’de ise Gâzî b. Kays’ın bitişik yazdığını, Muhammed b. İsâ’dan gelen bir rivayette anılan yerde edatın yazımında ihtilâf olduğu ancak her iki yazımında güzel olduğunu kendi tercihinin ise bitişik yazımdan yana olduğunu zikretmiştir. Dâni de benzer ifadelerle Nisâ 4/91, Mü’minûn 23/44 ve Mülk 67/8’de ihtilâf olduğunu ifade etmiştir.⁸⁷⁶

(6)- Fî-Mâ ‘فِي مَا’ edatı: Harrâz, ‘فِي مَا’ edatının on bir yerde ayrı olarak yazıldığını zikretmiştir. Bu yerler: Bakara 2/240, Mâide 5/48, En‘âm 6/145 ve 165, En‘biya 21/102, Şu‘arâ 26/146, Nûr 24/14, Rûm 30/28, Vâkıa 56/61, Zümer 39/3 ve 46’dır.⁸⁷⁷ Dâni bu yerlerin tamamında zikredilen edatın yazımında ihtilâf olduğunu ifade ederken İbn Necâh ise En‘biya 21/102 ve Şu‘arâ 26/146’nın dışında ihtilâf olduğunu zikrettikten sonra on bir yerin tamamında edatın ayrı yazılması gerektiğini zikretmiştir. İbn Necâh bunu Dâni’nin Muhammed b. İsâ’dan Fî-Mâ edatının on bir yerde ayrı yazılacağı aktarımına dayandırmıştır.⁸⁷⁸

2. Mushaflarda Telaffuza Uygun Olarak Bitişik Yazılan Kelimeler

(1)- Eyne- Mâ ‘اَيْنَمَا’ edatı: Harrâz, ‘اَيْنَمَا’ edatının Bakara 2/115, Nahl 16/76’da ittifakla bitişik yazılacağını zikrettikten sonra İbn Necâh’tan Nisâ 4/78 ve Ahzâb 33/61’de bitişik yazılacağını, Dâni için anılan yerlerde ihtilâf olduğunu, edatın geçtiği Şu‘arâ 26/92’de ise hem Dâni hem İbn Necâh için ihtilâf olduğunu zikretmiştir.⁸⁷⁹ Dâni, Muhammed b. İsâ’dan anılan edatın Bakara 2/115, Nahl 16/76 ve Şu‘arâ 26/92’de bitişik yazılacağını aktarırken Nisâ 4/78’de geçen edat ile alakalı bir şey aktarmamıştır. Bu da onun zikri geçen yerler dışında ayrı yazımı tercih ettiğini göstermektedir. Yine Dâni, Ebû Hafs

⁸⁷⁵ Harrâz, *Mevridü’z-zam‘ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 51b.; bkz. Mârgîni, *Deflu’l-Hayrân*, 538-540.

⁸⁷⁶ Harrâz, *Mevridü’z-zam‘ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 52a; bkz. Mârgîni, *Deflu’l-Hayrân*, 540-542.

⁸⁷⁷ Harrâz, *Mevridü’z-zam‘ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 52a.

⁸⁷⁸ Dâni, *el-Mukni*, 71-72; İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/17-198, 292.

⁸⁷⁹ Harrâz, *Mevridü’z-zam‘ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 52a.

el-Hazzâz'dan (ö. 286/899-900 [?]) Bakara 2/115, Nahl 16/76, Şu'ârâ 26/92 ve Ahzâb 33/61'de anılan edatın ayrı yazılacağını rivayet etmiştir.⁸⁸⁰ Eyne-Mâ edatı, Harrâz'ın zikrettiği bu beş yerin dışında ittifakla ayrı yazılmaktadır.

(2)- Bi'se-Mâ “بِسْمَا” edatı: Harrâz, “بِسْمَا” edatının Bakara 2/90'da ittifakla, A'râf 7/150'de Dâni'den aktarılan bilgiye dayanarak bitişik yazıldığı, Bakara 2/93'te ise hem Dâni hem İbn Necâh'tan anılan edatın yazımında mushaflar arasında ihtilâf olduğunu zikretmiştir.⁸⁸¹ Dâni, Muhammed b. İsâ'dan naklen; “بِسْمَا” edatının zikredilen bu üç yerde bitişik yazılacağını aktarmıştır.⁸⁸² Dâni ve İbn Necâh, Bakara 2/93'te geçen “بِسْمَا” edatının yazımında mushaflar arasında ihtilâf olduğunu zikretmişler buna ek olarak İbn Necâh her iki yazımında güzel olduğunu belirtmiştir.⁸⁸³ Harrâz, kaynaklarından gelen tüm bu bilgiler ışığında “بِسْمَا” edatının Bakara 2/90'da ittifakla, A'râf 7/150 ve Bakara 2/93'te ihtilâfla ayrı yazıldığını ifade etmiştir.

(3)- Likey-lâ “لَيْ لَا” ve Vey-Ke'enne “وَيَ كَانَ” edatları: Harrâz, “لَيْ لَا” edatının Hac 22/5, Ahzâb 33/50 ve Hadîd 57/23'te ittifakla, Âl-i İmrân3/153'te ise ihtilâfla bitişik yazıldığını, “وَيَ كَانَ” edatının ise Kasas 28/82'de ittifakla bitişik yazıldığına değinmiştir.⁸⁸⁴ Dâni, Muhammed b. İsâ'dan gelen bir rivayette “لَيْ لَا” edatının Hac 22/5, Ahzâb 33/50 ve Hadîd 57/23'te bitişik yazıldığını aktarırken yine Muhammed b. İsa kanalıyla Nusayr b. Yûsuf'tan gelen başka bir rivayette; mushafların “لَيْ لَا” edatının Âl-i İmrân3/153'te bitişik yazımında ittifak halinde olduklarını, Gâzî b. Kays'ın da bitişik yazdığını aktarmıştır. İbn Necâh ise “لَيْ لَا” edatının dört yer dışında Kur'ân da geçtiği her yerde Medine Mushafı'nda ayrı yazıldığını, ancak özellikle Şâm ve Bağdat ehli mushafların da ihtilâflı olduğunu zikretmiştir.⁸⁸⁵ Şâtıbî'nin “لَيْ لَا” edatının yazımında Dâni'den gelen her iki rivayete de itibar ettiğini ve Âl-i İmrân3/153'te ihtilâfı zikretmediği görülmektedir.⁸⁸⁶ Harrâz'a baktığımızda onun Dâni'nin Muhammed b. İsâ'dan naklen “لَيْ لَا” edatının Hac 22/5, Ahzâb 33/50 ve Hadîd 57/23'te bitişik yazıldığı rivayeti ile İbn Necâh'ın özellikle Şâm ve Bağdat ehli Mushaflarına dayandırarak “لَيْ لَا” edatının Âl-i İmrân3/153'te ihtilâflı olduğu rivayetlerini aktardığı görülmektedir. “وَيَ كَانَ” edatının ise daha ziyade dilbilimsel açıdan ele alındığı anlaşılmaktadır. Bu edata yönelik yapılan açıklamaları şöyle özetlemek mümkündür: Bazı dilciler; bu edatın biri *Veyke* ve diğeri *Enne* olarak iki isimden oluştuğunu, diğer bazıları ise *Vey* ve *Ke'enne* şeklinde görüş bildirirken bir başka grup bu

⁸⁸⁰ Dâni, **el-Muknî**, 72-73; bkz. İbn Âşir, **Fethu'l-Mennân**, 1447-1448.

⁸⁸¹ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 52a.

⁸⁸² Dâni, **el-Muknî**, 73.

⁸⁸³ Dâni, **el-Muknî**, 92; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/184.

⁸⁸⁴ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 52a.

⁸⁸⁵ Dâni, **el-Muknî**, 75; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/376; bkz. İbn Âşir, **Fethu'l-Mennân**, 1453-1454.

⁸⁸⁶ Şâtıbî, **Akîle**, 154.

kelimenin “ويكأن” şeklinde müstakil bir kelime olduğunu iddia etmiştir.⁸⁸⁷ Mârgînî, Harrâz’ın “ويكأن” edatında muradının ‘yâ’nın ‘kâf’ harfine bitişmesi olduğunu ifade etmiştir.⁸⁸⁸ Bu da müellifin bu kelimenin “كأن” ve “وي” şeklinde iki isimden oluştuğu iddiasını kabul ettiğini göstermektedir.

(4)- En- len “لن ان” edatı: Harrâz, “لن ان” edatının Kehf 18/48 ve Kıyâmet 75/3’te ittifakla bitişik yazıldığını, yine kaynaklarından *Mukni’* den Dâni’nin meşhur olmamakla beraber bazılarında rivayetle Müzemmil 73/20’de de anılan edatın bitişik yazıldığını zikretmiştir.⁸⁸⁹ Dâni, Enbârî. Muhammed b. İsâ, Ebû Hafs el-Hazzâz ve Gâzî b. Kays’ın “لن ان” edatını Kehf 18/48 ve Kıyâmet 75/3’te bitişik diğer yerlerde ayrı yazdıklarını, ancak bazılarında⁸⁹⁰ “لن ان” edatının Müzemmil 73/20’de de bitişik yazılacağı bilgisini de aktarmıştır.⁸⁹¹ Dâni’nin bu rivayetini destekleyen bir başka aktarımda Enderâbî’den gelmiştir. Enderâbî anılan edatın üç yerde bitişik yazıldığını zikrederken Müzemmil 73/20’deki ihtilâftan bahsetmemiştir.⁸⁹² İbn Necâh ise “لن ان” edatının sadece Kehf 18/48 ve Kıyâmet 75/3’te bitişik yazıldığını zikretmiştir.⁸⁹³

(5)- Harrâz’ın yukarıda zikri geçen edatlar dışında bitişik ve ayrı yazımlarına temas ettiği edatları; Rubbe-Mâ “رُب ما”, Min-Men “مين من”, Fî-mâ “ما في”, Em-Mâ “ما”, Ni-me-Mâ “نعم ما”, an-mâ “عن ما”, Yâ-İbn ve Ümme “يا ابن أم”, Kâlûhum ve Vezenûhum “وَزَنُوهُمْ ve كَالُوهُمْ”, Min-Mâ “ما من”, Ke’enne-Mâ “كأن ما” ve Mehmâ “مهما” olarak sıralamak mümkündür.⁸⁹⁴ Zikri geçen yerler gerek manzumenin kaynaklarında gerekse diğer mushaf imlâsı kaynaklarında ittifakla zikredildiğinden bu kadarını ifade ile iktifa edilecektir.

F- Hâ’i Te’nîs’in Açık ‘Tâ’ Olarak Yazılması

Hâ’i Te’nîs (isimlerde dişilik alameti olan ‘te’ harfi) Mushaf’ta kimi yerde açık (tâ) olarak kimi yerde ise ‘hâ’ (kapalı ‘te’) olarak yazılmıştır.⁸⁹⁵ Bu yazım farklılığının nedenlerine değinen müellifler birtakım sebepler ileri sürmüşlerdir. Bu yazım farklılıklarını lehçede bu türden farklılıkların bulunması, yazımın telaffuza uygunluğu, kıraat farklılıkları, dişilik ‘tâ’sı bulunan ismin vakıf ve vasıl durumu, isimlerde dişilik bildiren ta’nın aslında açık imlâ edildiği ve yine sebep olarak açık olarak yazılmasında vaslın değil de vakfın itibara alınmış olabileceği ile izah edenler olmuştur.⁸⁹⁶ Ancak daha çok kabul

⁸⁸⁷ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân ve İ’râbuhu*, (nşr. Abdulcelîl Abduh Şelebî, Beyrut: Âlemu’l-Kutub, 1408/1988), 4/157. Ayrıca bkz. Ebû Bîşr Amr b. Osman b. Kanber Sîbeveyhi, *el-Kitâb = Kitâbu Sîbeveyhi*, (nşr. Abdusselam Muhammed Hârûn, Kahire: Mektebetü’l-Hâncî, 1408/1988), 2/154.

⁸⁸⁸ Mârgînî, *Delîlu’l-Hayrân*, 553.

⁸⁸⁹ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 52a..

⁸⁹⁰ Dâni burada bazılarının kim olduğundan bahsetmemiştir.

⁸⁹¹ Dâni, *el-Mukni’*, 75-76.

⁸⁹² Enderâbî, *İdâh*, 29b

⁸⁹³ İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 3/810.

⁸⁹⁴ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhîm Efendi, nr. 28/3), 52b.

⁸⁹⁵ Hamed, *Resmu’l-Mushaf*, 269; Maşalı, *Kur’ân’ın Metin Yapısı*, 147.

⁸⁹⁶ Dâni, *Mukni’*, 231.

gören izahın ‘tâ’nın açık yazımında vaslın, kapalı yazımında ise vakfın esas alındığı’’ yönünde yapılan açıklamanın olduğu değerlendirilmiştir.⁸⁹⁷

Harrâz, konuya; ‘‘ism-i zahir’e muzaf ve müenneslik ‘tâ’sı bulunan isimlerde ‘tâ’nın açık olarak yazılması’’ olarak temas etmiş ve dört başlıkta incelemiştir. Müellif burada kullandığı ‘muzaf’ kelimesiyle hâ’i te’nîs ile biten ancak muzaf olmayan isimlerden (bu takdirde kapalı ‘tâ’ ile resmedileceği malumdur), ism’i zahir kaydı ile zamire muzaf olan isimlerden (bu takdirde açık ‘te’ ile resmedilir) ihtiraz etmiştir. Kaynaklarda konu ele alınırken ‘hâ’i te’nîs’ tabiri kullanıldığı gibi ‘tâ’i te’nîs’ tabiri de kullanılmıştır.⁸⁹⁸ Harrâz ‘hâ’i te’nîs’ ismini tercih etmiştir. Bunlardan (vasıl halinde mevcut olan ‘tâ’ ile vakıf halinde var olan ‘hâ’) asıl olanın hangisi olduğu ihtilâflı bir mesele olup Basralılar ‘tâ’nın asıl olduğunu Kûfeliler ise ‘hâ’nın asıl olduğunu iddia etmektedirler.⁸⁹⁹

(1)- *Rahme(t)* “رحمت” kelimesi: Harrâz, (dokuz yerde geçen) “رحمت” isminin yedi yerde ittifakla açık ‘te’ ile yazıldığını bunların: Bakara 2/218, A‘râf 7/56, Hûd 11/73, Meryem 19/2, Rûm 30/50, Zuhrûf 43/32. ayetlerde geçen “رحمت” ismi olduğunu belirtmiş ve daha sonra İbn Necâh’ın Âl-i İmrân3/159’da geçen “رحمة” kelimesinin açık ‘tâ’ ile yazılacağı aktarımını zikretmiştir. Ancak yine İbn Necâh’a refere ederek anılan yerde meşhur olanın ‘hâ’ ile (kapalı ‘tâ’) yazım olduğunu da belirtmiştir.⁹⁰⁰ İbn Necâh, Gâzî b.Kays, Hakem ve A‘tâ el-Horasânî’nin Âl-i İmrân3/159’da geçen “رحمة” kelimesini açık ‘te’ ile yazdığını ancak kendisinin ittifakla zikredilen yedi yer dışında “رحمت” ismini açık ‘te’ ile yazmadığını belirtmiştir.⁹⁰¹ Harrâz’ın İbn Necâh’tan yaptığı bu aktarım esasen konu başlığında yer alan ‘muzaf isim’ kaydı sebebiyle bu başlık altına girmemektedir. Buna rağmen müellifin burada zikretmiş olmasını Harrâz’ın da İbn Necâh gibi bu aktarıma katılmadığını ve meşhur olanın kapalı ‘te’ ile yazımı olduğuna dikkat çekmek olarak değerlendirmek mümkün gözükmemektedir.

(2)- *Nime(t)* “نعمت” kelimesi: Harrâz, otuz dört yerde geçen “نعمت” isminin on bir yerde açık ‘te’ ile resmedildiğini, yine İbn Necâh’tan naklen Sâffât 37/57’de geçen nime(t) “نِعْمَةُ رَبِّي” kelimesini Gâzî b.Kays, Hakem ve A‘tâ el-Horasânî’nin açık ‘te’ ile yazdığını zikretmiştir. Anılan kelimenin ittifakla açık ‘te’ ile yazıldığı yerler şunlardır: Bakara 2/231, Âl-i İmrân3/103, Mâide 5/11, İbrâhim 14/28 ile 14/34, Nahl 16/72, 16/83 ve 16/114, Lokman 31/31 ve Fâtır 35/3 ve Tûr 52/29.⁹⁰²

⁸⁹⁷ Bkz. Maşalı, *Kur’ân’ın Metin Yapısı*, 148-155.

⁸⁹⁸ Dâni, *Mukni*, 231.

⁸⁹⁹ Mârğînî, *Delîlu’l-Hayrân*, 561-562; İbn Âşir, *Fethu’l-Mennân*, 1474-1475.

⁹⁰⁰ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 52b.

⁹⁰¹ İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/268-269.

⁹⁰² Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 52b.

(3)- *Sunne(t)* “سنت” kelimesi: Harrâz, “سنت” isminin beş yerde açık ‘te’ ile yazıldığını zikretmiştir. Bunlar: Enfâl 8/38, Fâtır 35/43 (üçü burada) ve Mü’min 40/85. ayetlerde geçen *Sunne(t)* kelimesidir.⁹⁰³

(4)- Harrâz’ın kaynaklarının ittifakıyla açık ‘te’ ile yazılan ve kendisinin de temas ettiği diğer kelimeler şunlardır: İbnete “ابنت” (Tahrîm 66/12), Şecera(t) “شَجَرَتٌ” (Duhân 44/43), İmrae(t) “أَمْرَأْتُ” kelimesi yedi yerde (Âl-i İmrân 3/35; Yûsuf 12/30 ve 51, Kasas 28/9; Tahrîm 66/10,11. (Tahrîm suresi 10. Ayette iki yerde geçmektedir.), kurra(t) “قُرَّت” (Kasas 28/9), bakiyye(t) “بَقِيَّتٌ” (e Hûd 11/86), fitra(t) “فَطَرْتُ” (Rûm 30/30), La‘ne(t) “لَعْنَتٌ” (Âl-i İmrân 3/61, Nûr 24/7), cenne(t) “وَجْنَتٌ” (Vâkıa 56/ 89) ve Ma’siye(t) “مَعْصِيَّتٌ” (Mücâdele 58/8, 9.) kelimeleridir.⁹⁰⁴

Müellifin bu bölümde temas ettiği bir diğer kelime Araf 7/137’de geçen kelime(t) “كَلِمَتٌ” dir. Harrâz anılan kelimenin yazımının mushafalarda ihtilâflı olduğunu İbn Necâh’ın ‘hâ’ (kapalı ‘te’) ile yazımı tercih ettiğini, Dâni’nin ise her iki yazıma da eşit mesafede rivayette bulunduğunu belirtmiştir.⁹⁰⁵ Dâni, kelime(t) “كَلِمَتٌ” kelimesinin Irak mushaflarında ittifakla açık ‘te’ ile yazıldığını rivayet ederken diğer taraftan Gâzî b. Kays’ın kelimeyi ‘hâ’ (kapalı te) ile yazdığını aktarmış ancak herhangi bir tercihte bulunmamıştır. İbn Necâh’ın anılan kelimeyle alakalı aktarımlarının Dâni ile örtüştüğü gözükmemektedir. Yine her ikisinin Âsım el-Cahderî’den aktardıkları bilgiye göre zikri geçen kelime En’âm 6/115’te açık ‘tâ’ ile, A’raf 7/137’de ise ‘hâ’ (kapalı ‘te’) ile yazılmaktadır.⁹⁰⁶ Tüm bu aktarımlar neticesinde İbn Necâh’ın Gâzî b. Kays ve Âsım el-Cahderî’den gelen rivayetleri dikkate alarak söz konusu kelimenin ‘hâ’ (kapalı ‘te’) ile resmedilmesini tercih ettiği, Dâni’nin ise bu rivayetlerin yanında Irak mushaflarını da dikkate alarak herhangi bir tercihte bulunmaksızın her iki yazımla ilgili rivayetleri zikrettiği görülmektedir. Harrâz’a gelince zikredilen kelimeyle ilgili herhangi bir tercihte bulunmaksızın kaynaklarının tercih ve ihtilâfını zikretmekle iktifa ettiği görülmektedir.

G. Eserin Hatimesi

Harrâz, Allâh’a hamd ile başladığı manzumesini son altı beyitte yine Allâh’a hamd ile nihayetlendirmiştir. Eserini hicrî 711 senesi Safer ayında dört yüz elli dört beyit olarak tamamladığını, bu kitabı mushaf imlâsı ilmine ilk defa başlayanlara Mushaf’ın nasıl yazılması gerektiği hususunda

⁹⁰³ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 52b.

⁹⁰⁴ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 52b.

⁹⁰⁵ Harrâz, *Mevridü’z-zam’ân*, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 52b.

⁹⁰⁶ Dâni, *el-Muknî*, 83-85; İbn Necâh, *Muhtasarü’t-Tebyîn*, 2/274-278, 3/567-569; bkz. İbn Âşir, *Fethu’l-Mennân*, 1488-1490.

rehber olmasını ve peygamberimizin şefaatinı temenni ile manzumenin rasmu'l-mushaf kısmını tamamlamıştır.⁹⁰⁷

II. MEVRİDÜ'Z-ZAM'ÂN'DA MUSHAF İMLÂSININ BAĞLAYICILIĞI

Mushafların imlâsına dair biri Mesâhif-i Osmâniyye'nin imlâsına ziyade ve noksanlık yapmadan yazıya aynı ile bağlı kalmak, diğeri ise imlâda meydana gelen yeni gelişmeleri esas almak şeklinde iki temel yaklaşım tezahür etmiştir.⁹⁰⁸

Mushaf yazımında Mesâhif-i Osmâniyye'nin imlâsına bağlı kalınması gerektiği görüşünde olanlar, buna muhalefetin caiz olmadığını dile getirmektedirler. İmlâda okuyuşun dikkate alınması gerektiğini savunan dilbilim âlimlerinin dahi Kur'an imlâsını bu durumun istisnası kabul ettikleri ve Mushaf yazımında Hz. Osman Mushaflarına bağlı kaldıkları nakledilmektedir. Nitekim dilbilimci İbn Durustevayh (ö. 437/958), Kur'an'daki imlânın kıyas edilmez olmasından hareketle yazısına da muhalefetin caiz olmadığını ifade etmektedir.⁹⁰⁹ Bu bağlamda benzer ifadeler kullandıkları görülen İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel gibi Mezhep imamlarının da bu yaklaşımda oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin mushafların, yeni gelişen imlâ doğrultusunda yazılıp yazılmayacağı sorulduğunda, İmam Mâlik (ö. 179/795) sadece Mesâhif-i Osmâniyye de mevcut imlâ doğrultusunda yazılabileceğini söylemiştir.⁹¹⁰ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ise Resm-i Osmani'ye muhalefetin haram olduğunu ifade etmiştir.⁹¹¹

Mesâhif-i Osmâniyye'nin imlâsına bağlılığın vacip olduğu yaklaşımını benimseyenlerin genel olarak selef âlimleri olduğu görülmektedir.⁹¹² Âlimler, bu bağlılığın temellendirilmesinde farklı görüşler dile getirmişlerdir. Mesâhif-i Osmâniyye'nin imlâsına bağlılığın gereğine inananlardan bazılarına göre; bu imlâ bizzat Resûllullah'tan telakki edilmesi sebebiyle tevkîfî'dir Dolayısıyla bağlayıcıdır ve muhalefet caiz değildir.⁹¹³ Bu görüşü dile getirenler bu söylemlerini, okuyuş ile imlânın örtüşmediği yerlerde aklın almadığı birtakım sırların varlığına ve şayet mushaf imlâsına muhalefet edilirse bu sırların yok olacağı ifadeleriyle temellendirmişlerdir. Bu görüşe göre imlâda var olan sırların muhafazası için Hz. Osman Mushaflarına bağlı kalınmalıdır.⁹¹⁴

⁹⁰⁷ Harrâz, **Mevridü'z-zam'ân**, (İbrâhim Efendi, nr. 28/3), 52b, 53a.

⁹⁰⁸ Bkz. Hamed, **Resmu'l-Mushaf**, 198; Abdulfettâh İsmâil Şelebî, **Resmu'l-mushafi'l-Osmânî ve evhâmî'l-musteşrikine fî kırââtî'l-Kur'ânî'l-Kerîm devâfî'uhâ ve def'uhâ**, Cidde: Dâru'lMenâra, [t.y], 126, 132.

⁹⁰⁹ Zerkeşî, **el-Burhân fî Ulûmî'l-Kur'ân**, 1/379, 1/376; bkz. Hamed, **Resmu'l-Mushaf**, 198.

⁹¹⁰ Dâni, **Muknî**, 124.

⁹¹¹ Zerkeşî, **el-Burhân**, 1/379.

⁹¹² Hamed, **Resmu'l-Mushaf**, s. 199.

⁹¹³ Muhammed Habîbullah eş-Şinkîti, **Kitâbu ikâzî'l-Â'lâm li vucûbi ittibâ'i resmî'l-mushafi'l-İmâm**, (Humus: Mektebetü'l-Ma'rife, 1392/1972), 37-38, 41.

⁹¹⁴ Hamed, **Resmu'l-Mushaf**, 202; Şelebî, **Resmu'l-Mushafi'l-Osmânî**, s. 127-129.

Mushaf imlâsının bağlayıcı olduğu görüşünü benimseyenlerden bazıları ise bu imlânın, farklı kıraatleri bir kelimedede gösterme özelliğini dikkate alarak sahih kıraatlerin korunması için mushaf imlâsına bağlı kalınması gerektiğini söylemişlerdir.⁹¹⁵ Ayrıca istinsah faaliyetinin en başından itibaren kıraatlerin sahih kıraatlerden sayılması için mushaf imlâsına uygunluk şartının bulunması da bu bağlılığın önemi arttırmaktadır.⁹¹⁶ Sahabe-i Kiram'ın icmaı da Mesâhif-i Osmâniyye'nin imlâsına bağlılığı temellendirmede öne sürülen bir diğer görüştür. Bu kanaatte olanlar mushaf imlâsına bağlılığı, sahabe-i kiram'ın asr-ı saadette yaşamış, ümmetin en hayırlısı, inancı ve ilmi daha kuvvetli emaneti muhafazaya daha layık olduğu temelinden hareketle onların icma ettikleri yazıya tabi olunması gerektiği ve hiçbir surette muhalefet edilmemesi gerektiğini dile getirmişlerdir.⁹¹⁷

İmlâda meydana gelen yeni gelişmeleri esas almak şeklindeki diğer yaklaşımı benimseyenler ise imlâda aklın idrâk edemediği sırlar mevcut olmadığını düşündükleri gibi imlânın tevkîfi olduğu görüşüne de katılmazlar. Onlara göre imlâda sır olduğu görüşü yorumda aşırıya gitmektir. İmlânın tevkîfi olması hali ise tevatürle naklini gerektirecektir ki bu durumda kimsenin uzak kalamayacağı bir inanç meselesi olarak kabul edilecektir.⁹¹⁸ Bu yaklaşımda olanlardan bazıları, mushafların yazımında yeni imlâ sisteminin kullanılmasının Kur'ân'ı Kerim'in doğru okunmasını ve ezberlenmesini temin edeceğini aksi halinde ise bu imlâyâ uzak olanların ve öğrenim hayatlarının başında olanların hataya düşmelerini ve tahrif yapmalarını mümkün kılacağını ifade etmektedirler. Bütün bu ifadelerden, onların halkın menfaatini gözettileri anlaşılmaktadır.⁹¹⁹ Nitekim görüşte olan İz b. Abdisselâm (ö. 660/1262), mushafların Mesâhif-i Osmâniyye'nin imlâsına göre yazılması halinde, cahillerin tahrifine sebebiyet vereceğinden bu imlânın caiz olmadığını söylemektedir.⁹²⁰ Benzer ifadelere sahip bir diğer müellif ise Zerkeşi'dir (ö. 794/1392). Nitekim Zerkeşi; mushaf imlâsına bağlılık, ilmin canlı olduğu ilk dönemler için geçerli olup sonraki zamanlarda ise imlâyâ bağlı kalınması kıraatte hata yapılmasına imkân vereceğinden maslahat gereği yeni imlâdan faydalanılabileceğini belirtmektedir.⁹²¹

Mesâhif-i Osmâniyye'nin imlâsını bağlayıcı görmeyenlerden bazıları ise bu imlânın, hazif ve ziyade gibi yeni imlâyâ göre farklılık arz eden özelliklerini, imlâ hatası olarak nitelemektedirler. Özellikle bu yaklaşımıyla öne çıkan İbn Haldûn, İslâm'ın ilk dönemlerinde Arap yazısının ibtidâi bir seviyede olduğunu bunun gerekçesi olarak da Arapların sanattan uzak olmaları ve göçebe bir hayat tarzına sahip olmaları ile açıklamaktadır. O'na göre sahabe-i kiram'ın Mushaf'ta kullandığı yazı da imlâ

⁹¹⁵ Şelebî, **Resmu'l-mushafi'l-Osmânî** 129-131.

⁹¹⁶ Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, 288.

⁹¹⁷ Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn el-Beyhakî, **el-Câm'i li-su'abu'l-îmân** (nşr. Abdulalî Abdulhamîd Hâmid), Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003, 4/219; Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, 287-288.

⁹¹⁸ Hamed, **Resmu'l-Mushaf**, 202-203; Şelebî, **Resmu'l-mushafi'l-Osmânî**, 132.

⁹¹⁹ Hamed, **Resmu'l-Mushaf**, 201; Şelebî, **Resmu'l-mushafi'l-Osmânî**, 137; Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, 290.

⁹²⁰ Hamed, **Resmu'l-Mushaf**, 201.

⁹²¹ Zerkeşi, **el-Burhân**, 1/379.

kurallarına muhalefet etmektedir.⁹²² İbn Haldûn, bu imlâyâ olan bağlılığın devamını ise sahebe-i kiram'ın ümmetin en hayırlı nesli olması sebebiyle onlara olan saygı veya onların imlâyı bildiklerine kanaat edilmesi ile izah etmektedir.⁹²³ Dolayısıyla Mesâhif-i Osmâniyye'nin imlâsına bağlılığın gerekli olmadığını temellendirirken o zamanki yazıların hatalar barındırdığını, bu sebeple Mushaf yazımında eski imlânın takip edilmemesinin, sahabe-i kiram'ın faziletini eksiltmeyeceğini söylemektedir.⁹²⁴

Yukarıdan beri izah etmeye çalıştığımız her iki görüşün benzer ortak noktasının Kur'an'ı tahriften korumak olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim Mesâhif-i Osmâniyye'nin imlâsının olduğu haliyle alınması gerektiğini savunanların ilk imlanın korunması ile Kur'an'ın tahrifine sebep olacak her türlü müdahaleden korunmasını, yeni imlânın esas alınması görüşünde olanlar ise yeni imlânın herkes tarafından bilinmesi sebebiyle ilk imlâyâ uzak kimselerin yapabileceği hataların önlenmesini hedeflemektedirler. Bununla beraber erken dönemlerden İmam-ı Mâlik, çağdaş âlimlerden Şelebî gibi her iki görüşte orta yolu benimseyenlerde olmuştur. İmam Mâlik'in Mesâhif-i Osmâniyye'nin imlâsına bağlılığın vacip olduğu ancak çocuklar ve yeni başlayanlar için yeni imlâdan yararlanılabileceği⁹²⁵ sözü ile yine bu bağlamda Şelebî'nin eğitimin henüz başındaki öğrenciler için gelişen imlâdan yararlanmak gerekli olmakla birlikte her halde resm-i Osmanî muhafaza edilmesinin gerektiğine⁹²⁶ dair sözü buna tipik bir örnektir.

Mushaf imlâsının bağlayıcılığı konusunda Harrâz'da selef âlimlerinin geneli gibi Mesâhif-i Osmâniyye'nin imlâsına bağlı kalınmasının vücûbiyyetini ifade etmiştir. Bunu da Kur'an'ın cem' edilmesi emrini veren Hz. Ebû Bekir ve teklifi yapan Hz. Ömer başta olmak üzere tüm sahabe-i kiram hakkında Hz. Peygamberin onlara uyulmasını emrettiği hadis-i şeriflerle ve İmam Mâlik'in Mushaf'ın ancak Mesâhif-i Osmâniyye de mevcut imlâ doğrultusunda yazılabileceği sözü ile temellendirdiği görülmektedir.⁹²⁷ İlgili hadis-i Şerif'ler şöyledir:

اَقْتَدُوا بِاللَّذِينَ مِنْ بَعْدِي أَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ، وَاهْتَدُوا بِهَذِي عَمَّارٍ، وَتَمَسَّكُوا بِعَهْدِ ابْنِ أُمِّ عَبْدِ

أَصْحَابِي كَالنَّجْمِ بِأَيْهِمْ اِهْتَدَيْتُمْ

⁹²² İbn Haldûn, **Mukaddime**, 2/315.

⁹²³ İbn Haldûn, **Mukaddime**, 2/315.

⁹²⁴ İbn Haldûn, **Mukaddime**, 2/315.

⁹²⁵ Dâni, **el-Muhkem**, 11.

⁹²⁶ Şelebî, **Resmu'l-mushafi'l-Osmânî**, 137.

⁹²⁷ Konuya dair daha geniş bilgi ikinci bölümde 'Eserin Muhteva Analizi' başlığı altında verildi.

⁹²⁸ Tirmizî, **el-Câmi'u's-Şâhîh** (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1356/1937, Hadis no: 3799. Hadis-i şerifin manası: Benden sonra Ebû Bekir ve Ömer'e tabi olun, Ammar'ın irşâdı ile doğru yolu bulun ve ümmi abd'in oğlunun ahdine sımsıkı sarılın.

⁹²⁹ İbn Hazm, **el-İhkâm** (nşr. Zekeriyyâ Ali Yûsuf), Kahire, ts. (Matbaatü'l-âsime), 6/244; İbn Abdülber, **Câmi'u beyâni'l-ilm**, Kahire 1368/1948, 895. Hadis-i şerifin manası: Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidayete ersersiniz.

SONUÇ

Hiz. Osman'ın halifeliği dönemindeki istinsah faaliyeti ile Mushaf formuna bürünen ve Mesâhif-i Osmaniyye (Hz. Osman mushafları) diye isimlendirilen ilk Kur'an nüshaları, ümmet için ortak bir hafıza ve sabit bir değeri olmuştur. Halifenin tasdikiyle resmîyet kazanan bu Kur'an nüshalarından birer adet yeni İslam merkezleri için çoğaltılmış ve bununla vukuu muhtemel ihtilâfların önüne geçilmiş diğeri yönden ümmetin Mushaf ihtiyacına cevap verilmiştir. Bu nüshalar mushaf kitabesinin ilk kaynakları olmaları sebebiyle sonraki dönem Mushaf yazımı için esas alınmıştır. Kendine özel, imlâ yapıları ile, özellikle hicrî II. asırdaki dil faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan lafız-okuyuş örtüşmesini esas alan imlâ tarzından farklı olan bu nüshalar gerek mushaflar arasındaki farklılıklar ve gerekse de imlâsındaki farklılıkları sebebiyle incelemeye tabi tutulmuştur. Bu incelemeler neticesinde mushafın kitabesine dair ilk eserler kaleme alınmış ve mushaf imlâsına dair bir literatür oluşmaya başlamıştır. İmlâ literatürünün temelini oluşturan kaynak niteliğindeki ilk dönem eserlerin büyük bir kısmı metin olarak günümüze ulaşamamış olsa da bu döneme ait malumat özellikle IV. yüzyıldan itibaren kaleme alınan eserler vasıtasıyla sonraki nesillere aktarılmıştır. Bunlar içerisinde Nâfi' kıraatî ekolünden gelen Dâni'nin *el-Mukni*'i, İbn Necâh'ın *Muhtasarı't- et-tebyîn*'i ve Şâtıbî'nin *el-Akîle*'si daha fazla teveccühe mazhar olmuştur. Ancak bu eserlerde dahil mushaf imlâsına dair yapılan tüm çalışmaların aktarımları ilk mushafların ihtiva ettiği tüm kıraatlerin imlâsına yönelik olmuştur. Hicrî sekizinci yüzyılda yaşamış olan Endülüslü kıraat âlimi Harrâz ise zikri geçen kaynaklardan yararlanarak Mağrip'te yaygın olan Nafi' kıraatine uygun olarak Mushaf imlâsına dair *Mevridü'z-zam'ân* adlı eserini kaleme almıştır.

Harrâz, şöhretine sebep olan ve çalışmamızın da esasını teşkil eden *Mevridü'z-zam'ân*'da özel imlâsı olan kelimeleri konu odaklı yöntem ile incelemiştir. Kimi zaman imlânın sebep ve illetlerine de değinen Harrâz, kaynaklarının Dâni'nin *el-Mukni*'i, İbn Necâh'ın *et-Tebyîn*'i, Şâtıbî'nin *el-Akîle*'si ve el-Belensi'nin *el-Munsif* adlı kitabı olduğunu zikretmiştir. Bununla beraber bu dört kitabın dışında bir yerde de Ahmed b. Muhammed b. Saîd b. Harb el-Mesîlî'den rivayette bulunmuştur Manzumede resmî'l-mushaf ilminin başlangıcına ve ilk kaynaklarına değinen Harrâz, mushaf imlâsının bağlayıcılığı ve sonraki dönem mushaf yazımında Hiz. Osman mushaflarının imlâsının esas alınıp alınmamasını da konu etmiştir. Bu meselede Harrâz'ın, tercihini resm-i Osmanî'ye bağlılığın vücûbiyyeti fikrinden yana koyduğu görölmektedir. Harrâz'ın bu meyandaki görüşünü sahabe-i kirama bağlılığın ve onlara tabi olmanın iltizamı, kendi mezhep imamının görüş ve uygulaması ile temellendirdiği görölmektedir.

Harrâz, Kur'an imlâsını gençlerin ilgi alanlarına dahil etmek için kendi dönemine kadar resm ve zabt alanında yapılan tüm çalışmaların bir özetini sunmuştur. Harrâz'ın Nafi' kıraatinin imlâsı ve zabt'ını İmam Mushaf'ın imlâsına dahil olan diğeri yedi kıraatten ayırarak nakletmesi *Mevridü'z-zam'ân*'ı alanındaki diğeri kaynaklardan farklı kılan bir özelliktir.

Eser, kendisinden sonra resmu'l- mushaf ile alakalı yazılan mensur ve manzum eserlere etki ettiği gibi gerek tedrisatta gerekse de mushaf yazımında esas alınan eserlerden olmuştur. Eser önce Mağrip medreselerinde daha sonra Ezher Üniversitesi ve Afrika'nın bazı bölgelerinde medreselerde okutulmaya ve ezberletilmeye başlamıştır. Eser önemine binaen günümüzde hala medreselerde okutulmaya ve ezberletilmeye devam etmektedir. Resmu'l-mushafa dair daha sonra yazılan eserler *Mevridü'z-zam'ân*'ın tedrisattaki yerini etkileyemediği gibi bu eseri ezberleyen halkın daha önce teveccüh ettiği *el-Mukni'*, *et-Tebyîn* ve *el-Akîle*'yi terk ettikleri görülmüştür.

Mevridü'z-zam'ân'ın özellikle Mağrip'te teveccühe mazhar olması ve alanın kaynakları arasında öne çıkmasının nedenleri olarak şu gerekçeler sıralanabilir:

1. Eserde yalnız Nafi' kıraatinin imlâ ve zabt kurallarının nakledilmiş olması ve bu vesileyle Nafi' kıraatinde uzmanlaşmak isteyenlerin bu rivayete imlâ, zabt ve icra noktasında hâkim olma arzusunun karşılanmış olması,
2. Eserde *el-Mukni'*, *et-Tebyîn*, *el- Munsif* ve *Akîle* gibi resmu'l-mushaf alanının kaynaklarında dağınık bir durumda bulunan imlâyâ dair bilgilerin bir araya getirilmiş olması,
3. Eserde resmu'l-mushaf ve zabtu'l-mushaf konularının bir araya getirilmiş olması,
4. Resmu'l-mushafa dair konuların ezberini ve tekrarını kolaylaştırmak maksadıyla eserin manzum olarak yazılmasıdır.

Harrâz'ın bu eserde genel olarak kaynaklarının nakillerini ve tercihlerini aktardığı görülmekle beraber nadir de olsa kendisinin de tercihlerde bulunduğu göze çarpmaktadır. Buna Harrâz'ın Yûnus 10/7'deki itmeennû 'اِطْمَأْنَنُوا' ve Zümer 39/42'deki işmeezzet 'اشْمَازَتْ' kelimelerinde hemzenin (kaide 'elif' suretinde resmedilmesi iken) hazfinin güzel olduğunu zikretmesi, yine Dâni ve İbn Necâh'ın tercihinin dışında olarak Yûnus 10/15'teki tilkâi 'تَلْقَى' kelimesinde 'yâ' harfinin zait olduğunu ifade etmesi (Mağrip Mushaflarının da Harrâz'ın tercihinine uygun olarak yazılması) ve istifham için olan ennâ 'أَنَّى' kelimesinde İbn Necâh, 'elif'in müenneslik için olduğunu ifade ederken Harrâz'ın anılan kelimeyi aslı meçhul kelimeler içerisinde zikretmiş olması örnek olarak gösterilebilir.

Yine Harrâz'ın bu eserde bazı imlâ kurallarını temellendirerek naklettiği görülmektedir. Buna Harrâz'ın er-Rahmân 'الرَّحْمَنُ', Allah 'اللَّهُ' ve Allâhümme 'اللَّهُمَّ' kelimelerinde 'elif'in hazfini anılan kelimelerin kesrat-i isti'mâl'i (çok kullanılması ve çokça telaffuz edilmesi) ile temellendirmesi örnek olarak gösterilebilir.

Harrâz'ın *Mevridü'z-zam'ân*'ı hicrî sekizinci yüzyılın yarısına yaklaşırken büyük bir kitlenin teveccühüne mazhar olduğu ve bu manzumenin Fas ve Endülüs'teki tüm medreseler, Fas dışında diğer bazı Afrika ülkelerindeki medreselerde ve hatta el- Ezher üniversitesinde okutulduğu dolayısıyla

günümüzde dahil tedrisattaki yerini muhafaza ettiği ve yine eserin matbuat döneminde mushafların basımında da esas alınan kaynaklar içerisinde olduğu görölmektedir.

Bu çalışmada Harrâz'ın *Mevridü'z-zam'ân*'ının mushaf imlâsı literatürüne ne kattığı, kaynaklarının nakillerinden hangilerini tercih ettiği ve bunun tedrisat geleneğine pratikte yansımaları ele alınmıştır. Yine tedrisatta tercih edilme sebepleri ve kendinden önceki resmu'l-mushaf kaynaklarından ayrıştığı noktalar ele alınarak bu alanda çalışacak olanlara yeni bir bakış açısı kazandırması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abay, Muhammed, **Osmanlı Döneminde Mushaf İmlası Tartışmaları**, İstanbul: İFAV yay., 2016.
- Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, (I-VI, Kahire 1313).
- Akaslan, Yaşar. **Kırâat İlminde Didaktik Şiirler**, Ankara: İlâhiyât Yay., 2019.
- Altıkulaç, **Hz. Osman'a izafe edilen Mushaf-ı Şerîf** (Topkapı Sarayı Müzesi Nüshası), İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1428/2007.
- Âlûsi, Ebû'l-Fadl Şihâbü'd-dîn es-Seyyid Mahmud, **Ruhu'l-me'âni fi tefsiri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî**, Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâit-Türâsi'l-'Arabi,(t.y.).
- Ârab, Said, **El-Kurra'u Ve'l-Kiraatü Bi'l-Megrib**, Beyrut/Lübnan, Dâru'l-garbi'l-islami, 1410/1990.
- Askalânî, İbn Hacer (ö. 852/1449), **Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî**. Tahkik, Muhiddîn El-Hatîb, el-Mektebetü's-Selefiyye, Kâhire,3. Baskı. 1407/1986.
- Atik, M. Kemal, 'Ca'berî', **TDV İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1992.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, **el-Câm'i li-Şu'abu'l-Îmân** (nşr. Abdulalî Abdulhamîd Hâmid), Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl, **Sahîhu'l-Buhârî**, (nşr. Muhammed Zuheyr b. Nâsır en-Nâsır, Beyrut: Dâru Tavkı'n-Necâ, 1422).
- Ca'berî, Burhanüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl, **Cemîletu Etrâbi'l-Merâsid fi Şerhi 'Akîletu Etrâbi'l-Kasâid**, thk. Muhammed İlyas Enver, Medine: Cami'atu Taybe-Ammân: Erika li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2017.
- Cuhenî, İbn Muâz el-Endelusî el-Cuhenî, **Kitâbu'l-Bedî' fi Marifeti Mâ Rusime fi Mushafi Osmân** (nşr. Gânim Kaddûrî Hamed), [y.y]: Dâru Ammâr li'n-Neşr ve't-Tevzi', [t.y].
- Çetin, Abdurrahman, "Dâni", **TDV İslâm Ansiklopedisi** (İstanbul: TDV Yayınları, 2020).
- _____, "Ebû Dâvûd Süleymân b. Necâh", **TDV İslâm Ansiklopedisi** (Ankara: TDV Yayınları, 1994).
- _____, "Şâtibî", **TDV İslâm Ansiklopedisi** (Ankara: TDV Yayınları, 2004).

_____, **Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi**, 3.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

Çetin, Mustafa, “Harrâz Muhammed b. Muhammed” TDV İslam Ansiklopedisi (**DİA**). İstanbul, 1999.

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân **et-Teyisr fi'l-Kirâati's-Seb'** (nşr. Otto Pretzl), Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1404/1984.

_____, **el-Muḩni'** (nşr. M. Sâdık Kamhâvî), Kahire, ts. (Mektebetü'l-külliyâtî'l-Ezheriyye).

_____, **el-Muhkem fi Nakti'l-Mesâhif** (nşr. İzzet Hasen), Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsir/ Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1432/2011.

Ebû Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm, **Fedâilu'l-Kur'ân ve Me'âlimuhu ve Âdâbuhu**, nşr. Ahmed b. Abdilvâhid el-Hayâtî, [y.y.]: Vizâratu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye (Fas Evkaf Bakanlığı), [t.y.].

Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, **Meâni'l-Kur'ân**, (nşr. Ahmed Yûsuf Necâtî ve Muhammed Ali Neccâr, Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1403/1983).

Hamed, Gânim Kaddûrî, **Resmu'l-Mushaf: Dirâse Lügaviyye Târîhiyye**, Bağdat: el-Lecnetu'l-Vataniyye, 1982.

Hamed, Gânim Kaddûrî ve İyâd Sâlim Sâlih, **Zevâhiru Kitâbiyye fî Mesâhif Mahtûta**, Dımaşk: Dâru'l-Gavsânî, 2010.

Hamîtû, Abdü'l-Hâdî, **Kıraatü'l-İmâm Naf'i İnde'l-Megâribeti Min Rivâyeti Ebî Saîd Verş**. Rabat, Fas Evkaf ve İslami İşler Bakanlığı, 1424/2003.

Harrâz, Muhammed b. Muhammed b. İbrahim El-Ümevi **Mevridü'z-zam'ân fî resmi ahruḩi'l-ḩur'ân** Mektebetü li'l-İmamî'l-el-Buharî, Mısır, 1427/2006.

Harrâz, Muhammed b. Muhammed b. İbrahim El-Ümevi, **Mevridü'z-zam'ân fî resmi ahruḩi'l-ḩur'ân** (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi, nr. 28/3).

Hifnâvî, **Ta'rifü'l-halef bi-ricâli's-selef**, Beyrut 1402/1982.

Himyerî, Beşir b. Hasen el-Himyerî, **Mu'cemu'r-Resmi'l-Osmânî**, (Riyad: Merkezu Tefsîri li'd-Dirâsâti'l-Kur'ân, 1436/2015).

İbn Abdülber, **Câmi' u beyânî'l-'ilm**, (Kahire 1368/1948).

İbn Âşûr, M. Tâhir, **et-Taḥrîr ve't-tenvîr**, [y.y], [t.y.].

İbn Bişkivâl, Ebû'l-Kâsım, ve tahkik: Ma'rûf Beşâr Âvâd. **es-Siletü fî Târîhî eimmeti'l-Endülüs**, Tunus, Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 2010.

İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân, **Sırru Sınâati'l-İ'râb** (nşr. Hasen Hindâvî), [y.y.], [t.y.].

İbn Ebî Dâvûd, Ebû Bekr Abdullâh b. Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, **Kitâbu'lMesâhif** (nşr. Muhibbuddîn Abdussubhân Vâiz), Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'lİslâmiyye, 2002.

İbn Ebû Şeybe, **el-Muşannef** (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1409/1989.

İbn Gâzî, **Fihrisü İbn Gâzî: et-Te'allül bi-rüsûmi'l-isnâd ba'de'ntikâli ehli'l-menzil ve'n-nâd** (nşr. Muhammed ez-Zâhî), (Dârülbeyzâ 1399/1979).

İbn Hacer el-Askalânî' (ö. 852/1449), **Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî**. (Tahkik, Muhiddîn El-Hatîb, el-Mektebetü's-Selefiyye, Kâhire,3. Baskı. 1407/1986).

İbn Haldûn, Abdurrahmân, **Mukaddime** (nşr. Abdusselâm eş-Şeddâdî) Kazablanka: Beytu'l-Funûn ve'l-Ulûm ve'l-Âdâb, 1820/2005.

_____, **Mukaddime**, Süleyman Uludağ (çev.), 11. Baskı, İstanbul: Dergâh Yay., 2015.

İbn Hazm, **el-İḥkâm** (nşr. Zekeriyâ Ali Yûsuf), Kahire, ts. (Matbaatü'l-âsime).

İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs, **Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâât** (nşr. Cemâleddîn Muhammed Şeref), Tanta: Dâru's-Sahâbeti li't-Turâs, 1428/2007.

İbn Necâh, Ebû Dâvûd Süleyman, **Muhtasarü't-tebyîn li hecâi't-tenzîl**, thk. Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. Şirşâl, Medine: Mucme'u'l-Melik Fehd li Tibâ'ati'l-Mushafi's-Şerîf, 2000.

İbn Vesik, Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed el-Endelusî, **el-Câmi' li-mâ Yehtâcu İleyh min Resmi'l-Mushaf** (nşr. Gânim Kaddûrî Hamed), Bağdad: Dâru'l-Enbâr, 1408/1988.

İbn Yusuf, Muhammed b. Muhammed b. Ali, "**el-Hidâyetü'l-Mehdiyye fî Tetimmeti'l-Aşr**", **Mecmû'a Muhimme fi't-Tecvîd ve'l-Kırâât ve'r-Resm ve 'Addi'l-Âyy**, Muhammed Abdulvâhid ed-Desûkî (drl.), thk. Cemalüddîn Rufâ'î, Kâhire: Mektebetu İbn Teymiye, 2006.

İbnu'l-İbnu'l-Cezerî, Ebi'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, **en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr** (nşr. Zekeriyâ Umeyrât), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011.

_____, **Gayetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ** (nşr. G. Bergstraesser), Mektebe İbn Teymiyye, 1351/[1932].

İbnu'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım, **Kitâbu İdâhi'l-Vakf ve'l-İbtidâ fî Kitâbillâhi Azze ve Celle** (nşr. Muhyiddîn Abdurrahmân Ramadân), Dimaşk: Mecmeu'l-Luğati'l-Arabiyye, 1391/1971.

İbnü'l-Kadî, **Dürretü'l-İhicâl** (nşr. Muhammed el-Ahmedî Ebü'n-Nûr), Kahire 1390/1970.

İbnü'n-Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshak, **el-Fihrist fî aḥbâri'l-ulemâ'i'l-muṣannifîn mine'l-kudemâ' ve'l-muḥdeşîn ve esmâ'i kütübihim**, Beyrut 1398/1978.

Kadî, Abdulfettâh Abdulğani, **el-Budûru'z-Zâhira fî'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mutevâtira mine't-Tarîkayi's-Şâtibiyye ve'd-Durrrre**, Dimeşk: Dâru'l-Beyrûtî, 1428/2007.

Karataş, Şaban **Şia'da ve Sünni Kaynaklarda Kur'ân Tarihi**, İstanbul 1996.

Kâtib Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Çelebî, **Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kutub ve'l-Funûn**. Bağdat, Mektebetu'l-Müsenennâ, 1941.

Kehhâle, Ömer Rıza, **Mu 'cemu'l-Muellifîn: Terâcimu Musannifi'l-Kutubi'l-Arabiyye**, Beyrut: Mektebetu'l-Musenna/Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1376/1957.

Kennûn, Abdullah, **En-Nubûgu'l-Megribiyyü Fî'l-Edebi'l-Arabiyyi**, Beyrut: Eş-Şirketü'l-Âlemiyyetü Li'l-kitâb, [t.y.].

Keskioğlu, Osman Keskioğlu, **Kuran Tarihi ve Kur'ân Hakkında Ansiklopedik Bilgiler**, İstanbul 1953.

Kirmânî, Ebû'l Kâsım Mahmûd b. Hamza, **Hattu'l-Mesâhif** (nşr. Gânim Kaddûrî el-Hamed), Bahreyn: Tab'atu Hassa Câize Seyyid Cunejd Âlimi'd-Duvelîyye lil-Kur'âni'l-Kerîm, 1433/2012.

Koçyiğit, Hikmet, “**Kur'an'ın Bölümlenmesi**”, Erzurum, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 39 (2013), s. 364.

Lebîb, el-Hâfız Ebû Bekr Abdulğani, **ed-Durretu's-Sakîle fî Şerhi Ebyâti'l-Akîle**, (nşr. Abdulalî Zu'bûl, Beyrût, 1432/2011).

Mahlûf, Muhammed bin Muhammed bin Amr Kâsım, **Şeceratü'n-Nûru'z-Zekîyyetü Fî Tabakâti'l-Mâlikiyyeti**. Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003.

Makdisî, Ebû Şâme, **el-Mürşidü'l-vecîz** (nşr. Tayyar Altıkulaç), Ankara 1406/1986.

Makdisî, Muhammed b. Ahmed, **Aḥsenü't-tekāsîm fî ma'rifeti'l-eḳālîm** (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1877.

Mârğînî, İbrahim b. Ahmed et-Tûnusî, **Delilü'l-Hayran Ala mevrîdî'z-zam'ân Fi Fenni'r-Resmi ve'z-Zabtî**, Kuveyt: Kuveyt Evkaf bakanlığı, 1432/2011.

Mârğînî, İbrâhim b. Ahmed et-Tûnusî, **Delilü'l-Hayrân Alâ Mevrîdî'z-Zamân**.Tunus. el-Matbaatü'l-Umumiyye, 1326/1908.

Maşalı, Mehmet Emin, **“İbn Haldûn'un Gözüyle Mushaf İmlası”**, Usûl İslam Araştırmaları Dergisi, (2014).

_____, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, Ankara: Otto Yayınları, 2015.

_____, **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat ilmi**, 2. Basım. Ankara: Otto Yayınları, 2016.

_____, **“Mushaf”**, TDV İslam Ansiklopedisi c. 31, (Ankara: TDV Yayınları, 2020).

_____, **“İbn Haldûn'un Gözüyle Mushaf İmlası”**, Usûl İslam Araştırmaları, sy. 22, 2014.

Mehdevî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr, **Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr** (nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin), Şarika: Dâru'l İbni'l-Cevzi, h. 1430.

Mekkî, Ebû Muhammed b. Ebî Tâlib **el-Keşf 'an Vucûhi'l-Kırââtî's-Seb'a ve İlelihâ ve Hicecihâ**, nşr. Muhyiddîn Ramadân, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle 1984/1404.

_____, **el-İbâne 'an Meâni'l-Kırâât**, nşr. Abdulfettâh İsmail Şelebî, [Kahire]: Dâru Nehdati Mısır, [t.y.].

Merraküşî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Osman el-Ezdi el-Adedi, **Unvanü'd-delil min mersum-i hattî't-tenzil**, nşr. Hind Şelebî, Beyrut: Dâru'l-Arabî'l-İslâmî, 1990.

Mersafî, Abdü'l-Fettah es'Seyyid el'Acemî, **Hidâyetü'l-Kârî Alâ Tecvîdî'l-Bârî**, 1. bs., Mısır, Dâru'n-Nasr, 1982.

Mevlây, Muhammed b. Sîdî Muhammed, **et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn bi Bilâdi Şenkît**, Moritanya: Mektebetu'l-İmâm Mâlik, 2008.

Miknâsî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed ez-Zenâtî, **Cezvetü'l-İktibâs fî zikri men ḥalle mine'l-a'lâm medînete Fâs**. Rabat: Dâru'l-Mansûr, 1973.

- Mintûrî, Muhammed b. Abdülmelik, İbn Şerîfe Muhammed, **Fihristü'l-Mintûrî**. Fas: Fas Muhammediye Âlimler birliğı Kültürü ihya ve araştırma Merkezi, 2011.
- Muhallilâtî, Rıdvân b. Muhammed b. Süleymân, **İrşâdü'l-Kurrâ ve'l-Kâtibîn ilâ Ma'rifeti Resmi'l-Kitâbi'l-Mübîn**. Mısır: Daru Ezvâi's-Selef, 2007.
- Muhtâr, Muhammed, **Târîhu'l-Kırâât fi'l-Meşrik ve'l-Mağrib**, 3. Baskı, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008.
- Nâitî, Muhammed Gavs, **Nesru'l-Mercân fi Resmi Nazmi'l-Kur'ân**, Haydarâbâd: Osman Pres, 1331 [1913].
- Önkal, Ahmet, **Müseylimetü'l-kezzâb**, TDV, İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2006).
- Racrâcî, Ebû alî Hüseyin bin Alî bin Talha, **Tenbîhü'l-Adşân Alâ Mevrîdî'z-zamân**. Libya: Câmiatü'l-Murakkab, , [t.y.]
- Sanhâcî, Ebî Muhammed Abdullah b. Ömer, **et-Tibyân fi Şerhi Mevrîdî'z-Zam'ân**, nşr. Abdulhâfîz b. Muhammed b. Nur b. Ömer el-Hindî, (Yüksek Lisans Tezi), 2001.
- Sarı, Mehmet Ali, “**İbn Rezîn el-İsfahânî**” TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul, TDV yayınları, 1999).
- Sayrafî, Ebû Abdullah, **Nüketü'l-İntişâr li-naqli'l-Kur'ân li'l-İmâm el-Bâkullânî** (nşr. M. Zağlûl Sellâm), (İskenderiye, ts. Münşeatü'l-maârif, 1971).
- Sehâvî, Ebû'l-Hasen Alemuddîn Ali b. Muhammed b. Abdussamed, **el-Vesîle ilâ keşfi'l-'Aķile** (nşr. Mûlây Muhammed el-İdrisî et-Tâhirî), Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1424/2003.
- Sîbeveyhi, Ebû Bîşr Amr b. Osman b. Kanber, **el-Kitâb = Kitâbu Sîbeveyhi**, nşr. Abduselam Muhammed Hârûn, Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988.
- Sicistânî, İbn Ebî Dâvûd, Ebû Bekr Abdullâh b. Süleymân b. el-Eş'as, **Kitâbu'l-Mesâhif** (nşr. Muhibbuddîn Abdussubhân Vâiz), Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002.
- Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahman, **Buğyetu'l-Vuât fi Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'nNuhât**, nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, [y.y.]: İsâ'l-Bâbi'l-Halebî ve Şurekâhu, [t.y.]
- _____, **el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân** (nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ), I-II, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, 1407/1987.

Şâtubî, Ebû Kasım b. Fîrruh b. Halef b Ahmed. **Akîletu Etrâbi'l-Kasâid fî Esne'l-Makâsîd**, (thk. Eymen Rüşdî Süveyd, Dîmaşk: Daru'l-Gavsânî, 2015).

Şelebî, Abdulfettâh İsmâîl, **Resmu'l-Mushafi'l-Osmânî ve Evhâmi'l-Musteşrikîne fî Kırââtî'l-Kur'ânî'l-Kerîm Devâfi'uhâ ve Def'uhâ**, Cidde: Dâru'lMenâra, [t.y].

Şinkîfî, Muhammed Habîbullah b. Abdullah, **Kitâbu Îkâzi'l-A'lâm li Vucûbi İttibâ'i Resmi'l-Mushafi'l-Îmâm**, Humus: Mektebetu'l-Ma'rife, 1392/1972.

Tabâtabâî, Hüseyin Tabâtabâî, **İslâm'da Kur'ân** (trc. Ahmet Erdinç), İstanbul 1988.

Tenesî, Ebû Abdullah, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah, **et-Tırâz fî Şerhi Zabti'l-Harrâz**. Medine: Kral Fahd Kur'ân-ı Kerim Matbaası, 2008.

Tinbuktî, Ahmed Bâbâ, **Neylû'l-ibtihâc bi tatrizi'd-dibâc**, 2.b., Trablus: Dâru'l-Kâtib, 2000.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd), **el-Câmi'u's-şahîh** (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1356/1937.

Tirmizî, Muhammed b. Îsâ, **el-Câmiu'l-Kebîr = Sunenu't-Tirmizî**, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA). istanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc, **Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu**, (nşr. Abdulcelîl Abdur Şelebî, Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1408/1988).

Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed, **Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakât ve'l-A'sâr** (nşr. Tayyar Altıkulaç), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995/1416.

_____, **Tezkiretü'l-huffâz**, I-IV, Haydarâbâd 1375-77/1955-58.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah, **el-Burhân fî Ulumi'l-Kur'ân** (nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm), Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1376/1957.

Ziriklî, Hayreddin b. Mahmûd, **el-A'lâm: Kâmûsu Terâcimi li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arabi ve'l-Mübta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn**, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.

Zurkânî, Muhammed Abdulazîm, **Menâhîlu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân** (Nşr. Fevvâz Ahmed Zumerlî), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, 1415/1995.

EKLER

Ek 1: *Mevridü'z-zam'ân*'ın Süleymaniye Kütüphanesi'nde (İbrâhim Efendi, nr. 28/3) kayıt rakamlı yazma nüshasından bir varak:

Ek: *Mevridü'z-zam'an*'ın Süleymaniye Kütüphanesi'nde (İbrâhim Efendi, nr. 28/3) kayıt rakamlı yazma nüshasının son sayfası:

